

**UNIWERSYTET KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ
W KRAKOWIE**

SZKOŁA DOKTORSKA

DYSCYPLINA: JĘZYKOZNAWSTWO

Agata Jankowicz

**Dekonstrukcja dyskursu politycznego
w rosyjskojęzycznych parodiach audiowizualnych**

ROZPRAWA DOKTORSKA

Promotor: dr hab. Bogumił Ostrowski, prof. UKEN

Promotor pomocniczy: dr Gabriela Sitkiewicz

Kraków 2025

**UNIVERSITY OF THE NATIONAL
EDUCATION COMMISSION, KRAKOW**

DOCTORAL SCHOOL

DISCIPLINE: LINGUISTICS

Agata Jankowicz

**Deconstruction of Political Discourse
in Russian-Language Audiovisual Parodies**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor: dr hab. Bogumil Ostrowski, prof. UKEN

Associate supervisor: dr Gabriela Sitkiewicz

Krakow 2025

Streszczenie

Niniejsza rozprawa została poświęcona analizie dekonstrukcji rosyjskiego dyskursu politycznego w parodiach internetowych. Praca powstała w odpowiedzi na potrzebę zgłębienia aktualnych form reakcji na rosyjskie komunikaty polityczne oraz zrozumienia mechanizmów reinterpretacji danych przekazów we współczesnych utworach parodystycznych.

Naczelnym celem badania jest analiza stosowanych przez parodystów zabiegów służących dekonstrukcji poszczególnych elementów rosyjskiego dyskursu politycznego oraz określenie funkcji dokonywanych transformacji. Analizą zostały objęte rosyjskojęzyczne utwory parodystyczne nawiązujące do wydarzeń rosyjskiej polityki, publikowane w serwisie internetowym YouTube w latach 2012 do 2022. Badanie zostało przeprowadzone z wykorzystaniem analizy intertekstualnej i osadzone w perspektywie dyskursywnej, uwzględniającej szersze tło produkcji i recepcji tekstów.

Analiza materiału empirycznego pozwoliła na wyznaczenie technik, z których pomocą parodie ujawniają sposoby kreowania rzeczywistości w wypowiedziach politycznych. Twórcy parodii, poprzez zastosowanie odpowiednich przekształceń, uwydatniają środki oraz strategie wykorzystane w oryginalnych wypowiedziach, demaskując kryjące się za nimi idee.

Wyniki przeprowadzonych badań zostały zaprezentowane w ośmiu rozdziałach rozprawy.

Część teoretyczna została poświęcona zagadnieniom z zakresu analizy dyskursu politycznego oraz rozważaniom na temat specyfiki parodystycznej dekonstrukcji. Omówiono w niej najważniejsze cechy komunikatów politycznych oraz wskazano czynniki, które determinują powstawanie tekstów wtórnych o charakterze parodystycznym. Następnie przedstawiono ogólny zarys zagadnienia dekonstrukcji i porównano omawiane pojęcie z innymi zjawiskami opisywanymi w badaniach językoznawczych i literaturoznawczych, takimi jak intertekstualność, interdyskursywność czy gra językowa. Uwzględniając kontekst społeczno-polityczny, w którym powstały analizowane parodie, w badaniu zaprezentowano tło polityczne rozpatrywanych tekstów oraz przedstawiono charakterystykę kanałów serwisu YouTube, z których pochodzą dane utwory.

Kolejne części rozprawy zawierają analizę zabiegów dekonstrukcji w różnych obszarach rosyjskiego dyskursu politycznego. Badaniem zostały objęte techniki modyfikacji sztańp oraz haseł wywodzących się z rosyjskich wypowiedzi politycznych. Następnie

prześledzono dekonstrukcję środków językowych stosowanych przez polityków w celach perswazyjnych i manipulacyjnych, uwzględniając w szczególności sposób, w jaki parodie demaskują techniki wywierania wpływu na odbiorców i eksponują charakterystyczną dla dyskursu politycznego opozycję „swój – obcy”. W dalszej części przeprowadzono analizę dekonstrukcji taktyk realizujących strategię unikania bezpośredniej odpowiedzi na pytania oraz zbadano sposoby aktualizacji wypowiedzi precedensowych mających źródło w rosyjskim dyskursie politycznym. W analizie zwrócono ponadto uwagę na transformacje znaków niewerbalnych zapożyczonych z oryginalnych tekstów politycznych.

Studium wieńczy synteza uzyskanych wyników. W rozdziale podsumowującym przywołano analizowane zabiegi z podziałem na zidentyfikowane strategie i techniki oraz wskazano dominujące funkcje badanych metod dekonstrukcji.

Abstract

This dissertation is devoted to the analysis of the deconstruction of Russian political discourse in Internet parodies. The work was created in response to the need to explore current forms of reaction to Russian political messages and to understand the mechanisms of reinterpretation of such messages in contemporary parodic works.

The principal objective of the study is to analyze the techniques by which parodists deconstruct particular features of Russian political discourse and to determine the function of these transformations. The analysis covers Russian-language parodies which refer to the events of Russian politics and were published on YouTube from 2012 to 2022. The study is based on intertextual analysis and adopts discursive perspective, taking into account the broader context of the production and reception of the texts.

The analysis of the empirical material enables us to determine the techniques by which parodies reveal the ways of shaping reality in political statements. Through various transformations, the authors of the parodies highlight the means and strategies used in the original statements, exposing the ideas behind them.

The results of the research are presented in eight chapters of the dissertation.

The theoretical part is devoted to issues of political discourse analysis and the characteristics of parodic deconstruction. It discusses the most important features of political messages and identifies the factors that determine the production of parodic secondary texts. It outlines the concept of deconstruction and correlates it with other phenomena described in linguistic and literary studies, such as intertextuality, interdiscursivity and language game. Taking into account the socio-political context in which the parodies were created, the study demonstrates the political background of the analyzed texts and determines the characteristics of the YouTube channels from which the works originate.

The subsequent sections of the dissertation present the analysis of deconstruction in various areas of Russian political discourse. The work explores techniques of modifying clichés and slogans derived from Russian political speeches. Secondly, it traces the deconstruction of linguistic means used by politicians for persuasive and manipulative purposes, taking into account, in particular, the way in which parodies expose techniques of influencing recipients and reveal the binary opposition *us / them*. The following sections analyze the deconstruction of tactics that implement the strategy of avoiding direct answers, and examine the ways in which precedent statements from Russian political discourse are

evoked in parodic works. The study goes on to analyze the transformations of extralinguistic signs derived from original political texts.

The study is concluded with a synthesis of the obtained results. The final chapter summarizes the analyzed procedures divided into dominating strategies and techniques and outlines the main functions of the deconstruction methods in question.

Spis treści

Wstęp.....	9
1. Dyskurs polityczny – próba wyjaśnienia pojęć.....	15
1.1. Wieloznaczność terminu <i>dyskurs</i>	15
1.2. Zakres pojęcia <i>dyskurs polityczny</i>	27
1.3. Perswazja a manipulacja, propaganda a nowomowa	30
1.4. Funkcje wypowiedzi i tekstów dyskursu politycznego	40
1.5. Dyskurs polityczny jako obiekt transformacji parodystycznych	47
2. Parodystyczna dekonstrukcja i zagadnienia pokrewne	55
2.1. Podstawowe koncepcje intertekstualności i interdyskursywności	55
2.2. Ewolucja terminu <i>dekonstrukcja</i>	66
2.3. Dekonstrukcja a gry na poziomie języka, tekstu i dyskursu	73
2.4. Parodia jako przestrzeń zabiegów dekonstrukcyjnych.....	81
2.5. Parodystyczna dekonstrukcja w ujęciu komunikacyjnym	89
3. Rosyjskojęzyczne parodie internetowe	95
3.1. Specyfika rosyjskiego dyskursu politycznego	95
3.2. Opozycja w rosyjskiej przestrzeni internetowej.....	100
3.3. Charakterystyka wybranych kanałów parodystycznych	106
3.4. Kompozycja parodii audiowizualnych.....	110
4. Dekonstrukcja sztamp i haseł politycznych	114
4.1. Sztampy i klisze polityczne	114
4.2. Hasła.....	125
4.3. Wnioski z rozdziału.....	130
5. Dekonstrukcja środków językowych służących perswazji i manipulacji	132
5.1. Miranda i kondemnanda.....	132
5.2. Przymiotniki wartościujące	135
5.3. Nazwy etykiety.....	138
5.4. Konstrukcje apostroficzne.....	145
5.5. Nazwy zastępcze	149
5.6. Zaimki osobowe i dzierżawcze	153
5.7. Zaimki upowszechniające	158
5.8. Wnioski z rozdziału.....	161
6. Dekonstrukcja strategii dyskursu politycznego: ujawnienie taktyk unikania odpowiedzi	163

6.1. Readresacja pytania	163
6.2. Odpowiedź poprzez atak	165
6.3. Nieadekwatna odpowiedź	167
6.4. Zmiana tematu	170
6.5. Odmowa udzielenia odpowiedzi	174
6.6. Wnioski z rozdziału.....	176
7. Aktualizacja wypowiedzi precedensowych	178
7.1. O pojęciu <i>tekst precedensowy</i>	178
7.2. Fenomeny precedensowe	181
7.3. Analiza aktualizacji politycznych wypowiedzi precedensowych w parodiach	184
7.3.1. <i>Денег нет, но вы держитесь</i>	185
7.3.2. <i>Он вам не Димон</i>	194
7.3.3. <i>(Муть, чушь и) компот</i>	199
7.3.4. <i>Мы (как мученики) попадем в рай, а они просто сдохнут</i>	202
7.3.5. <i>Печенег и половцы</i>	205
7.3.6. <i>Пурга Пескова</i>	209
7.3.7. <i>Дебилы, бл***</i>	211
7.3.8. <i>Я устал, я ухожу</i>	213
7.4. Wnioski z rozdziału.....	216
8. Dekonstrukcja znaków ekstralingwistycznych w wystąpieniach polityków	220
8.1. Dekonstrukcja znaków wizualnych.....	220
8.1.1. Symbole narodowe	220
8.1.2. Symbole państwowe.....	222
8.1.3. Symbole polityczne	223
8.1.4. Symbole architektoniczne	227
8.1.5. Gesty polityków	229
8.2. Dekonstrukcja znaków audialnych.....	232
8.3. Wnioski z rozdziału.....	234
Zakończenie	236
Bibliografia.....	244
Wykaz symboli.....	254
Wykaz tabel, schematów i wykresów	255
Wykaz ilustracji.....	256

Wstęp

W ostatnich latach władze Federacji Rosyjskiej podejmują wzmożone wysiłki zmierzające do przejęcia kontroli nad opinią publiczną, czego przejawem jest likwidowanie oraz przejmowanie niezależnych mediów, intensyfikowanie sankcji za upowszechnianie poglądów niezgodnych z oficjalną narracją, marginalizowanie bądź wręcz zwalczanie przeciwników politycznych. Media podporządkowane władzy na Kremlu są nośnikami ujednoliconego przekazu, narzucającego spójną, ale i znacznie uproszczoną wizję rzeczywistości, której celem jest legitymizowanie istniejącego reżimu. W realiach ograniczonej swobody słowa parodie polityczne pełnią funkcję alternatywnego źródła informacji. Pod płaszczem komizmu przemycają krytyczne treści, przekraczając bariery obowiązującej cenzury. Poprzez prowokacyjne gry z oryginałem utwory parodystyczne uwidaczniają cechy oficjalnych narracji, przez co odgrywają istotną rolę w konstruowaniu krytyki politycznej.

Obecnie przestrzenią dynamicznego rozwoju parodii politycznych jest sieć internetowa, oferująca twórcom możliwość szybkiego, szerokiego i często anonimowego rozpowszechniania treści. W związku z dominacją kultury audiowizualnej znaczną popularnością cieszą się utwory wideo, publikowane m.in. w serwisie YouTube. Analiza parodii politycznych prezentowanych w tym medium stanowi ważki temat badawczy: pozwala na eksplorację aktualnych form reakcji na rosyjskie komunikaty propagandowe oraz zrozumienie mechanizmów reinterpretacji danych przekazów.

Niniejsza rozprawa koncentruje się na krytycznym wymiarze parodii politycznych. Ukazuje, w jaki sposób we współczesnych utworach parodystycznych dekonstruowany jest dyskurs polityczny Rosji. Studium ma charakter lingwistyczny: przedstawia analizę parodii pod kątem językowym ze szczególnym uwzględnieniem zawartych w nich modyfikacji wypowiedzi źródłowych. Obiektem badania są parodie polityczne, zaś przedmiotem – stosowane w nich techniki dekonstrukcji, polegające na transformacji oryginalnych wypowiedzi i tekstów. Podstawowym celem badawczym jest identyfikacja oraz analiza stosowanych przez parodystów zabiegów służących dekonstrukcji poszczególnych elementów rosyjskiego dyskursu politycznego. Realizacja powyższego celu powiązana jest z odpowiedzią na szczegółowe pytania:

1. Jakie wyróżniki dyskursu politycznego podlegają dekonstrukcji w rozpatrywanych utworach?

2. Jakie środki modyfikacji stosowane są we współczesnych parodiach?

3. Jakie funkcje pełnią parodystyczne transformacje w stosunku do imitowanego dyskursu?

Zagadnienie dekonstrukcji dyskursu politycznego w utworach parodystycznych nie zostało dotąd poddane szczegółowym badaniom w opracowaniach w języku polskim. Dotychczasowe prace koncentrowały się w większej mierze na mechanizmach wzbudzenia efektu komicznego oraz zależnościach pomiędzy tekstem parodiującym a jego pierwowzorem, jednak nie poświęcono w nich należytej uwagi analizie transformacji konkretnych jednostek językowych i roli danych modyfikacji w demaskowaniu cech dyskursu politycznego. Niniejsza praca ma za zadanie zapełnić tę lukę badawczą.

Za materiał empiryczny w rozprawie posłużyły rosyjskojęzyczne utwory parodystyczne nawiązujące do wydarzeń rosyjskiej polityki, publikowane w serwisie internetowym YouTube. Teksty zostały poddane selekcji w oparciu o następujące kryteria:

1. gatunek i tematyka: parodie dotyczące rosyjskich polityków i działaczy politycznych;

2. język utworu: język rosyjski;

3. format i źródło: samodzielne utwory przeznaczone do publikacji w serwisie YouTube;

4. data publikacji: od 2012 roku do 2022 roku.

Pierwszym kryterium selekcji materiału badawczego jest gatunek oraz tematyka tekstów. O przynależności do parodii (w odróżnieniu np. od satyry) decyduje w pierwszej kolejności wysoki stopień zależności intertekstualnych pomiędzy wzorcem a powstałym na jego bazie tekstem. Dane powiązania podlegają ocenie zgodnie z zaproponowanymi przez Manfreda Pfistera kryteriami skalowania relacji intertekstualnych¹. W skład materiału badawczego weszły utwory humorystyczne, które odwołują się do konkretnego tekstu politycznego lub pewnego gatunku występującego w dyskursie politycznym. Są to więc np. parodie określonego spotu wyborczego oraz parodie bazujące na ogólnej strukturze przemówień noworocznych, debat, wywiadów z politykami itd.

Przy doborze materiału empirycznego zostało także uwzględnione kryterium językowe. W przypadku zabiegów dekonstrukcji, mającej przede wszystkim charakter

¹ Zgodnie z założeniami M. Pfistera, parodia należy do najbardziej „interekstualnych” gatunków; M. Pfister, *Koncepcje intertekstualności*, tł. M. Łukasiewicz, „Pamiętnik Literacki” 1991, nr 4(82). Kryteria skalowania intertekstualności zaproponowane przez badacza zostały omówione w podrozdziałach 2.1. *Podstawowe koncepcje intertekstualności i interdyskursywności* oraz 2.4. *Parodia jako przestrzeń zabiegów dekonstrukcyjnych*.

lingwistyczny, język parodii powinien być tożsamy z językiem dekomponowanego dyskursu. W analizowanych tekstach jest to język rosyjski.

Pod względem formy analizowane filmy stanowią samodzielne teksty, tworzące spójną, zakończoną całość znakową. W badaniu zostały wzięte pod uwagę filmy przeznaczone do publikacji na platformie YouTube oraz utwory udostępnione w serwisie wtórnie, o ile zostały opublikowane na oficjalnych kanałach twórców. Takie zawężenie materiału wiąże się z przyjętą w badaniu perspektywą, zgodnie z którą rozpatrywane parodie stanowią formę krytyki wyrażanej w przestrzeni internetowej. Celowość uczestnictwa w środowisku internetowym jest więc w tym kontekście nie bez znaczenia.

Selekcja materiału badawczego została dokonana w oparciu o dwie cezury czasowe. Pierwszą z nich jest rok 2012, który zapisał się w historii pod znakiem reelekcji Władimira Putina i rozpoczęcia wielkoskalowej polityki ograniczania niezależności rosyjskich mediów. Drugą granicą jest luty 2022 roku, w którym doszło do ataku rosyjskich wojsk na terytorium Ukrainy, dającego początek otwartemu konfliktowi zbrojnemu. Nowa sytuacja polityczna przełożyła się na zmiany w środowisku parodystycznym. Z obawy przed represjami wielu twórców podjęło decyzję o zamknięciu kanałów humorystycznych bądź ograniczeniu swojej działalności. Parodie powstałe po 2022 r. cechuje odmienna tematyka i nowa optyka. O ile w utworach publikowanych w latach 2012–2022 zwracano uwagę przede wszystkim na problemy polityki wewnętrznej Rosji i sposób ich prezentowania przez władze, o tyle w tekstach utworzonych po rozpoczęciu wojny główny akcent przeniósł się na stosunek rosyjskich władz wobec wrogich krajów.

W toku analizy materiału empirycznego weryfikacji została poddana hipoteza, zgodnie z którą stosowane w parodiach zabiegi dekonstrukcji służą demaskacji sposobów kreowania rzeczywistości w wypowiedziach politycznych. W swoich przekazach politycy wykorzystują repertuar środków językowych i strategii, z których pomocą tworzą uproszczoną wizję świata podporządkowaną własnej orientacji ideologicznej i obranym celom komunikacyjnym. Upowszechniając dane komunikaty, przedstawiciele władz dążą do przekazania stworzonych przez siebie interpretacji możliwie najszerzej grupie odbiorców. Parodysty, stosując odpowiednie techniki przekształceń, eksponują środki i strategie użyte w oryginalnych wypowiedziach i ujawniają kryjące się za nimi idee. Tym samym parodystyczna dekonstrukcja odgrywa znaczącą rolę w demaskowaniu manipulacji politycznej.

Wyekscerpowany materiał został poddany analizie w ujęciu interdyscyplinarnym ze szczególną koncentracją na aspektach lingwistycznych. Do teoretycznych rozważań nad specyfiką tekstów parodystycznych zostały wykorzystane wyniki prac literaturoznawczych.

Przy opisie szerszego kontekstu badanych utworów, na który składa się sytuacja polityczna w Rosji, posłużono się osiągnięciami politologii.

Selekcja materiału badawczego została dokonana w oparciu o słowa kluczowe klasyfikujące utwory pod względem tematycznym. Zapytania były konstruowane na podstawie słów, odwołujących się z jednej strony do gatunku wyszukiwanych tekstów (np. 'пародия на', 'прикол', 'шутка'²), z drugiej zaś – do wybranych realiów politycznych: polityków (np. 'Путин', 'Медведев'), ich funkcji i reprezentowanych przez nich organizacji (np. 'премьер-министр', 'Единая Россия'), gatunków dyskursu politycznego ('предвыборный ролик', 'новогоднее обращение'), konkretnych wydarzeń rozpatrywanego okresu (np. 'поправки в конституцию', 'протесты'). W badaniu uwzględniono także wypowiedzi źródłowe, stanowiące bazę odniesień analizowanych parodii. Przy gromadzeniu danych zostały wykorzystane techniki bibliograficzne i dokumentacyjne.

W badaniu przyjęto perspektywę dyskursywną, uwzględniającą szerokie tło produkcji i recepcji tekstów. W procesie analizy wzięto pod uwagę nie tylko cechy lingwistyczne utworów, ale także ich kontekst: wydarzenia polityczne, do których nawiązują, specyfikę kanałów, na których są umieszczane, odniesienia do innych dzieł literackich i filmowych. Do wyznaczenia wyróżników dyskursu politycznego, które zostały poddane dekonstrukcji, wykorzystano rezultaty badań dyskursologów i językoznawców pragmatycznych.

Podstawową metodą wykorzystaną w badaniu jest analiza intertekstualna polegająca na zestawieniu tekstów następnych i źródłowych: w tym przypadku utworów parodystycznych i ich prototekstów. Zastosowanie danej metody umożliwiło prześledzenie dokonanych przez parodystów transformacji. Z metod szczegółowych użytych w badaniu wymienić należy analizę opartą na teorii gier językowych oraz analizę fenomenów precedensowych opracowaną przez moskiewskich badaczy, w szczególności Darię Bagajewą, Dmitrija Gudkowa, Wiktorię Krasnych oraz Irinę Zacharenko.

W celu prześledzenia korelacji jednostek werbalnych oraz pozajęzykowych w rozpatrywanych utworach audiowizualnych wykorzystano elementy analizy multimodalnej (polisemiotycznej). Z uwagi na lingwistyczny charakter badania, główny nacisk położono jednak na analizę kodu werbalnego.

W ramach realizacji celu badawczego przeprowadzono analizy teoretyczne i empiryczne, których rezultaty zostały zaprezentowane w ośmiu rozdziałach.

² Uwzględnienie nazw gatunków pokrewnych parodii wynika z obserwacji, że twórcy internetowi nie zawsze dokonują precyzyjnej klasyfikacji gatunkowej swoich utworów. Podobnie nie wszystkie teksty opatrzone etykietą *parodia* można zaliczyć do materiału badawczego zgodnie z przyjętą w pracy definicją danego gatunku.

W związku z intertekstualnym charakterem badanych utworów rozważania teoretyczne przedstawione w rozprawie zostały podzielone na trzy części, poświęcone odpowiednio specyfice obiektów źródłowych (tekstów i wypowiedzi politycznych), charakterystyce parodii i dokonywanych w nich zabiegów dekonstrukcji oraz kontekstowi analizowanych utworów.

W pierwszym rozdziale zostały poruszone zagadnienia z zakresu analizy dyskursu politycznego. Doprecyzowano w nim pojęcia kluczowe dla danego obszaru badań, m.in. *dyskurs* oraz *dyskurs polityczny*. Ze względu na specyfikę komunikatów politycznych, których prymarnym celem jest wywieranie wpływu na odbiorców, w rozprawie scharakteryzowano takie zjawiska, jak perswazja, manipulacja, propaganda oraz nowomowa. W dalszej części przedstawiono opis tekstów i wypowiedzi omawianego dyskursu w oparciu o pełnione przez nie funkcje. Rozdział zamykają rozważania na temat dyskursu politycznego jako obiektu parodystycznych transformacji.

Drugi rozdział został poświęcony zagadnieniom dekonstrukcji oraz parodii. Z uwagi na fakt, że aparat terminologiczny służący do opisu danych zjawisk wywodzi się w znacznej mierze z prac literaturoznawczych, zaistniała potrzeba uściślenia stosowanych pojęć (takich jak *intertekstualność*, *interdyskursywność*) z perspektywy językoznawczej. W rozdziale przedstawiono zarys zagadnienia dekonstrukcji w badaniach filozoficznych i literaturoznawczych oraz zaproponowano interpretację danego pojęcia w ramach studiów lingwistycznych. Zestawiono dekonstrukcję z innymi zjawiskami rozpatrywanymi w analizach językoznawczych, w szczególności grami językowymi, grami intertekstualnymi i interdyskursywnymi. Rozdział zawiera także rozważania na temat specyfiki gatunkowej parodii oraz określa miejsce dekonstrukcji w komunikacji pomiędzy autorem parodii, imitowanym politykiem oraz odbiorcami utworu.

W trzecim rozdziale pracy przedstawiono zarys kontekstu politycznego analizowanych parodii. Scharakteryzowano w nim pokrótce rosyjski dyskurs polityczny, nakreślono działania rosyjskiej opozycji w przestrzeni internetowej oraz podjęte przez władze kroki zmierzające do ograniczenia swobody słowa w danym medium. W rozdziale zamieszczono opis kanałów serwisu YouTube, z których pochodzą badane teksty parodystyczne, oraz wyznaczono szczególne cechy kompozycyjne danych utworów.

Kolejne części rozprawy zostały poświęcone analizie technik dekonstrukcji w różnych obszarach rosyjskiego dyskursu politycznego.

Rozdział czwarty zawiera analizę zabiegów dekonstrukcji, których obiektem są sztampy oraz hasła polityczne. Badanie obejmuje identyfikację metod modyfikacji danych

jednostek w utworach parodystycznych oraz wyznaczenie funkcji przeprowadzonych transformacji.

W rozdziale piątym przedstawiono dekonstrukcję środków językowych stosowanych przez polityków w celach perswazyjnych bądź manipulacyjnych. W badaniu wzięto pod uwagę sposób, w jaki parodie demaskują techniki wywierania wpływu na odbiorców i uwidaczniają charakterystyczną dla wypowiedzi politycznych opozycję „swój – obcy”.

Rozdział szósty porusza zagadnienie dekonstrukcji strategii komunikacyjnych stosowanych w wypowiedziach politycznych. W celach egzemplifikacyjnych przeprowadzono analizę dekonstrukcji poszczególnych taktyk realizujących strategię unikania bezpośredniej odpowiedzi na pytania. Przedstawiono metody, z pomocą których parodiści ujawniają intencje kryjące się za obranymi przez polityków taktykami.

Tematem rozdziału siódmego jest aktualizacja wypowiedzi precedensowych wywodzących się z rosyjskiego dyskursu politycznego. W rozdziale przedstawiono bazę teoretyczną badań nad tekstami precedensowymi, scharakteryzowano źródła analizowanych wypowiedzi precedensowych oraz określono techniki i cele modyfikacji danych jednostek w utworach parodystycznych.

Część analityczną wieńczy rozdział dotyczący dekonstrukcji znaków niewerbalnych wykorzystywanych przez polityków w publicznych wystąpieniach. W centrum zainteresowania znalazły się przekształcenia znaków wizualnych i audialnych o charakterze symbolicznym.

Wnioski płynące z analiz teoretycznych i empirycznych przeprowadzonych w rozprawie oraz rekomendacje dotyczące przyszłych badań nad parodystyczną dekonstrukcją zostały zawarte w rozdziale podsumowującym.

1. Dyskurs polityczny – próba wyjaśnienia pojęć

Podjmując badanie zabiegów parodystycznych polegających na dekonstrukcji dyskursu politycznego należy w pierwszej kolejności odnieść się do podstawowych wyróżników języka polityki. Celem niniejszej dysertacji nie jest jednak przedstawienie opisu dyskursu politycznego: jest to zagadnienie złożone, które zyskało już należyłą uwagę środowiska naukowego. Analizy przeprowadzone w polskich oraz zagranicznych ośrodkach badawczych zaowocowały licznymi publikacjami o bogatej tematyce poczynając od języka propagandy w odmiennych realiach historyczno-ustrojowych przez techniki perswazji i manipulacji stosowane w dyskursie publicznym po charakterystykę języka poszczególnych partii z uwzględnieniem orientacji ideologicznych³. Badanie tekstów nawiązujących do języka polityki wymaga niemniej stosowania aparatu terminologicznego z obszaru analizy dyskursu, co rodzi potrzebę doprecyzowania pojęć kluczowych dla danego obszaru. W kontekście niniejszej rozprawy istotne zdaje się w szczególności naświetlenie tych cech dyskursu politycznego, które warunkują jego podatność na parodystyczną dekonstrukcję.

1.1. Wieloznaczność terminu *dyskurs*

Pojęciem, które wciąż nie poddaje się jednoznacznemu definiowaniu, jest niewątpliwie sam *dyskurs*. Zagadnienie to w ostatnich latach zyskało szczególną popularność i stało się przedmiotem zainteresowań takich dziedzin, jak lingwistyka, antropologia, socjologia, politologia czy teoria literatury. Rozpowszechnienie danej kategorii w naukach społecznych i humanistycznych pozwala mówić nawet o *zwrocie dyskursywnym*, charakteryzującym się akcentowaniem aspektów komunikacji w różnych wymiarach ludzkiej aktywności⁴.

Źródeł lingwistycznych teorii dyskursu należy upatrywać w dynamicznych przemianach w językoznawstwie postsaussurowskim polegających w znacznej mierze na przesunięciu zainteresowań uczonych z badania języka jako systemu (*langue*) na badanie jego realizacji w konkretnych sytuacjach (*parole*). Język zaczął być postrzegany jako narzędzie komunikacji uzależnione od uczestników oraz okoliczności jego użycia. W wyniku

³ Prezentacja polskich oraz zagranicznych szkół analizy dyskursu publicznego została zawarta m.in. w publikacji *Dyskurs w perspektywie akademickiej: materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3–5 kwietnia 2009 r., Mińsk, Białoruś*, red. I. Uchwanowa-Szmygowa, M. Sarnowski, T. Piekot, M. Poprawa, G. Zarzeczny, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014.

⁴ Ł. Kumiega, M. Nowicka, *Dyskurs o badaniach nad dyskursem w Niemczech*, „Oblicza Komunikacji” 2012, nr 5, s. 129–130.

przekroczenia ograniczeń paradygmatu strukturalistycznego narodziły się nowe prądy, takie jak teoria aktów mowy oraz pragmatyka, koncentrujące się na podmiocie, jego celach, intencjach oraz możliwych skutkach działalności mownej u odbiorcy. Przemiany paradygmatyczne przełożyły się również na pojmowanie kategorii tekstu, który przestał być rozpatrywany jako wytwór podlegający jedynie analizie leksykalno-składniowej. Tekst został osadzony w złożonym systemie relacji pomiędzy nadawcą a odbiorcą, a jego produkcja i recepcja uzależnione od czynników zewnętrznych oraz innych tekstów funkcjonujących w kulturze. Powyższe kwestie zostały uwydatnione w zaproponowanych przez Roberta de Beaugrande'a i Wolfganga Dresslera kryteriach tekstowości, w których obok kohezji i koherencji pojawiły się takie kategorie, jak informatywność, sytuacyjność, intencjonalność, akceptabilność oraz intertekstowość⁵. Silny wpływ na kształt lingwistyki II połowy XX wieku miał również rozwój myśli filozoficznej oraz socjologicznej. Wielu filozofów, m.in. Michel Foucault, zaczęło snuć refleksję nad systemem ludzkich wypowiedzi w złożonym kontekście społecznym, wyznaczając tym samym nowy kurs w spojrzeniu na język i jego rolę w ustanawianiu relacji w społeczeństwie. Czerpiąc z rozwijających się nurtów, zwłaszcza pragmatyki, lingwistyki tekstu, teorii aktów mowy oraz myśli filozoficznej i społecznej, narodziła się interdyscyplinarna kategoria dyskursu.

Wśród lingwistów nie ma zgody co do zakresu pojęcia *dyskurs*. Na podstawie prac traktujących o tym zagadnieniu Małgorzata Lisowska-Magdziarz przywołuje aż sześć znaczeń danego wyrazu:

- język w użyciu (np. dyskurs czatów internetowych);
- specyficzny sposób użycia języka przez określoną osobę, zbiorowość bądź instytucję (np. dyskurs prawniczy);
- zdarzenie komunikacyjne (jednostkowe użycie języka);
- dyskusja, czyli interakcja pomiędzy określonymi jednostkami lub grupami;
- sposób użycia języka typowy dla pewnej sytuacji społecznej (np. dyskurs wizyty u lekarza);
- system wartości, opinii na określony temat oraz charakterystyczne środki ich wyrażania (np. dyskurs współczesnego globalizmu)⁶.

Wielość interpretacji terminu *dyskurs* w badaniach lingwistycznych wynika z różnorodności podejść teoretycznych oraz perspektyw badawczych. Każda z nich wiąże się z

⁵ R.A. de Beaugrande, W.U. Dressler, *Wstęp do lingwistyki tekstu*, tł. A. Szwedek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 20–32.

⁶ M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza tekstu w dyskursie medialnym: przewodnik dla studentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2006, s. 13–15.

repertuarem określonych koncepcji oraz metod kształtujących sposób prowadzenia analiz. Spośród najważniejszych lingwistycznych nurtów analizy dyskursu należy wymienić dwa kierunki: tradycję francuską oraz anglosaską.

Koncepcja dyskursu przedstawiona w pracach angielskich i amerykańskich badaczy w dużej mierze czerpie inspiracje z prac Teuna van Dijka. Holenderski uczony osadza dyskurs w planie użycia języka, nadając mu status zdarzenia językowego z uwzględnieniem jego aspektów funkcjonalnych (podmiotu, celu, okoliczności aktu komunikacji)⁷. Szczególną rolę w tym nurcie odgrywa pojęcie kontekstu, który rozpatrywany jest zarówno w znaczeniu węższym, obejmującym kategorie pragmatyczne, a więc miejsce, czas, uczestników aktu komunikacji, ich role i intencje oraz okoliczności komunikacji (kontekst lokalny), jak i w szerszym, uwzględniającym tło społeczno-kulturowe (kontekst globalny)⁸. Przyjęcie wieloaspektowej definicji tekstu wyrosłej na gruncie badań R. de Beaugrande'a i W. Dresslera sprawia, że dyskurs bywa niekiedy utożsamiany z wypowiedzią lub tekstem. Ruth Wodak zauważa, że w brytyjskich badaniach termin *dyskurs* jest nierzadko stosowany jako synonim tekstu w znaczeniu codziennej komunikacji językowej⁹. Jednakże anglosaskie teorie dyskursu nie ograniczają się do kwestii językowych. T. van Dijk jako podstawowe wymiary dyskursu – obok użycia języka – wyróżnia interakcję w sytuacjach społecznych oraz oddziaływanie ideologiczne¹⁰. W rozważaniach badacza podkreślany jest społeczny wymiar dyskursu oraz jego udział w produkcji oraz rozpowszechnianiu idei.

Nieco inaczej zarysowuje się historia analizy dyskursu we Francji. Dla zrozumienia koncepcji powstałych na bazie tradycji francuskiej należy odnieść się do myśli jednego z najbardziej wpływowych filozofów XX wieku – wspomnianego już M. Foucaulta. W swoich traktatach na temat relacji pomiędzy władzą a wiedzą badacz poświęca szczególną uwagę systemom ludzkich wypowiedzi, a zwłaszcza poszukiwaniu odpowiedzi na pytania, dlaczego w określonych sytuacjach pewne wypowiedzi są konieczne, w innych możliwe, a w jeszcze innych zakazane i jaki wpływ na ich dobór ma zewnętrzna władza oraz uwarunkowania kulturowe¹¹. M. Foucault dochodzi do wniosku, że każda wypowiedź jest uwikłana w relacje

⁷ B. Ciesek, *Dyskursy dyskryminacji i tolerancji w przestrzeni publicznej współczesnej Polski (wartości, postawy, strategie)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 22.

⁸ T. van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, tł. G. Grochowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 29.

⁹ R. Wodak, *Wstęp: badania nad dyskursem*, [w:] *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. R. Wodak, M. Krzyżanowski, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011, s. 17.

¹⁰ T. van Dijk, *Badania nad dyskursem...*, s. 10.

¹¹ M. Dawidziuk, *Dyskurs i gatunek wypowiedzi jako podstawowe pojęcia współczesnej lingwistyki – wprowadzenie*, „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze” 2014, nr 8, s. 23–24.

instytucjonalne, podlega określonym regułom i normom, które organizują działalność mowną jednostek¹². Jeśli wypowiedzanie kreatywne jest z góry ograniczone, nasuwa się wniosek, że istnieją grupy tworów językowych odznaczające się pewną regularnością. Tworzą one formacje dyskursywne, czyli zbiory wypowiedzi zbliżonych pod względem pojęć i wyborów tematycznych, przedmiotów, sposobu wypowiedzania¹³.

Założenia M. Foucaulta znalazły odzwierciedlenie w lingwistycznych teoriach powstałych na gruncie francuskim. W danym nurcie zarysowuje się wyraźna ewolucja koncepcji dyskursu, który początkowo utożsamiany był ze zdarzeniem językowym zanurzonym w generującej je sytuacji, później zaś zaczął być postrzegany szerzej, jako społeczno-językowa aktywność osób w wybranej dziedzinie życia¹⁴. Francuska teoria dyskursu kładzie szczególny nacisk na normy regulujące proces porozumiewania się oraz pozycję jednostki w systemie komunikacji. Dyskurs wytwarza się we wspólnocie dyskursywnej w wyniku interakcji międzyludzkiej obwarowanej konkretnymi regułami konstruowania przekazów. Kształt oraz temat wypowiedzi są zależne z jednej strony od kontekstu, z drugiej zaś – od funkcji sprawowanej przez autora we wspólnocie. Każda osoba, stając się podmiotem tworzącym wypowiedź, zajmuje określone miejsce wyznaczone przez dyskurs i podlega funkcjonującym w nim zasadom¹⁵. Działanie w dyskursie przyjmuje postać rytuału, ograniczającego i normującego zachowania społeczno-językowe zarówno na etapie produkcji, jak i recepcji wypowiedzi i tekstów¹⁶. Przestrzeganie rytuału jest warunkiem efektywnego porozumiewania się jednostek w ramach wspólnoty dyskursywnej.

W polskich pracach językoznawczych funkcjonuje wiele rozbieżnych stanowisk dotyczących dyskursu. Za jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy uznaje się odmienne podejście do danego zagadnienia w studiach polonistów, nawiązujących do rodzimych tradycji badawczych (m.in. tekstologii), oraz pracach neofilologów, czerpiących inspiracje z nurtów zagranicznych¹⁷. W Polsce pojęcie dyskursu upowszechniło się za sprawą tłumaczeń traktatów T. van Dijka. Prace holenderskiego badacza przełożone na język polski były

¹² H. Grzmil-Tylutki, *Francuska lingwistyczna teoria dyskursu: historia, tendencje, perspektywy*, Universitas, Kraków 2010, s. 61.

¹³ M. Foucault, *Archeologia wiedzy*, tł. A. Siemek, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1977, s. 64.

¹⁴ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska analiza dyskursu a badania kontrastywne*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2012, nr 5, s. 224–225.

¹⁵ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska lingwistyczna teoria...*, s. 150–151.

¹⁶ Ibidem, s. 143.

¹⁷ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska analiza dyskursu i jej recepcja w Polsce*, [w:] *Oblicza komunikacji 5. Analiza dyskursu centrum – peryferie*, red. T. Piekot, M. Poprawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 52.

publikowane m.in. na łamach czasopisma naukowego *Pamiętnik Literacki*¹⁸. Popularyzacja koncepcji T. van Dijka w polskim środowisku akademickim przyczyniła się do dominacji nurtu anglosaskiego¹⁹. Wpływy danego kierunku badawczego można dostrzec m.in. w poniższych definicjach:

[Stanisław Gajda:] [...] dyskurs to wydarzenie komunikacyjne. Terminem tym zwraca się uwagę na funkcjonalne aspekty tekstu rozpatrywanego w kontekście (kto?, jak?, kiedy?, dlaczego? itd.), tj. na uczestników komunikacji i zarazem użytkowników języka, którzy komunikują swoje przekonania i emocje, zanurzeni w bardziej kompleksowe wydarzenia (sytuacje) społeczno-kulturowe [...] ²⁰.

[Anna Duszak:] Dyskurs obejmuje [...] całość danego aktu komunikacji, a więc zarówno określoną werbalizację (tekst), jaki i czynniki pozajęzykowe, które jej towarzyszą, tj. przede wszystkim określoną sytuację użycia oraz jej uczestników²¹.

[Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska:] Pojęcie dyskursu nie dotyczy [...] po prostu „języka w użyciu”, lecz obejmuje także cały kontekst sytuacyjny, cały złożony układ komunikacyjny służący interakcji i realizowaniu założonych celów. Jest procesualną i kontekstową konceptualizacją „zdarzenia komunikacyjnego”, którego przedmiotową, „wytworową” konceptualizacją jest tekst²².

W polskich badaniach lingwistycznych dyskurs jest przeważanie rozumiany jako zdarzenie komunikacyjne osadzone w złożonym kontekście sytuacyjnym. Francuskie ujęcie dyskursu jako społeczno-językowej aktywności obwarowanej regułami i realizującej się w poszczególnych wypowiedziach i tekstach jest raczej rzadko spotykane. Inspiracje danym nurtem są niemniej dostrzegalne w pracach krakowskiej lingwistki Janiny Labochy, która traktuje omawiane pojęcie jako normę oraz strategię, stojącą u podstaw konkretnych wypowiedzi językowych i tekstów²³. Przestrzeganie norm oraz rozumienie i stosowanie dostępnych strategii dyskursywnych, zdaniem badaczki, pozwala jednostkom na komunikowanie się w obrębie grup²⁴. Mimo licznych prób konceptualizowania kategorii dyskursu w polskiej lingwistyce, pojęcie to wciąż wydaje się nieostre. Wielu badaczy wskazuje na potrzebę stworzenia jednolitej bazy teoretyczno-metodologicznej oraz uporządkowania podstawowych pojęć²⁵.

Podobnie w rosyjskim środowisku naukowym brak jednomyślności w kwestii definiowania pojęcia *dyskurs*. Także w tym przypadku badania oparte na nowych prądach

¹⁸ T. Piekot, *Lingwistyka i socjologia wobec podejścia Teuna van Dijka*, [w:] *Dyskurs w perspektywie akademickiej...*, s. 23.

¹⁹ Ibidem, s. 23; H. Grzmil-Tylutki, *Francuska analiza dyskursu i jej recepcja...*, s. 54.

²⁰ S. Gajda, *Współczesny polski dyskurs naukowy*, [w:] *Dyskurs naukowy – tradycja i zmiana*, red. S. Gajda, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole 1999, s. 9–10.

²¹ A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 19.

²² J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 32.

²³ J. Labocha, *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 60.

²⁴ Ibidem, s. 61.

²⁵ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska analiza dyskursu i jej recepcja...*, s. 53.

teoretycznych łączą się z rodzimymi interpretacjami inspirowanymi starszymi koncepcjami, takimi jak filozofia języka Michaiła Bachtina²⁶ czy teoria stylów funkcjonalnych²⁷. Oryginalną propozycję stanowi koncepcja Jeleny Szejgał nawiązująca do badań rosyjskiego semiotyka Jurija Łotmana. Badaczka wyróżnia w niej dwa wymiary dyskursu: rzeczywisty oraz potencjalny (wirtualny). W wymiarze rzeczywistym dyskurs jest zespołem zdarzeń komunikacyjnych w określonej przestrzeni społecznej, związanym z realnymi sytuacjami oraz obejmującym teksty powstałe w wyniku tej aktywności. W wymiarze potencjalnym dyskurs jest przestrzenią semiotyczną, która obejmuje znaki wykorzystywane w określonej sferze komunikacyjnej, a także zbiór precedensowych wypowiedzi i tekstów. Do wymiaru wirtualnego dyskursu zaliczają się także typowe modele zachowań językowych oraz zbiór aktów mowy i gatunków specyficznych dla wybranej formy komunikacji²⁸.

Dokonując przeglądu badań nad dyskursem nie sposób nie wspomnieć o krytycznym nurcie analizy. Jest to stosunkowo młody prąd pozycjonujący się na pograniczu lingwistyki oraz socjologii. Trudnym zadaniem jest przeprowadzenie wyraźnego rozgraniczenia pomiędzy analizą dyskursu a jej krytycznym odgałęzieniem. Na pierwszy rzut oka wydawać by się mogło, że zwolennicy krytycznej analizy dyskursu (KAD) stawiają sobie cele zbliżone do zadań, podejmowanych przez uczonych „klasycznego” nurtu. Norman Fairclough, jeden z wiodących przedstawicieli podejścia krytycznego, obiera za cel analizę relacji pomiędzy tekstem, procesami jego wytwarzania i interpretowania oraz uwarunkowaniami społecznymi, obejmującymi zarówno kontekst sytuacyjny, jak i bardziej odległy wymiar instytucjonalny²⁹. Tym, co wyróżnia KAD na tle innych kierunków, jest aksjologiczne zaangażowanie w podejmowane tematy, implikujące ocenę badanych zjawisk. W centrum zainteresowań uczonych znajdują się zjawiska społeczne powiązane z działalnością mowną, w szczególności kwestie dotyczące władzy, ideologii, ustanawiania oraz rozpowszechniania nierówności, przemocy czy wykluczeń³⁰. W myśl zwolenników KAD wszystkie dyskursy kryją w sobie określone wartości i są powiązane z władzą. Zainteresowanie relacjami pomiędzy wiedzą a władzą jest efektem inspiracji myślą M. Foucaulta. Jednak o ile w tradycji francuskiej odzwierciedliło się foucaultowskie systemowe postrzeganie dyskursu, o tyle w badaniach

²⁶ М.В. Горбунова, *О понятии «дискурс» в отечественном речеведении*, „Знание. Понимание. Умение” 2008, nr 3, s. 161–162.

²⁷ Ю.С. Степанов, *Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности*, [w:] *Язык и наука конца XX века*, red. Ю.С. Степанов, Издательство РГГУ, Москва 1995, s. 36.

²⁸ Е.И. Шейгал, *Семиотика политического дискурса*, Гнозис, Москва 2004, s. 12–13.

²⁹ N. Fairclough, *Language and Power*, Routledge, London 2001, s. 21.

³⁰ A. Duszak, N. Fairclough, *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych*, [w:] *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Universitas, Kraków 2008, s. 10.

KAD rozwinięte zostały poruszane przez filozofa kwestie ideologii i dystrybucji władzy. Ciekawą koncepcją powstałą w ramach danego nurtu jest teoria elit symbolicznych zaproponowana przez T. van Dijka. Holenderski badacz zauważa, że w społeczeństwie funkcjonują pewne grupy odpowiedzialne za produkcję i rozpowszechnianie wiedzy. Poprzez dobór treści i form ich prezentowania elity symboliczne wpływają na ustalanie powszechnych kanonów wartości oraz hierarchii spraw naświetlanych w dyskursie publicznym. Do elit symbolicznych mogą należeć naukowcy, duchowni, eksperci, jak również politycy³¹. Krytyczna analiza dyskursu obfituje w badania ukazujące w jaki sposób elity sprawują, przynajmniej do pewnego stopnia, władzę nad poglądami i działaniami innych grup.

Wielość dostępnych perspektyw badawczych sprawia, że wejście w obszar analizy dyskursu zwykle wiąże się z wyborem jednej z funkcjonujących definicji. W niniejszym badaniu dyskurs będzie konceptualizowany na podstawie teorii francuskich badaczy Dominique'a Maingueneau i Patricka Charaudeau, przedstawionej m.in. w *Dictionnaire d'analyse du discours*³², prac Haliny Grzmil-Tylutki poświęconych francuskiej analizie dyskursu i, po części, opracowań J. Labochy. Dyskurs w niniejszej rozprawie będzie traktowany jako pojęcie odnoszące się do praktyk użycia języka przez członków określonej grupy w złożonym kontekście społeczno-kulturowym. Dyskurs zawiera w sobie zespół norm społeczno-językowych, które określają role podmiotów dyskursywnych oraz regulują ich aktywność mowną. Przedmiotową konceptualizacją dyskursu są teksty oraz wypowiedzi oparte z jednej strony na regułach, z drugiej zaś na indywidualnych strategiach nadawców. Dyskurs wchodzi w system relacji z innymi dyskursami, do których może nawiązywać w sposób pośredni bądź bezpośredni. Wspomniane powyżej cechy dyskursu można rozwinąć w kilku punktach.

Dyskurs ma charakter ponadzdaniowy

Ponadzdaniowość jest pierwszym aspektem, na który zwraca uwagę D. Maingueneau³³. Jest to najprawdopodobniej wyraz polemiki z amerykańskim lingwistą Zelligiem Harrisem, który jako jeden z pierwszych zaczął posługiwać się terminem *dyskurs* w badaniach językoznawczych. Z. Harris pojmował dyskurs jako kolejny stopień w hierarchii

³¹ M. Czyżewski, K. Franczak, M. Nowicka, J. Stachowiak, *Wprowadzenie*, [w:] *Dyskurs elit symbolicznych. Próba diagnozy*, red. M. Czyżewski, K. Franczak, M. Nowicka, J. Stachowiak, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2014, s. 8–9.

³² W *Dictionnaire d'analyse du discours* D. Maingueneau i P. Charaudeau dokonali uporządkowania pojęć z zakresu badań nad dyskursem; w definicji terminu *dyskurs* badacze wyróżnili osiem podstawowych aspektów danego zjawiska: normatywność, odpowiedzialność, współdziałanie, kontekstualizację, ukierunkowanie, działanie, ponadzdaniowość, interdyskursywność (*Dictionnaire d'analyse du discours*, red. P. Charaudeau, D. Maingueneau, Editions du Seuil, Paris 2002, s. 185–190, s.v.: *discours*).

³³ D. Maingueneau, *Discours et analyse du discours: Introduction*, Armand Colin, Paris 2014, s. 19.

jednostek językowych, pozycjonując go ponad morfemami, zdaniami prostymi oraz zdaniami złożonymi³⁴. D. Maingueneau wskazuje jednak na odmienny, nienależący do składni wymiar danego zagadnienia³⁵. Dyskurs w ujęciu francuskiego lingwisty jest raczej postrzegany jako abstrakcyjny konstrukt organizujący teksty i wypowiedzi w ramach określonej aktywności społecznej. Na teksty mogą składać się zarówno spójnie uporządkowane ciągi zdań, jak i pojedyncze zdania, ich równoważniki czy nawet poszczególne wyrazy. O włączeniu tych jednostek do dyskursu decyduje kontekst ich użycia oraz ich wymiar funkcjonalny.

Dyskurs zakłada działanie ukierunkowane na cel

Jednym z kluczowych aspektów dyskursu jest użycie języka. Mowa nie służy wyłącznie opisowi rzeczywistości, lecz jest działaniem w rozumieniu pragmatyki³⁶. Jak podkreśla H. Grzmil-Tylutki, „dyskurs jest predestynowany do działania celowego”³⁷. W badaniach z obszaru dyskursu odzwierciedlają się inspiracje teoriami aktów mowy, w szczególności koncepcjami Johna Austina oraz Johna Searla³⁸. Zgodnie z nimi każde użycie języka jest determinowane intencją nadawcy i może powodować określone skutki w świecie. Co istotne, akty mowy, powstałe w konkretnych gatunkach dyskursu, uznawane są za działania o charakterze nie tylko językowym, ale i społecznym³⁹.

Dyskurs zawsze przejawia się w kontekście

Kontekstualizacja jest wpisana w dyskurs jako jego immanentna cecha. W analizie dyskursu wszelkie teksty oraz wypowiedzi powinny być rozpatrywane w kontekście, który stanowi ich nieodłączony składnik. Kontekst jest rozumiany w znaczeniu zarówno węższym, obejmującym kategorie pragmatyczne, jak i szerszym, społecznym, kulturowym oraz ideologicznym.

Kontekst jest ponadto czynnikiem warunkującym odczytywanie znaczeń. Jak podkreśla D. Maingueneau, rozpoznanie sensu wypowiedzi poza kontekstem jest w praktyce niemożliwe⁴⁰. Interpretacja tekstów, a nawet pojedynczych wyrazów jest uzależniona od sytuacji ich występowania i sposobu ich funkcjonowania w konkretnym dyskursie.

³⁴ L. Alba-Juez, *Perspectives on Discourse Analysis: Theory and Practice*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2009, s. 13.

³⁵ D. Maingueneau, *Discours et analyse...*, s. 19.

³⁶ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska lingwistyczna teoria...*, s. 140.

³⁷ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska analiza dyskursu a badania...*, s. 225.

³⁸ Krzyżowanie się teorii dyskursu z pragmatyką oraz teorią aktów mowy odzwierciedla się również w zapożyczeniach terminologicznych, m.in. w przyswojeniu kategorii nadawcy, odbiorcy i komunikatu, przy czym ostatnie pojęcie najczęściej bywa obiektywizowane i występuje pod nazwą wypowiedzi lub tekstu.

³⁹ D. Maingueneau, *Discours et analyse...*, s. 20.

⁴⁰ Ibidem, s. 21.

Dyskurs ma charakter interaktywny

Kolejną istotną cechą dyskursu jest interaktywność. Zakłada ona współdziałanie uczestników aktu komunikacji. Nie należy jednak utożsamiać dyskursu z konwersacją, która stanowi tylko jedną z jego manifestacji. Dyskurs przejawia się w równej mierze w formacjach monologicznych, w których odbiorca istnieje w umyśle nadawcy jako pewien koncept, a także w sytuacji, gdy komunikacja przybiera formę zapośredniczoną⁴¹.

Wypowiedzi i teksty dyskursu są efektem interakcji osób tworzących wspólnotę dyskursywną. Dana interakcja zapewnia wymianę wiedzy oraz relacji. Członkowie wspólnoty dyskursywnej posiadają w niej określony status, stają się aktorami, odgrywającymi konkretne role. Od pozycji zajmowanej w grupie uzależniony jest sposób wypowiadania się jednostki. Dla przykładu, w dyskursie szkolnym, którego jedną z sytuacyjnych realizacji jest lekcja, odmienne są role nauczyciela i ucznia, różne są także formy językowe, jakimi się posługują. Pozycje zajmowane przez uczestników komunikacji w dyskursie nazywane są przez francuskich badaczy miejscami podmiotowymi. Pojęcie to definiowane jest przez H. Grzmil-Tylutki „jako system miejsc wyobrażanych zgodnie z obowiązującymi w danym dyskursie relacjami intersubiektywnymi”⁴².

Dyskurs zawiera w sobie reguły społeczno-językowe

Aby możliwe było porozumiewanie się jednostek w ramach wspólnoty komunikacyjnej jej członkowie muszą przestrzegać określonych zasad. W teorii dyskursu mowa najczęściej o dwóch przenikających się wzajemnie typach norm: językowych oraz społecznych. Wyznaczają one role poszczególnych uczestników dyskursu oraz regulują proces tworzenia tekstów i wypowiedzi, czuwając nad ich kształtem. Decydują o strukturze wytworów językowych powstających w dyskursie, ich tematyce, możliwych strategiach tekstotwórczych oraz ścieżkach interpretacji. Od znajomości tych reguł uzależnione jest powodzenie procesu komunikacji. Jak zaznacza J. Labocha:

Dyskurs jest zespołem norm językowych, kulturowych i społecznych, zbiorem wzorców zachowań werbalnych i niewerbalnych oraz schematów form narracyjnych, argumentacyjnych, deskryptywnych, perswazyjnych, aksjologicznych itp. Należą one wraz ze specyfikacjami gatunkowymi do kompetencji komunikacyjnej i kulturowej⁴³.

Traktowanie dyskursu jako zjawiska o charakterze normatywnym znajduje odzwierciedlenie w metaforycznym ujęciu dyskursu jako instytucji. Będąc instytucją, dyskurs

⁴¹ *Dictionnaire d'analyse...*, s. 188–189, s.v.: *discours*.

⁴² H. Grzmil-Tylutki, *Francuska analiza dyskursu i jej recepcja...*, s. 51.

⁴³ J. Labocha, *Tekst, wypowiedź...*, s. 78.

określa granice wypowiedzi, jej treści i formy, status podmiotów uczestniczących w komunikacji oraz warunki i okoliczności wypowiedzania⁴⁴.

Reguły zachowań społeczno-językowych są współdzielone przez członków wspólnoty dyskursywnej, podobnie jak język – przez członków wspólnoty językowej. Zasady te nie są statyczne: ewoluują wraz z rozwojem dyskursu, podlegają przekształceniom lub tracą swoją aktualność.

Obecna w dyskursie normatywność nie oznacza jednak wykluczenia indywidualnych wyborów komunikacyjnych nadawcy. Od niego zależy bowiem dobór strategii komunikacyjnych. Obok reguł dyskursywnych w wypowiedziach i tekstach przejawiają się specyficzne strategie podmiotu. Ich selekcja jest związana z realizacją określonego celu, jednak zakres wyboru jest ograniczony normami typowymi dla określonego dyskursu. Zdaniem J. Labocha oba czynniki: społeczny (normy) oraz indywidualny (strategie) przeplatają się ze sobą umożliwiając porozumiewanie się jednostek w obrębie grup⁴⁵.

Dyskurs realizuje się w tekstach i wypowiedziach

Dyskurs daje się opisać na podstawie wypowiedzi i tekstów stanowiących jego aktualizację⁴⁶. Na każdy dyskurs składa się otwarty korpus produktów działalności mownej. Wytwory te stanowią realizację norm dyskursywnych, będąc jednocześnie podstawą ustanawiania nowych reguł i modyfikacji już istniejących.

W tym miejscu należałoby przyrzeć się bliżej zagadnieniom tekstu oraz wypowiedzi. Tekst we francuskiej tradycji analizy dyskursu jest produktem celowego działania, wytworem należącym do określonego gatunku⁴⁷. W *Dictionnaire d'analyse du discours* tekst jest definiowany za Haraldem Weinrichem jako posiadający znaczenie ciąg znaków, postrzegany jako spójny, wyznaczony z dwóch stron przerwami w komunikacji⁴⁸. Podstawowym kryterium wyróżniania tekstu jest więc delimitacja uzależniona od procesu komunikacji. Autorzy słownika nie ograniczają pojęcia tekstu wyłącznie do wytworów werbalnych. Zaznaczają, że tekst w większości przypadków ma charakter polisemiotyczny⁴⁹. Elementami budującymi strukturę oraz znaczenie tekstu mogą być na równi z jednostkami językowymi znaki ekstralingwistyczne.

Nieco inaczej w badaniach lingwistycznych pozycjonuje się wypowiedź. Choć w niektórych koncepcjach bywa ona utożsamiana z tekstem, a nawet dyskursem, J. Labocha

⁴⁴ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska analiza dyskursu i jej recepcja...*, s. 50.

⁴⁵ J. Labocha, *Tekst, wypowiedź...*, s. 61.

⁴⁶ Ibidem, s. 184.

⁴⁷ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska lingwistyczna teoria...*, s. 166.

⁴⁸ *Dictionnaire d'analyse...*, s. 572, s.v.: *texte*.

⁴⁹ Ibidem, s. 571, s.v.: *texte*.

proponuje traktowanie jej jako zjawiska / zdarzenia komunikacyjnego o charakterze jednostkowym⁵⁰. Wypowiedź jest zjawiskiem o interakcyjnej naturze z określoną strategią nadawczo-odbiorczą. W przeciwieństwie do tekstu nie ma ona statusu autonomicznego, jest zawsze osadzona w konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Może jednak zostać zarejestrowana i zredagowana, przekształcając się w tekst zapisany⁵¹.

Dyskurs funkcjonuje w interdyskursie

Ważnym aspektem francuskiej tradycji analitycznej jest badanie dyskursu w złożonym systemie relacji z innymi dyskursami (w interdyskursie). Jak zaznaczają autorzy *Dictionnaire d'analyse du discours*, interpretacja nawet najmniejszej wypowiedzi wymaga odniesienia do wszelkiego rodzaju innych, różniących się od niej pod względem struktury i treści⁵². Dyskursy, podobnie jak jednostki językowe, wyodrębniane są bowiem na podstawie cech dystynktywnych.

Interdyskurs stanowi przestrzeń ewolucji dyskursu zachodzącej pod wpływem interakcji z innymi dyskursami⁵³. W jego obrębie może dochodzić do zapożyczeń wzorców. Kontakty z zewnętrznymi systemami prowadzą nierzadko do modyfikacji reguł konstruowania wypowiedzi w wybranym dyskursie. W innych przypadkach odniesienie do dyskursu zewnętrznego w egzemplarzu tekstowym jest powiązane z realizacją intencjonalnej strategii nadawcy. Elementy obcego systemu są wprowadzane do tekstu poprzez akceptację prototypu lub jego dyskredytację. Ten drugi typ nawiązań spotykany jest m.in. w utworach parodystycznych.

W kontekście badań nad zabiegami parodystycznymi szczególnie ważnymi wymiarami dyskursu naświetlonymi w paradygmacie francuskim jest normatywność oraz interdyskursywność. Parodie zawierają bowiem nawiązania nie tylko do poszczególnych tekstów, ale również do całych dyskursów, opierają się na zapożyczonych regułach produkcji tekstów i wypowiedzi, wzorcach gatunkowych, strategiach komunikacyjnych, typowych figurach retorycznych itp. Parodystyczna dekonstrukcja jest zabiegiem zachodzącym w przestrzeni interdyskursu, która umożliwia wymianę wzorców oraz idei.

Prowadząc rozważania na temat dyskursu, należy również zwrócić uwagę na zasadniczą różnicę pomiędzy dwoma ujęciami tego zjawiska: innym w badaniach zorientowanych teoretycznie, w których ustalane są jego relacje z ustabilizowanymi kategoriami i pojęciami, jakimi posługuje się językoznawstwo (np. *język*, *użycie języka*, *tekst*,

⁵⁰ J. Labocha, *Tekst, wypowiedź...*, s. 78, 184.

⁵¹ Ibidem, s. 78–79.

⁵² *Dictionnaire d'analyse...*, s. 189–190, s.v.: *discours*.

⁵³ H. Grzmil-Tylutki, *Francuska lingwistyczna teoria...*, s. 173.

wypowiedź), oraz nieco innym w analizach ukierunkowanych praktycznie, dotyczących konkretnych zjawisk społeczno-językowych badanych na podstawie wybranych próbek tekstowych. W tradycji francuskiej przyjęto rozróżniać dyskurs postrzegany na poziomie ideacji oraz jego poszczególne podrodzaje (dyskursy) poddawane szczegółowym analizom. Jak zauważa H. Grzmil-Tylutki, istnieją liczne kryteria wyodrębniania dyskursów, m.in. ze względu na:

- obszar aktywności społecznej (np. dyskurs polityczny, dziennikarski, prawniczy, religijny),
- pozycję (np. dyskurs naturalistyczny, nacjonalistyczny, anarchistyczny, pozytywistyczny),
- kategorię podmiotu (np. dyskurs pielęgniarek, matek, uczniów, żołnierzy),
- strategię (np. dyskurs polemiczny, dydaktyczny, perswazyjny)⁵⁴.

Zdaniem badaczki możliwe jest również różnicowanie z punktu widzenia innych kryteriów definicyjnych dyskursu, np. miejsca, czasu, nośnika czy gatunku⁵⁵.

Również Waldemar Czachur zaznacza, że badania nad dyskursem nie podlegają jednolitym zasadom, mają raczej charakter projektowy. Dyskurs jako zjawisko komunikacyjno-społeczne może być bowiem opisywane z różnych punktów widzenia. Uczony sugeruje, że analiza dyskursologiczna powinna być poprzedzona refleksją nad dyskursem z uwzględnieniem dwóch perspektyw: poznawczej i ontycznej. Pierwsza z nich odnosi się do podejścia metodologicznego, obejmuje wyznaczenie tych aspektów dyskursu, które zostaną uwzględnione w badaniu zgodnie z wybraną subdyscypliną lingwistyczną i programem badawczym (np. spojrzenie kognitywne, pragmatyczne, retoryczne itd.). Drugim kryterium jest perspektywa ontyczna, czyli sposób, w jaki dyskurs jawi się badaczowi. Dyskurs może być modelowany m.in. na podstawie kryterium instytucjonalnego (np. dyskurs administracyjny, medyczny, edukacyjny), substancyjnego (np. dyskurs multimodalny, radiowy, internetowy), tematycznego (np. dyskurs o imigracji, o kryzysach, o Unii Europejskiej) oraz modalnego / ideologicznego (np. dyskurs populistyczny, konserwatywny, feministyczny). Dane pojęcia odzwierciedlają różne podejścia do projektowania dyskursu jako przedmiotu badań⁵⁶. Podział W. Czachura należy potraktować jako zarys, który nie prezentuje wszystkich typów dyskursów spotykanych w badaniach językoznawczych. Dana propozycja jest jednak ważnym głosem w dyskusji na temat studiów dyskursywnych,

⁵⁴ Ibidem, s. 131.

⁵⁵ Ibidem, s. 132.

⁵⁶ W. Czachur, *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2020, s. 222–231.

stanowiącym próbę pogodzenia różnych perspektyw i podejść do tego samego przedmiotu badań.

Niniejsza praca koncentruje się na wybranym rodzaju dyskursu, jakim jest dyskurs polityczny, oraz sposobach jego dekonstrukcji w utworach parodystycznych. Rzecz jasna, *dyskurs polityczny* jest również pojęciem niejednoznacznym i wymaga doprecyzowania zgodnie z celem wyznaczonym w badaniu.

1.2. Zakres pojęcia *dyskurs polityczny*

W pracach językoznawczych można odnaleźć wiele sposobów definiowania pojęcia *dyskurs polityczny*. Jako podstawowe kryteria definicyjne brane są pod uwagę m.in. takie aspekty, jak nadawca i odbiorca, sposób produkcji wypowiedzi i tekstów oraz ich tematyka. Spore wyzwanie dla językoznawców stanowi wyznaczenie granic pomiędzy dyskursem politycznym a sferami, które się z nim krzyżują, m.in. dyskursem medialnym, prawniczym czy wojennym.

Jedna z najszerszych definicji dyskursu politycznego została zaproponowana przez J. Szejgała. W ujęciu rosyjskiej badaczki powyższe pojęcie obejmuje wszystkie wypowiedzi oraz teksty powiązane z obszarem polityki w przynajmniej jednym z następujących wymiarów: nadawcy, adresata bądź treści⁵⁷. Do przedstawienia zasięgu dyskursu politycznego J. Szejgał implementuje metaforę pola. W jego centrum znajdują się prototypowe gatunki dyskursu politycznego, a więc twory komunikacji pomiędzy przedstawicielami sceny politycznej oraz innymi politykami lub społeczeństwem (np. debaty parlamentarne, przemówienia polityczne, głosowanie)⁵⁸. Na peryferiach pola pozycjonują się gatunki wtórne, wchodzące częściowo w przestrzeń sąsiadujących dyskursów, m.in. artykuły analityczne o tematyce politycznej, bytowe dyskusje o polityce, a także gatunki artystyczne, takie jak karykatury czy parodie⁵⁹. Tak szerokie ujęcie badanego zjawiska związane jest z płynnym postrzeganiem granic pomiędzy dyskursami. Badaczka podkreśla, że formy peryferyjne (rozmowy o polityce), wychodzące poza komunikację o charakterze instytucjonalnym, odgrywają istotną rolę w budowaniu opinii publicznej, przez co mogą oddziaływać na procesy polityczne⁶⁰.

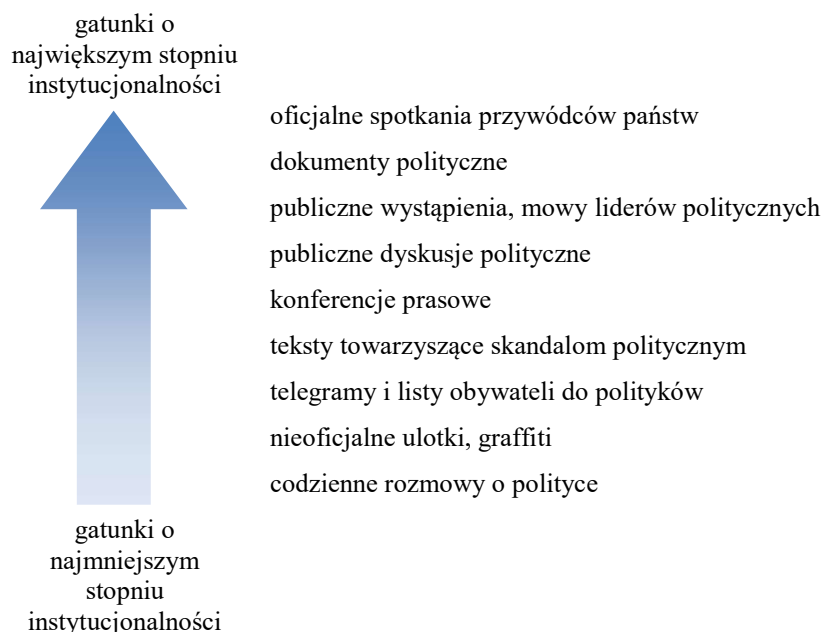
Zakres gatunków wchodzących w skład dyskursu politycznego w ujęciu J. Szejgała przedstawia poniższy schemat. Poszczególne formy komunikacji politycznej zostały w nim uporządkowane zgodnie z poziomem instytucjonalności.

⁵⁷ Е.И. Шейгал, *Семиотика политического...*, s. 32.

⁵⁸ Ibidem, s. 244.

⁵⁹ Ibidem, s. 245.

⁶⁰ Ibidem, s. 23.



Schemat 1. Wizualizacja zakresu gatunków dyskursu politycznego wg J. Szejgala⁶¹.

Podobnie szerokie pojmowanie omawianego zjawiska dostrzegalne jest w pracach Swietłany Płotnikowej. Stosując kryterium nadawcy, badaczka wyróżnia dwa typy dyskursu politycznego: dyskurs polityków oraz dyskurs reakcji. Pierwszy z nich odnosi się do wytworów działalności mownej przedstawicieli sceny politycznej. Drugi typ obejmuje szeroką grupę tekstów oraz wypowiedzi o tematyce politycznej, których autorami są reprezentanci mediów, pisarze, politolodzy, badacze języka politycznego oraz osoby oficjalnie niezwiązane ze sferą polityki, lecz nawiązujące do niej w prowadzonych rozmowach. Wspomniane wypowiedzi i teksty powstają w odpowiedzi na wydarzenia polityczne i mogą być kierowane do różnych adresatów: zarówno polityków (np. pisma do kancelarii prezydenta), jak i szerszej grupy odbiorców (np. notki prasowe na tematy polityczne)⁶².

Bardziej rozbudowaną klasyfikację przedstawia bydgoska filolog Elżbieta Laskowska. Biorąc pod uwagę role nadawcy i odbiorcy, badaczka wyróżnia trzy typy dyskursu politycznego:

1. dyskurs polityków, obejmujący kontakty polityków z politykami;
2. dyskurs polityczno-obywatelski, na który składają się twory komunikacji między politykami a obywatelami;

⁶¹ Schemat własny na podstawie: Ibidem, s. 233–234.

⁶² С.Н. Плотникова, *Политик как конструктор дискурса реагирования*, [w:] *Политический дискурс в России 8: Святыне без житий: материалы постоянно действующего семинара*, red. В.Н. Базылев, В.Г. Красильникова, МАКС Пресс, Москва 2005, s. 22–26.

3. dyskurs polityczno-dziennikarski, w którym nadawcami tekstów i wypowiedzi są politycy i dziennikarze lub wyłącznie dziennikarze⁶³.

E. Laskowska charakteryzuje bliżej kategorię adresata, który może występować zarówno jako odbiorca rzeczywisty, jak i wirtualny. W drugim przypadku adresat funkcjonuje w wyobraźni nadawcy jako pewien model konstruowany na bazie ogólnej wiedzy o świecie. Odbiorca wirtualny jest najczęściej spotykanym typem adresata w komunikacji medialnej⁶⁴.

Ważny głos w debacie dotyczącej zakresu pojęcia *dyskurs polityczny* należy do Marka Czyżewskiego, Sergiusza Kowalskiego oraz Andrzeja Piotrowskiego. Klasyfikując przekazy znajdujące się w ogólnodostępnym obiegu, badacze wyróżniają trzy częściowo krzyżujące się obszary dyskursu: publiczny, polityczny oraz polityki⁶⁵. Wśród wymienionych terminów pojęcie nadrzędne stanowi dyskurs publiczny obejmujący wszystkie przekazy dostępne w przestrzeni publicznej. Należą do nich teksty oraz wypowiedzi powstałe w ramach komunikacji instytucjonalnej (np. pisma urzędowe), medialnej (np. dzienniki telewizyjne), a także wytwory będące rezultatem interakcji określonych grup społecznych (np. umowy biznesowe). Na kolejnym poziomie klasyfikacji pozycjonuje się dyskurs polityczny, który definiowany jest w oparciu o teorię elit symbolicznych T. van Dijka. Zdaniem badaczy dyskurs polityczny jest współtworzony przez osoby i grupy kontrolujące publicznie dostępną wiedzę. Należą do nich politycy, ale również dziennikarze, intelektualiści, naukowcy czy duchowni. Przyjmując za podstawowe kryterium kwestię kształtowania opinii publicznej, badacze zaliczają do dyskursu politycznego „[...] publiczne wypowiedzi polityków poza właściwym kontekstem sprawowania funkcji politycznych (np. niektóre wypowiedzi dla środków masowego przekazu) oraz wypowiedzi wszystkich innych uczestników elit symbolicznych na tematy polityczne [...]”⁶⁶. Największe znaczenie przypisywane jest dyskursowi polityki, który obejmuje jedynie „[...] wypowiedzi osób należących do elity władzy, związane z pełnionymi przez te osoby rolami i funkcjami politycznymi”⁶⁷.

Prezentując powyższą klasyfikację M. Czyżewski, S. Kowalski i A. Piotrowski wskazują jednak na fakt, że niektórzy lingwiści używają terminu *dyskurs polityczny* w odniesieniu do obszarów nazywanych przez badaczy *dyskursem polityki*, czyli do komunikacji

⁶³ E. Laskowska, *Sytuacje komunikacyjne w dyskursach politycznych*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia 2: zbiór referatów z konferencji Kraków, 28 lutego – 2 marca 2002. T. 1, Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Wydawnictwo Tertium, Kraków 2002, s. 180–181.

⁶⁴ Ibidem, s. 176–177.

⁶⁵ M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Wprowadzenie*, [w:] *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 18–29.

⁶⁶ Ibidem, s. 25.

⁶⁷ Ibidem, s. 23.

polityków w ramach wykonywanych przez nich obowiązków. Takie ujęcie danego zagadnienia spotykane jest m.in. w pracach T. van Dijka⁶⁸. Biorąc pod uwagę rozbieżności w definiowaniu roli nadawcy należałoby przyjąć, iż pojęcie *dyskurs polityczny* funkcjonuje w co najmniej dwóch znaczeniach: węższym, odnoszącym się jedynie do mowy polityków, oraz szerszym, obejmującym wszelkie przykłady użycia języka w sferze socjalno-politycznej⁶⁹.

Na potrzeby niniejszych badań została przyjęta wąska definicja pojęcia *dyskurs polityczny*, które odnosi się tu do praktyk użycia języka przez polityków i działaczy politycznych w złożonym kontekście społeczno-kulturowym. Aktualizacją dyskursu politycznego są zarówno publiczne, oficjalne komunikaty przedstawicieli sceny politycznej, jak również ich wypowiedzi w ramach wywiadów oraz programów publicystycznych. Odbiorcami tekstów oraz wypowiedzi dyskursu politycznego mogą być członkowie wspólnoty dyskursywnej (politycy) lub osoby nienależące do tej grupy (obywatele, potencjalni wyborcy). W zakres omawianego zagadnienia nie są włączane komentarze medialne, artykuły czy rozmowy na tematy polityczne, o ile ich nadawcami nie są politycy. Ograniczenie pojęcia *dyskurs polityczny* pod względem nadawcy wynika z rozpatrywania parodystycznych zabiegów dekonstrukcyjnych jako działań wymierzonych przeciwko grupie rządzącej (lub osób pretendujących do objęcia władzy) i ukierunkowanych na demaskowanie taktyk komunikacyjnych stosowanych przez przedstawicieli władz.

1.3. Perswazja a manipulacja, propaganda a nowomowa

Wydawać by się mogło, że teksty i wypowiedzi dyskursu politycznego funkcjonujące w przestrzeni publicznej mają przede wszystkim za zadanie zapewnić przepływ informacji na linii polityk – społeczeństwo. Zawarte w nich treści nie stanowią jednak wiernego odwzorowania rzeczywistości, a jedynie jej arbitralnie ukształtowaną wizję, za którą kryją się określone idee. Rozpowszechnianie obrazu świata stworzonego przez polityków wiąże się ze stosowaniem konkretnych technik wywierania wpływu na odbiorców. Kluczową cechą językowych tworów dyskursu politycznego jest więc perswazyjność.

Długoletnia tradycja badań nad zjawiskiem perswazji zaowocowała licznymi definicjami danego pojęcia. Jest ono ujmowane jako:

[Witold Doroszewski:] tłumaczenie komu czego, przekonywanie kogo o czym; perswadowanie⁷⁰.

⁶⁸ T. van Dijk, *Elite Discourse and Racism*, Sage Publishing, Thousand Oaks 1993, [za:] ibidem, s. 23.

⁶⁹ A. Hadi, *К вопросу об определении понятий «политический язык» и «политический дискурс» в средствах массовой информации*, „Al-Adab Journal” 2019, nr 129, s. 60.

⁷⁰ *Słownik języka polskiego*, t. 6, red. W. Doroszewski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964, s. 257, s.v.: *perswazja*.

[Walery Pisarek:] [...] starania o wywarcie bez przymusu, za pomocą przekazów (słownych i pozasłownych) i zawartej w nich argumentacji (racjonalnej i emocjonalnej), stanowiącej wynik selekcji treści i form, wpływu na przekonania, opinie, postawy, nastroje, a co za tym idzie i na zachowania adresata/adresatów tych przekazów⁷¹.

[Iosif Stiernin:] [...] wywieranie wpływu przez osobę na inną osobę lub grupę osób za pomocą mowy i środków niewerbalnych towarzyszących mowie dla osiągnięcia założonego przez mówiącego celu⁷².

Istotą perswazji jest wywieranie wpływu na odbiorcę za pomocą środków językowych, a niekiedy również ekstralingwistycznych (np. poprzez obraz, muzykę). Działanie to nie zawsze ukierunkowane jest na zmianę poglądów czy postaw adresata: w niektórych przypadkach celem nadawcy może być ugruntowanie już istniejących przekonań. Co istotne, definicje perswazji wykluczają stosowanie środków przymusu. Zdaniem Marka Tokarza przejawy przemocy, czy to fizycznej, czy słownej, nie mogą zostać uznane za działania perswazyjne. Badacz zalicza niemniej do perswazji groźby użycia siły oraz obietnice zysku⁷³. Rozpatrywane zagadnienie należy odróżnić również od innego sposobu nakłaniania, jakim jest dyrektywność, przejawiająca się w formach bezpośrednich, takich jak polecenia, rozkazy czy apele. Wypowiedzi dyrektywne koncentrują się na wzywaniu do pożądanых zachowań, natomiast perswazja polega na stymulowaniu postaw, które może skutkować podjęciem przez odbiorcę aktywnego działania⁷⁴.

Według Urszuli Wieczorek podstawowym wyróżnikiem wypowiedzi perswazyjnych względem dyrektywnych jest wartościowanie. Akty dyrektywne mogą być nośnikami wartości, jednak nie jest to ich cecha obligatoryjna. Perswazja natomiast zawsze posługuje się ocenami⁷⁵. Rozciągają się one na skali plus – minus (pozytywny – negatywny) i są wykorzystywane w celu wytworzenia u odbiorcy komunikatu pożądaney postawy w stosunku do obiektu wartościowania. Akt perswazyjny można uznać za udany wówczas, gdy zachodzi zbieżność ocen nadawcy i odbiorcy.

Wartości w konstrukcjach językowych mogą być przekazywane na różne sposoby. Jadwiga Puzynina dzieli środki wyrażania wartościowań na systemowe (skonwencjonalizowane) oraz tekstowe (kontekstualne). Pierwsze z nich dotyczą wyrazów, form fleksyjnych oraz składniowych, dla których wartościowanie stanowi element

⁷¹ W. Pisarek, *Perswazja – jak ją widzą, jak ją piszą*, [w:] *Język perswazji publicznej*, red. K. Mosiołek-Kłosińska, T. Zgółka, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2003, s. 15.

⁷² Tłumaczenie własne – A.J. („[...] воздействие человека на другого человека или группу лиц при помощи речи и сопровождающих речь невербальных средств для достижения поставленной говорящим цели”): И.А. Стернин, *Введение в речевое воздействие*, Воронежский государственный университет, Воронеж 2001, с. 51.

⁷³ M. Tokarz, *Argumentacja, perswazja, manipulacja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 195.

⁷⁴ J. Bralczyk, *O języku propagandy i polityki*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2007, s. 78.

⁷⁵ U. Wieczorek, *Wartościowanie, perswazja, język*, Księgarnia Akademicka, Kraków 1999, s. 56.

definityjny. Środki tekstowe obejmują zaś specyficzne użycia słów (m.in. w postaci tropów oraz figur tekstowych), których siła wartościująca uzależniona jest od kontekstu⁷⁶. Nadawca dokonuje selekcji powyższych środków na podstawie oceny predyspozycji interpretacyjnych odbiorców.

Wartościowanie stanowi inherentny składnik czterech mechanizmów perswazji wyróżnionych przez Stanisława Barańczaka. Należą do nich emocjonalizacja odbioru, wspólnota świata i języka, symplifikacja rozkładu wartości oraz odbiór bezalternatywny. Mechanizm emocjonalizacji odbioru polega na intensyfikacji uczuć adresata przy jednoczesnym ograniczeniu jego analizy intelektualnej. Celem takiego działania jest doprowadzenie do bezrefleksyjnego odbioru treści wypowiedzi opartego na impulsach emocjonalnych. Wzbudzeniu pożądanych uczuć sprzyja stosowanie mechanizmu wspólnoty świata i języka, który zakłada istnienie koincydencyjnego dla nadawcy i odbiorcy systemu wartości oraz sposobu porozumiewania się. Świat *swoich* stoi w opozycji do świata *obcych*, którzy wyznają odrębne idee. Zgodnie z mechanizmem symplifikacji rozkładu wartości poglądy oraz działania *obcych* są oceniane jednoznacznie negatywnie, natomiast aktywność *naszych* – zdecydowanie pozytywnie. W ten sposób powstaje uproszczona skala aksjologiczna, z której zostają wykluczone wartości pośrednie. Ostatnia technika wymieniona przez S. Barańczaka polega na sterowaniu odbiorcą w taki sposób, aby uniemożliwić mu samodzielną interpretację zachodzących zdarzeń. W przypadku mechanizmu odbioru bezalternatywnego nadawca dąży do pozbawienia adresata możliwości wyboru⁷⁷. Wydaje się jednak, że dana technika należy już do działań manipulacyjnych.

Wypowiedzi perswazyjne, oparte na jasno wyrażonych ocenach, są ukierunkowane na różne sfery. Grażyna Habrajska wyróżnia trzy typy perswazji: informacyjną, aksjologiczną oraz perswazję zachowania modelowego. Pierwszy typ dotyczy wpływu na stan wiedzy odbiorcy, drugi – na hierarchię jego wartości. Celem perswazji zachowania modelowego jest zaś skłonienie do podjęcia określonej aktywności poprzez stymulowanie postawy adresata⁷⁸. Ten typ perswazji jest wykorzystywany w działaniach agitacyjnych, które polegają na pobudzaniu do doraźnego działania poprzez aktywizację dużej grupy odbiorców⁷⁹.

⁷⁶ J. Puzynina, *Język wartości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 111.

⁷⁷ S. Barańczak, *Czytelnik ubezwłasnowolniony. Perswazja w masowej kulturze literackiej PRL*, Libella, Paryż 1983, s. 33–35.

⁷⁸ G. Habrajska, *Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2005, nr 7, s. 113–115.

⁷⁹ I. Kamińska-Szmaj, *Propaganda perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, [w:] *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004, s. 18–19.

Siła wypowiedzi perswazyjnych jest uzależniona od środków językowych, jakimi posługuje się nadawca. Do dziś w lingwistyce nie wypracowano ich spójnej klasyfikacji. Na podstawie analizy prac poświęconych perswazji językowej Gabriela Dudek-Waligóra wyróżnia następujące środki: mechanizmy retoryczne (czyli figury i tropy, m.in. metaforę, hiperbolę, antytezę, anaforę oraz pytania retoryczne), presupozycje, porównania, eufemizmy, nazwy etykiety, słownictwo potoczne, leksykę wartościującą, emocjonalną i generalizującą, stopień wyższy i najwyższy przymiotników i przysłówków oraz operowanie liczbami⁸⁰. Kluczową dla konstrukcji wypowiedzi perswazyjnych jest opozycja „swój – obcy” (także „my – oni”), która realizuje się m.in. w zaimkach osobowych i dzierżawczych (np. *my*, *nasz*, *oni*, *ich*). Należy zaznaczyć, że wszystkie wymienione wyżej środki mogą, ale niekoniecznie muszą być wykorzystywane w celach perswazyjnych. Funkcja, jaką pełnią w tekście, uzależniona jest od intencji nadawcy. Wskazane środki pojawiają się w równej mierze w wypowiedziach i tekstach, które nie mają na celu przekonywania do określonych racji. Występują również w przekazach, w których oddziaływanie na adresata jest utajone, a więc w komunikatach o charakterze manipulacyjnym.

Pomiędzy perswazją a manipulacją nie przebiega ostra granica. Według S. Barańczaka efektywność wypowiedzi perswazyjnych jest tym wyższa, im bardziej skryty jest w nich wpływ na adresata⁸¹. W takim ujęciu manipulacja, rozumiana jako utajone oddziaływanie na odbiorcę, jest postrzegana jako najskuteczniejsza forma perswazji. Również U. Wieczorek uznaje manipulację za jedną z odmian działań perswazyjnych, wyróżniając perswazję pozytywną (opartą na argumentach) oraz negatywną (zakładającą skryte oddziaływanie na poglądy i postawę odbiorcy). Zdaniem badaczki punktem rozgraniczenia tych dwóch pojęć jest postawa nadawcy, stopień jego otwartości na dialog oraz obecność argumentacji⁸².

Kwestią sporną wśród językoznawców jest sama zasadność stosowania terminu *manipulacja* w opisie naukowym. Irena Kamińska-Szmaj zwraca uwagę na nieostrość znaczeniową danego pojęcia oraz jego negatywne nacechowanie aksjologiczne. Zdaniem lingwistki użycie wyrazu *manipulacja* służy ocenie opisywanych zjawisk i często jest uzależnione od punktu widzenia badacza oraz jego orientacji ideologicznej⁸³. Podobną pozycję zajmuje Jerzy Bralczyk, który zauważa, że każda wypowiedź może zostać

⁸⁰ G. Dudek-Waligóra, *Modalność epistemiczna w strategii argumentacyjnej: na materiale tekstów reprezentujących współczesny rosyjski dyskurs polityczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, s. 37.

⁸¹ S. Barańczak, *Czytelnik ubezwłasnowolniony...*, s. 31.

⁸² U. Wieczorek, *Wartościowanie...*, s. 54.

⁸³ I. Kamińska-Szmaj, *Propaganda, perswazja...*, s. 23–25.

zinterpretowana przez nieprzychylnego odbiorcę jako manipulacja⁸⁴. Ze względu na zawarte w definicji wartościowanie niektórzy badacze rezygnują z posługiwania się terminem *manipulacja*⁸⁵, inni dopuszczają jego stosowanie na ostatnim etapie postępowania badawczego, gdy działania nadawcy poddawane są ocenie etycznej⁸⁶. Zdaniem Artura Mamcarza językoznawca orzekający o stosowaniu zabiegów manipulacyjnych powinien posiadać szczegółową wiedzę na temat faktów opisywanych w badanych tekstach i nie ograniczać się w prowadzonych analizach wyłącznie do metod lingwistycznych⁸⁷.

O zaistnieniu manipulacji decydują nie tyle cechy formalne komunikatu, ile charakter stosunków pomiędzy uczestnikami aktu komunikacji. Mirosław Karwat wyróżnia dziesięć aspektów, które wyłaniają się z definicji danego pojęcia i pozwalają na odróżnienie go od perswazji. Każdy z nich odwołuje się do postawy nadawcy. Do powyższych kryteriów należą:

- nadużywanie własnej przewagi;
- zatajanie rzeczywistych celów działania;
- ukrywanie samego działania lub jego charakteru;
- stosowanie metod podstępu;
- korzystanie z nieświadomości adresatów;
- posługiwanie się ludźmi w charakterze narzędzi służących do realizacji zamierzonych celów;
- wykorzystywanie społecznych potrzeb i wartości;
- uprzedmiotowienie adresata;
- osiąganie partykularnych korzyści drogą uprzedmiotowienia odbiorcy;
- dążenie do uzyskania korzyści wbrew interesom adresata⁸⁸.

Manipulacja jest więc działaniem celowym, zakładającym wyższość nadawcy, który w sposób niejawni wpaja odbiorcy określone poglądy lub nakładania do podjęcia kroków stojących niekiedy w sprzeczności z interesami osoby manipulowanej. Wypowiedzi manipulacyjne opierają się nie na logicznej argumentacji, a na chwytach pozwalających uśpić czujność odbiorcy i ograniczyć jego zdolność do podejmowania własnych decyzji. Według Jacka Warchali manipulacja zakłada niejawną intencję nadawcy, minimum refleksyjności ze strony adresata oraz trywialność prezentowanych sądów, których interpretacja nie wymaga

⁸⁴ J. Bralczyk, *Manipulacja językowa*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Universitas, Kraków 2000, s. 249.

⁸⁵ Np.: G. Dudek-Waligóra, *Modalność epistemiczna...*, s. 43.

⁸⁶ Np.: Kamińska-Szmaj, *Propaganda, perswazja...*, s. 25.

⁸⁷ A. Mamcarz, *Metodologia badań nad językiem nakłaniania. Zarys problematyki*, „Poradnik Językowy” 1996, nr 10, s. 17–18.

⁸⁸ M. Karwat, *Sztuka manipulacji politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000, s. 19.

szczególnego wysiłku intelektualnego⁸⁹. Takie podejście wyklucza postrzeganie odbiorcy jako pełnoprawnego partnera komunikacji.

Jak już zostało wspomniane, manipulacja nie operuje skończonym zbiorem środków językowych charakterystycznych tylko dla niej. O odniesieniu konkretnych zabiegów do omawianego zjawiska decyduje ocena szczerości intencji nadawcy. Niemniej J. Puzynina wyróżnia jednostki, które szczególnie często wykorzystywane są w konstruowaniu wypowiedzi manipulacyjnych. Należą do nich środki językowe ułatwiające odbiór przekazywanych treści oraz środki ograniczające krytycyzm odbiorcy. Wśród pierwszych należy wymienić ozdobniki tekstowe, potęgujące emfatyczność oraz estetykę komunikatu, oraz poszczególne figury stylistyczne, takie jak peryfrazy, metonimie i metafory. Drugą grupę stanowią wyrazy wieloznaczne i nieostre znaczeniowo, polisemiczne struktury gramatyczne oraz konstrukcje uniemożliwiające negację⁹⁰. J. Bralczyk wyróżnia również struktury stosowane do podkreślenia podobieństwa lub kontrastu, a także te służące wyolbrzymieniu lub pomniejszeniu skali opisywanych zjawisk. Badacz akcentuje pragmatyczny wymiar działań manipulacyjnych, wskazując, że ujawnienie intencji kryjących się za danymi środkami skutkuje zaprzestaniem funkcjonowania manipulacji⁹¹.

Komunikaty o charakterze manipulacyjnym często zawierają sensy ukryte (pośrednie), przekazywane pod postacią presupozycji lub implikatur. Te pierwsze odnoszą się do informacji założonych, które wynikają z treści zdania i zostają zachowane w przypadku jego negacji. Manipulacyjny potencjał presupozycji związany jest z faktem, że autor wypowiedzi może z ich pomocą sygnalizować określone sądy, jednocześnie powstrzymując się od ich asercji⁹². Za przykład mogą posłużyć konstrukcje z użyciem słów *coraz* i *jeszcze* (np. *coraz lepszy wynik, jeszcze szybszy wzrost*), w których istnienie pewnego stanu wyjściowego (dobrego wyniku i szybkiego wzrostu) przedstawiane jest jako niezaprzeczalna prawda. Implikaturami nazywane są zaś informacje niezawarte w treści zdania, lecz możliwe do odczytania na podstawie jego kontekstu. Zgodnie z teorią implikatur konwersacyjnych Paula Grice’a dane sensy powstają w wyniku intencjonalnego naruszenia jednej lub kilku reguł: ilości (‘twórz wypowiedzi o objętości stosownej do celu konwersacji’), jakości (‘podawaj informacje uznawane za prawdziwe’), stosunku (‘mów na temat’) i sposobu (‘komunikuj w sposób jasny, unikając nieścisłości i wieloznaczności’). Reguły te są podporządkowane

⁸⁹ J. Warchała, *Horyzonty manipulacji: perswazja, manipulacja, interpretacja*, [w:] *Manipulacja w języku...*, s. 59.

⁹⁰ J. Puzynina, *Język wartości...*, s. 219.

⁹¹ J. Bralczyk, *Manipulacja językowa...*, s. 245.

⁹² M. Jankowicz, *Kreowanie świata w rosyjskojęzycznych tekstach prasowych o konflikcie w Donbasie na materiale gazet rosyjskich i ukraińskich*, Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2023, s. 152–153.

ogólnej zasadzie kooperacji, która zakłada, że komunikacja jest interakcją o charakterze intencjonalnym, a rozmówcy dążą w niej do osiągnięcia wspólnych celów⁹³. Implikatury umożliwiają sygnalizowanie wybranych treści w sposób niebezpośredni, a w niektórych przypadkach pozwalają na ukrycie rzeczywistych intencji nadawcy komunikatu. Warto zaznaczyć również, że większość figur i tropów retorycznych stosowanych zarówno w perswazji, jak i manipulacji można traktować jako rezultaty przekroczenia wybranych maksym konwersacyjnych (np. gradacja bywa rozpatrywana jako pogwałcenie reguł ilości i sposobu)⁹⁴.

W kontekście dyskursu politycznego szczególnego znaczenia nabiera manipulacja informacją. Pojęcie to odnosi się do szeregu operacji na materiałach prezentowanych w przestrzeni publicznej, poczynając od intencjonalnego pominięcia wybranych faktów po kłamstwo i kreowanie zdarzeń. Wśród podstawowych strategii manipulacji informacją Anna Wusik wyróżnia zniekształcanie, zatajanie oraz selekcję treści⁹⁵. Dane techniki pozwalają na stworzenie komunikatu, przedstawiającego zdeformowaną wizję świata, odpowiadającą ideologii wybranych członków elit symbolicznych. Rzecz jasna, dobór treści w wypowiedziach ideologicznych nie jest przypadkowy. Zdaniem T. van Dijka bazuje on na strategii kontrastowania zwolenników i przeciwników nadawcy w oparciu o cztery podstawowe reguły, zawarte w tzw. kwadracie ideologicznym (ang. *ideological square*):

- ‘wyrażaj / podkreślaj pozytywne informacje o Nas’;
- ‘wyrażaj / podkreślaj negatywne informacje o Nich’;
- ‘pomijaj / umniejszaj pozytywne informacje o Nich’;
- ‘pomijaj / umniejszaj negatywne informacje o Nas’⁹⁶.

Manipulacja informacją ma na celu kreowanie zbiorowych wyobrażeń o zdarzeniach (a niekiedy nawet kreowanie zdarzeń) i odpowiednie ich wartościowanie. Ze względu na szczególną rolę w kształtowaniu opinii publicznej jest uznawana za inherentny składnik przekazów o charakterze propagandowym.

Propaganda jest kolejnym terminem stosowanym powszechnie w badaniach dyskursu politycznego. W polskim językoznawstwie znaczenie danego pojęcia oraz powiązane z nim konotacje ewoluowały wraz ze zmieniającymi się uwarunkowaniami politycznymi. W okresie

⁹³ H.P. Grice, *Logic and conversation*, [w:] *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, red. P. Cole, J.L. Morgan, Academic Press, New York 1975, s. 45–47.

⁹⁴ J. Grębowiec, *Kontrowersyjna implikatura ministra. Przypadek „miękiszona”*. Analiza pragmatyczno-retoryczna, „Res Rhetorica” 2021, nr 4(8), s. 70–72.

⁹⁵ А.Л. Вусик, *Речевая манипуляция – вид языкового воздействия в политическом дискурсе*, [w:] *Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия*, Донское книжное издательство, Ростов-на-Дону 2015, s. 95.

⁹⁶ T. van Dijk, *Ideology. A Multidisciplinary Approach*, Sage Publications, London 1998, s. 267.

międzywojennym propaganda była pojmowana jako działalność publiczna polegająca na rozpowszechnianiu idei bez użycia środków przymusu. Tego typu społeczna aktywność przeważnie oceniana była pozytywnie. Czasy PRL przyniosły silną polaryzację wartościowań danego terminu. W kontekście państw zachodnich propaganda była ujmowana jako działanie negatywne, ukierunkowane na indoktrynację społeczeństwa w duchu kapitalizmu. W przeciwny sposób wartościowano propagandę socjalistyczną, mającą na celu kształtowanie poprawnych postaw społecznych. Pod koniec XX wieku w efekcie upowszechnienia badań nad językiem systemów totalitarnych termin *propaganda* zyskał wyraźnie pejoratywne zabarwienie i zaczął być używany synonimicznie do pojęcia manipulacji w przestrzeni publicznej⁹⁷. Obecnie w lingwistyce obserwowany jest renesans badań nad zjawiskiem propagandy w kontekście współczesnej komunikacji masowej. W nowszych pracach pojęcie to występuje zarówno w negatywnym, jak i neutralnym znaczeniu.

I. Kamińska-Szmaj zauważa, że we współczesnej polszczyźnie funkcjonują dwa podstawowe znaczenia leksemu *propaganda*. W szerokiej definicji pod danym terminem kryje się zorganizowane rozpowszechnianie idei, doktryn oraz teorii poprzez selektywny dobór treści komunikatu oraz stosowanie metod wywierania wpływu w celu nakłonienia osób do zmiany postaw, poglądów lub podjęcia działań w interesie nadawcy. W wąskiej definicji propaganda pojmowana jest jako forma komunikowania politycznego, polegająca na kierowaniu opinią publiczną⁹⁸. Wydaje się, że w nowszych opracowaniach naukowych dominuje drugie ujęcie danego terminu. Wyraz *propaganda* w szerszym znaczeniu zastępowany jest najczęściej określeniami *propagowanie* lub *popularyzacja*.

Należy zaznaczyć, że niektórzy badacze posługują się terminem *propaganda* jedynie w odniesieniu do działań reżimów totalitarnych. Biorąc pod uwagę polskie realia oraz rodzimą tradycję politolingwistyczną, J. Bralczyk odnosi omawiane pojęcie w głównej mierze do języka komunikacji pomiędzy przedstawicielami władz PRL a społeczeństwem⁹⁹. Wydaje się jednak, że również współczesne, bardziej zróżnicowane teksty polityczne mogą być nośnikami treści propagandowych, jako że ich podstawowy cel, jakim jest kształtowanie poglądów i postaw, pozostaje niezmienny. Propaganda jest więc pojęciem uniwersalnym, służącym do określenia zorganizowanego oddziaływania na odbiorcę masowego niezależnie

⁹⁷ I. Kamińska-Szmaj, *Propaganda, perswazja...*, s. 16–17.

⁹⁸ Idibem, s. 17–18.

⁹⁹ J. Bralczyk, *O używaniu języka w polskiej polityce w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Polszczyzna 2000: Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 197.

od systemu politycznego funkcjonującego w państwie. Natomiast w kontekście opisu języka władz totalitarnych częściej stosowany jest termin *nowomowa*.

Pojęcie *nowomowa* (ang. *newspeak*) po raz pierwszy pojawiło się w powieści George'a Orwella *Rok 1984*. W futurystycznym utworze brytyjskiego pisarza, zawierającym liczne odniesienia do systemu stalinowskiego, termin ten oznaczał „[...] język państwa totalitarnego, kreowany odgórnymi dekretemi, oddany w służbę ideologii tego państwa”¹⁰⁰. Bardziej rozbudowaną definicję, uwzględniającą źródła powstania oraz sposób upowszechniania danego języka, zaproponował Andrzej Markowski:

[A.J.: Nowomowa to] język władzy i kontrolowanych przez nią środków upowszechniania informacji w państwach o ustroju totalitarnym, służący szeroko pojmowanej propagandzie i wykorzystywany do arbitralnego manipulowania nastrojami i zachowaniami społecznymi, mający także na celu uformowanie myślenia całego społeczeństwa w sposób narzucony przez władzę¹⁰¹.

Warunkiem koniecznym do powstania nowomowy jest istnienie monopolu informacyjnego sprawowanego przez jedną, dominującą siłę polityczną. Posiadanie nieograniczonej kontroli nad dystrybucją wiedzy w przestrzeni publicznej pozwala nie tylko na odpowiednie selekcjonowanie i modelowanie faktów, ale również na rozpowszechnianie określonych wzorców produkcji mownej. W warunkach ograniczonego dostępu do innych źródeł informacji rodzi się sztuczny, arbitralnie kreowany przez władzę język. Co istotne, nowomowa ma charakter ekspansywny: z czasem przenika z przekazów polityków do języka urzędowego i potocznego, pretendując do miana jedynej dostępnej formy komunikacji.

Nowomowa obejmuje wszystkie poziomy języka, od fonetyki po składnię. Spośród dostępnych środków języka naturalnego eksponuje wybrane formy, przyczyniając się do zaniku innych. Operacje mające na celu zreformowanie języka w oparciu o założenia władz są szczególnie widoczne w warstwie leksykalnej. Dochodzi w niej do tzw. profilowania pojęć, polegającego na subiektywnym tworzeniu obrazu wybranego obiektu zgodnie z określonym punktem widzenia¹⁰². Kształtowanie słownictwa w nowomowie zachodzi w szczególności pod wpływem następujących zabiegów:

- rozszerzenie lub zawężenie semantyki;
- inwersja semantyczna;
- zmiana poszczególnych składników znaczenia;
- tworzenie neologizmów;

¹⁰⁰ A. Markowski, *Kultura języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 87.

¹⁰¹ Ibidem, s. 87.

¹⁰² J. Bartmiński, S. Niebrzegowska, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, s. 212.

- konwencjonalizacja wybranych wyrazów (tworzenie klisz językowych);
- pomijanie lub zakaz stosowania określonych słów (tworzenie tabu językowego);
- stosowanie zamienników i wyrażen omownych;
- manipulacja konotacjami;
- nadawanie, wzmacnianie lub osłabianie wartościowań.

W szczególności ostatnia z wymienionych procedur uznawana jest za charakterystyczny mechanizm nowomowy: w języku totalitarnym ocena wyraźnie dominuje bowiem nad znaczeniem. Narzucenie przejrzystego znaku wartości, prowadzące do powstania jednoznacznej oceny, jest zdaniem Michała Głowińskiego podstawowym wyróżnikiem nowomowy¹⁰³. Poprzez wartościowanie pojęć służących do opisu rzeczywistości społecznej przedstawiciele władzy dążą do wywarcia wpływu na sposób jej postrzegania przez odbiorców.

Przypisywanie językowi tak wysokiej roli w sprawowaniu kontroli nad społeczeństwem związane jest z akcentowaniem jego wymiaru magicznego. Słowa w nowomowie nie służą do odzwierciedlania faktów, a do kreowania obrazu rzeczywistości. W językowo skonstruowanym świecie istotnym staje się to, co jest najczęściej powtarzane, natomiast to, co zostało przemilczane, traktowane jest jako nieobecne. Charakterystyczną cechą nowomowy jest postulatyność, polegająca na prezentowaniu stanów pożądaných w taki sposób, jakby były one stanami faktycznymi. Tym samym rzeczywistość przedstawiona przez pryzmat nowomowy ulega zakłamaniu, a wszystkie składające się na nią fakty – uproszczeniu.

Wydawać by się mogło, że wraz z przerwaniem monopolu informacyjnego władz totalitarnych nowomowa powinna ulec dezaktualizacji. Jednak niektórzy badacze dostrzegają bardziej uniwersalny wymiar tego zjawiska. Na przykład Walery Pisarek (choć przeciwstawia się stosowaniu rozpatrywanego terminu w dyskursie naukowym) postrzega nowomowę jako jedną z licznych form stosowania języka w celach perswazyjnych¹⁰⁴. Wielu językoznawców podkreśla, że repertuar środków przypisywanych tradycyjnie nowomowie można odnaleźć w wypowiedziach współczesnych polityków. Do wspomnianych badaczy należy Bogusław Skowronek, który zaznacza, że obecne partie polityczne również realizują zasadę hegemonii i dążą do stworzenia jednolitej wizji rzeczywistości poprzez odpowiedni dobór środków

¹⁰³ M. Głowiński, *Nowomowa i ciągi dalsze*, Universitas, Kraków 2009, s. 12–13.

¹⁰⁴ W. Pisarek, *O mediach i języku*, Universitas, Kraków 2007, s. 366–367.

językowych w wypowiedziach¹⁰⁵. W publikacjach językoznawczych ostatnich lat, m.in. w pracach M. Głowińskiego, J. Bartmińskiego oraz Anetty Strawińskiej, odnaleźć można termin *pisomowa* odnoszący się do języka partii Prawo i Sprawiedliwość¹⁰⁶. J. Bartmiński przypisuje pisomowie cechy charakterystyczne dla „klasycznej” nowomowy, m.in. magiczne użycie języka, czarno-białe obrazowanie rzeczywistości oraz dominację wartościowania nad treścią¹⁰⁷. Z kolei Mariusz Sztaba pisze o nowomowie neoliberalnej, traktując ją jako język oparty na ideologii postmodernizmu oraz nowego liberalizmu i obejmujący swoim zasięgiem różne sfery ludzkiej działalności, od świata kultury po politykę¹⁰⁸. Do opisu zjawisk związanych z arbitralnym kształtowaniem obrazu rzeczywistości w kontekście współczesnego dyskursu publicznego stosowane są również terminy *nowa nowomowa* oraz *neonowomowa*.

Dużym uproszczeniem byłoby stwierdzenie, że nowomowa pozwala na przejęcie kontroli nad działalnością intelektualną adresatów, którzy stają się „odbiorcami ubezwłasnowolnionymi”¹⁰⁹. Historia dostarcza nader licznych przykładów aktywnej walki z językiem totalitarnym. Zdaniem A. Markowskiego najlepszym lekarstwem na nowomowę jest język komizmu.

Antidotum na nowomowę jest język potoczny, żywy, barwny, pełen humoru, często dosadny i „szargający świętości” nowomowne. Sposobem przezwyciężenia nowomowy jest stałe jej obnażanie, mówienie o niej i prześmiewczy stosunek do niej¹¹⁰.

Artystyczne prowokacje, mające na celu ujawnienie składników nowomowy, przełamują sztywne struktury języka władzy. W warunkach ograniczonej wolności słowa dzieła komiczne, w tym teksty parodystyczne, pełnią funkcję swoistej „furtki”, umożliwiającej wyrażanie krytyki w sposób niejawni.

1.4. Funkcje wypowiedzi i tekstów dyskursu politycznego

Wypowiedzi perswazyjne i manipulacyjne, służące realizacji indywidualnych strategii bądź będące częścią działań propagandowych o większym zakresie, ukierunkowane są na

¹⁰⁵ B. Skowronek, *Współczesny dyskurs polityczny a zjawisko nowomowy*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2016, nr 11, s. 116–117.

¹⁰⁶ M. Głowiński, *Nowomowa i ciągi...*, s. 224; J. Bartmiński, *Pisomowa, czyli kariera przecieku*, Wyborcza.pl Kraków, 2008, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,42699,5489490,pisomowa-czyli-kariera-przecieku.html> (dostęp: 10.11.2022); A.B. Strawińska, *Kreowanie znaczeń we współczesnej nowej nowomowie*, [w:] *PRL-owskie re-sentymenty*, red. A. Kisielewska, M. Kostaszuk-Romanowska, A. Kisielewski, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2017, s. 323.

¹⁰⁷ J. Barmiński, *Pisomowa...* (dostęp 10.11.2022).

¹⁰⁸ M. Sztaba, *Nowomowa jako sposób kreowania społeczeństwa niewiedzy. Opis zjawiska i poszukiwanie dróg skutecznego przeciwdziałania mu*, [w:] *Kreowanie społeczeństwa niewiedzy*, red. A. Jabłoński, J. Szymczak, M. Zemło, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 301–325.

¹⁰⁹ Pojęcie używane przez S. Barańczaka (S. Barańczak, *Czytelnik ubezwłasnowolniony...*).

¹¹⁰ A. Markowski, *Kultura języka...*, s. 95.

przekonanie odbiorców do racji oratora i stworzenie podstaw do przyjęcia jego punktu widzenia. Wszystkie te działania wiążą się z pryncypialnym celem komunikacji politycznej, jakim jest walka o zdobycie i utrzymanie władzy¹¹¹.

Powyższy cel odzwierciedla się w funkcjach poszczególnych przekazów dyskursu politycznego. Ich przejrzystą klasyfikację zaproponowała J. Szejgał w monografii *Семiotика политического дискурса*. Uwzględniając tematykę oraz cel komunikatów, badaczka wyróżniła trzy sfery funkcjonalne:

- orientację (formułowanie i wyjaśnianie stanowiska politycznego),
- integrację (poszukiwanie, pozyskiwanie i utrzymywanie zwolenników),
- agonalność (walkę z przeciwnikami)¹¹².

Treści każdej z przywołanych sfer bazują na opozycji „swoj – obcy”, będącej podstawą organizacji dyskursu politycznego. Orientacja polega w głównej mierze na identyfikacji aktorów politycznych, przyporządkowaniu ich do grupy *swoich* bądź *obcych*. Wiąże się to m.in. ze wskazaniem celów własnej partii czy ugrupowania i skonfrontowaniem ich z programami przeciwników. Integracja koncentruje się na jednoczeniu *swoich* i utwierdzeniu ich w słuszności wspólnych racji. Istotą agonalności jest natomiast zwalczanie *obcych*¹¹³.

Od ogólnej charakterystyki obszarów treści rozpatrywanego dyskursu można przejść do opisu funkcji poszczególnych tekstów i wypowiedzi. W tym celu najczęściej wykorzystywany jest model komunikacji językowej Romana Jakobsona, który, pomimo krytycznych głosów dotyczących jego nieprecyzyjności i niedostateczności¹¹⁴, wciąż służy za wyznacznik najważniejszych składników aktu komunikacji. Zastosowanie w opisie wytworów poszczególnych dyskursów typologii funkcjonalnej odnoszącej się do wypowiedzi *in genere* uzasadnione jest faktem, że nie ma zamkniętych zestawów funkcji przypisanych wyłącznie jednemu dyskursowi. Niemożliwe jest uznanie obecności jednej i całkowite wykluczenie innej funkcji, można natomiast mówić o charakterystycznej realizacji danej funkcji w wybranym dyskursie lub o większej czy mniejszej częstotliwości jej występowania. W przypadku dyskursu politycznego, należącego do grupy dyskursów instytucjonalnych,

¹¹¹ А.П. Чудинов, *Политическая лингвистика: учебное пособие*, Флинта: Наука, Москва 2012, s. 6; О.Л. Михалева, *Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия*, Либроком, Москва 2009, s. 34.

¹¹² Е.И. Шейгал, *Семiotика политического...*, s. 112.

¹¹³ Ibidem, s. 112.

¹¹⁴ J. Lalewicz, *Krytyka teorii funkcji mowy Bühlera-Jakobsona*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1973, nr 6, s. 16–33; R. Grzegorzczkova, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, [w:] *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkova, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991, s. 11–28.

wyznaczenie reprezentatywnych cech w oparciu o opis funkcjonalny wydaje się uproszczone ze względu na wysoki stopień skonwencjonalizowania wypowiedzi i tekstów.

Nawiązując do koncepcji R. Jakobsona i nieznacznie ją rozszerzając¹¹⁵, Anatolij Czudinow wyróżnia siedem funkcji tekstów i wypowiedzi dyskursu politycznego: funkcję kognitywną jako nadrzędną oraz funkcje sekundarne, w tym komunikatywną (informatywną), nakłaniającą (konatywną), emotywną, metajęzykową, fatyczną i estetyczną¹¹⁶. W tekstach i wypowiedziach przedstawicieli władz powyższe funkcje realizowane są w sposób specyficzny dla dyskursu politycznego.

Funkcja kognitywna

Uwzględnienie tej funkcji w klasyfikacji A. Czudinowa wiąże się z inspiracją nurtem lingwistyki kognitywnej, zwłaszcza aksjomatycznym już stwierdzeniem, że mowa odzwierciedla świadomość mówiącego oraz jego podświadomie nadawane oceny. Język służy również jako środek konceptualizacji rzeczywistości, tworzenia osobistego, a następnie grupowego (np. partyjnego) obrazu świata¹¹⁷. Niemalże każda wypowiedź i każdy tekst dyskursu politycznego niesie określoną wizję rzeczywistości, która w mniejszym lub większym stopniu odpowiada stanowi faktycznemu. Celem polityków jest rozpowszechnianie możliwie najbardziej spójnego wyobrażenia o świecie, w którym każdemu elementowi przypisywana jest konkretna pozycja i ocena, a wypowiadający się przywódca polityczny bądź partia stoi na straży ustanowionego porządku lub zmierza ku naprawie niekorzystnej sytuacji. Istotne jest zwłaszcza stworzenie przeświadczenia, iż nieobecność wybranych osób w strukturach władzy doprowadzi do załamania wykreowanej przez polityków uporządkowanej rzeczywistości i nastania chaosu związanego z rządami przeciwników.

Wizja rzeczywistości przedstawiana w tekstach i wypowiedziach dyskursu politycznego (którą można określić również jako *tekstowy obraz świata*¹¹⁸ lub *dyskursywny obraz świata*¹¹⁹) stanowi specyficzną odmianę *językowego obrazu świata* (JOS). W ujęciu J.

¹¹⁵ W oryginalnym modelu komunikacji R. Jakobsona pojawia się sześć spośród wymienionych przez A. Czudinowa funkcji: poznawcza, emotywna, konatywna, fatyczna, metajęzykowa i poetycka (R. Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, „Pamiętnik Literacki” 1960, nr 2(51), s. 435–440).

¹¹⁶ А.П. Чудинов, *Политическая лингвистика...*, s. 81–88.

¹¹⁷ Ibidem, s. 81–82.

¹¹⁸ Zdaniem Wojciecha Kajtocha, *tekstowy obraz świata* jest występującą na poziomie *parole* „[...] swoistą, dokonaną w konkretnym tekście – lub zespole tekstów – realizacją językowego obrazu świata (występującego na poziomie *langue*) [...]” (W. Kajtoch, *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, t. I, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 14). Tekstowy obraz świata obejmuje dominujące w określonym tekście lub grupie tekstów poglądy na temat wybranych składników rzeczywistości.

¹¹⁹ *Dyskursywny obraz świata* jest pojęciem szerszym niż *tekstowy obraz świata*. Według W. Czachura *dyskursywny obraz świata* to „[...] dyskursywnie wyprofilowana interpretacja rzeczywistości, dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie, o ludziach, rzeczach i zdarzeniach” (W. Czachur, *Lingwistyka dyskursu...*, s.

Bralczyka JOS jest to zespół sądów o świecie, zarówno tych utrwalonych w materii języka (gramatyce, leksyce, stałych związkach wyrazowych), jak i tych implikowanych w różnych formach językowych i wynikających ze złożonego systemu społecznej wiedzy oraz przekonań¹²⁰. Konstruując swoje komunikaty, politycy korzystają z sądów zakodowanych w języku, odpowiednio je akcentując bądź modyfikując. Poprzez selekcję informacji, dobór strategii tekstotwórczych i środków językowych tworzą własną interpretację rzeczywistości. Kreowaniu wizji świata i zaszczepieniu jej w umysłach odbiorców podporządkowane są pozostałe funkcje wytworów dyskursu politycznego.

Funkcja informatywna

Funkcja informatywna jest jedną z podstawowych funkcji komunikacji: mówiąc, informujemy (o faktach, emocjach, potrzebach itd.). W dyskursie politycznym przekaz w pełni obiektywnych informacji stanowi jednak rzadkość. Opis rzeczywistości niemal zawsze powiązany jest z interpretacją prezentowanych zjawisk. Fakty poddawane są selekcji, której celem jest eksponowanie informacji sprzyjających budowie pozytywnego wizerunku polityka oraz pominięcie bądź złagodzenie treści niekorzystnych. Teksty i wypowiedzi polityczne niewątpliwie pretendują do opisywania stanów rzeczywistości. Jednak adekwatność opisu nie stanowi w nich naczelnego celu, jako że informowanie w dyskursie politycznym jest ściśle powiązane z perswazją.

Funkcja nakłaniająca

Funkcja nakłaniająca często uznawana jest za prymarną funkcję wypowiedzi politycznych. Walerij Diemjankow, nawiązując do słów Paula Bayley'a, zaznacza, że celem komunikatów politycznych nie jest po prostu opisywanie stanu rzeczy, ale przede wszystkim przekonywanie, wzbudzanie określonych uczuć i zamiarów w adresacie oraz pobudzanie go do działania¹²¹. Wspomniana funkcja realizuje się zarówno w treściach perswazyjnych i manipulacyjnych, jak i bezpośrednio dyrektywnych. Przekazy o charakterze nakłaniającym mogą być ukierunkowane na integrację lub agonialność. W pierwszym przypadku komunikaty służą mobilizacji obywateli do udzielenia poparcia wybranej partii i działania zgodnie ze „wspólnymi” przekonaniem. W drugim natomiast ich celem jest wzbudzenie nieufności, a niekiedy wręcz wrogości wobec przeciwników politycznych. Nakłanianie jest nierozdzielnie

168). Terminem tym określa się obecną w dyskursie (partii, ideologii, wybranego polityka) wizję rzeczywistości, która pośredniczy między systemem języka a konkretną, tekstową realizacją.

¹²⁰ J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 12.

¹²¹ В.З. Демьянков, *Политический дискурс как предмет политологической филологии*, „Политическая наука. Политический дискурс. История и современные исследования” 2002, nr 3, s. 37–38.

związane z nadawaniem ocen, te zaś w dyskursie politycznym przedstawiane są jako intersubiektywne.

Funkcja emotywna

Wspólne dla nadawcy i odbiorcy powinno być również nastawienie emocjonalne. Przygotowanie odpowiedniego gruntu emocjonalnego jest jednym z ważniejszych warunków pomyślności aktów perswazyjnych. Emotywność w produktach werbalnych dyskursu politycznego nie polega na prostym wyrażaniu uczuć nadawcy, lecz po części również na wzbudzeniu pożądanych stanów w adresacie poprzez zaszczepienie w nim emocji mówiącego. W danej kwestii istotne jest jednak zbalansowanie środków ekspresywnych, jako że nadmierna emocjonalizacja przekazu może prowadzić do osłabienia wiarygodności mówcy i ograniczenia jego autorytetu.

Funkcja metajęzykowa

Inną funkcją, stosunkowo często realizowaną w dyskursie politycznym, jest funkcja metajęzykowa. Polega ona w głównej mierze na interpretacji i wyjaśnianiu znaczenia słów oraz wypowiedzi. Konieczność wprowadzania objaśnień związana jest ze stosowaniem przez polityków skomplikowanego kodu, który nie zawsze jest w pełni zrozumiały dla odbiorców. Stanowi on kompilację cech mowy potocznej, specjalistycznego żargonu, stylu naukowego oraz korporacyjnego¹²². Politycy nierzadko eksplikują terminy specjalistyczne oraz neologizmy, wyjaśniają teksty rozporządzeń i ustaw, reagują na nazewnictwo stosowane w wypowiedziach przeciwników oraz przedstawicieli mediów.

Kontrolowanie znaczeń w dyskursie publicznym może wynikać również z chęci narzucenia własnej interpretacji. Nierzadko w wypowiedziach i tekstach politycznych powszechnie używane pojęcia podlegają redefinicji lub zyskują dodatkową ocenę. Takie operacje na języku stanowią częstą praktykę w dyskursie politycznym, jednak ich wysokie natężenie może być sygnałem narodzin nowomowy.

Funkcja fatyczna

Dla sprawnego oddziaływania na odbiorcę istotna jest inicjacja oraz podtrzymanie kontaktu, czyli nadanie wypowiedzi cech fatyczności. Służą temu m.in. bezpośrednie zwroty do adresata, które nie tylko pobudzają do aktywnego odbioru, ale również określają role uczestników komunikacji oraz ich wzajemne relacje (np. apostrofa *towarzysze* ma na celu stworzenie pozorów równości pomiędzy podmiotami komunikacji).

¹²² А.П. Чудинов, *Политическая лингвистика...*, s. 86.

Zdaniem A. Czudinowa funkcję fatyczną pełnią także szeroko rozpoznawalne ideologemy, czyli leksemy, w których znaczenie wpisany jest komponent ideologiczny¹²³. Każda partia posiada własny zbiór ideologemów odzwierciedlających sfery jej zaangażowania oraz poglądy jej członków (np. dla partii liberalnych charakterystyczne są sformułowania dotyczące praw człowieka, wolności osobistej, równości płci itd.). Stosowanie ideologemów, które stają się swoistymi *słowami hasłami*¹²⁴, jest sygnałem przynależności nadawcy do grupy *swoich* lub *obcych*. Na ich podstawie uczestnik komunikacji może zdecydować o kontynuacji lub zaprzestaniu kontaktu zgodnie z zasadą unikania dysonansu poznawczego, która zakłada, że odbiorca wybiera i przyswaja głównie te komunikaty, których treść nie odbiega znacząco od jego własnych przekonań¹²⁵.

Funkcja poetycka

Funkcja poetycka koncentruje się na formie komunikatu, sposobie prezentacji myśli. Choć kojarzona jest głównie z utworami artystycznymi, nie jest obca również tekstom i wypowiedziom dyskursu politycznego. Funkcja poetycka nabiera wysokiego znaczenia w hasłach oraz sloganach politycznych, w których zwięzłość i atrakcyjność formy odgrywają niekiedy większą rolę niż treść komunikatu. W bardziej skonwencjonalizowanych gatunkach (np. sprawozdaniach) estetyzacja formy podlega ograniczeniu.

Poza wymienionymi wyżej funkcjami zaczerpniętymi z teorii R. Jakobsona badacze dyskursu politycznego wymieniają również inne zadania wypowiedzi politycznych. Należą do nich m.in. funkcja performatywna, magiczna, rytualna oraz ludyczna.

Funkcja performatywna

Funkcja performatywna, zidentyfikowana i wnikliwie zbadana przez J. Austina, skupia się na zdolności języka do wywoływania zmian w rzeczywistości. Performatywne akty mowy są zespolone z konkretnymi czynnościami, którym towarzyszą. W dyskursie politycznym powyższa funkcja przejawia się m.in. we wprowadzaniu ustaw i rozporządzeń, mianowaniu na urząd, składaniu oficjalnej przysięgi, ogłaszaniu stanów nadzwyczajnych. Akty te najczęściej pociągają za sobą konsekwencje prawne, umożliwiając sprawne zarządzanie państwem.

¹²³ Ibidem, s. 92.

¹²⁴ Zbliżonymi pojęciami są wyrazy *ważne*, *symbole polityczne*, *słowa-klucze*, *symbole kluczowe*, *słowa hasłowe* oraz *megasłowa* (W. Pisarek, *Współczesne słowa sztandarowe w Polsce i ich publiczność*, „Zeszyty prasoznawcze” 1992, nr 1–2, s. 17–18).

¹²⁵ L. Festinger, *Teoria dysonansu poznawczego*, tł. J. Rydlewska, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2007, s. 20.

Funkcja magiczna

Jeśli rezultatem realizacji funkcji performatywnej jest tworzenie w rzeczywistości stanów realnych, to funkcja magiczna dotyczy raczej stanów postulowanych. Magiczność wytworów dyskursu politycznego polega na ich wykorzystywaniu do kształtowania obrazu świata. Wiąże się to z zakazem lub nakazem używania pewnych określeń w stosunku do wybranych obiektów rzeczywistości. Roland Barthes, charakteryzując język polityki, zauważa:

[...] eliminowanie czy gloryfikowanie słów ma w nim [A.J.: języku polityki] niemal magiczną siłę: wraz z usunięciem słowa usuwany jest niejako sam desygnat – zakaz używania wyrazu „szlachta” jest odbierany jako eliminacja samej szlachty¹²⁶.

Szczególnego znaczenia w kontekście magicznych aktów mowy nabierają obietnice. Rustam Usmonow do opisu mowy współczesnych polityków wykorzystuje metaforę wróżbiarstwa, porównując obietnice do przepowiedni, w których prognozowane są przyszłe, często niewiarygodne lub nierealne stany¹²⁷. Wypowiadający się polityk występuje w nich w roli przewodnika, autorytetu, który posiada kontrolę nad biegiem wydarzeń.

Funkcja rytualna

Kolejną istotną funkcją dyskursu politycznego jest funkcja rytualna. Jak już zostało wspomniane, działalność mowna polityków obwarowana jest szeregiem reguł, które warunkują kształt powstających wypowiedzi i tekstów. Znaczna część przekazów politycznych opiera się na skonwencjonalizowanym wzorcu, którego powielanie w odpowiednim kontekście przybiera formę rytuału. Kontynuacja wzorca w dyskursie politycznym przypomina do pewnego stopnia deklamację tekstów liturgicznych i ceremonialnych¹²⁸. W celu stworzenia wypowiedzi rytualnej politycy odwołują się do repertuaru stałych połączeń wyrazowych, często podlegających frazeologizacji, czy nazw etykietek, czyli powtarzalnych nominacji narzucających desygnatowi określoną charakterystykę. Niektóre treści dyskursu politycznego muszą być wyrażane za pomocą zrytualizowanego języka, w przeciwnym razie nie uzyskają aprobaty odbiorców.

Wypowiedzi rytualne wyróżnia silna fatyczność oraz dominacja liczby mnogiej. Nadawca występuje w nich jako przedstawiciel wspólnej idei, wypowiada się w imieniu

¹²⁶ Tłumaczenie własne – A.J. („[...] устранение или возвеличение слов обладает в нем [A.J.: политическом языке] едва ли не магической действенностью, с упразднением слова как бы упраздняется и референт — запрет на слово «дворянство» воспринимался как ликвидация самого дворянства”): Р. Барт, *Разделение языков*, tł. Г.К. Косикова, [w:] *Ролан Барт. Избранные работы. Семиотика. Поэтика*, red. Г.К. Косикова, Прогресс, Москва 1994, s. 526.

¹²⁷ R.A. Usmonov, *Political discourse in the language of culture: content and functions*, „Language. Philology. Culture” 2018, nr 8, s. 54.

¹²⁸ J. Bralczyk, *O języku propagandy...*, s. 53.

grupy lub – nawet częściej – całego społeczeństwa. Realizując założenia integracji, politycy kreują wspólnotę osób umacnianą poprzez uczestnictwo w powtarzających się rytuałach.

Funkcja ludyczna

W kontekście aktualnych zmian, jakie dają się zaobserwować w dyskursie politycznym, niektórzy badacze wskazują ponadto na wzrost znaczenia funkcji ludycznej¹²⁹. Walka o uwagę wyborców tocząca się w środkach masowego przekazu doprowadziła do rozpowszechnienia się elementów rozrywkowych, w tym gier językowych nadających wypowiedziom cechy humorystyczne. Służą one wzmocnieniu atrakcyjności przekazów, przyczyniając się do zwiększenia ich siły perswazyjnej.

Każda z wymienionych wyżej funkcji jest realizowana w wypowiedziach poprzez odpowiednie środki językowe. Ich ekspozycja i omówienie w tekstach następnych, do których należą utwory parodystyczne, może prowadzić do ujawnienia celów, jakie przyświecały ich zastosowaniu w pierwotnych wypowiedziach. Teksty polityków nie funkcjonują bowiem w izolacji – ich siła perswazyjna oraz sposób ich odbioru są w istotnym stopniu uzależnione od innych tekstów, powstałych na ich bazie.

1.5. Dyskurs polityczny jako obiekt transformacji parodystycznych

Przekazy dyskursu politycznego szczególnie często stają się podstawą tekstów wtórnych o charakterze komicznym. W epoce nowych mediów niektóre wydarzenia polityczne zyskują rozgłos dopiero za sprawą komentujących je parodii. Przyczyn powstawania tak wysokiej liczby utworów parodystycznych o tematyce politycznej można upatrywać w specyfice samego dyskursu politycznego, zwłaszcza w charakterze komunikacji pomiędzy przedstawicielami władz a społeczeństwem oraz w osobliwych cechach wypowiedzi polityków.

Opis dyskursu politycznego z perspektywy działalności parodystycznej wymaga podejścia wielotorowego. W tym kontekście warto odwołać się do ustaleń N. Fairclougha. W ramach modelu krytycznej analizy dyskursu brytyjski badacz wyróżnił trzy powiązane ze sobą obszary, które powinny zostać ujęte w badaniu dyskursologicznym:

1. przedmiot analizy, czyli werbalne oraz niewerbalne teksty,
2. praktykę dyskursywną (procesy produkcji i odbioru tekstów),

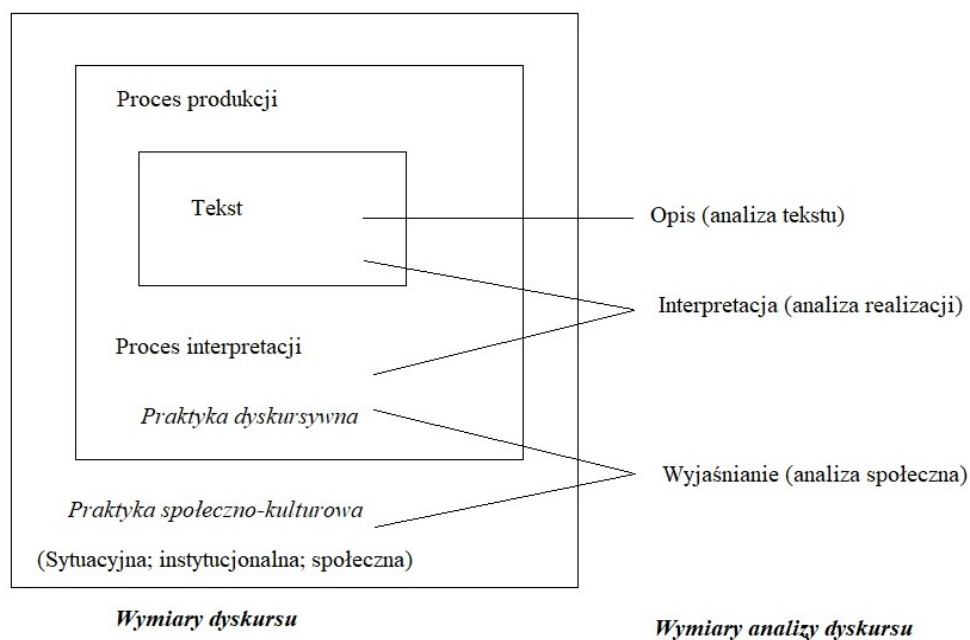
¹²⁹ J. Maćkiewicz, *Co się zmieniło w komunikowaniu publicznym?*, [w:] *Międzyjęzykowe i międzykulturowe konteksty współczesnego dyskursu publicznego*, red. A. Pstyga, U. Patocka-Sigłowy, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2017, s. 26.

3. uwarunkowania społeczno-kulturowe determinujące dane procesy¹³⁰.

Powyższym sferom dyskursu odpowiadają następujące po sobie etapy badawcze:

1. analiza tekstu (opis),
2. analiza realizacji (interpretacja),
3. analiza społeczna (wyjaśnianie)¹³¹.

Relacje pomiędzy poszczególnymi etapami analizy a wymienionymi obszarami dyskursu przedstawia poniższy schemat:



Ilustracja 1. Model krytycznej analizy dyskursu N. Fairclougha¹³².

Lokalizacja zbiorów w modelu N. Fairclougha wskazuje na współzależność poszczególnych wymiarów dyskursu. Wejście w obszar analizy jednego z nich pociąga za sobą konieczność odwołania się do następnego pola i podjęcia kolejnych ruchów w celu zapewnienia kompletności badania. Cechy formalne tekstu, jego treść, kompozycja, zastosowane środki językowe są bowiem efektem wyborów nadawcy intencjonalnie kształtującego swój komunikat, jego decyzje są zaś uzależnione od uwarunkowań społeczno-kulturowych.

W założeniu badacza model KAD miał służyć do analizy wybranego tekstu z uwzględnieniem złożonego kontekstu lokalnego i globalnego, co jest znamienne dla nurtu

¹³⁰ N. Fairclough, *Critical discourse analysis: the critical study of language*, Longman, London, New York 1995, s. 97–98.

¹³¹ Ibidem, s. 97–98.

¹³² Tłumaczenie własne (A.J.) modelu przedstawionego w: Ibidem, s. 98.

anglosaskiego. Jednak na podstawie schematu N. Fairclougha można wyróżnić sfery istotne dla badania dyskursu *in genere*¹³³.

W nawiązaniu do modelu brytyjskiego lingwisty przy wskazaniu cech dyskursu politycznego wpływających na powstawanie parodystycznych tekstów wtórnych zostaną uwzględnione następujące kwestie: kontekst społeczno-kulturowy (relacje władzy), procesy produkcji i odbioru wypowiedzi i tekstów (dystrybucja informacji, pozycje uczestników komunikacji), charakter tekstów i wypowiedzi dyskursu politycznego (ich specyficzne cechy i wyrażane w nich idee) oraz funkcjonowanie tekstów w interdyskursie.

Relacje władzy

Na gruncie kultury europejskiej mocno zakorzeniła się antonimia pragmatyczna¹³⁴ „rządzący – społeczeństwo” nawiązująca do relacji władzy w hierarchicznie zorganizowanym systemie społecznym. Politycy, będący czołowymi przedstawicielami elit symbolicznych, pozostają w pewnym dystansie od społeczeństwa, otoczeni ochroną i specjalnymi prawami. Korzystając ze swojej uprzywilejowanej pozycji, ograniczają dostęp do komunikatów, które mogłyby negatywnie wpłynąć na ich wizerunek. Ze względu na częściową lub całkowitą kontrolę publicznie dostępnych treści przekazy niezgodne z przyjętą przez rządzących wizją rzeczywistości mogą zostać zablokowane. Niekiedy wyrażenie bezpośredniej krytyki lub sprzeciwu w stosunku do polityków skutkuje zastosowaniem podwyższonych kar wobec osób spoza elit politycznych. To skłania polemistów do poszukiwania bardziej zawoalowanych form krytyki, jakimi są m.in. utwory komiczne.

Dystrybucja informacji

Sukces parodii bazuje na rozpoznawalności sytuacji źródłowej. Aby pozyskać jak największą liczbę odbiorców, parodysty nawiązują do tekstów, które są powszechnie znane. W przypadku dyskursu politycznego dystrybucja informacji wyróżnia się wysoką efektywnością: oficjalne komunikaty polityczne są szybko rozpowszechniane za pomocą środków masowego przekazu. Teksty te przyciągają uwagę szerokiej publiczności i często stają się przedmiotem wymiany opinii.

Znaczącą rolę z punktu widzenia parodii odgrywa powtarzalność treści dyskursu politycznego, ponawianie tych samych przekazów w przestrzeni medialnej. Za przykład

¹³³ Zgodnie z założeniami przyjętymi w niniejszej rozprawie dyskurs jest bowiem pojmowany nie jako zdarzenie komunikacyjne, a jako pojęcie odnoszące się do praktyk użycia języka przez członków określonej grupy, realizujących się w konkretnych wypowiedziach i tekstach oraz opartych na określonych regułach produkcji mownej.

¹³⁴ J. Szejgał wyjaśnia, że antonimia pragmatyczna powstaje na bazie opozycji wynikającej nie z semantyki, a z sytuacji ekstralingwistycznej; w przypadku antonimii politycznej kluczową rolę odgrywa ideologiczna opozycja „swój – obcy” pozycjonująca referentów po przeciwległych stronach politycznej barykady (Е.И. Шейгал, *Семиотика политического...*, s. 116).

wielokrotnie transmitowanych tekstów mogą posłużyć spoty wyborcze, które w okresie poprzedzającym wybory zajmują stałe miejsce w telewizyjnej ramówce. Im bardziej powtarzalny, łatwy do zapamiętania tekst, tym większe prawdopodobieństwo, że stanie się on przedmiotem parodystycznej reinterpretacji.

Pozycje uczestników komunikacji

W kontekście parodii politycznych istotne znaczenie ma również charakter komunikacji pomiędzy politykami a społeczeństwem, w szczególności pozycje poszczególnych podmiotów oraz sposób wymiany komunikatów.

Pierwszym ogniwem w łańcuchu komunikacji jest nadawca. W przypadku dyskursu politycznego wskazanie rzeczywistego twórcy i inicjatora wypowiedzi i tekstów nie należy do prostych zadań. Janina Fras upatruje przyczyn trudności w wyznaczeniu autorstwa w instytucjonalizacji oraz mediatyzacji komunikacji politycznej¹³⁵. Pełniąc określoną funkcję państwową, reprezentując partię czy ugrupowanie, polityk wypowiada się z ramienia instytucji. Często wiąże się to z przedstawianiem nie własnego, a kolektywnego punktu widzenia czy deklamowaniem standardowych formuł w ramach powielania rytuału politycznego. Co więcej, w proces produkcji przekazów zaangażowana jest grupa wykwalifikowanych konsultantów i doradców odpowiedzialnych za kształtowanie wizerunku polityka. Nierzadko przedstawiciele władz wyznaczają treści, jakie powinny zostać zawarte w przemówieniach, jednak ich finalny kształt i dobór środków językowych leży po stronie wyspecjalizowanej kadry. Powszechne są także przypadki tzw. *ghostwritingu* polegającego na tworzeniu dzieł, które w obiegu publicznym są rozpowszechniane nie pod nazwiskiem rzeczywistego autora lecz osoby składającej zamówienie¹³⁶. Na skomplikowanie schematu komunikacji pomiędzy politykami a odbiorcami ma także wpływ udział mediów w udostępnianiu komunikatów. W kontekście przekazów politycznych J. Bralczyk pisze już nie o nadawcy, a o układzie nadawczym, w którego skład wchodzi dysponent (osoba ustalająca pewne normy – w tym przypadku polityk) oraz eksponent (osoba wcielająca w życie dane normy, najczęściej przedstawiciel środków masowego przekazu)¹³⁷. Od reprezentantów mediów w znacznym stopniu uzależniony jest poziom ekspozycji wypowiedzi i tekstów, jak również sposób ich interpretacji. Wymienione powyżej czynniki utrudniające określenie autora tekstu czy wypowiedzi są równoważone przez inną tendencję, na którą zwraca uwagę J. Fras, mianowicie zjawisko personalizacji. Zgodnie z nim w złożonym łańcuchu twórców i

¹³⁵ J. Fras, *Komunikacja polityczna: wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 53.

¹³⁶ M. Jankowska, *Autor i prawo do autorstwa*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011, s. 21.

¹³⁷ J. Bralczyk, *O języku propagandy...*, s. 25–26.

wykonawców eksponowana jest jedna, łatwo rozpoznawalna osoba, która odpowiada publicznie za treść i formę komunikatów¹³⁸. Osoba ta jest postrzegana przez odbiorców jako nadawca i najczęściej właśnie ona przedstawiana jest w utworach parodystycznych.

Po drugiej stronie schematu komunikacji znajduje się odbiorca, którym w dyskursie politycznym rzadko jest jedna, konkretna osoba. Wypowiedzi i teksty polityczne są przeważnie kierowane do odbiorcy masowego, w ideale – całego społeczeństwa. Adresatami są osoby o często odmiennych poglądach, kompetencjach kulturowych, należące do różnych grup społecznych. Co ważne, nawet w przypadku bezpośredniego zwrotu do wybranej osoby, np. przeciwnika w debacie politycznej lub dziennikarza przeprowadzającego wywiad, polityk uwzględnia obecność odbiorcy zewnętrznego, tzw. odbiorcy-obserwatora. Kształtując treść swoich wypowiedzi, politycy często obierają sobie za cel przekonanie nie osób, z którymi prowadzą polemikę w danym miejscu i czasie, a publiki, która śledzi tok rozmowy¹³⁹.

Ze specyfiki komunikacji masowej wynikają daleko idące ograniczenia. Bezpośredni kontakt pomiędzy nadawcą a odbiorcą jest w większości przypadków niemożliwy lub przynajmniej utrudniony. Komunikacja przybiera postać monologu, w którym odbiorca przyjmuje postawę biernego obserwatora. Charakteryzując tę formę porozumiewania się, Adam Jaskólski zaznacza:

Głównymi cechami komunikacji masowej są pośredniość kontaktu, jednokierunkowy, niedialogowy charakter, a co za tym idzie – nierównorzędność uczestników wymiany komunikacyjnej. Nadawca znajduje się w uprzywilejowanej pozycji. To on decyduje o kształcie komunikatu, prowadzi go w wygodnym dla siebie kierunku, natomiast rola pozbawionego możliwości repliki odbiorcy ogranicza się do odbioru komunikatu¹⁴⁰.

W komunikacji politycznej nadawca posiada znaczną przewagę nad odbiorcą. Oczywiście fakt ten nie wyklucza możliwości reakcji. Dostępną formą odpowiedzi jest m.in. udział w demonstracjach czy sporządzanie pism do władz. Podobnie jak przekazy polityczne, również komunikaty zwrotne mogą być kierowane do podwójnego adresata: polityków oraz odbiorców-obserwatorów, wśród których rozpowszechniane są określone postawy, np. wsparcie lub sprzeciw wobec decyzji władz.

Ograniczona możliwość (lub brak możliwości) nawiązania bezpośredniej polemiki z przedstawicielami władz jest ważnym czynnikiem, który wpływa na tworzenie parodii politycznych. Parodyści, pragnąc wyrazić swoją krytykę, korzystają z pośrednictwa mediów. Odbiorcami ich przekazów mogą być zarówno politycy, jak i pozostali przedstawiciele

¹³⁸ J. Fras, *Komunikacja polityczna...*, s. 53–54.

¹³⁹ A. Jaskólski, *Dyskurs polityczny w Rosji: analiza pragmatolingwistyczna*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 2014, s. 17.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 17.

społeczeństwa, a więc audytorium, do którego również elity polityczne zwracają się w swoich wystąpieniach.

Cechy wypowiedzi i tekstów

Czynników przyczyniających się do powstawania utworów parodystycznych można upatrywać w cechach samych wypowiedzi i tekstów dyskursu politycznego. Do najważniejszych z nich należy wysoki stopień skonwencjonalizowania. Im bardziej normatywny gatunek, tym łatwiej przeprowadzić na jego materiale parodystyczną grę. Przy konstruowaniu parodii autorzy nawiązują do zasad tworzenia wybranych gatunków, wykorzystując ramę strukturalną oryginalnych wypowiedzi i tekstów.

Sztampowość wytworów dyskursu politycznego przejawia się na poziomie doboru środków językowych, jak również – szerzej – struktury i tematyki wytworów. Niektóre gatunki są szablonowe z założenia. Do tej grupy należą np. przemówienia noworoczne, dla których charakterystyczny jest stały schemat tematyczny, obejmujący ocenę wydarzeń minionego roku, nawiązanie do tradycji i wartości moralnych społeczeństwa wybranego kraju oraz złożenie życzeń na nadchodzący rok. Powtarzalność treści koresponduje z powtarzalnością stosowanych w orędziach środków retorycznych, wśród których wymienić można rozbudowane apostrofy, przymiotniki wartościujące czy nacechowane aksjologiczne słowa-symboli. Kanoniczność przemówień noworocznych stała się m.in. tematem prac Marty Noińskiej. Badaczka zaznacza, że wysoka rozpoznawalność tekstów należących do tego gatunku wpływa na powstawanie wytworów wtórnych, zwłaszcza tych o charakterze parodystycznym¹⁴¹.

Z konwencjonalnością tekstów i wypowiedzi dyskursu politycznego ściśle powiązana jest rytualność, jako że przeprowadzenie rytuału wymaga zastosowania formy kanonicznej. Niekiedy przestrzeganie reguł w działalności werbalnej jest warunkiem powodzenia aktu komunikacji oraz utrzymania autorytetu mówcy. Rytualne gatunki wyróżniają się powtarzalnością, pojawiają się cyklicznie w konkretnym, możliwym do przewidzenia okresie. Z tego powodu niektóre parodie przemówień noworocznych pojawiają się na kilka dni przed transmisją orędzia prezydenta na dany rok; parodyści, przewidując treść i formę przekazu, opierają się bowiem na tekstach z poprzednich lat.

Zachowanie konwencjonalności formy w dyskursie politycznym wymaga zastosowania wysokiego stylu. Podniosły styl służy jako wyznacznik wagi komunikatu, świadczy o szczególnej randze mówcy. Konstrukcje należące do stylu wysokiego są niekiedy

¹⁴¹ M. Noińska, *Co roku to samo... Z historii orędzia noworocznego w Polsce, Niemczech i Rosji*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2018, nr 2, s. 102–103.

trudno dostępne dla przeciętnego odbiorcy. Parodyści, przeprowadzając grę z językiem polityki, łatwo identyfikują dane formy i przekształcają je na konstrukcje bliższe mowie potocznej.

Idee zawarte w wypowiedziach i tekstach

Kolejną cechą dyskursu politycznego wpływającą na częstotliwość występowania parodystycznych zabiegów dekonstrukcji jest nasycenie ideologiczne. Ze względu na konieczność jednoznacznego określenia swojej pozycji politycy dążą do utworzenia spójnych systemów ideologicznych, niekiedy znacznie upraszczających obraz rzeczywistości. Poszczególne idee wyrażane są w postaci ideologemów, tzw. słów sztandarowych, eksponowanych w oficjalnych programach partii oraz jednostkowych wypowiedziach polityków. W kontekście parodii politycznych nadrzędną rolę odgrywa powtarzalność oraz szeroka rozpoznawalność słów hasłowych. W zwartym systemie ideologicznych koordynat nietrudno odnaleźć koncepty kluczowe, które chętnie poddawane są komicznej rewizji.

Funkcjonowanie tekstów w interdyskursie

Ze względu na decydujący wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa wydarzenia polityczne należą do najchętniej poruszanych kwestii w dyskursie publicznym. Stają się one tematem nadtekstu, złożonej narracji urosłej wokół pewnego zdarzenia, obejmującej teksty i wypowiedzi nawiązujące do danego zagadnienia¹⁴². Jak zaznacza J. Szejgał, każde wydarzenie polityczne może stać się tematem nadtekstu, ponieważ przynajmniej raz jest relacjonowane w kilku źródłach masowego przekazu¹⁴³. Jeśli wydarzenie nabiera szczególnego znaczenia i przyciąga wzmożoną uwagę, wówczas staje się podstawą dyskursu reakcji. Na jego bazie tworzone są komentarze, wywiady, anegdoty, artykuły analityczne, wspomnienia, a także memy internetowe oraz parodie.

Parodie zwykle powstają w momencie największego zainteresowania opinii publicznej wybranym zdarzeniem politycznym, czyli najczęściej tuż po jego wystąpieniu. W dyskursie politycznym istnieją jednak teksty i wypowiedzi, które na stałe zapisują się w kulturze w

¹⁴² Natalija Kupina i Galina Bitenska definiują nadtekst jako „[...] zbiór wypowiedzi, tekstów ograniczony pod względem czasu i miejsca, spójny znaczeniowo i sytuacyjnie, charakteryzujący się jednolitym nastawieniem modalnym, stosunkowo dokładnie określonymi pozycjami nadawcy i odbiorcy, podlegający specjalnym kryteriom normalności / anormalności”; tłumaczenie własne – A.J. („сверхтекст – это совокупность высказываний, текстов, ограниченная темпорально и локально, объединенная содержательно и ситуативно, характеризующаяся цельной модальной установкой, достаточно определенными позициями адресанта и адресата, с особыми критериями нормального/анормального): Н.А. Купина, Г.В. Битенская, *Сверхтекст и его разновидности*, [w:] *Человек – Текст – Культура*, red. Н.А. Купина, Т.В. Матвеева, Институт развития регионального образования, Екатеринбург 1994, s. 215.

¹⁴³ Е.И. Шейгал, *Семиотика политического...*, s. 270–271.

postaci tekstów precedensowych¹⁴⁴. Są to samodzielne produkty działalności werbalnej, cieszące się szeroką rozpoznawalnością w określonej społeczności i częstokroć aktualizowane w kolejnych wytworach¹⁴⁵. Polityczne teksty precedensowe mogą przez lata utrzymywać się w dyskursie publicznym. Przez swoją wysoką rozpoznawalność oraz znaczenie dla określonej społeczności często stają się inspiracją dla tekstów wtórnych (w tym parodii), wchodząc w przestrzeń nawiązań intertekstualnych.

¹⁴⁴ Teksty precedensowe zostały bardziej szczegółowo omówione w rozdziale 7. *Aktualizacja wypowiedzi precedensowych*.

¹⁴⁵ E. Gos, *Co to jest tekst precedensowy?*, „Przegląd Rusycystyczny” 2006, nr 116, s. 78–79.

2. Parodystyczna dekonstrukcja i zagadnienia pokrewne

Parodia polityczna stanowi szczególną przestrzeń kontaminacji tekstów oraz szerzej – dyskursów. W jej strukturze obecne są składniki pierwowzoru, które mogą stać się obiektem modyfikacji wpływających na kształt zapożyczanych elementów oraz wyrażane z ich pomocą sensy. Aby lepiej zrozumieć specyfikę parodystycznej dekonstrukcji, warto najpierw przyrzeć się koncepcjom traktującym o danym zagadnieniu, te zaś w znacznej mierze opierają się na osiągnięciach tekstologii lingwistycznej, literaturoznawstwa oraz, po części, filozofii. Obecność tak wielu krzyżujących się perspektyw w badaniu parodii i powiązanych z nią zjawisk, jest w równej mierze świadectwem wysokiego zainteresowania daną problematyką, co źródłem nieścisłości w definiowaniu podstawowych terminów. W kontekście niniejszego badania istotnym zdaje się więc doprecyzowanie podstawowych pojęć, takich jak *parodia*, *dekonstrukcja*, *intertekstualność*, *interdyskursywność*, określenie pozycji dekonstrukcji wśród zagadnień pokrewnych oraz nakreślenie jej charakterystyki.

2.1. Podstawowe koncepcje intertekstualności i interdyskursywności

Parodie należą do specyficznej grupy tekstów, których fundamentalną cechą jest obecność odniesień do innych wytworów. W tradycji strukturalistycznej tekst przyjęto traktować jako byt samodzielny, pewną zintegrowaną całość znakową, posiadającą własną, niezależną strukturę oraz znaczenie. Z czasem jednak pojawiły się wątpliwości co do integralności tekstu i możliwości jego interpretacji jako odrębnego produktu mowy. W nowszych pracach tekstologicznych granicom jednostki tekstowej udzielono znacznie więcej uwagi. W definicji tekstu zaproponowanej przez Jerzego Bartmińskiego i Stanisławę Niebrzegowską-Bartmińską obok charakterystyki semiotycznej („tekst jest całościowo zorganizowanym makroznakiem, wielopoziomowym i wielowymiarowym”), komunikacyjnej („tekst jest jednostką językowo-komunikacyjną, a nie tylko konstrukcją składaną doraźnie w procesie komunikacji z mniejszych jednostek językowych”) oraz podmiotowej („tekst jest fundowany na pojęciu podmiotu doświadczającego i mówiącego (*homo loquens*), zdolnego dialogować z drugim podmiotem”) zasygnalizowano inną istotną z punktu widzenia interpretacji kwestię – problem otwartości tekstu (tekst jest obiektem semiotycznym

zorganizowanym według własnych zasad i zawierającym „wewnętrzne sygnały otwarcia na inne teksty w przestrzeni intertekstualnej”¹.

Pojęcie otwartości wytworu tekstowego pojawia się najczęściej w dwóch znaczeniach: po pierwsze mowa o otwartości na czytelnika, którego wiedza i kompetencje warunkują kompletność i poprawność odbioru wszystkich elementów tekstu, po drugie mówi się o otwartości treściowo-semantycznej tekstu w stosunku do innych specyficznych systemów i produktów tekstowych². Uwzględnienie otwartości na czytelnika wynika z założenia, że proces nadawania znaczeń w tekście nie kończy się na poziomie autora. Pojmowanie tekstu jako komunikatu zakłada istnienie kategorii odbiorcy, podmiotu często nieznanego nadawcy, wirtualnego, jednak uwzględnianego już na etapie produkcji. Ostateczny sens wytworu tekstowego kształtuje się w umyśle czytelnika i może mijać się ze znaczeniem założonym przez autora. Otwartość tekstu na inne teksty oznacza, że jego znaczenie jest uzależnione od obecnych w nim odwołań do wytworów obcych. Niekiedy pełna interpretacja nie jest możliwa bez znajomości poprzedzających dzieł kultury, do których tekst w mniejszym lub większym stopniu nawiązuje.

Co istotne, tekst jest także otwarty na byty przyszłe. Wokół jednego wytworu może narastać złożony metatekst, który (w szerokim znaczeniu tego terminu) obejmuje zarówno elementy stanowiące odautorski komentarz do tekstu, jak i odrębne dzieła nawiązujące do jednostki tekstowej, w tym utwory naśladowcze oraz teksty powstałe w wyniku przekształceń oryginału. Do metatekstu należą m.in. krytyczna interpretacja, recenzja, parodia czy pastisz. Są to tzw. teksty drugiego stopnia, teksty wtórne, stanowiące nawiązania do pewnego przekazu pierwotnego³.

Jako że tekst cechuje się otwartością, jego sens nie jest zamknięty w granicach jego struktury formalnej. Z pozycji jednego tekstu można poprowadzić całą siatkę powiązań, zarówno tych do tekstów poprzedzających i następnych, jak i do innych przedmiotowych realizacji jednego wzorca tekstowego czy odrębnych wytworów należących do tego samego gatunku lub stylu. Te wielopoziomowe relacje między tekstami zostały szczegółowo opisane w krytyce literackiej, a następnie w lingwistyce tekstu pod hasłem *intertekstualność*.

Sam termin *intertekstualność* po raz pierwszy wybrzmiał w dyskusji literackiej w 1966 w referacie bułgarsko-francuskiej uczonej Julii Kristewej na temat teorii powieści

¹ J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 340.

² В.Е. Чернявская, *Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность*, Либроком, Москва 2009, s. 188–190.

³ *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2000, s. 304–305, s.v.: *metatekst*.

Michaila Bachtina. Prezentacja J. Kristevej została później opublikowana w formie artykułu w czasopiśmie *Critique*, a następnie jako rozdział pt. *Le mot, le dialogue et le roman* w monografii autorki *Σημειωτική. Recherches pour une sémanalyse*⁴. Terminem *intertekstualność* badaczka nawiązywała do opracowanej przez rosyjskiego literaturoznawcę koncepcji dialogiczności, zgodnie z którą „[...] każdy tekst jest zbudowany z mozaiki cytatów, jest wchłonięciem i przekształceniem innego tekstu”⁵. Wkrótce pojęciem ukutym przez J. Kristevą zaczęto określać dowolne relacje pomiędzy tekstami, zarówno te, które stanowią immanentną własność tekstu *in genere*, jak i te, będące efektem celowej strategii autorskiej polegającej na włączaniu elementów jednego tekstu w struktury innego.

Próbę terminologicznego uporządkowania zjawisk, dla których punktem wspólnym są różnego rodzaju relacje pomiędzy tekstami, podjął francuski teoretyk literatury Gérard Genette. Jako pojęcie nadrzędne badacz wprowadził termin *transtekstualność*, w ramach którego wyróżnił następujące kategorie:

- intertekstualność (bezpośrednią obecność jednego tekstu w innym, np. poprzez cytat, plagiat, aluzję),
- paratekstualność (dotyczącą elementów stanowiących otoczenie tekstu lub jego omówienie, np. tytułu, przedmowy, posłowie),
- metatekstualność (odnoszącą się do relacji pomiędzy wybranym tekstem a wytworami komentującymi dany tekst),
- hipertekstualność (relację zachodzącą pomiędzy tekstem źródłowym i wtórnym w przypadku zastosowania transformacji, np. w parodii lub pastiszu),
- architekstualność (oznaczającą referencje w obrębie gatunków i typów wypowiedzi)⁶.

W klasyfikacji francuskiego badacza intertekstualność została ograniczona do wybranych technik aktualizacji tekstu źródłowego z wyłączeniem zabiegów parodystycznych czy pastiszowych. Tak wąskie rozumienie danego pojęcia jest raczej rzadko spotykane w publikacjach humanistycznych. Na przestrzeni ponad półwiekowej historii intertekstualność doczekała się licznych, niekiedy bardzo szerokich interpretacji. Wśród najważniejszych sposobów pojmowania relacji międzytekstowych Stanisław Balbus wyróżnia następujące:

- zależności między tekstem a horyzontem kultury,

⁴ A. Lesic-Thomas, *Behind Bakhtin: Russian Formalism and Kristeva's Intertextuality*, „Paragraph: A Journal of Modern Critical Theory” 2005, nr 3, s. 1.

⁵ J. Kristeva, *Słowo, dialog i powieść*, tł. W. Grajewski, [w:] *Bachtin. Dialog. Język i literatura*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 396.

⁶ G. Genette, *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, tł. A. Milecki, [w:] *Współczesna teoria badań literackich za granicą: antologia*, t. 4, cz. 2, red. H. Markiewicz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1996, s. 317–326.

- relacje pomiędzy tekstem a systemem (tradycją literacką, gatunkiem, stylem),
- związki pomiędzy tekstem a tekstem (lub zbiorem tekstów)⁷.

Powyższe interpretacje wywodzą się z odmiennych nurtów literaturoznawczych. Nie wszystkie jednak dają się pogodzić z praktyką lingwistyczną.

Relacje tekst – kontekst kulturowy

Zagadnieniem, które wykracza poza obszar badawczy klasycznego językoznawstwa, jest intertekstualność rozumiana jako związek pomiędzy tekstem a złożonym kontekstem kulturowym. Zgodnie z daną interpretacją tekst nie stanowi samodzielnej jednostki strukturalno-semantycznej. Jego produkcja oraz interpretacja są uzależnione od odwołań do wcześniejszych wytworów. Co znamienne dla danej teorii, za pre-tekst⁸ każdego dzieła uznawany jest zbiór wszystkich poprzedzających utworów powstałych w określonej kulturze oraz suma leżących u ich podstaw kodów i systemów semantycznych⁹.

Koncepcja tekstu jako miejsca nakładania się na siebie głosów obecnych w kulturze jest najbliższa oryginalnej teorii dialogiczności M. Bachtina. Zdaniem rosyjskiego literaturoznawcy wszystkie wypowiedzi stanowią formę kontynuacji bądź przetworzenia innych wypowiedzi lub polemiki z nimi¹⁰. Słowa, frazy, a nawet całe wypowiedzi są nacechowane przez konteksty, w których wcześniej występowały. Zarówno w trakcie tworzenia, jak i odbioru tekstu aktualizowane są skojarzenia łączące dany wytwór z innymi źródłami kultury. Co istotne, dialogiczność rozumiana jako replikowanie poprzedzających głosów stanowi konstytutywną właściwość procesu tekstotwórczego. Każdy tekst jest z natury dialogiczny.

Idea rosyjskiego literaturoznawcy została zradykalizowana przez J. Kristevą, która pod pojęciem intertekstualności sformułowała koncepcję bezgranicznego, niekończącego się tekstu. O ile M. Bachtin za punkt wyjścia w swoich rozważaniach obiera pojedynczy tekst, dopatrując się w nim dialogiczności jako jego immanentnej cechy, o tyle J. Kristeva kładzie nacisk na wspólną przestrzeń intertekstualną wszystkich tekstów. Ważnym pojęciem powstałym na kanwie badań bułgarsko-francuskiej uczonej jest *intertekst* rozumiany jako miejsce krzyżowania się historycznych oraz współczesnych wytworów. Nawiązując do teorii

⁷ S. Balbus, *Między stylami*, Universitas, Kraków 1996, s. 42.

⁸ Tomasz Baudysz i Ewa Miłkula zwracają uwagę na rozróżnienie na słownikowo rozumiany *pretekst* (powód, przyczynę jakiegoś działania) oraz morfologicznie rozumiany *pre-tekst* czyli przed-tekst, tekst poprzedzający (T. Baudysz, E. Miłkula, *Wstęp*, [w:] *Tekst, pretekst, paratekst*, red. E. Miłkula, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 7–8). Terminem używanym synonimicznie do *pre-tekstu* jest *prototekst*.

⁹ В.Е. Чернявская, *Лингвистика текста...*, s. 181.

¹⁰ A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 223.

J. Kristevej, Roland Barthes wysuwa tezę, że każdy tekst jest w zasadzie intertekstem, jako że stanowi pole łączenia się odrębnych głosów.

[...] każdy tekst jest intertekstem; inne teksty są w nim obecne na różnych jego poziomach, w formach dających się łatwiej bądź trudniej rozpoznać: teksty należące do dawnej lub współczesnej mu kultury; każdy tekst jest nową tkaniną złożoną ze starych cytatów¹¹.

Radykalna teoria intertekstualności znalazła odzwierciedlenie w licznych pracach z pogranicza literatury oraz filozofii, zwłaszcza w nurcie dekonstruktywizmu. Powstała na jej gruncie koncepcja bezgraniczności tekstu uważana jest za ideową podstawę postmodernizmu, głoszącego swobodną grę z tekstem oraz dezorganizację jego struktury i kwestionowanie własności, które w teoriach strukturalistycznych uznawane były za fundamentalne. Jednak, jak zauważa Walerija Czerniawska, w tak szerokim ujęciu rozmywają się same kategorie tekstu i tekstualności¹². Podobnie J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska konstatują, że wprowadzenie i operowanie pojęciem *intertekstualność* w badaniach tekstologicznych wymaga przyjęcia bardziej przedmiotowej definicji tekstu, jako realnego, odrębnego i zorganizowanego według własnych zasad tworu semiotycznego¹³. W związku z powyższym radykalna teoria intertekstualności jest trudna do zastosowania w badaniach lingwistycznych.

Relacje tekst – system

W pracach językoznawczych pod pojęciem *intertekstualność* najczęściej rozumiana jest kategoria tekstowa odnosząca się do podobieństwa wybranych tekstów pod względem struktury, treści bądź pełnionych przez nie funkcji. Ten rodzaj powiązań międzytekstowych nazywany jest również *intertekstualnością typologiczną*¹⁴. Do najbardziej znanych prac traktujących o danym zagadnieniu należą studia tekstologiczne R. de Beaugrande'a i W. Dresslera, którzy zaliczyli intertekstowość do siedmiu konstytutywnych kryteriów tekstowości. W ujęciu badaczy intertekstowość implikuje powielanie w konkretnym egzemplarzu cech tekstotwórczych określanych przez model konstrukcji i percepcji tekstu¹⁵. Wspomnianym modelem może być w szczególności klasa, gatunek bądź styl. Intertekstualne związki pozwalają na wprowadzenie rozróżnienia np. między potoczną konwersacją a tekstem literackim czy reklamą.

¹¹ R. Barthes, *Teoria tekstu*, tł. A. Milecki, [w:] *Współczesna teoria badań literackich...* t. 4, cz. 2, s. 199.

¹² В.Е. Чернявская, *Лингвистика текста...*, s. 183–184.

¹³ J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia...*, s. 340.

¹⁴ В.Е. Чернявская, *Лингвистика текста...*, s. 63–64.

¹⁵ Intertekstualność typologiczna nie jest jedynym rodzajem intertekstualności wyróżnionym przez R. de Beaugrande'a i W. Dresslera. We *Wstępie do lingwistyki tekstu* (tł. A. Szwedek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 239–271) można odnaleźć następujące interpretacje danego zagadnienia: 1. relacje między tekstami w ramach określonych typów; 2. nawiązania do konkretnych pre-tekstów (aluzje tekstowe) obecne m.in. w parodiach, pastiszach; 3. odwołania do mikrotekstów (replik interlokutorów) np. w konwersacji, dialogach; 4. relacje pomiędzy konkretnym tekstem a powstałym na jego bazie opisem, np. w streszczeniach.

W kwestii wyznaczenia cech, które powinny zostać uwzględnione przy tworzeniu globalnych schematów organizacji tekstów, nie ma jednoznacznego konsensusu. W istniejących typologiach najczęściej brane są pod uwagę takie aspekty, jak treść, kompozycja formy językowej, kryteria pragmatyczne. W tradycji tekstologicznej utrwaliły się zwłaszcza wielokrotnie reinterpretowane klasyfikacje o podłożu stylistycznym (podział na teksty naukowe, literackie, urzędowe, publicystyczne, potoczne¹⁶ itp.) oraz retorycznym nawiązujące w mniejszym lub większym stopniu do modeli komunikacji Karla Bühlera i Romana Jakobsona (rozdzielenie na teksty opisowe, apelatywne, argumentacyjne itd.). Niektórzy badacze opowiadają się za stworzeniem klasyfikacji o charakterze holistycznym, która uwzględniałaby zarówno temat, strukturę, jak i cel komunikatów¹⁷.

W podejściu typologicznym każdy tekst jest intertekstualny, ponieważ należy do grupy wytworów powiązanych wspólnymi cechami wyróżniającymi je na tle innych tekstów. Intertekstem jest więc w tym przypadku przestrzeń zapożyczeń wzorców w ramach określonego typu, gatunku lub stylu. Intertekst można rozszerzyć również na wszelkie istniejące produkty werbalne, traktując go jako miejsce różnicowania komunikatów. Jak zauważa Anna Duszak, umiejętność dyferencjacji tekstów stanowi ważny element kompetencji tekstowej (czy nawet dyskursywnej), a więc zdolności do produkowania i odbierania odmiennych zdarzeń komunikacyjnych¹⁸. Nieodłącznym elementem tych procesów jest aktualizacja doświadczenia z analogicznymi bądź podobnymi zdarzeniami tekstowymi z przeszłości.

Relacje tekst – tekst (zbiór tekstów)

Istnieją również koncepcje literaturoznawcze i językoznawcze ograniczające intertekstualność do takich relacji dialogicznych, w których jeden tekst zawiera jednoznaczne odniesienia do wybranego prototekstu lub grupy pre-tekstów. Warunkiem koniecznym do zaistnienia intertekstualności w tym przypadku jest intencjonalność działań autora, który świadomie wprowadza swój utwór w interakcję z poprzedzającymi wytworami i czyni ją widoczną dla czytelnika za pomocą specjalnych środków formalnych. Zadaniem odbiorcy jest odnalezienie pozostawionych przez nadawcę wskazówek, przy czym poprawność interpretacji zależy w dużej mierze od posiadanej przez czytelnika wiedzy i kompetencji kulturowej. W odróżnieniu od teorii R. Barthesa, który dostrzegał intertekstualność w praktyce czytania, w

¹⁶ T. Dobrzyńska, *Tekst. Próba syntezy*, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa 1993, s. 31.

¹⁷ A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 206–207.

¹⁸ Ibidem, s. 199.

danej interpretacji powiązania intertekstualne powstają na etapie kodowania tekstów i traktowane są jako zaplanowana strategia tekstotwórcza, świadomie stosowana przez autora.

W powyższym ujęciu intertekstualności ważnym pojęciem jest *dyspozycja intertekstualna*, oznaczająca obecność w tekście wyjściowym sygnałów zapożyczeń, które mają za zadanie ukierunkować odbiorcę na poszukiwanie powiązań między interpretowanym tekstem a innymi wytworami¹⁹. Takie sygnały, zwane również markerami intertekstualności, mogą pojawić się na każdym poziomie tekstu: fonetycznym, leksykalnym, składniowym, stylistycznym czy kompozycyjnym. Do najważniejszych wykładników intertekstualności Ryszard Nycz zalicza anomalie, czyli miejsca niezrozumiałe, dysharmonijne, wykraczające poza konwencję właściwą dla wybranego tekstu. Należą do nich niespójności gramatyczne, semantyczne, pragmatyczne oraz literackie. Zdaniem R. Nycza anomalie się podstawowymi elementami widocznymi na powierzchni leksykalno-stylistycznej tekstu, które sygnalizują występowanie nawiązań do tekstów zewnętrznych²⁰.

Zależności międzytekstowe mogą być również sygnalizowane przez implikatury intertekstualne. Pojęciem tym S. Balbus określa wiązki implicytnych informacji, pełniących funkcję zanurzenia tekstu w przestrzeni intertekstualnej²¹. Podobnie jak implikatury konwersacyjne, powstałe w wyniku naruszenia maksymy ilości, jakości, sposobu lub stosunku, implikatury intertekstualne stanowią rezultat złamania jednej z dwóch sformułowanych przez S. Balbusa reguł: zasady wspólnego języka ('używaj języka znanego przewidywanemu odbiorcy') lub oryginalności ('mów własnymi słowami')²². Działanie implikatur intertekstualnych nie wiąże się z odniesieniem do wiedzy o świecie łączącej nadawcę i odbiorcę (jak w teorii P. Grice'a) lecz do wspólnych doświadczeń kulturowych.

Dla każdego tekstu, w którym zastosowano techniki ewokujące prototeksty, można określić poziom intensywności odniesień intertekstualnych. W tym celu warto odwołać się do kryteriów skalowania intertekstualności zaproponowanych przez M. Pfistera. W artykule pt. *Koncepcje intertekstualności* niemiecki badacz wyróżnia następujące aspekty powiązań międzytekstowych: referencjalność (stopień, w jakim tekst następczy tematyzuje prototekst), komunikatywność (stopień intencjonalności i wyrazistości odniesienia intertekstualnego), autorefleksyjność (stopień, w jakim autor zaznacza w tekście jego zależność intertekstualną), strukturalność (stopień, w jakim pre-teksty warunkują strukturę tekstu następczego),

¹⁹ В.Е. Чернявская, *Лингвистика текста...*, s. 187.

²⁰ R. Nycz, *Intertekstualność i jej zakresy: teksty, gatunki, światy*, „Pamiętnik Literacki” 1990, nr 2(81), s. 98–99.

²¹ S. Balbus, *Między stylami...*, s. 110–111.

²² Ibidem, s. 114.

selektywność (stopień eksplicytności technik intertekstualnych) i dialogowość (stopień, w jakim nowy tekst polemizuje z tekstem źródłowym)²³. Poziom intertekstualności w poszczególnych egzemplarzach tekstowych, a nawet całych gatunkach, może znacznie się różnić. Co więcej, istnieją gatunki literackie, które z założenia cechują się wyższym stopniem intertekstualności. Zaliczyć można do nich m.in. parodię, pastisz, trawestację, parafrazę oraz burleskę²⁴.

Badając referencje międzytekstowe, warto również zwrócić uwagę na status tekstów źródłowych. O tym, czy dany tekst może stać się generatorem nawiązań intertekstualnych decyduje jego *potencjał intertekstualny*, czyli zdolność do „aktualizowania się” w nowych utworach²⁵. Najwyższym potencjałem odznaczają się teksty precedensowe, które są utrwalane w kulturze wybranego społeczeństwa np. przez obecność w szkolnych programach kształcenia. W dobie nowych mediów powszechne są przypadki, gdy tekst w krótkim czasie nabiera wysokiej wartości intertekstualnej, jednak stosunkowo szybko ją traci. Wraz ze spadkiem aktualności tekstu źródłowego poziom intensywności odniesień intertekstualnych ulega redukcji, a referencje do prototekstu stają się trudne do zidentyfikowania dla przeciętnego odbiorcy.

Wąska koncepcja intertekstualności, która koncentruje się na bezpośredniej obecności tekstu poprzedzającego (lub grupy tekstów) w tekście następczym, bywa niekiedy krytykowana jako nienowatorska. Zdaniem niektórych badaczy pod nowym pojęciem *intertekstualność* zostały powtórzone dawne teorie literaturoznawcze, m.in. badania o metodach stylizacji²⁶. Jednak współczesne analizy traktujące o interferencji tekstów z punktu widzenia językoznawstwa zdają się potwierdzać, że jest to wciąż perspektywiczny kierunek badań. Co więcej, w obliczu rozszerzenia kategorii tekstu na wytwory niewerbalne powstają nowe prace poświęcone m.in. *intertekstualności intersemiotycznej*, czyli relacji intertekstualnej zachodzącej między tekstami różnych systemów znakowych²⁷, czy *interikonizacji*, pod którą kryją się odwołania pomiędzy znakami wizualnymi tekstów²⁸.

²³ M. Pfister, *Koncepcje intertekstualności*, tł. M. Łukasiewicz, „Pamiętnik Literacki” 1991, nr 4(82), s. 204–207.

²⁴ M. Głowiński, *O intertekstualności*, „Pamiętnik literacki” 1986, nr 4(77), s. 82–83.

²⁵ A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 225.

²⁶ В.Е. Чернявская, *Лингвистика текста...*, s. 184–185.

²⁷ S. Gajda, *Intertekstualność a współczesna lingwistyka*, [w:] *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*, red. J. Mazur, A. Małyska, K. Sobstyl, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 21.

²⁸ Y. Belczyk-Kohl, J. Pociask, *O intertekstualności i interikonizacji na przykładzie komiksu „Kajko i Kokosz”*, [w:] *Język – Obraz – Dyskurs*, red. M. Cieszkowski, A. Kapuścińska, J. Szczepaniak, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz 2017, s. 117.

Kolejny etap „adaptowania” koncepcji intertekstualności do teorii językoznawczych stanowi odniesienie danej kategorii do sfery dyskursu. Już we wczesnych pracach z zakresu literaturoznawstwa i kulturoznawstwa dotyczących relacji międzytekstowych zaczęto zwracać uwagę na fakt, iż tekst może ewokować nie tylko elementy konkretnego prototekstu, ale również pewien schemat, wzorzec, normy, na których budowane są analogiczne wytwory. W przypadku gdy zapożyczenia wzorców przekraczają prostą relację na linii tekst – tekst, należałoby mówić nie o zależnościach intertekstualnych, ale o związkach między tekstem a dyskursem lub dyskursem a innym dyskursem. W tym kontekście niektórzy językoznawcy stosują pojęcie *interdyskursywności*.

Interdyskursywność, podobnie jak wiele innych terminów z obszaru badań poststrukturalistycznych, nie ma jednoznacznej definicji. W pracach językoznawczych pojęcie to występuje w co najmniej trzech znaczeniach: jako immanentna cecha dyskursów, jako zapożyczenia międzydyskursywne, jako relacje powstałe w tekście w wyniku wprowadzenia zapożyczeń z dyskursu zewnętrznego.

Interdyskursywność jako właściwość dyskursów

Pierwszy sposób interpretacji rozpatrywanego terminu jest dostrzegalny w pracach francuskich badaczy. Jak podaje *Dictionnaire d'analyse du discours*, każdy dyskurs jest „prześląknięty” interdyskursywnością. Trwanie we wzajemnej relacji z innymi systemami jest uznawane za integralną cechę dyskursu²⁹. Warto zaznaczyć, że P. Charaudeau i D. Maingueneau wprowadzają wyraźnie rozróżnienie na intradyskurs, który odnosi się do powiązań między produktami jednego dyskursu, oraz interdyskurs, rozumiany zgodnie ze znaczeniem morfologicznym leksemu jako zespół relacji pomiędzy różnymi dyskursami³⁰. W pracach francuskich badaczy często podkreślane jest pierwszeństwo interdyskursu w stosunku do poszczególnych dyskursów. Jak zauważa D. Maingueneau, z punktu widzenia genezy wszystkie dyskursy powstają w obszarze interdyskursu, który nie konstytuuje się w wyniku kontaktów pomiędzy poszczególnymi systemami, lecz jest względem nich prymarny. To właśnie w relacjach interdyskursywnych kształtuje się tożsamość odrębnych dyskursów³¹.

Interdyskursywność jako zapożyczenia pomiędzy dyskursami

Innym sposobem interpretowania pojęcia *interdyskursywność* jest spojrzenie z punktu widzenia ewolucji dyskursów warunkowanej interakcją z innymi dyskursami. Badania traktujące o danych procesach prowadzone są przede wszystkim w nurcie krytycznej analizy

²⁹ *Dictionnaire d'analyse du discours*, red. P. Charaudeau, D. Maingueneau, Editions du Seuil, Paris 2002, s. 324, s.v.: *interdiscours*.

³⁰ Ibidem, s. 329, s.v.: *intradiscours*.

³¹ D. Maingueneau, *Genèses du discours*, Pierre Mardaga, Bruxelles 1984, s. 11.

dyskursu. Analizy przedstawicieli KAD koncentrują się na poszukiwaniu odpowiedzi na pytania, w jaki sposób powstają relacje interdyskursywne oraz jakie znaczenie w ich kształtowaniu odgrywają przemiany społeczne³².

Za przykład badania relacji interdyskursywnych prowadzonego w tradycji KAD mogą posłużyć analizy angielskich uczonych Laurie Cohen i Gill Musson. Badacze dostrzegli oraz opisali postępujący proces metamorfozy dyskursu medycznego w Wielkiej Brytanii zachodzący pod wpływem dyskursu biznesu. W danym przypadku zapożyczenia interdyskursywne mogą wynikać ze zmian własnościowych i organizacyjnych brytyjskich placówek medycznych, w szczególności zastąpienia systemu bazującego na finansowaniu państwowym siecią prywatnych przedsiębiorstw³³.

Wzajemne przenikanie się dyskursów jest widoczne również na poziomie pojedynczych egzemplarzy tekstowych. Analiza tych relacji jest jednym z zadań, jakie N. Fairclough wyznacza przed badaczami KAD. Zdaniem brytyjskiego dyskursologa, analiza tekstu powinna szukać odpowiedzi na to, z jakich dyskursów, gatunków czy stylów czerpie wybrany tekst. Obecność nawiązań interdyskursywnych w tekście stanowi w pewnym stopniu odzwierciedlenie dynamiki przemian zachodzących w różnych sferach aktywności społecznej³⁴.

Interdyskursywność jako strategia tekstotwórcza

Termin *interdyskursywność* w wąskim znaczeniu może odnosić się także do intencjonalnej strategii, która polega na ewokowaniu cech wybranych dyskursów w wytworach tekstowych innego dyskursu. Jelena Biełogłazowa traktuje interdyskursywność jako zapożyczenia prototypowych składników językowego i konceptualnego planu dyskursu, do których dochodzi w konkretnym tekście³⁵. Również Jianguo Wu mówi o interdyskursywności w kontekście przenikania się odmiennych dyskursów, stylów czy gatunków w jednym egzemplarzu tekstowym³⁶. Wąsko rozumiana interdyskursywność polega więc na celowym inkorporowaniu do tekstu następczego środków językowych, figur retorycznych, motywów, tematów, strategii, schematów sytuacyjnych właściwych obcym systemom.

³² J. Wu, *Understanding Interdiscursivity: A Pragmatic Model?*, „Journal of Cambridge Studies” 2011, nr 2–3(6), s. 104.

³³ G. Musson, L. Cohen, *The enterprise discourse: an empirical analysis of its effects*, referat zaprezentowany na konferencji: *Communication and Culture: China and the World Entering the 21st Century*, [za:] ibidem, s. 102.

³⁴ N. Fairclough, *Critical discourse analysis*, [w:] *The Routledge handbook of discourse analysis*, red. M. Handford, J.P. Gee, Routledge, London 2013, s. 19.

³⁵ Е.В. Белоглазова, *Полидискурсивность как особый исследовательский фокус*, „Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов” 2009, nr 3, s. 69.

³⁶ J. Wu, *Studies on Interdiscursivity*, „Sino-US English Teaching” 2012, nr 9, s. 1312.

Intencjonalne łączenie dyskursów na poziomie pojedynczego tekstu określane jest w pracach W. Czerniawskiej mianem *interdyskursywności inscenizowanej* (ros. *инсценируемая интердискурсивность*). Rosyjska badaczka odróżnia ten typ nawiązań między dyskursami od tzw. interdyskursywności spontanicznej (ros. *спонтанная интердискурсивность*), w której mieszanie się dyskursów w jednostce tekstowej jest wynikiem naturalnej integracji różnych systemów wiedzy w komunikacji międzyludzkiej (samoistnego i często nieuświadomionego korzystania ze środków różnych dyskursów). Inscenizowana interdyskursywność jest zaś pojmowana jako strategia autorska, świadomie realizowana w procesie produkcji tekstu. W analizie danej strategii kluczową rolę odgrywa odpowiedź na pytania: jakie prototypowe elementy wpisane w jeden typ dyskursu zostają włączone do produktu innego dyskursu, jaki cel komunikacyjny przyświeca tym zabiegom i jak relacje interdyskursywne uwidaczniają się w procesie odbioru tekstu³⁷?

Przy nawiązaniach intencjonalnych warto zwrócić uwagę na stosunek tekstu do przywoływanego w nim dyskursu. Zasadniczo przyjęto mówić o dwóch rodzajach odwołań: akceptatywnych (aprobatywnych) oraz polemicznych (krytycznych). Pierwsze z nich polegają na zapożyczaniu elementów wzorca w celu wzmocnienia lub dopełnienia nowej wypowiedzi. Na przykład w dyskursie akademickim dla zwiększenia potencjału perswazyjnego wypowiedzi wykorzystywane są niekiedy strategie pochodzące z języka biznesu (m.in. w coachingu akademickim). Celem nawiązań o charakterze polemicznym jest z kolei krytyka lub kompromitacja wzorca. Tego typu odwołania są obecne w utworach parodystycznych.

Jak widać, nieścisłości terminologiczne powstałe na gruncie badań intertekstualnych znajdują również odzwierciedlenie w koncepcjach traktujących o interdyskursywności. Mając na uwadze fakt, że niniejsza praca koncentruje się na strategiach modyfikacji dyskursu politycznego w konkretnych egzemplarzach tekstowych, na potrzeby badań zostaną przyjęte wąskie definicje terminów *intertekstualność* i *interdyskursywność*. Intertekstualność będzie więc rozumiana jako bezpośrednie nawiązania w tekście do wybranego tekstu poprzedzającego, natomiast interdyskursywność – jako przejawiające się w tekście celowe odwołania do obcego dyskursu.

³⁷ В.Е. Чернявская, *Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность*, [w:] *Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы*, red. В.Е. Чернявская, Издательство СПбГЭУ, Санкт-Петербург 2007, s. 24.

2.2. Ewolucja terminu *dekonstrukcja*

Obok teorii intertekstualności szerokie zainteresowanie w badaniach poststrukturalistycznych zyskała koncepcja dekonstrukcji. Projekt danego zagadnienia sięga korzeniami traktatów filozoficznych, jednak samo pojęcie rozpowszechniło się również w naukach humanistyczno-społecznych oraz artystycznych (w literaturoznawstwie, językoznawstwie, politologii, socjologii, naukach o sztuce). Brak jednoznacznej definicji, której unikał sam autor koncepcji, francuski filozof Jacques Derrida, spowodował, że w każdej z tych dyscyplin rozwinęły się własne interpretacje powyższego terminu.

Leksem *dekonstrukcja* pochodzi od francuskiego rzeczownika *déconstruction*, na który składają się dwa prefiksy: *de* oraz *con*³⁸. Przedrostek *de* przyłączony do komponentu *construction* (pol. *konstrukcja*, *konstruowanie*) niesie negatywne znaczenie rozkładu, stąd dekonstrukcję pojmuje się jako proces rozbiórki, dezintegracji pewnej całości. W potocznym rozumieniu dekonstrukcja przeważnie postrzegana jest jako demontaż, rozłożenie na części pewnej struktury, a także porzucenie konstrukcji. W sensie gramatycznym dane pojęcie odnosi się do zjawiska dezorganizacji struktury słów w zdaniu³⁹.

Znacznie szerszy jest zakres znaczeniowy wyrazu *dekonstrukcja* w dyskursie naukowym. Brytyjski badacz literatury Antony Easthope wyróżnia aż pięć znaczeń danego terminu:

- krytyka mająca na celu zakwestionowanie realizmu tekstu oraz badanie procesu jego generowania;
- działanie ukierunkowane na unaocznienie interdyskursywnych zależności badanego dyskursu (w ujęciu Michela Foucaulta);
- projekt unicestwienia kategorii *literatura* poprzez identyfikację dyskursywnych i instytucjonalnych praktyk, które ją podtrzymują (w badaniach tzw. lewego dekonstruktywizmu);
- zestaw narzędzi analitycznych i praktyk krytycznych, mających na celu ukazanie wielości interpretacji tekstu w zależności od doświadczenia czytelnika, pokazanie nierozstrzygalności i niejednoznaczności jego sensu (w ujęciu amerykańskich dekonstruktywistów);

³⁸ *Энциклопедия эпистемологии и философии науки*, red. И.Т. Касавин, Канон+, РООИ Реабилитация, Москва 2009, <https://rus-philosophy-nauk.slovaronline.com/?ysclid=lg1wcijte7375780698> (dostęp: 04.04.2023), s.v.: *деконструкция*.

³⁹ A. Kopka, *Czym może być dekonstrukcja?*, „Kwartalnik Filozoficzny” 2013, nr 3(41), s. 85.

– praktyka analizy i rozbicia tradycyjnych binarnych opozycji (w nurcie badań J. Derridy)⁴⁰.

W wieloletniej dyskusji na temat tego, czym jest dekonstrukcja (i czym nie jest), sporów nie budzi pochodzenie danego terminu. Pojęcie to zostało wprowadzone przez J. Derridę w rozprawie z 1967 roku *De la grammatologie*⁴¹. W dziele, którego tytuł nawiązuje do projektu ogólnej nauki o piśmie, mocno zarysowują się akcenty lingwistyczne (francuski filozof wchodzi bowiem w polemikę m.in. z Ferdinandem de Saussure'em oraz Johnem Austinem), jednak rozważania o charakterze językoznawczym stanowią jedynie punkt wyjścia do szerszych wniosków natury filozoficznej.

Z punktu widzenia językoznawstwa nie bez znaczenia okazały się spostrzeżenia J. Derridy dotyczące relacji między mową a pismem. Jak zauważa badacz, w zachodniej myśli filozoficznej, począwszy od presokratyków, mowa, uważana za naturalny i autentyczny sposób komunikacji, stała w pozycji uprzywilejowanej w stosunku do pisma, które traktowane było jako wtórny i niedoskonały środek raportowania⁴². Związek między mową a pismem filozof ujmuje w hierarchiczną opozycję, która implikuje wyższość jednego elementu (mówionego kodu werbalnego) nad drugim (kodem graficznym)⁴³. Następnie J. Derrida zamienia miejscami elementy opozycji, przywołując przykłady, gdy pismo staje się bardziej efektywnym lub jedynym możliwym środkiem wyrazu. Celem danych rozważań nie jest jednak udowodnienie przewagi pisma, a uwidocznienie niesprawiedliwego i niemożliwego do uniknięcia rozumowania opartego na przywilejowaniu i dyskredytowaniu oraz ukazanie wartości tych składników opozycji, które dotychczas były dewaluowane. W podobny sposób J. Derrida demaskuje oraz podważa wiele kluczowych dla zachodniej kultury opozycji: dusza vs ciało, życie vs śmierć, natura vs kultura itd⁴⁴.

W traktacie J. Derridy binarne opozycje poddawane są dekonstrukcji, która, w dużym skrócie, polega na ich rozbiciu oraz przemieszczeniu, zmianie ich położenia⁴⁵. Dekonstrukcję można opisać jako działanie składające się z dwóch etapów: identyfikacji binarnej opozycji z wyznaczeniem elementu uprzywilejowanego i elementu deprecjonowanego oraz rozbicia

⁴⁰ A. Easthope, *British post-structuralism since 1968*, Routledge, London, New York 1991, s. 187–188.

⁴¹ J. Derrida, *O grammatologii*, tł. B. Banasiak, Wydawnictwo Officyna, Łódź 2011.

⁴² Por. ibidem..., s. 26.

⁴³ Zdaniem filozofa dostrzegalne w kulturze zachodniej uprzywilejowanie mowy prowadzi „[...] ku ograniczeniu pisma do funkcji wtórnej i instrumentalnej: do postaci przekładu pełnej i w pełni obecnej mowy [...], do techniki na usługach języka, do roli *porte-parole*, tłumacza pierwotnej mowy, chronionej przed tłumaczeniem” (ibidem, s. 31).

⁴⁴ R. Nycz, *Dekonstrukcjonizm w teorii literatury*, „Pamiętnik Literacki” 1986, nr 4(77), s. 109–110.

⁴⁵ J. Culler, *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism*, Routledge and Kegan Paul, London, Melbourne, Henley 1983, s. 150.

danej struktury. Pierwsza faza wiąże się z demaskacją logiki opartej na przeciwstawianiu i hierarchizowaniu elementów rzeczywistości. Drugi etap zakłada wprowadzenie mniej lub bardziej złożonych transformacji. Binarną opozycję poddaje się inwersji lub wprowadza do obcego kontekstu, w którym traci ona swoją wartość poznawczą⁴⁶. Dekonstrukcja nie jest prostą, zewnętrzną krytyką idei. Jest działaniem „od wewnątrz”, strategią opartą na modyfikacji wybranej struktury w celu ujawnienia jej wewnętrznych niespójności.

W pracach z zakresu wiedzy o literaturze pojęcie dekonstrukcji ewoluowało w kilku kierunkach, oznaczając zarówno swoisty sposób interpretacji tekstu, jak i oddzielny kierunek, którego przedstawiciele dążą do rewizji podstawowych dla literaturoznawstwa koncepcji⁴⁷. Inaczej dane pojęcie interpretowane jest w badaniach lingwistycznych. Idea dekonstrukcji spotkała się w nich z rozwijającymi się równolegle pracami nad dyskursem i wydaje się, że właśnie w tym nurcie zyskała największą uwagę. W studiach z zakresu analizy dyskursu dekonstrukcja przywoływana jest najczęściej w dwóch znaczeniach: jako metoda badawcza oraz jako zespół zabiegów tekstotwórczych.

Zaliczanie dekonstrukcji do narzędzi metodologicznych jest poniekąd sprzeczne z założeniami J. Derridy, który w *Liście do jednego z japońskich przyjaciół* stwierdził jednoznacznie, że „dekonstrukcja nie jest metodą i nie może się nią stać”⁴⁸. Faktem jest jednak, że w licznych kręgach akademickich termin *dekonstrukcja* oderwał się od pierwotnego znaczenia nadanego przez francuskiego filozofa i zaczął funkcjonować w nowych kontekstach badawczych. W przypadku językoznawstwa do zmian w sposobach konceptualizacji danego pojęcia przyczyniły się w znacznym stopniu traktaty M. Foucaulta poświęcone tematyce dyskursu. W pracach inspirowanych myślą francuskiego badacza dekonstrukcja traktowana jest jako metoda analizy tekstów prowadząca do wykrycia tego, w jaki sposób znaczenia kształtują się w dyskursie i jak są przez niego narzucane.

⁴⁶ Dekonstrukcja bywa również opisywana jako procedura trzyetapowa, na którą składa się: 1. rozpoznanie binarnej opozycji w tekście; 2. odwrócenie opozycji oraz uwydatnienie współzależności jej elementów; 3. wprowadzenie nowego terminu lub idei na miejscu oryginalnej jednostki (A. Muqit, *The analysis of the socio-political fiction novels under binary opposition and deconstructive reading method. Case study of Indonesian novel entitled „Orang-Orang Proyek” by Ahmad Tohari*, „Informasi” 2019, nr 1(49), s. 67).

⁴⁷ Traktaty J. Derridy stały się inspiracją dla amerykańskich badaczy literatury, skupionych wokół Uniwersytetu Yale, którzy dali początek prądowi zwanemu *dekonstruktywizmem* (Литературная энциклопедия терминов и понятий, red. А.Н. Николюкин, НПК Интелвак, Москва 2001, s. 211, s.v.: *деконструктивизм*). Do jego najważniejszych przedstawicieli zaliczyć można Paula de Mana, Harolda Blooma, Geoffrey’a Hartmana oraz Josepha Hillisa Millera. Dekonstruktywiści z Yale podważali ideę istnienia jedynej, poprawnej interpretacji tekstu literackiego i bronili tezy o nieuniknionej błędności jakiegokolwiek lektury (H.A. Потевский, *Деконструкция как стратегический прием анализа литературного произведения*, „NovaInfo.Ru” 2013, nr 16, s. 88). Zdaniem badaczy interpretacja nie ogranicza się do poszukiwania sensu nadanego przez autora dzieła. Każdy czytelnik w procesie odbioru przejmuje kontrolę nad tekstem, narzucając mu pewien schemat znaczenia.

⁴⁸ J. Derrida, *List do jednego z japońskich przyjaciół*, tł. J.M. Godzimirski, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1994, nr 1–2(48), s. 44.

Dekonstrukcja dyskursu polega na wyjawieniu rządzących nim zasad, opisie dominujących praktyk kulturowych oraz komunikacyjnych⁴⁹.

Tak rozumiana dekonstrukcja zajęła naczelne miejsce wśród metod badawczych krytycznej analizy dyskursu. Poprzez akty dekonstrukcyjne dokonywane na tekstach przedstawiciele KAD dążą do ustalenia, jak binarne relacje władzy konstytuują tożsamości, pozycje podmiotowe i interakcje wewnątrz dyskursów, przyczyniając się do budowania nierówności społecznych⁵⁰. Dekonstrukcja wyjawia wewnętrzną logikę sądów i sposób ich prezentacji w języku, ukazuje, jak w tekstach oraz wypowiedziach konkretnego dyskursu kreowany jest obraz rzeczywistości. Metoda ta nie operuje jednak ściśle określonym repertuarem technik. Ich dobór uzależniony jest od charakteru materiału empirycznego oraz obranej perspektywy badawczej, która przesuwana jest na skali pomiędzy dwoma biegunami: stanowiskiem socjologicznym i językoznawczym. W zależności od przyjętej orientacji badanie może polegać np. na wyznaczeniu grup uczestników dyskursu na podstawie ich ról społecznych bądź postaw światopoglądowych lub analizie językowej reprezentacji dyskursu m.in. poprzez identyfikację chwytów retorycznych, wyrazów kluczowych czy metafor.

Za przykład implementacji metody dekonstrukcyjnej w ujęciu socjologicznym może posłużyć badanie Elspeth Tilley i John'a Cokley'a poświęcone analizie dyskursu na temat dziennikarstwa obywatelskiego. Badacze tworzą typologię uczestników danego dyskursu, odpowiadając na pytania: kto mówi, co mówi i dlaczego jest to istotne? Analiza ma na celu ukazanie sposobów konceptualizacji dziennikarstwa obywatelskiego w odrębnych grupach osób różniących się m.in. pod względem wykonywanego zawodu czy statusu społecznego⁵¹. W innym badaniu Heather Brook i Rebecca Stringer opisują przeciwstawne stanowiska na temat zażywania substancji odurzających, identyfikując w dyskursie binarną opozycję wiktymizacja – kryminalizacja. Autorki koncentrują się na tym, jak w zależności od poglądów politycznych prezentowane jest zażywanie narkotyków (jako choroba bądź przestępstwo) oraz jak tworzony jest obraz osób uzależnionych od danych środków⁵². W obydwu badaniach metoda dekonstrukcji służy demaskacji, unaocznieniu sposobów dyskursywnego kreowania rzeczywistości.

⁴⁹ O.C. Карнаухова, *Введение в междисциплинарные исследования*, Южный федеральный университет, Ростов-на-Дону 2007, s. 19.

⁵⁰ L. Litosseliti, *Research Methods in Linguistics*, Bloomsbury Academic, London 2018, s. 245.

⁵¹ E. Tilley, J. Cokley, *Deconstructing the discourse of citizen journalism: Who says what and why it matters*, „Pacific Journalism Review” 2008, nr 1(14), s. 94–114.

⁵² H. Brook, R. Stringer, *Users, using, used: A beginner's guide to deconstructing drugs discourse*, „International Journal of Drug Policy” 2005, nr 5(16), s. 316–325.

Bardziej lingwistyczną orientację prezentuje Irina Jakoba w artykule *Dekonstrukcja dyskursywnej technologii władzy*. Wspomniana analiza, prowadzona w duchu KAD, skupia się na kwestii nominacji w dyskursie politycznym. W pracy naświetlane są stosowane przez polityków techniki polegające na manipulowaniu sensem, w szczególności skrywanie i przekształcanie znaczeń, podmiana pojęć. Badaczka ukazuje, jak za pomocą odpowiednich wyborów leksykalnych politycy nadają oceny, narzucają określone podejście do opisywanych obiektów i zdarzeń. Zdaniem rosyjskiej lingwistki celem dekonstrukcji jako metody badawczej jest ujawnienie mechanizmów manipulacji i uodpornienie na nią odbiorców komunikatów politycznych⁵³.

Drugi sposób konceptualizowania terminu *dekonstrukcja* (jako zespołu zabiegów tekstotwórczych) znalazł odzwierciedlenie w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* (WSJP PAN), gdzie podane zostały następujące znaczenia:

1. rozebranie czegoś złożonego z wielu elementów na części;
2. stopniowa likwidacja czegoś, co działało na wzór pewnego układu, struktury albo mechanizmu;
3. działanie artystyczne lub naukowe polegające na celowym zaburzaniu konstrukcji czegoś, unieważnianiu reguł bądź deformowaniu obiektów w celu uzyskania nowych jakości⁵⁴.

Powyższe definicje w znacznym stopniu pokrywają się z potocznym rozumieniem dekonstrukcji jako czynności polegającej na rozkładaniu, rozbijaniu bądź usuwaniu pewnej uporządkowanej struktury. Ostatnie znaczenie zostało opatrzone w WSJP PAN identyfikatorem *w kulturze* i odnosi się z jednej strony do działania naukowego (prawdopodobnie do dekonstrukcyjnych analiz tekstów dokonywanych przez J. Derridę i kontynuatorów jego myśli), z drugiej zaś – artystycznego.

Dekonstrukcja ujmowana jako strategia artystyczna polega na rewizji pewnego tekstu bądź dyskursu źródłowego w nowym wytworze tekstowym. Ta procedura, intencjonalnie realizowana przez autora, jest działaniem dwuetapowym: wiąże się transpozycją (przeniesieniem, zmianą położenia) oraz rekontekstualizacją. W pierwszej kolejności wybrane elementy pierwowzoru zostają wyjęte z oryginalnego kontekstu, a następnie umieszczone w nowym, obcym kontekście. Dekonstrukcja polega więc z jednej strony na rozebraniu pierwotnej kompozycji, z drugiej zaś – na jej częściowej rekonstrukcji w nowej sytuacji. Ostatecznym celem tych działań jest demaskacja wybranych cech deformowanego tekstu bądź dyskursu. Jak zaznacza Gulnar Szomanowa, tekst wyjściowy dekonstruuje się do

⁵³ И.А. Якова, *Деконструкция дискурсивной технологии власти*, „Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание” 2015, nr 5(29), s. 184–196.

⁵⁴ *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl/> (dostęp: 07.04.2023), s.v.: *dekonstrukcja*.

momentu ujawnienia jego wewnętrznych sprzeczności oraz niespójności idei, na których bazuje⁵⁵.

Postrzeganie dekonstrukcji jako działania artystycznego jest charakterystyczne dla rosyjskich badań z zakresu językoznawstwa i literaturoznawstwa. W tych kręgach na znaczenie wyrazu *dekonstrukcja* wpłynęły prace poświęcone zabiegom tekstotwórczym stosowanym przez pisarzy postmodernistycznych, takich jak Władimir Sorokin czy Wiktor Pielewin, którzy w swoich utworach podejmowali polemikę z wzorcami sztuki socrealistycznej oraz ideologią powstałą w radzieckim systemie totalitarnym. Jak zauważa Irina Samorukowa:

[...] właśnie w rosyjskim kontekście dekonstrukcja przekształca się w destrukcję, w obalenie i ośmieszenie. Przy tym dekonstrukcja jest rozumiana nie tylko i nie tyle jako sposób lektury, ale jako swoista technika artystyczna, której istotą jest niszczenie mitologicznego kontekstu sakralnych niegdyś obrazów i osadzanie tych obrazów w innym kontekście, często niższym, związanym z *profanum*⁵⁶.

Za przykład badań skupiających się na zabiegach dekonstrukcyjnych przeprowadzanych przez pisarzy postmodernistycznych może posłużyć studium Stanisława Mierkuszowa poświęcone wczesnej prozie W. Sorokina. W artykule opisano, w jaki sposób rosyjski pisarz dekonstruuje dyskurs radziecki przy pomocy różnych technik absurdyzacji. Gra z konwencją W. Sorokina dotyczy zarówno sposobu konstruowania fabuły, jak i eksperymentów z materiałem językowym (przejawiających się m.in. w konstruowaniu bezsensownych związków wyrazowych, rozcłunkowaniu wyrazów itd.)⁵⁷.

Złożoną analizę technik dekonstrukcji przeprowadziła Julija Ajdanowa na podstawie prozy W. Pielewina. Badana przez rosyjską lingwistkę strategia dekonstrukcji sowieckiego prototekstu definiowana jest jako zburzenie konwencjonalnych struktur językowych sowieckiego dyskursu ideologicznego oraz rozproszenie stereotypów ich postrzegania⁵⁸. Sowieckim prototekstem w ujęciu autorki nie jest jednak konkretny tekst, a raczej nadtekst (dyskurs).

⁵⁵ Г.Х. Шоманова, *Интертекстуальность и деконструкция в раннем творчестве Абрама Терца*, „Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана” 2016, nr 12, s. 278.

⁵⁶ Tłumaczenie własne – A.J. („[...] именно в российском контексте деконструкция превращается в де-струкцию, в развенчание-осмеяние. При этом деконструкция понимается не только и не столько как метод чтения, сколько как своеобразный художественный прием, суть которого в разрушении мифологического контекста когда-то сакральных образов и помещения этих образов в другой контекст, часто сниженный, профанный”): И. Саморукова, *Вестник современного искусства «Цирк „Олимп”*». *Словарь*, <https://www.cirkolimp-tv.ru/category/07-slovar/> (dostęp: 19.06.2024), s.v.: *деконструкция*.

⁵⁷ С.Ф. Меркушов, *Абсурдистская деструкция советского дискурса в ранней прозе В.Г. Сорокина*, „Филологические науки: вопросы теории и практики” 2019, nr 9(12), s. 45–49.

⁵⁸ Ю.Ф. Айданова, *Стратегия деконструкции советского прототекста в прозе В. Пелевина*, „Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования” 2020, nr 4(29), s. 53.

W analizie przeprowadzonej przez J. Ajdanową zostały uwidocznione różne sfery dekonstrukcji dyskursu politycznego: modyfikacje na poziomie języka (przekształcenia wyrazów i związków wyrazowych), tekstu (gry z cytatami i parafrazami) i dyskursu (dekompozycja charakterystycznych dla dyskursu figur retorycznych). Wśród metod dekonstrukcji stosowanych przez W. Pielewinę rosyjska badaczka wyróżnia następujące:

- technika imitacji, np. tworzenie nienaturalnych bądź pozbawionych sensu konstrukcji na wzór radzieckich sztamp i ideologemów;
- technika integracji asocjacyjnej, np. kontaminacja radzieckich tekstów ideologicznych z tekstami innych stylów;
- technika koordynacji asocjacyjnej, np. tworzenie niekonwencjonalnych związków wyrazowych z użyciem modeli derywacyjnych charakterystycznych dla dyskursu radzieckiego;
- techniki interdyskursywne, np. przeniesienie kliszy politycznych i cytatów z dyskursu władz do tekstów innych dyskursów;
- technika desakralizacji imion i sytuacji precedensowych, np. użycie imion radzieckich wodzów w nietypowym kontekście;
- ironiczna reinterpretacja stylu ideologicznego, np. hiperbolizacja charakterystycznych dla dyskursu radzieckiego figur retorycznych, w tym powtórzeń, metafor, symboli, wartościujących epitetów, abstrakcyjnych rzeczowników itd.⁵⁹

Jak zaznacza J. Ajdanowa, dekonstrukcja sowieckiej nowomowy w utworach W. Pielewinę prowadzi do unaocznienia bezsensowności sformułowań języka totalitarnego i automatyzmu ich powielania. Wykorzystując techniki dekonstrukcji, pisarz sprowadza stosowanie istniejących sztamp i ideologemów do absurdu, ukazując różnice między znakami a skorelowanymi z nimi obiektami i zjawiskami rzeczywistości. Przez dekonstrukcyjną imitację W. Pielewinę naświetla negatywne aspekty nowomowy (m.in. desemantyzację, stereotypizację, przenikanie upolitycznionych terminów do wszystkich sfer komunikacji). Dane zabiegi prowadzą do zakwestionowania radzieckiej etykiety językowej, a przez nią – radzieckiej ideologii⁶⁰.

Prześledziwszy ewolucję terminu *dekonstrukcja* i formy jego funkcjonowania w pracach językoznawczych można podjąć próbę zdefiniowania danego pojęcia w kontekście niniejszych badań. Będzie ono konceptualizowane w ślad za rosyjskimi literaturoznawcami i

⁵⁹ Ibidem..., s. 53–55.

⁶⁰ Ibidem..., s. 53–56.

językoznawcami, którzy podjęli analizę technik dekonstrukcji w utworach artystycznych. Dekonstrukcja będzie rozumiana jako zespół zabiegów:

- celowo stosowanych przez autora tekstu,
- polegających na zaburzeniu struktury oryginalnego tekstu lub dyskursu poprzez wprowadzenie jego elementów do nowego tekstu
- z zastosowaniem odpowiednich przekształceń
- w celu ujawnienia mechanizmów tworzenia i funkcjonowania danego tekstu lub dyskursu.

Do najważniejszych cech dekonstrukcji należą więc celowość działań autora, intertekstualny bądź interdyskursywny charakter, stosowanie modyfikacji w stosunku do oryginału oraz dążenie do demaskacji zasad rządzących pierwowzorem.

2.3. Dekonstrukcja a gry na poziomie języka, tekstu i dyskursu

Dekonstrukcja dokonywana w tekstach wtórnych opiera się na intencjonalnym przekształceniu składników oryginalnego tekstu bądź dyskursu. Powstałe w ten sposób modyfikacje są wynikiem złożonych gier prowadzonych przez autora na wybranym materiale językowym. Tego typu zabiegi, spotykane w wytworach różnych dyskursów, stanowią ważny obiekt współczesnych badań lingwistycznych. W studiach poświęconych językowi i komunikacji są one najczęściej rozpatrywane w ramach kategorii gier językowych.

W oryginalnej koncepcji Ludwiga Wittgensteina gra językowa była rozumiana jako nieodłączny element wszelkich wypowiedzi, proces użycia języka w komunikacji powstałej na bazie swoistych aktów gry prowadzonych zgodnie z regułami zakorzenionymi w praktykach społecznych. W teorii tej nietrudno zauważyć podobieństwa do późniejszych rozważań J. Austina i Johna Searle’a na temat aktów mowy⁶¹. W nowszych pracach z zakresu lingwistyki gra językowa najczęściej ujmowana wężej, nie jako każde użycie języka zgodne z przyjętymi celami i zasadami, a jako świadomy zabieg polegający na przekroczeniu norm obowiązujących w języku⁶². Naruszenie reguł może być związane z przekształceniem struktury zewnętrznej jednostki bądź użyciem jej w nietypowym dla wybranego kontekstu znaczeniu. Gry językowe należą do zjawisk okazjonalnych, gdyż służą wyrażaniu

⁶¹ E. Chrzanowska-Kluczevska, „Gry językowe” w *teoriach naukowych*, [w:] *Gry w języku, literaturze, kulturze*, red. E. Jędrzejko, U. Żydek-Bednarczuk, Energeia, Warszawa 1997, s. 12–13.

⁶² W szerokim ujęciu Danuty Kępy-Figury gry językowe są postrzegane jako rezultat naruszenia różnego rodzaju norm: reguł kodu językowego, zasad użycia kodu, gatunkowo uwarunkowanych reguł budowania tekstu, norm tworzenia relacji międzydaniowych i międzytekstowych, a także reguł konwersyjnych (D. Kępa-Figura, *Gry językowe w polskich telewizyjnych serwisach informacyjnych jako przejaw fatyczności i sprawczości współczesnej komunikacji medialnej*, „Медиалингвистика” 2018, nr 3(5), s. 370–371).

standardowych treści w niekonwencjonalny sposób oraz przekazywaniu nowych treści w oryginalnej bądź zmodyfikowanej formie.

Zabiegi gry językowej są działaniami o charakterze kreatywnym i są warunkowane przez cztery podstawowe czynniki:

- znajomość norm językowych i stylistycznych po stronie podmiotu konstruującego grę;
- celowość burzenia konwencjonalnych struktur językowych i związanych z nimi stereotypów mowy;
- obecność odbiorcy uczestniczącego w grze zaproponowanej przez nadawcę;
- ukierunkowanie na stworzenie nowego, nieoczekiwanego sensu⁶³.

Wśród najważniejszych wyróżników gry językowej wymienia się intencjonalność działań nadawcy. Zabieg ten stanowi operację celową, manifestowaną przez autora komunikatu. Intencjonalność jest tym, co odróżnia badaną kategorię od błędu językowego, w którym złamanie zasad rządzących językiem czy procesem komunikacji wynika z (często nieuświadomionej) pomyłki, niewiedzy bądź ignorancji nadawcy.

Konstruując grę językową, autor tekstu pozostawia w swoim utworze miejsca niespójne pod względem semantyki lub struktury, które mogą wywołać u odbiorcy efekt dysonansu. Zabawa językiem polega w dużej mierze na wytworzeniu kontrastu pomiędzy standardową formą i znaczeniem znaku lub stereotypami jego użycia a jego zastosowaniem w nowym tekście. Naruszenia normy mogą wskazywać na konieczność poszukiwania interpretacji wykraczających poza sensy literalne zawarte w utworze. Teksty oparte na grach językowych zwykle zawierają wskazówki (wyrażone mniej lub bardziej eksplicytnie), których zadaniem jest naprowadzenie odbiorców na rozwiązanie skonstruowanej przez autora zagadki. Kierunek interpretacji wyznaczany jest przez odpowiednio skomponowany kontekst.

Uczestnikiem gry obok autora jest również adresat. Powodzenie gry warunkowane jest z jednej strony zdolnością przewidywania kompetencji potencjalnego odbiorcy i dostosowywania przekazu do charakteru grupy docelowej, z drugiej zaś – zasobem wiadomości oraz poziomem umiejętności interpretacyjnych samych odbiorców. W niektórych przypadkach gra językowa adresowana jest wąskiej grupie osób posiadających w założeniu autora określoną wiedzę lub odznaczających się cechami umożliwiającymi właściwą interpretację przekazu.

⁶³ Н.В. Данилевская, *Языковая игра*, [w:] *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*, red. М.Н. Кожина, Флинта: Наука, Москва 2006, s. 657.

Badacze zajmujący się problematyką gier językowych⁶⁴ zwracają uwagę na fakt, że odczytanie sensów przekazywanych za pomocą danych zabiegów nie byłoby możliwe bez odwołania do kolektywnego zaplecza kulturowego, tzw. *wspólnego świata*, łączącego nadawcę i odbiorcę. Tadeusz Szčerbowski definiuje powyższe pojęcie jako zespół sądów traktowanych przez uczestników gry za aksjomatyczne. Podstawowymi elementami wspólnego świata są wiedza (językowa, wiedza o kontekście, ogólna wiedza o świecie) i przekonania (w tym zbiór stereotypów i uprzedzeń)⁶⁵. Osoby współdzielące koincydencyjny obraz rzeczywistości i w podobny sposób o niej orzekające tworzą wspólnotę komunikacyjną, w której dokonuje się pomyślne kodowanie i dekodowanie implicytnych informacji.

Gry językowe realizują szereg złożonych funkcji. Cel ich stosowania różni się w zależności od specyfiki tworzonych tekstów. Niekiedy zabiegi te pełnią jedynie funkcję ludyczną, stanowią formę twórczej zabawy językiem czy środek wzbudzenia efektu komicznego. Za przykład mogą posłużyć gry językowe spotykane w dziecięcych wyliczankach, w których eksperymenty z formą stanowią kreatywne wykorzystanie bogactwa brzmieniowego języka, lecz z reguły nie są źródłem ukrytych sensów.

Inaczej do funkcji gier językowych odnoszą się badawcze tekstów medialnych. Danuta Kępa-Figura za naczelny cel wszystkich gier językowych uznaje intensyfikację procesów myślowych odbiorcy⁶⁶. Zdaniem badaczki omawiane zabiegi służą aktywizacji adresata, wywołaniu jego zaangażowania poprzez rzucenie wyzwania interpretacyjnego. Efektem tego działania jest wzmocnienie więzi fatycznej między nadawcą a odbiorcą⁶⁷. Za nadrzędną funkcją gier językowych mogą kryć się również cele szczegółowe, np. dążenie do zmiany zachowania czy sposobu myślenia adresata. Ten manipulacyjny potencjał gier językowych wynika z mechanizmu funkcjonowania zagadki, której rozwiązanie dostarcza odbiorcy satysfakcji i wzmacnia poczucie dowartościowania, jednak przyczynia się również do uśpienia jego czujności. Inną, istotną z punktu widzenia psycholingwistyki funkcję gier językowych przywołuje Bartłomiej Guz. Według badacza powyższe zabiegi mogą ułatwiać zapamiętywanie treści proponowanych przez autora (funkcja mnemotechniczna).

⁶⁴ Np. D. Kępa-Figura, *Gry językowe w polskich...*; P. Borowczyk, *Gry intertekstualne w warstwach wizualnej i słownej filmów dubbingowanych*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa w świetle współczesnej translatologii. T. 2, Kultura i język*, red. B. Jeglińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2015, s. 66–81; T. Szčerbowski, *O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych*, IJP PAN, Kraków 1994.

⁶⁵ T. Szčerbowski, *O grach językowych...*, s. 37.

⁶⁶ D. Kępa-Figura, *Gry językowe we współczesnej komunikacji medialnej – semantyczna i pragmatyczna analiza języka mediów*, „Prace językoznawcze” 2009, nr 11, s. 106.

⁶⁷ D. Kępa-Figura, *Gry językowe w polskich...*, s. 370.

Rozszyfrowanie tekstu zawierającego gry językowe wymaga większego zaangażowania ze strony odbiorcy, co bezpośrednio przekłada się na proces memoryzacji⁶⁸.

Kwestią, która do dziś budzi spory w środowisku językoznawczym, jest zakres działań skupionych pod pojęciem *gra językowa*. Jedną z najszerzych klasyfikacji, wywodzącą się z badań nad tekstami medialnymi, zaproponowała Danuta Kępa-Figura.

Zaliczam do niej [A.J.: kategorii gier językowych]: gry oparte na modyfikacji gramatyczno-semantycznej struktury danego tekstu (gry gramatyczne [czyli fonetyczne, słowotwórcze i składniowe] oraz gry semantyczne, tj. działania odwołujące się do relacji w polu znaczeniowym [synonimii, antonimii, polisemii, homonimii, komplementarności] oraz oparte na działaniach na frazeologizmach [udosłownienie frazeologizmu, gra między frazeologicznym a dosłownym znaczeniem związku wyrazowego, modyfikacja składu związku frazeologicznego]), gry zainicjowane umieszczeniem tekstu w kontekście innego tekstu (czyli konwencją gatunkową, intertekstualne i intersemiotyczne) oraz gry konwersacyjne (dla których punktem wyjścia jest przekroczenie zasad konwersacyjnych)⁶⁹.

W ujęciu badaczki w zakres gier językowych wchodzi całe spektrum transformacji jednostek językowych i pozajęzykowych, a także gry konwersacyjne. Ze względu na szerokie traktowanie pojęcia *język* w danej klasyfikacji znalazły się zjawiska zaliczane zarówno do planu *langue*, jak i *parole*. W podobny sposób gry językowe ujmowane są w pracach Władimira Sannikowa, który zalicza do danej kategorii techniki polegające na naruszeniu norm językowych, pragmatycznych oraz stylistycznych⁷⁰. Również w starszej rosyjskiej monografii *Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест* termin *gra językowa* używany jest w odniesieniu do zróżnicowanych operacji na wszystkich poziomach systemu językowego, kontaminacji odmiennych dialektów i stylów, zapożyczeń z tekstów obcych oraz technik należących do kalamburów⁷¹.

Przywołane klasyfikacje gier językowych prezentują wielość i złożoność kreatywnych transformacji dokonywanych w tekstach. Wydaje się jednak, że dla porządku terminologicznego należałoby wprowadzić rozróżnienie ze względu na to, co jest przedmiotem gry: język rozumiany jako system, tekst (konkretne, przedmiotowe użycie systemu) czy dyskurs (zbiór specyficznych użyć języka i rządzących nimi reguł).

Gry językowe

Istotą gier językowych są eksperymenty z systemowymi właściwościami jednostek językowych: ich formą, semantyką, regułami ich łączenia i normami ich użycia wynikającymi z systemu. Sygnałem przeprowadzenia danych zabiegów są przekształcenia strukturalne,

⁶⁸ B. Guz, *Język wchodzi w grę – o grach językowych na przykładzie sloganów reklamowych, nagłówek prasowych i tekstów graffiti*, „Poradnik językowy” 2001, nr 10, s. 19.

⁶⁹ D. Kępa-Figura, *Gry językowe w polskich...*, s. 371.

⁷⁰ В.З. Санников, *Русский язык в зеркале языковой игры*, Языки славянской культуры, Москва 2002.

⁷¹ Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова, *Языковая игра*, [w:] *Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест*, red. Е.А. Земская, Наука, Москва 1983, s. 172–214.

niekiedy pociągające za sobą modyfikacje znaczeniowe. Te ostatnie mogą wynikać również ze zmian dokonywanych w kontekście. Semantyka znaków użytych w wytworze tekstowym jest bowiem wypadkową ich znaczenia systemowego oraz znaczeń konotowanych kontekstualnie⁷².

Termin *gra językowa* jest często konfrontowany z pojęciami *kalambur* oraz *gra słów*. Zjawiska, do których odnoszą się dane określenia, częściowo się pokrywają, jednak nie są tożsame. Aleksandr Fiurstenberg zalicza do kalamburu następujące techniki: zestawienie homonimów (wyrazów jednakowych pod względem fonetyki i pisowni, jednak cechujących się odmiennym znaczeniem), paronimów (wyrazów o podobnym brzmieniu różniących się z punktu widzenia semantyki), transformację stałych połączeń wyrazowych (również tzw. skrzydlatych słów), grę w obrębie polisemii (wieloznaczności wyrazów) oraz pseudoetymologizację (wskazanie źródłosłowu nieodpowiadającego faktycznej etymologii wyrazu bądź związku wyrazowego). Termin *gra słów* jest zaś definiowany jako „wykorzystanie brzmieniowego podobieństwa między słowami do uwydatnienia ich znaczeń i wieloznaczności, wzajemnych pokrewieństw, podobieństw i kontrastów”⁷³.

Gra językowa jest pojęciem szerszym niż *kalambur* czy *gra słów*. Terminem tym określane są zróżnicowane działania na wszystkich poziomach języka:

- fonologicznym (np. aliteracje, zestawienia paronimiczne),
- morfologicznym, obejmującym fleksję i słowotwórstwo (np. rozbicie wyrazów niezgodne z ich morfologią, rozszerzenie paradygmatu, naruszenie zasad odmiany wyrazów, tworzenie neologizmów),
- leksykalno-semantycznym (np. rozbicie związków frazeologicznych, gra z wieloznacznością wyrazów, zestawienie wyrazów niekompatybilnych pod względem semantyki).
- syntaktycznym (np. parcelacja zdania, gry z łączliwością wyrazów, naruszenie rekcji czasowników),
- graficznym / ortograficznym / interpunkcyjnym (np. graficzne rozczłonkowanie wyrazów, przekroczenie zasad pisowni wielkich i małych liter, naruszenie reguł użycia znaków interpunkcyjnych)⁷⁴.

⁷² E. Jędrzejko, *W chaosie różnych „światów” (Gry intertekstualne a znaczenie wypowiedzi satyrycznej)*, „Język Artystyczny” 1996, nr 10, s. 129–130.

⁷³ *Podręczny słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Open, Warszawa 1999, s. 103, s.v.: *gra słów*.

⁷⁴ Podobną klasyfikację zaproponowała Marija Fokina, dzieląc gry lingwistyczne na zabiegi na poziomie fonologiczno-graficznym, morfologicznym, leksykalnym oraz syntaktycznym (M.S. Fokina, *Classification of language games*, „Международный научно-исследовательский журнал” 2021, nr 10(112), s. 144–145).

Do osobnych zjawisk należy zaklasyfikować gry wykraczające poza ramy systemu językowego. Są to m.in. **gry konwersacyjne** (pragmatyczne)⁷⁵, dla których punktem wyjścia jest intencjonalne przekroczenie reguł konwersacyjnych P. Grice’a, prowadzące do powstania wypowiedzi o charakterze ekspresywnym lub humorystycznym. Do innej kategorii należą **gry stylistyczne**, polegające na modyfikacji lub przeplataniu różnych stylów. Zastosowanie kontrastu stylistycznego, wynikającego z przeniesienia jednostek jednego stylu do innego, może wywołać u odbiorcy efekt dysonansu, leżący u podłoża komizmu⁷⁶. W tekstach spotykane są również gry polegające na użyciu znaku językowego w nietypowym dla niego **kontekście**. Gra może być budowana w oparciu o kontrast pomiędzy znaczeniem leksykalnym wyrazu a jego aktualnym odniesieniem do określonego obiektu w konkretnej sytuacji⁷⁷. W każdym z powyższych przypadków dochodzi do naruszenia pewnej normy (pragmatycznej, stylistycznej, użycia znaku), co prowadzi do generowania nowych sensów.

Gry intertekstualne

Odmianą kategorię stanowią gry intertekstualne, polegające na celowym wprowadzeniu do nowego tekstu nawiązań do innych wytworów. W odróżnieniu od gier językowych, których rozpoznanie uwarunkowane jest znajomością kodu językowego, gry intertekstualne wymagają od odbiorcy aktywizacji szerszej wiedzy o tekstach funkcjonujących w wybranej kulturze. Powodzenie procesu dekodowania znaczeń uzależnione jest od zasobu osobistej *encyklopedii intertekstualnej*, która zawiera teksty znane odbiorcy z poprzednich lektur⁷⁸.

Do gier intertekstualnych zalicza się szerokie spektrum nawiązań do konkretnych wytworów tekstowych, w tym zapożyczenia fragmentów tekstu, inspiracje stylistyczne czy odniesienia do treści utworu⁷⁹. W analizach językoznawczych do najczęściej wskazywanych zabiegów intertekstualnych należą:

- cytowanie,
- parafrazowanie,

⁷⁵ O grach konwersacyjnych pisała m.in. D. Kępa-Figura (*Gry językowe w polskich...*, s. 371).

⁷⁶ E.A. Земская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова, *Языковая игра...*, s. 172–214.

⁷⁷ Ibidem, s. 186–187.

⁷⁸ A. Ogonowska, *Gry intertekstualne na tekście filmowym: opis mechanizmów*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historiolitteraria” 2004, nr 4, s. 232–233.

⁷⁹ Nawiązania do prototekstu mogą przybierać różną formę. Anna Majkiewicz wyróżnia aż dziewięć typów odwołań intertekstualnych: cytaty, kontrafakturey, parafrazy, nawiązania tematyczne, transformacje tematyczne, ikonizacje, metatekstualizacje, technikę synkopową i przeskok intertekstualny (A. Majkiewicz, *Intertekstualność – implikacje dla teorii przekładu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 27). Odwołując się do M. Głowińskiego, badaczka podkreśla, że dla badań intertekstualnych istotna jest analiza tych relacji, które ujawniają „element różnicujący”, a więc stają się źródłem gry pomiędzy tekstami (ibidem, s. 17–18).

– aluzje.

Cytowanie (przytaczanie fragmentów tekstu źródłowego w oryginalnej formie) i parafrazowanie (przywoływanie fragmentów prototekstu w przetworzonej postaci)⁸⁰ należą do podstawowych rodzajów zapożyczeń międzytekstowych. Oczywiście nie każdą cytację i nie każdą parafrazę można uznać za grę intertekstualną. W przypadku prostego, odpowiednio oznaczonego przywołania cudzej myśli w celach aprobatywnych, polemicznych, dla podparcia swoich twierdzeń lub zwyczajnie przedstawienia czyjegoś punktu widzenia (np. w tekstach naukowych) nie jest uruchamiany proces gry. Brakuje bowiem elementu zagadki, angażującej odbiorcę w proces dekodowania ukrytych sensów.

Innym typem przytoczeń jest aluzja, będąca formą nawiązania do pewnego przedmiotu zewnętrznego bez wymieniania go w sposób dobitny. W licznych pracach humanistycznych w ślad za Konradem Górskim przyjęto ważne rozróżnienie na aluzję zwykłą i aluzję literacką⁸¹. Pierwsza z nich jest nawiązaniem do dowolnego elementu rzeczywistości, np. osoby, wydarzenia, idei. Druga stanowi rodzaj odwołania intertekstualnego i jest definiowana jako „pojawiające się w utworze świadome, znaczące nawiązanie do innego dzieła lit. [A.J.: literackiego], apelujące do wiedzy i dociekliwości odbiorcy, który winien owo nawiązanie dostrzec i właściwie zinterpretować”⁸².

Każda aluzja literacka jest pewnym niedopowiedzeniem, luką w tekście, którą odbiorca powinien uzupełnić na podstawie własnej wiedzy intertekstualnej lub ogólnej wiedzy o świecie. W prawidłowo skonstruowanej aluzji nadawca otacza ową „pustą przestrzeń” treściami, które naprowadzają adresata na odnalezienie tekstu źródłowego⁸³, jednak czyni to w sposób pośredni. W przeciwieństwie do cytatu, będącego dosłownym powtórzeniem wzorca, aluzja jedynie sygnalizuje potrzebę uwzględnienia w interpretacji pewnego tekstu zewnętrznego⁸⁴. Proces odbioru polega tu nie tylko na poszukiwaniu pierwowzoru, ale także na ponownym odczytaniu jego znaczenia w nowym kontekście lub odwrotnie – zinterpretowaniu nowego tekstu przez pryzmat źródła aluzji.

⁸⁰ Niektórzy autorzy rozgraniczają dodatkowo parafrazy (niedokładne przytoczenia bez zmiany znaczenia) i kontrafakty (niedokładne przytoczenia ze zmianą znaczenia) (A. Majkiewicz, *Intertekstualność...*, s. 27).

⁸¹ T. Szčerbowski, *O grach językowych...*, s. 64.

⁸² *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2000, s. 27, s.v.: *aluzja literacka*.

⁸³ Wybrane sygnały aluzji na gruncie językoznawstwa polskiego opisał m.in. Tadeusz Szčerbowski (T. Szčerbowski, *O grach językowych...*, s. 64–74).

⁸⁴ O różnicach między cytatem a aluzją pisał szczegółowo Jan Grzenia (J. Grzenia, *Cytat a aluzja literacka*, [w:] *Z problemów współczesnego języka polskiego*, red. A. Wilkoń, J. Warchała, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 107–117).

Gry interdyskursywne

Gry pomiędzy nadawcą a odbiorcą mogą być prowadzone na konkretnym materiale, jednostkowym tekście, jednak mogą sięgać również bardziej abstrakcyjnego poziomu dyskursu. Do tego typu zabiegów, określanych tu mianem gier interdyskursywnych⁸⁵, należą m.in.:

- gry z językiem dyskursu,
- gry ze stylistyką dyskursu,
- gry z konwencją gatunkową.

Pierwszy rodzaj gier obejmuje zapożyczenia wyrazów kluczowych, wyrażen sztamkowych, haseł, czyli tych jednostek, które składają się na leksykon właściwy wybranemu dyskursowi. Również w tym przypadku przeniesienie może być powiązane z transformacją oryginalnych jednostek, prowadzącą do zmiany ich struktury bądź znaczenia.

Przedmiotem zapożyczeń mogą stać się także typowe dla wybranego dyskursu figury stylistyczne i środki retoryczne. Na przykład dla dyskursu politycznego, w szczególności dla tekstów kampanii wyborczych, charakterystyczne jest stosowanie pozytywnie nacechowanych symboli, takich jak *pokój*, *sprawiedliwość*, *dobrobyt*. W tekstach wtórnych jednostki te mogą zostać wyjaskrawione przez hiperboliczne nagromadzenie lub poddane inwersji na symbole negatywne. Aby poprawnie odczytać zagadkę opartą na przekształceniu elementów specyficznego stylu dyskursu, konieczne jest nie tylko rozpoznanie przez odbiorcę tekstu źródłowego, ale również dysponowanie wiedzą, jak dane jednostki funkcjonują w wybranym dyskursie. Dopiero na tej podstawie adresat może uchwycić różnicę między oryginałem a rezultatem transformacji i odczytać cel gry interdyskursywnej.

Do innych zabiegów interdyskursywnych należą gry z konwencją gatunkową. Jak zaznacza J. Bartmiński, każdy wytwór tekstowy reprezentuje określony gatunek, ten zaś wyróżnia się własną konstrukcją oraz specyficznym sposobem prezentowania rzeczywistości⁸⁶. W każdy gatunek wpisane są standardowe środki stylistyczne, strategie komunikacyjne, jest również pewien schemat kontekstu. Na przykład dla konferencji

⁸⁵ Pojęcie gry interdyskursywnej pojawia się stosunkowo rzadko w opracowaniach językoznawczych. Znacznie częściej wykorzystywane są takie określenia, jak *strategie interdyskursywne* czy *nawiązania interdyskursywne*, które jednak nie uwzględniają aspektu zabawowego danych zabiegów. Termin *gra interdyskursywna* pojawia się m.in. w artykule Heriveltona Regiani i Viviane Borelli, w którym przeprowadzono analizę odwołań międzydyskursywnych w memach internetowych. We wspomnianym badaniu gry interdyskursywne ujmowane są jako połączenie elementów (w tym przypadku tekstów i obrazów) o różnym pochodzeniu, należących do obszarów odmiennych dyskursów (H. Regiani, V. Borelli, *Memetizing and mediatizing: memes as an evangelical discursive strategy*, „Essachess – Journal for Communication Studies” 2017, nr 2(10), s. 18–19).

⁸⁶ J. Bartmiński, *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, s. 17.

prasowej z udziałem polityków można określić przewidywany scenariusz zdarzeń (obejmujący m.in. naprzemienne zadawanie pytań i udzielanie odpowiedzi) oraz prototypowy kontekst, obejmujący uczestników (przede wszystkim polityków i dziennikarzy), miejsce (np. salę w polskim parlamencie) czy rekwizyty (plansze z logo lub nazwą partii). Autor tekstu wtórnego może przeprowadzić grę z ustabilizowanym wzorcem gatunkowym, zapożyczając (i modyfikując) jego wybrane składniki lub łącząc je z elementami innych gatunków pochodzących z obcych dyskursów.

Należy pamiętać, że na poziomie dyskursu oraz tekstu o charakterze intersemiotycznym generatorem znaczeń może być również plan pozawerbalny. Gry intertekstualne oraz gry interdyskursywne mogą polegać na transformacji elementów pozajęzykowych, np. obiektów ikonicznych posiadających w określonym dyskursie znaczenie symboliczne.

Przywołane powyżej typy gier mogą się ze sobą przeplatać. Na każdym kolejnym poziomie wykorzystywane są techniki poziomów niższych, np. przekształcenia cytatów (gra intertekstualna) może opierać się na grze językowej (np. zamianie wybranego słowa wyrazem bliskobrzmiącym).

Na tym etapie należałoby określić związek pomiędzy wymienionymi rodzajami gier a zabiegami dekonstrukcyjnymi. O zaistnieniu dekonstrukcji decyduje pojawienie się przekształceń w stosunku do materiału źródłowego. Mowa więc o takich przeniesieniach z oryginalnych tekstów bądź dyskursów, w których dochodzi do znaczących modyfikacji strukturalnych, leksykalno-semantycznych bądź zmian kontekstualnych. Dekonstrukcja wykorzystuje gry językowe, intertekstualne i interdyskursywne, jednak nie jest z nimi tożsama. Wspomniane gry powinny być raczej traktowane jako techniki wykorzystywane do prowadzenia dekonstrukcyjnych przemian, które prowadzą do realizacji nadrzędnego celu dekonstrukcji: demaskacji mechanizmów funkcjonowania dekomponowanego dyskursu.

2.4. Parodia jako przestrzeń zabiegów dekonstrukcyjnych

Dekonstrukcja stała się kluczowym pojęciem postmodernizmu, jednak zjawisko, do którego odnosi się dany termin, nie jest nowe. R. Phiddian porównuje dekonstrukcyjną grę do formy stosowanej już w literaturze antycznej, mianowicie do parodii. Zdaniem badacza dekonstrukcja oraz parodia są zjawiskami podobnymi, jeśli nie tożsamymi. Obie formy bazują na strukturze dekomponowanego wzorca, jednocześnie przywołując jego charakterystyczne cechy oraz wprowadzając element transformacji. Zarówno parodia, jak i dekonstrukcja

wychodzą od modyfikacji języka do bardziej złożonej gry sensów⁸⁷. Zjawiska te łączy również wspólny cel, jakim jest krytyka pierwowzoru oraz ujawnienie jego nieprawidłowości, paradoksów i wewnętrznych sprzeczności.

Kwestia zależności pomiędzy parodią i dekonstrukcją nie jest łatwa do rozstrzygnięcia. Charakter ich stosunków zależy w znacznym stopniu od sposobu definiowania danych pojęć. Parodia (podobnie zresztą jak dekonstrukcja) nie jest bowiem pojęciem jednoznacznym.

W badaniach humanistycznych parodia jest najczęściej definiowana jako odmiana stylizacji lub jako odrębny gatunek literacki. W pierwszym rozumieniu pod pojęciem tym kryje się komiczna imitacja rozpoznawalnych cech utworu źródłowego⁸⁸. Tak ujmowana parodia pozycjonuje się na równi z takimi technikami, jak aluzja czy cytacja, i może być wykorzystywana w różnych gatunkach. Jako nazwa gatunkowa dany termin oznacza formę utworu literackiego opartą na komicznym naśladowaniu wybranego wzorca (dzieła, stylu, gatunku), które dzięki celowemu wyostrzeniu cech formalno-stylistycznych oryginału oraz zmianie tematycznej prowadzi do efektów ludycznych, satyrycznych lub polemicznych⁸⁹. Obiektem parodii może być zarówno konkretny tekst, jak i styl, konwencja literacka, gatunek, a nawet stereotypy mowy i zachowania⁹⁰.

Parodia postrzegana jako gatunek wyróżnia się na tle innych form literackich zbiorem charakterystycznych cech, do których należą:

- intertekstualna lub interdyskursywna zależność od wzorca,
- komiczny charakter,
- krytyczny stosunek do oryginału⁹¹.

Pierwsza z wymienionych cech umiejscawia parodię w kanonie intertekstualności. Stosując kryteria skalowania relacji intertekstualnych zaproponowane przez M. Pfistera (referencjalność, komunikatywność, autorefleksyjność, strukturalność, selektywność i

⁸⁷ R. Phiddian, *Are Parody and Deconstruction Secretly the Same Thing?*, „New Literary History” 1997, nr 4(28), s. 681–684.

⁸⁸ J. Czaja, *Superbohater made in Poland – parodia w Hydrozagadce Andrzeja Kondratiuka*, „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication” 2014, nr 14(23), s. 57.

⁸⁹ R. Nycz, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*, Wydawnictwo IBL, Warszawa 1995, s. 152.

⁹⁰ *Большой энциклопедический словарь*, red. А.М. Прохоров, Советская энциклопедия, Ленинградская галерея, Москва, Санкт-Петербург 1993, s. 974, s.v.: *пародия*.

⁹¹ Podobne cechy wymieniane są w lingwistycznej koncepcji Deborah Rossen-Knill i Richarda Henry’ego, którzy traktują parodię jako ekspresywny akt mowy składający się z czterech podrzędnych aktów: 1. intencjonalnego, werbalnego przywołania obiektu parodii, 2. zaakcentowania faktu odniesienia do formy zewnętrznej, 3. aktu krytyki, 4. aktu komicznego (D. F. Rossen-Knill, R. Henry, *The pragmatics of verbal parody*, „Journal of Pragmatics” 1997, nr 6(27), s. 723–738).

dialogowość), można uznać parodię za najbardziej dialogiczny ze wszystkich gatunków literackich. Parodie odznaczają się wysokim stopniem komunikatywności, ponieważ nawiązują do wybranych tekstów i dyskursów w sposób czytelny i intencjonalny. Tego typu odwołania są wyrazem autorefleksyjnej świadomości związanej ze stosowaniem zabiegów intertekstualnych. Cytaty i aluzje do tekstów źródłowych stanowią strukturalny szkielet utworów parodystycznych. Wybór prototekstów wynika z realizacji konkretnych zamierzeń nadawcy, a odwołania do nich cechują się dobitnością i wyrazistością. Stosowane przez parodystów zabiegi intertekstualne służą zaakcentowaniu tekstualnych różnic i dialogowej relatywizacji wytworów i kształtujących je systemów norm⁹².

Parodia z definicji opiera się na zewnętrznym wzorcu, który zostaje włączony w jej strukturę na drodze zmian kontekstualnych. Zapożyczany element podlega najpierw dekontekstualizacji, zostaje wyekscerpowany z pewnego tekstu lub typu tekstów, odłączony od pierwotnej sytuacji, która warunkowała jego znaczenie. Następnie dochodzi do rekontekstualizacji w obrębie utworu parodystycznego, osadzenia wydzielonego elementu w nowym kontekście. Importowany składnik zachowuje jednak mniej lub bardziej wyraźne związki z sytuacją źródłową. Te echa oryginalnego kontekstu w zapożyczeniach intertekstualnych M. Głowiński określa mianem *świadcstwa pochodzenia*⁹³.

Dualizm omawianego gatunku związany jest również z występowaniem dwóch podmiotów, które zyskują głos w utworze parodystycznym. Powołując się na myśl Oswalda Ducrota, Grzegorz Marzec wyróżnia w parodii podmiot wypowiadający oraz mówiący. Pierwszy z nich jest niejako podmiotem zaprojektowanym, wirtualnym głosem, który ewokuje mowę i zachowanie pewnej osoby bądź grupy osób. Mówiący jest natomiast głosem parodystycznym, dokonującym krytycznego omówienia języka oryginału. Parodia jest więc wypadkową dwóch odrębnych punktów widzenia. Wypowiadający, wychodząc w tekście parodystycznym na pierwszy plan, przejmuje wszystkie prerogatywy nadawcze, podczas gdy mówiący ukrywa się za nim, dystansując się od treści jego wypowiedzenia, ale jednocześnie sugerując odbiorcy krytyczny stosunek do prezentowanych treści⁹⁴.

Krzyżowanie się różnych głosów, stylów, światopoglądów sprawia, że parodia często wykracza poza proste relacje międzytekstowe. Utwór parodystyczny może opierać się nie tyle na konkretnym tekście, co na bardziej abstrakcyjnych modelach tekstotwórczych

⁹² M. Pfister, *Koncepcje intertekstualności...*, s. 207.

⁹³ M. Głowiński, *O intertekstualności...*, s. 86.

⁹⁴ G. Marzec, *Parodia konstruktywna raz jeszcze. O piosenkach zespołu „Kury” z płyty POLOVIRUS*, „Teksty Drugie” 2003, nr 4, s. 176–178.

charakterystycznych dla wybranego dyskursu⁹⁵. Tym samym zakres parodystycznej krytyki rozszerza się z jednostkowych wytworów na pewne aspekty społecznej aktywności, za którą mogą kryć się postawy ideologiczne, poddawane w tekście krytycznej ewaluacji.

Kolejną symptomatyczną cechą parodii jest realizacja treści komicznych. Obecnie wśród badaczy danego zagadnienia nie ma jednoznacznego konsensusu co do źródeł efektu komicznego. Zdaniem Bohdana Dziemidoka do najważniejszych koncepcji traktujących o genealogii śmiechu należą:

- teoria cechy ujemnej przedmiotu komizmu lub teoria wyższości podmiotu nad obiektem komizmu (wyjaskrawienie negatywnej cechy obiektu komunikatu komicznego, najczęściej obcej odbiorcy danego przekazu);
- teoria degradacji (umniejszenie statusu przedmiotu odbieranego jako wzniosły lub poważny);
- teoria kontrastu (uwypuklenie różnicy między oczekiwaniami odbiorcy a rzeczywistymi własnościami obiektu komizmu lub uwydatnienie przeciwstawnych cech wybranego zjawiska);
- teoria sprzeczności (podkreślenie niezgodności między istotą zjawiska a jego zewnętrznym przejawem, celem a środkami, przesłankami a wnioskami itd.);
- teoria odbiegania od normy (ukazanie obiektu, który odbiega od powszechnej normy obowiązującej w danej dziedzinie);
- teorie o krzyżujących się motywach (koncepcje łączące wybrane powyższe teorie)⁹⁶.

Jak zaznacza sam autor klasyfikacji, żadna z powyższych teorii nie wyczerpuje zagadnienia źródeł efektu komicznego⁹⁷. Co więcej, koncepcje te częściowo nakładają się na siebie, np. kontrast może wynikać ze skonfrontowania obiektu komicznego (odbiegającego od ogólnie przyjętej normy) z wiedzą odbiorcy na temat obiektów źródłowych. Wydaje się, że parodia korzysta po części z każdego z wymienionych mechanizmów. U podstaw parodii leży niezgodność pomiędzy wykreowanym w tekście obiektem komicznym i jego pierwowzorem. Przedstawiona w utworze postać, jej zachowanie, wygląd, mowa, sytuacje, w których uczestniczy, odbiegają od normy przyjętej w dyskursie, z którym jest utożsamiana. W ten sposób rodzi się kontrast między realnym prototypowym obiektem, a przedmiotem przedstawionym w parodii. Ze względu na swój krytyczny charakter parodia eksponuje negatywne cechy wybranego przedmiotu, często w sposób symboliczny umniejszając jego

⁹⁵ В.Е. Чернявская, *Лингвистика текста...*, s. 216–217.

⁹⁶ B. Dziemidok, *O komizmie*, Spółdzielnia Wydawnicza Książka i Wiedza, Warszawa 1967, s. 13–45.

⁹⁷ Ibidem, s. 46.

rangę i tym samym stwarzając u odbiorcy poczucie dominacji. Komizm sytuacyjny oraz komizm postaci uzupełniany jest o komizm słowny bazujący na grach językowych, stanowiących odstępstwo od normy językowej lub komunikacyjnej.

Badając komizm z punktu widzenia pragmatyki, należy również odnieść się do procesów zachodzących po stronie odbiorcy. W tym kontekście warto przywołać podstawowe mechanizmy warunkujące powstanie efektu komicznego, do których należą mechanizm *zawiedzonego oczekiwania* oraz *szoku komicznego*. Pierwszy z nich opiera się na wykorzystywaniu przez autora standardowych struktur umożliwiających odbiorcy antycypację końcowej części przekazu. Jednakże dalszy, „prognozowany” element podlega substytucji: zostaje zamieniony na inny, nieoczekiwany, co prowadzi do naruszenia logiki narracji. Źródłem śmiechu jest w tym przypadku odkrycie rozbieżności między przewidywaniami odbiorcy, opartymi na logice prawdopodobieństwa, a interpretacją zaproponowaną przez parodystę. Drugi mechanizm bazuje na skonstruowaniu obiektu, który na pozór wydaje się nietypowy, zaskakujący. Na kolejnym etapie odbioru adresat odkrywa jednak naturalność danego przedmiotu lub zdarzenia, a wyzbycie się kumulowanego napięcia prowadzi do reakcji śmiechowej⁹⁸. Oczywiście osiągnięcie efektu komicznego nie stanowi prostego rezultatu zastosowania powyższych zabiegów. Nadawca projektuje swój przekaz z uwzględnieniem charakterystyk wirtualnego odbiorcy, przewidując, co dla adresatów z określoną wiedzą i doświadczeniem może jawić się jako „szokujące” lub „nieoczekiwane”.

Należy zaznaczyć, że funkcje parodii nie ograniczają się do wywoływania efektu komicznego. Za parodystycznym śmiechem kryje się szerszy wymiar krytyczny. W parodiach dostrzegalny jest obrazoburczy żywioł karnawału, o którym rozprawiał Michaił Bachtin. Przejawia się on w budowaniu w utworach „świata na opak”, który do pewnego stopnia stanowi odzwierciedlenie rzeczywistości. Jej wybrane składniki podlegają jednak rewartościowaniu. W tekstach opartych na kulturze karnawału (w tym w parodiach) dochodzi do podważenia obowiązujących w realnym świecie norm oraz praw, a przyjęte hierarchie podlegają zniesieniu⁹⁹.

Krytyczny aspekt parodii podkreślany jest w pracach Stanisława Balbusa. Zdaniem badacza aktualizacja prototekstu w kluczu parodystycznym jest ukierunkowana na karykaturalną kompromitację wzorca, prowadzenie polemiki z jego aktualnymi

⁹⁸ Na temat koncepcji *zawiedzonego oczekiwania* oraz *szoku komicznego*, ich różnic i podobieństw rozważała m.in. Danuta Buttler (D. Buttler, *Polski dowcip językowy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 25–29).

⁹⁹ M. Bachtin, *Twórczość Franciszka Rabelais’go* [fragmenty], tł. A. i A. Goreniewie, [w:] *Bachtin: dialog – język – literatura*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 148–150.

wcieleniami¹⁰⁰. W przeciwieństwie do form intertekstualnych stanowiących kontynuację lub wierne naśladownictwo oryginału parodia opiera się na relacji przeciwstawiania. Jak zaznaczają Deborah Rossen-Knill i Richard Henry, w tekście parodystycznym podkreślane są różnice między głosem parodiującym a parodiowanym, a także między prezentującymi je kodami¹⁰¹. Parodysta, choć przywołuje elementy oryginalnych tekstów i dyskursów, odżegnuje się od parodiowanego punktu widzenia.

Koncepcję parodystycznej krytyki rozwija M. Głowiński, który w kontekście badań nad literaturą Witolda Gombrowicza wprowadza rozróżnienie pomiędzy parodią literacką oraz konstruktywną (pozytywną). Pierwsza z nich opiera się na prostym ośmieszeniu oryginalnego tekstu, druga wychodzi ponad krytykę konkretnych stylów czy autorów, stając się formą polemiki z zawartymi w tekstach światopoglądami. Parodia konstruktywna nie ogranicza się do imitacji wzorca, ale pozwala na zbudowanie w tekście nowej rzeczywistości oraz ekspresję własnych poglądów autora. W danym typie parodii podmiot wytwarza dystans do treści zawartych w obcym dyskursie poprzez oswojenie tworzących go form¹⁰². Naśladowanie oryginalnego języka stanowi rodzaj metajęzykowej refleksji, mającej na celu zdemaskowanie sposobu jego funkcjonowania. Jak zauważa badacz:

Parodia wchodzi w ścisły związek z tymi wzorcami mowy, do których się odwołuje, stanowi swoistą krytykę języka. Nie zawsze musi kompromitować parodiowany wzorzec, czasem zmierza do tego, by ujawnić jego właściwości i mechanizmy działania¹⁰³.

Demaskatorski potencjał parodii sprawia, że forma ta jest szczególnie często wykorzystywana w krytyce dyskursów ideologicznych. W swoich pracach poświęconych językowi władz totalitarnych M. Głowiński podkreśla niebagatelną rolę parodii w przezwyciężaniu socjalistycznej nowomowy. Jak zaznacza badacz, w realiach reżimu komunistycznego parodia uczyła nieufności wobec nowomowy, ujawniała jej nadużycia i rządzące nią mechanizmy¹⁰⁴. Odpowiednio skonstruowany tekst parodystyczny, nasączony treściami implicytnymi, stanowił ważny nośnik krytyki w czasach wzmożonej cenzury literackiej. Również obecnie parodia jest chętnie wykorzystywana jako narzędzie konstruowania krytyki politycznej. Amerykański badacz Chuck Tryon, w kontekście analizy parodii spotów wyborczych pochodzących z amerykańskiej kampanii prezydenckiej z 2008 roku, podkreśla, że odniesienia do oryginalnych tekstów i wypowiedzi stanowią jedynie punkt wyjścia do gry form i znaczeń, której celem jest zdemaskowanie manipulacyjnego charakteru

¹⁰⁰ S. Balbus, *Między stylami...*, s. 429.

¹⁰¹ D.F. Rossen-Knill, R. Henry, *The pragmatics...*, s. 728.

¹⁰² G. Marzec, *Parodia konstruktywna...*, s. 172–173.

¹⁰³ M. Głowiński, *Nowomowa i ciągi dalsze*, Universitas, Kraków 2009, s. 69.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 32.

komunikatów politycznych. Z powyższych rozważań wyłania się psychologiczny wymiar parodii, która, zdaniem badacza, może przyczyniać się do kształtowania wśród odbiorców umiejętności krytycznej analizy tekstów politycznych¹⁰⁵.

Co istotne, parodie pozostawiają również piętno na obiektach, do których się odnoszą. Jak podkreśla R. Phiddian, parodię można traktować jako „zamiennik” krytykowanego tekstu, który zajmuje miejsce oryginalnego wytworu i warunkuje jego odczytanie¹⁰⁶. W umysłach odbiorców obeznanych z twórczością parodystyczną teksty parodiowanego dyskursu zostają nacechowane przez krytyczno-komiczną reinterpretację. Parodia wpływa na sposób postrzegania wypowiedzi i tekstów oryginalnego dyskursu, zarówno tych, które stanowią jej bezpośrednie prototeksty, jak również innych wytworów obecnych i przyszłych.

Nierozstrzygniętą pozostaje nadal kwestia wyróżnienia parodii na tle innych gatunków implicytnie wyrażających krytykę, w szczególności satyry. Dyferencjację danych form utrudnia atomizacja typologiczna gatunków literackich, w wyniku której powstały takie terminy, jak *parodia satyryczna* oraz *satyra parodystyczna*, a także obecność w dyskusji generalizujących stwierdzeń, że każda parodia ma charakter satyryczny i każda satyra opiera się na parodii. Niejasność pogłębiają różnice w definiowaniu parodii i satyry: jako odrębnych gatunków lub jedynie zabiegów tekstotwórczych. Rzeczywiście satyra i parodia są gatunkami bliskimi: oba wyrażają krytykę za pomocą środków komicznych, bazując na imitacji i transformacji wybranych elementów rzeczywistości. Aby nie zagłębiać się w obszerną polemikę dotyczącą rozróżnienia danych pojęć, przyjęte zostanie założenie Lindy Hutcheon, która różnicę między parodią a satyrą osadza w obiekcie krytyki¹⁰⁷. Satyra jest ukierunkowana na ośmieszenie ludzkich przywar i bezrefleksyjności, a więc koncentruje się na pewnych elementach pozatekstowych, problemach natury moralnej i społecznej. Satyra na ogół nie dąży do mimicznego odzwierciedlenia obiektu krytyki. Parodia natomiast obiera za swój cel konkretny tekst lub dyskurs. W kwestii interpretacji utwór parodystyczny jest mocno uzależniony od swojego obiektu. Parodia w większym stopniu niż satyra naśladuje oryginalne teksty, sytuacje, postacie, ich sposób wypowiedzania się; przedmiot jej krytyki jest eksponowany, a nie skryty w metaforycznych lub alegorycznych przedstawieniach. Choć parodystyczne naśladownictwo w wielu przypadkach prowadzi do głębszej refleksji na temat funkcjonowania dyskursów i powiązanych z nimi grup społecznych, to jednak misja

¹⁰⁵ C. Tryon, *Pop politics: Online parody videos, intertextuality, and political participation*, „Popular Communication” 2008, nr 4(6), s. 210.

¹⁰⁶ R. Phiddian R., *Are Parody and Deconstruction...*, s. 688–689.

¹⁰⁷ L. Hutcheon, *Ironia, satyra, parodia – o ironii w ujęciu pragmatycznym*, „Pamiętnik Literacki” 1986, nr 1(77), s. 336.

„naprawy społeczeństwa”, tak często przypisywana satyrze, nie stanowi w parodii wartości nadrzędnej.

Innymi formami, które są często przywoływane w zestawianiu z parodią, są pastisz, burleska oraz trawestacja. Pastisz, podobnie jak parodia, naśladuje i wyolbrzymia charakterystyczne cechy wybranego dzieła czy stylu. Ryszard Nycz różnicuje jednak te dwie formy naśladownictwa, zaznaczając, że parodia opiera się na negacji i krytycznej rewizji wybranego obiektu, natomiast pastisz – na afirmacyjnym odtworzeniu pewnej poetyki¹⁰⁸. Pastisz może być uprawiany jako forma zabawy literackiej bądź w celu pochwały imitowanego stylu, doskonalenia własnego warsztatu pisarskiego lub falsyfikacji dzieła. Burleska i trawestacja są natomiast często traktowane jako szczególne odmiany parodii. Jak podaje *The Routledge Dictionary of Literary Terms*, burleska jest formą przedstawienia obiektu o niskim statusie w wysokim, wyszukanym stylu. Jej odwrotnością jest trawestacja, polegająca na konfrontacji poważnego tematu z niskim, niekiedy wulgarnym stylem¹⁰⁹. Tak rozumiane burleska i trawestacja są rzadko spotykane w czystej postaci, najczęściej występują obok siebie jako dwie formy transpozycji (m.in. w tekście parodystycznym)¹¹⁰.

Dokonując dyferencjacji parodii na tle pokrewnych zjawisk, warto jeszcze powrócić do kwestii zarysowanej na początku tego podrozdziału: czy parodia może być ujmowana jako dekonstrukcja. Traktując oba pojęcia jako zabiegi tekstotwórcze (polegające na rewizji prototekstów w nowych utworach poprzez wprowadzenie elementów modyfikacji), można mówić o ich tożsamości. Przy przyjęciu definicji parodii jako gatunku literackiego, powiązanego ze swoim obiektem relacjami intertekstualności bądź interdyskursywności oraz wykorzystującego mechanizmy komizmu dla przeprowadzenia krytycznej ewaluacji pierwowzoru, związki pomiędzy parodią a dekonstrukcją należałoby określić jako relacje podrzędności. Dekonstrukcja polega na transformacji wybranego elementu źródłowego, dekonstruuje się „coś” (związki wyrazowe, środki językowe, strategie) w „czymś” (np. w parodii). Jednakże nie zawsze jest ona powiązana z osiągnięciem efektu komicznego: bywa również wykorzystywana w tekstach niehumorystycznych, np. w powieściach

¹⁰⁸ R. Nycz, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*, Wydawnictwo IBL, Warszawa 1995, s. 188.

¹⁰⁹ *The Routledge Dictionary of Literary Terms*, red. P. Childs, R. Fowler, Routledge, London, New York 2006, s. 167, s.v.: *parody*.

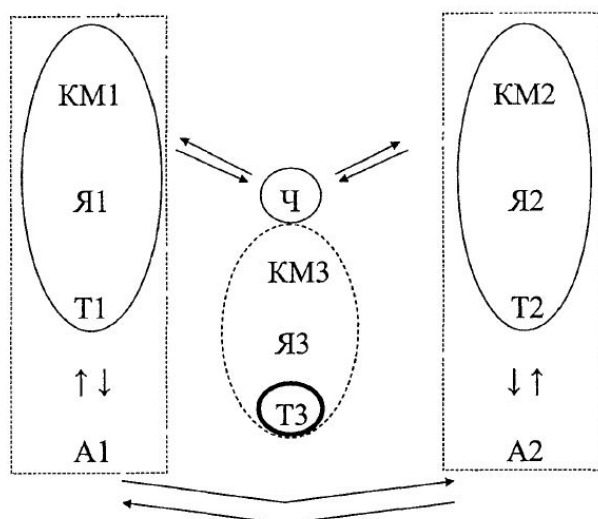
¹¹⁰ Proponowany podział został przyjęty na potrzeby niniejszej pracy i nie wyczerpuje zagadnienia systematyzacji gatunków opartych na transformacji. Istnieje szereg alternatywnych stanowisk, które różnią się w kwestii wyznaczania granic pomiędzy wspomnianymi pojęciami. Na przykład G. Genette postrzega parodię jako formę opartą na odwróceniu sensu, trawestację – jako degradującą transformację stylistyczną, pastisz – jako naśladowanie stylu w celach innych niż satyryczne, natomiast szarżę – jako pastisz o charakterze satyrycznym (G. Genette, *Palimpsesty...*, s. 349). Szczegółowe rozważania na temat podziału gatunków literackich nie są jednak przedmiotem niniejszej rozprawy.

postmodernistycznych. Dekonstrukcja może być więc traktowana jako zbiór zabiegów, leżących u podstaw parodii, jednak jej zasięg nie jest ograniczony wyłącznie do tekstów parodystycznych. Dekonstrukcja ma charakter bardziej formalny: skupia się na transformacji struktur oraz strategii stosowanych w oryginale. Parodia jest natomiast przestrzenią, w której realizowane są zabiegi dekonstrukcyjne i która nadaje im znaczenie.

2.5. Parodystyczna dekonstrukcja w ujęciu komunikacyjnym

Ważnym kierunkiem w lingwistycznych badaniach nad parodią i stosowanymi w niej zabiegami jest podejście komunikacyjne. W ramach danej orientacji tekst parodystyczny jest postrzegany jako komunikat wpisany w złożone relacje pomiędzy nadawcą i odbiorcą.

Jeden ze schematów zależności łączących parodię, tekst źródłowy, a także nadawców i odbiorców danych wytworów został zaproponowany przez Galinę Łusznikową. Rosyjska badaczka wyróżniła w nim trzy wzajemnie powiązane sfery:



Ilustracja 2. Schemat relacji pomiędzy tekstem parodiującym, tekstem parodiowanym a interpretacją czytelnika według G. Łusznikowej¹¹¹.

Pierwsza z przedstawionych sfer odnosi się do procesu produkcji tekstu źródłowego. Autor oryginalnego utworu (A1) tworzy tekst (T1), wykorzystując indywidualny zasób środków językowych i stylistycznych (Я1) w oparciu o pewien sposób postrzegania rzeczywistości (KM1). Drugie pole obejmuje działalność autora parodii (A2), który powołuje do życia tekst (T2), nawiązując do wytworu źródłowego, jego języka oraz kryjącego się za nim obrazu świata. Tworząc nowy utwór, parodysta posługuje się własnym repertuarem środków językowych i stylistycznych (Я2) oraz przedstawia rzeczywistość z obranej przez

¹¹¹ Г.И. Лушникова, *Когнитивные и лингвостилистические особенности литературной пародии*, автореферат диссертации доктора филологических наук, Кемеровский государственный университет, Кемерово 2010, s. 22.

siebie perspektywy (KM2). Ważne miejsce w schemacie zajmuje odbiorca (Ч), który na podstawie tekstu parodiowanego i parodiującego projektuje własny tekst (T3), ograniczony posiadanym zasobem środków językowych (Я3) i indywidualnym obrazem świata (KM3)¹¹². Poprzez umiejscowienie odbiorcy pomiędzy polami tekstu źródłowego i tekstu wtórnego została zaakcentowana zależność interpretacji parodii od znajomości prototekstu. Dla odczytania utworu parodystycznego od czytelnika wymagana jest bowiem wiedza na temat pierwowzoru. Wyrazem kognitywnego podejścia autorki modelu do komunikacji jest uwzględnienie wpływu indywidualnych predyspozycji odbiorcy i jego percepcji rzeczywistości na kształt powstałej interpretacji.

Powyższy model został stworzony w celu wyjaśnienia procesów poznawczych towarzyszących produkcji i odbiorowi utworów parodystycznych. Może jednak stać się punktem wyjścia dla rozważań na temat specyfiki parodii politycznych i dokonywanych w nich zabiegów dekonstrukcji.

W omawianym schemacie G. Łusznikowa wyróżnia trzech uczestników komunikacji tekstowej: nadawcę tekstu źródłowego, twórcę tekstu parodiującego oraz odbiorcę tych wytworów. Należy zaznaczyć, że w parodiach politycznych pozycje danych podmiotów nie są równe. Adresując swój tekst do określonego audytorium, parodyści bazują na zasadzie „wspólnego świata”: nawiązują do przekonań i wartości współdzielonych z odbiorcami oraz zbliżonej wiedzy językowej i kontekstualnej. Odwołanie do tego systemu pozwala na kategoryzację podmiotów komunikacji: zaliczenie parodystów i odbiorców do grona „swoich” oraz przeciwstawienie ich „obcym”, w tym przypadku parodiowanemu politykom. Stosowanie tej binarnej opozycji zapewnia parodii wysoki potencjał perswazyjny.

Z punktu widzenia komunikacji politycznej parodię można rozpatrywać jako swoisty „dodatek” do dyskursu, który potencjalnie może zmienić spojrzenie na komunikat. Na poziomie tekstu źródłowego polityk kieruje swój przekaz do pewnego audytorium w określonym celu. Parodysta tworzy na podstawie danego przekazu nowy tekst adresowany pewnej grupie osób (często zbieżnej z adresatami przekazu politycznego) i za jego pośrednictwem wkracza w relacje pomiędzy politykiem a odbiorcami, otwierając nową ścieżkę interpretacji oryginalnego komunikatu. Obiekt źródłowy postrzegany przez pryzmat parodii zostaje napełniony nowymi sensami, często sprzecznymi z założeniami nadawcy. W efekcie u odbiorców znających parodię i akceptujących jej przekaz może dojść do zmian w postrzeganiu pierwotnego przekazu.

¹¹² Ibidem, s. 21–22.

Zaletą modelu G. Łusznikowej jest uwzględnienie w komunikacji różnych obrazów rzeczywistości. Zarówno na produkcję, jak i na recepcję każdego wytworu tekstowego wpływają bowiem osobiste systemy wyobrażeń o świecie. Rzecz jasna, wizja rzeczywistości zaprezentowana w tekście politycznym może nie być zgodna z faktami, a nawet wiedzą posiadaną przez autora. Przedstawiane w wytworze tekstowym informacje mogą podlegać manipulacji, która wynika z chęci wywarcia wpływu na czytelników i ukształtowania w ich umysłach określonych interpretacji. W przypadku parodii o tematyce politycznej dochodzi do nałożenia na siebie co najmniej dwóch obrazów świata: wizji autora parodii i imitowanego polityka. Parodyści oferują w swoich tekstach własną interpretację rzeczywistości, przekształcając i hiperbolizując wybrane zjawiska i obiekty oraz przedstawiając je w komicznym świetle. Jednocześnie nawiązują do obrazów zawartych w tekstach źródłowych, uwypuklając ich poszczególne elementy. Celem tych działań może być uwypuklenie niespójności pomiędzy rzeczywistością a wizją zaprezentowaną w prototekście.

Model G. Łusznikowej ogranicza się do przedstawienia relacji intertekstualnych łączących parodię z konkretnym tekstem źródłowym. Warto zaznaczyć jednak, że parodia może odwoływać się do bardziej abstrakcyjnych jednostek, takich jak gatunek (np. schemat przemówień noworocznych) czy dyskurs. To ostatnie pojęcie poddaje się dalej skalowaniu pod kątem „objętości”: obiektem parodii może być zarówno dyskurs wybranego polityka, partii politycznej, orientacji ideologicznej czy nawet, szerzej, dyskurs polityków określonego kraju.

Analizując powyższy model, należałoby podjąć próbę umiejscowienia w nim zjawiska dekonstrukcji. Jak już zostało wspomniane, dekonstrukcja skupia się na transformacji struktur oraz strategii stosowanych w materiale źródłowym. Zabiegi dekonstrukcji polegają na modyfikacji schematu oryginalnego tekstu lub gatunku, stosowanych w tekście (bądź dyskursie) środków językowych i strategii komunikacyjnych. Jest to więc fenomen natury lingwistycznej. Dekonstrukcja pojawia się na styku przedstawionych w modelu zbiorów eliptycznych reprezentujących tekst oryginalny i tekst parodystyczny z ich realizacją językową oraz stojącymi za nimi obrazami rzeczywistości. W szczególności zaś obiektem dekonstrukcji staje się język oryginalnego wytworu (Я1), stanowiący konkretny materiał dla przekształceń. Na bazie zapożyczeń z oryginalnego tekstu bądź dyskursu i powiązanych z nimi modyfikacji budowany jest język utworu parodystycznego (Я2). Dekonstrukcja obejmuje więc nie tylko rozbicie struktur źródłowych, ale też tworzenie nowych, stanowiących rewizję pierwowzoru.

Z kognitywnego punktu widzenia dekonstrukcja opiera się na efekcie zaskoczenia. Powiązane z nią zabiegi polegają na złamaniu oryginalnych schematów i rządzących nimi reguł: tego, co znane z tekstu źródłowego, lub tego, co typowe dla wybranego gatunku bądź dyskursu. Niezależnie, czy zostanie zastosowana hiperbolizacja, inwersja czy zmiana elementów kontekstu – w tekście następczym pojawiają się odstępstwa od pierwowzoru. Różnice te mogą wywołać u odbiorców obeznanych z oryginałem efekt niespójności, który pobudza czujność, skłania do wzmożonej pracy umysłowej i refleksji nad sensami zawartymi w parodii. Działanie dekonstrukcji można porównać do mechanizmu *zawiedzionego oczekiwania*. W pamięci osób, przyzwyczajonych do odbioru określonego typu komunikatów (np. tekstów politycznych), istnieje pewien prototypowy obraz danych wytworów. Parodie czerpią z tych schematów, wzbogacając je o elementy twórczej modyfikacji, która może zadziwiać i prowadzić do intensyfikacji procesów myślowych odbiorców.

Przez dekonstrukcję struktur i środków językowych kształtujących tekst oryginału parodyści przechodzą do wyjawienia kryjących się na za nimi intencji. Tekstom politycznym, jako przekazom kierowanym przez nadawcę określonym adresatom, przyświecają bowiem pewne cele, takie jak wyjaśnienie wybranych zjawisk rzeczywistości, przekonanie do własnych racji czy obraza adresata (np. przeciwnika politycznego). Na bardziej szczegółowym poziomie można dokonać próby określenia intencji stojących za wybranymi taktykami komunikacyjnymi czy środkami językowymi. I tak, stosowanie taktyki readresacji pytania może służyć realizacji nadrzędnej strategii unikania odpowiedzi na pytania. Użycie w tekście eufemizmów może być powiązane z chęcią zatajenia określonych informacji, a wprowadzanie nazw etykietek – nadawaniu opisywanym osobom negatywnych bądź pozytywnych cech. Przekształcając dane środki językowe lub wprowadzając je do nowego kontekstu, parodyści akcentują bądź zmieniają ich funkcje, tym samym zwracając uwagę na rolę, jaką dane jednostki pełnią w tekście źródłowym. Te zmiany w stosunku do oryginału, zarówno na poziomie formalnym, jak i funkcjonalnym, skłaniające odbiorcę do głębszej refleksji, stoją za demaskatorskim potencjałem parodystycznej dekonstrukcji.

W tym miejscu należałoby zaznaczyć, że w utworach parodystycznych na intencje tekstu imitowanego nakładają się intencje autora tekstu wtórnego. Zgodnie ze specyfiką omawianego gatunku, do nadrzędnych celów parodii należą wzbudzenie efektu komicznego oraz wyrażenie krytyki (np. sytuacji politycznej, partii czy określonego polityka). W związku z realizacją tych zadań obiekty i zdarzenia prezentowane w parodii mogą podlegać zniekształceniu. W tekstach tych zapożyczonym jednostkom częstokroć przepisywane są sensy, które nie są obecne w oryginale. Na przykład w tekście źródłowym celem

zastosowania przez polityka eufemizmu mogło być podniesienie stylu wypowiedzi, zastąpienie potocznego wyrazu o wysokim nacechowaniu emocjonalnym leksemem o bardziej neutralnym wydźwięku. W parodii dany wybór mógł zostać zinterpretowany jako próba przemilczenia w wypowiedzi pewnych informacji. Realne intencje (które zresztą są rzadko dostępne interpretatorom) nie zawsze pokrywają się z tymi sugerowanymi przez parodystów. Parodie należą bowiem do tekstów artystycznych, podporządkowanych wizji autora.

Wybór technik dekonstrukcji jest uzależniony od tego, jakie intencje przyświecają autorowi tekstu parodystycznego oraz jakie składniki języka oryginału (Я1) stają się obiektem modyfikacji. Inne zabiegi zostaną zastosowane w odniesieniu do konkretnych jednostek leksykonu politycznego, inne w stosunku do bardziej abstrakcyjnych zjawisk. W niniejszej rozprawie zwrócono uwagę na zabiegi dekonstrukcji dokonywane na jednostkach należących do kilku grup. Są nimi:

- sztampy polityczne,
- hasła polityczne,
- środki stylistyczne,
- wypowiedzi precedensowe,
- taktyki komunikacyjne.

Przywołane jednostki dyskursu politycznego różnią się pod względem swojego charakteru. Sztampy, hasła, a także fragmenty pochodzące z wypowiedzi precedensowych posiadają określoną formę, którą można łatwo poddać transformacji za pomocą gier językowych. W przypadku środków stylistycznych mowa o różnorodnych konstrukcjach i wyrazach pełniących w wypowiedzi określone funkcje. Modyfikacja danych jednostek ma bardziej skomplikowany przebieg i wymaga identyfikacji ich roli w oryginalnym przekazie. Do ostatniej grupy należą taktyki komunikacyjne, będące działaniami językowymi ukierunkowanymi na realizację pewnego nadrzędnego celu. Ich dekonstrukcja wymaga już nie tylko modyfikacji warstwy językowej wypowiedzi, ale także odtworzenia oryginalnej sytuacji komunikacyjnej.

Na każdym z powyższych poziomów wprowadzane są transformacje, które mają na celu wyjawienie intencji kryjących się za oryginalnymi jednostkami. W parodiach politycznych szczególnie często dekonstruowane są środki służące wywarceniu skrytego wpływu na odbiorców. Wiąże się to z funkcją dydaktyczną parodii: teksty te uczulają na prezentowane przez polityków narracje, demaskują manipulację i uczą krytycznego podejścia

do wypowiedzi politycznych¹¹³. Tego typu działania mają szczególne znaczenie w kontekście takich krajów, jak Rosja, gdzie uczestnictwo w dyskursie publicznym podlega ścisłej kontroli władz, a dostępne w przestrzeni publicznej przekazy polityczne oferują uproszczoną wizję rzeczywistości podporządkowaną interesom elit politycznych.

¹¹³ O dydaktycznej funkcji parodii pisał m.in. Ch. Tryon w analizie tekstów parodystycznych opartych na reklamach wyborczych kandydatów na prezydenta USA z 2008 roku. Jak zaznacza badacz, parodie promują sceptyczne podejście do treści prezentowanych w tekstach politycznych, ukazując, jak konstruowane są narracje kampanii wyborczych i jakie strategie wykorzystywane są do kreowania wizerunku poszczególnych kandydatów (C. Tryon, *Pop politics: Online parody videos, intertextuality, and political participation*, „Popular Communication” 2008, nr 4(6), s. 209–213).

3. Rosyjskojęzyczne parodie internetowe

Parodie stanowią żywą odpowiedź na wydarzenia społeczno-polityczne. Przedstawiają rzeczywistość w krzywym zwierciadle, oferując krytyczne spojrzenie na zachodzące w niej zjawiska. Analiza parodii nie jest możliwa bez rozpoznania kontekstu globalnego, w jakim te są tworzone i odbierane, identyfikacji dyskursów, do których nawiązują, i powstałych w ich ramach tekstów. Dlatego przy badaniu utworów parodystycznych odwołujących się do rosyjskiego życia politycznego konieczne jest przynajmniej pobieżne zarysowanie tła społeczno-politycznego, w szczególności nakreślenie charakteru dyskursu politycznego w Rosji i specyficznych warunków jego funkcjonowania. W dalszej kolejności należy przyjrzeć się kanałom serwisu YouTube, na których publikowane są analizowane parodie, oraz formie samych tekstów udostępnianych za pośrednictwem danego medium.

3.1. Specyfika rosyjskiego dyskursu politycznego

Kształt dyskursu politycznego w znacznym stopniu warunkowany jest systemem politycznym obowiązującym w kraju. Politolodzy od wielu lat szukają odpowiedzi na pytanie, do jakiej kategorii przyporządkować ustrój Federacji Rosyjskiej (FR). W pierwszym artykule rosyjskiej konstytucji kraj ten nazywany jest „demokratycznym federacyjnym państwem prawnym o republikańskiej formie rządów”¹. Jednak po wieloletnich obserwacjach zapoczątkowanych w latach 90. ubiegłego wieku, od momentu uruchomienia transformacji ustrojowej, coraz większa liczba badaczy wyraża opinię, że Rosja nie może być uznawana za demokrację, zwłaszcza w liberalnym rozumieniu danego pojęcia. W kolejnych pracach na temat rosyjskiego systemu politycznego pojawiały się terminy, w których wyraz *demokracja* precyzowany był przymiotnikami, mającymi pełniej oddać charakter badanego zjawiska. Powstały m.in. takie określenia, jak *demokracja sterowana*, *delegatywna demokracja*, *demokracja dekoracyjna*, *demokracja nieliberalna*, *demokracja fasadowa* i wreszcie *pseudodemokracja*². Część z nich zaliczyć można do oksymoronów, w których określenia dodawane do rzeczownika *demokracja* stanowią *de facto* zaprzeczenie danego pojęcia.

¹ *Konstytucja Federacji Rosyjskiej*, tł. Z. Cywiński, A. Kubik, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2022, s. 45, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2024/06/Konstytucja_Federacji_Rosyjskiej_2022_strona.pdf (dostęp: 06.03.2024).

² N. Kusa, *Z parlamentu i ulicy do Internetu: opozycja polityczna w putinowskim systemie władzy*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2020, s. 57–59.

Po dojściu do władzy Władimira Putina w rosyjskim systemie politycznym zaczęto doszukiwać się cech autorytarnych. W pierwszej dekadzie XXI w. wśród politologów badających ustrój FR rozpowszechniło się pojęcie *nowoczesnego autorytaryzmu*. Do jego najważniejszych cech należą otwartość ekonomiczna (jednak z zachowaniem ścisłej kontroli władz nad kluczowymi przedsiębiorstwami, w szczególności z sektora energetycznego), istnienie pluralistycznych mediów (w znacznym stopniu zdominowanych jednak przez wydawców uzależnionych od władz), funkcjonowanie konkurencji politycznej (przy czym partie opozycyjne są albo tworzone z inicjatywy władz, albo przez nie kontrolowane, albo pozbawione możliwości swobodnego działania), istnienie społeczeństwa obywatelskiego (ale z zachowaniem ścisłego nadzoru państwa nad organizacjami pozarządowymi), deklarowanie praworządności (wobec społeczeństwa nie jest stosowana przemoc na szeroką skalę, jednak wybrani przedstawiciele opozycji poddawani są surowym represjom).

Aneksja Krymu w 2014 roku i rozpoczęcie otwartego konfliktu zbrojnego w Ukrainie w 2022 roku rzuciły nowe światło na rosyjską politykę. W systemie politycznym Rosji niektórzy badacze zaczęli dopatrywać się cech totalitaryzmu. Do przejawów tego systemu w rosyjskiej polityce należą m.in. hegemonia aparatu państwowego i zastraszanie opozycji, mobilizacja społeczna (punktowa w 2014 roku i częściowa w 2022 roku), ścisła kontrola państwa nad ośrodkami masowego przekazu, istnienie totalnej propagandy z ekspozycją elementów ideologicznych³.

Mając na uwadze złożoność i niejednorodność procesów zachodzących w rosyjskiej polityce, Natalia Kusa określa system tego kraju jako hybrydę cech autorytarnych z fasadowymi elementami demokracji i nielicznymi przejawami reżimu totalitarnego⁴. O dominacji cech autorytarnych w rosyjskiej polityce świadczy ukształtowanie się swoistego monopolu na władzę, która skupia się w rękach jednego przywódcy politycznego i jego najbliższego otoczenia. Centralną postacią na rosyjskiej scenie politycznej od wielu lat pozostaje W. Putin, a reforma konstytucji przeprowadzona w 2020 roku, umożliwiająca politykowi ubieganie się o stanowisko prezydenta na kolejne dwie kadencje, dodatkowo wzmocniła jego pozycję. W Dumie Państwowej od wyborów w 2003 roku dominującą rolę odgrywa partia Jedna Rosja (ros. Единая Россия), która stanowi zaplecze polityczne dla obecnego prezydenta. Na wyższych szczeblach władzy pozycjonują się osoby w mniejszym lub większym stopniu uzależnione od W. Putina. Niewielkie oddziaływanie na kształt polityki

³ O. Nadskakuła-Kaczmarczyk, *Od „suwerennej demokracji” do twardego autorytaryzmu – wzmacnianie roli ośrodka kremłowskiego w Federacji Rosyjskiej*, „Studia Politologiczne” 2016, nr 42, s. 280–284.

⁴ N. Kusa, *Z parlamentu...*, s. 268.

Rosji ma natomiast opozycja. Tę podzielić można na tzw. opozycję systemową, skupiającą partie zarejestrowane przez ministerstwo, oraz niesystemową, tworzoną przez podmioty, którym odmówiono rejestracji lub które się o nią nie ubiegały⁵. Opozycja systemowa w FR składa się z partii, które współpracują z obecnymi władzami lub nie stanowią dla nich poważnego zagrożenia. Oponenci antysystemowi są natomiast skutecznie marginalizowani i wykluczani w dyskursie publicznego.

Niewątpliwie kluczową rolę w relacjach z innymi organami w Rosji odgrywa prezydent, co pozwala również przyporządkować rosyjski system do tzw. systemów prezydenckich lub nawet superprezydenckich. W tym kontekście warto przytoczyć jednak spostrzeżenie Szymona Kardasia, który podkreśla, iż kształt rosyjskiego ustroju zależny jest w największym stopniu nie tyle od instytucji prezydenta, ile od jednostki, która dany urząd sprawuje⁶. Podobną opinię wyrażają Anna Antczak i Irina Plaszkina, zaznaczając, że „[...] rosyjski rynek polityczny nie jest rynkiem instytucji politycznych, lecz rynkiem osobowości, działających w ramach systemu politycznego”⁷.

W związku z ograniczeniem pluralizmu politycznego i dominacją wybranych jednostek w kierowaniu polityką Rosji coraz częściej można spotkać się z opiniami o odrodzeniu nowomowy w dyskursie politycznym. Jak zauważa Michał Jankowicz, wypowiedzi W. Putina, przepełnione treściami ideologicznymi, wykazują pewne podobieństwa do radzieckiego języka totalitarnego. Prezentowany przez prezydenta sposób interpretacji zdarzeń oraz stosowane przez niego sformułowania służą arbitralnemu kreowaniu rzeczywistości. Co więcej, przedstawiane przez polityka obrazy i nominacje wykorzystywane do ich opisu są stale aktualizowane w przekazach zależnych mediów, co przyczynia się do utrwalania w świadomości adresatów jednego, spójnego przekazu generowanego przez rosyjskie władze⁸.

Z pewnością najważniejszym pośrednikiem pomiędzy władzami a społeczeństwem, mającym udział w szerzeniu treści propagandowych, są media. Podporządkowanie tradycyjnych mediów w Rosji doprowadziło do prezentowania w nich spreparowanych treści, w których przedstawiany jest jeden punkt widzenia. Do najczęściej prezentowanych postaci w

⁵ A. Czajowski, *Opozycja polityczna w mentalności rosyjskiej*, [w:] *Na gruzach imperium... W stronę nowego ładu międzynarodowego i społeczno-politycznego w regionie Europy Środkowej i Wschodniej*, red. A. Stępień-Kuczyńska, M. Słowikowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 317.

⁶ Sz. Kardaś, *Aspekty transformacji systemowej w Rosji*, [w:] *Rosja. Refleksje o transformacji*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2010, s.16.

⁷ A. Antczak, I. Plaszkina, *Kultowa propaganda: rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji „Pierwyj kanał”*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 84.

⁸ M. Jankowicz, *Kreowanie świata w rosyjskojęzycznych tekstach prasowych o konflikcie w Donbasie (na materiale gazet rosyjskich i ukraińskich)*, Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2023, s. 295–296.

rosyjskich przekazach medialnych poświęconych polityce należy prezydent. Znaczącą rolę w komunikowaniu na linii prezydent – społeczeństwo w mediach odgrywają również rzecznik prasowy prezydenta Dmitrij Pieskow oraz dyrektor Departamentu Informacji i Prasy Ministerstwa Spraw Zagranicznych FR Marija Zacharowa. Znacznie rzadziej prezentowana jest opozycja systemowa, której wypowiedzi przywoływane są przeważnie dla poparcia stanowiska prezydenta lub przedstawiane są w sposób kompromitujący dla danych partii.

Uzależnienie tradycyjnych mediów sprzyja kreowaniu spójnego wizerunku prezydenta. Na podstawie analizy prezentowanych w środkach masowego przekazu wypowiedzi wiodących polityków, premiera kraju, prezydenta, posłów i liderów opozycji Olga Siewierskaja i Lewon Saakian wyróżnili następujące obrazy stanowiące podstawę wizerunku W. Putina: władca („державник”), patriota („патриот”), wybraniec ludu („народный избранник”), przywódca ludu („вождь народа”), osoba prosta („простой человек”), żelazna ręka („сильная рука”)⁹. W. Putin przedstawiany jest przeważnie jako silny przywódca oraz gwarant stabilności w kraju, co ma szczególne znaczenie w kontekście konfrontowania aktualnej sytuacji społeczno-politycznej w Rosji z okresem chaotycznych lat 90., które zapisały się w historii pod znakiem upadku ZSRR i trudności związanych z transformacją ustrojową. W kwestii kontaktów zagranicznych prezydent pokazywany jest jako osoba zdecydowana, broniąca rosyjskich interesów na arenie międzynarodowej. Ważny zabieg tworzenia wizerunku W. Putina stanowi kreowanie historii ze spędzania czasu wolnego, prezentowanie zainteresowań i talentów prezydenta. Działania te są ukierunkowane na zmniejszenie dystansu między politykiem a „przeciętnym obywatelem”. Nie mniej istotne jest eksponowanie lub kreowanie pozytywnych cech charakteru W. Putina, takich jak powściągliwość, zrównoważona emocjonalność, poczucie miary, uprzejmość¹⁰. Zabiegom tym towarzyszy ukrywanie informacji o przeszłości prezydenta, jego młodości, początkowych etapach kariery politycznej i członkach jego rodziny.

W zależnych mediach idealizowanie postaci prezydenta koresponduje ze spójnością prowadzonej przez niego narracji. Do tej pory opublikowano wiele analiz dotyczących retoryki rosyjskich władz¹¹. Na ich podstawie można wyróżnić kilka charakterystycznych elementów oficjalnej narracji Kremla.

⁹ Tłumaczenie własne – A.J.: O. Северская, Л. Саакян, *Образ, имидж, репутация политика в языке и актуальном политическом дискурсе (опыт корпусного исследования)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2020, nr 2(11), s. 367.

¹⁰ A. Antczak, I. Plashkina, *Kultowa propaganda...*, s. 51.

¹¹ m.in. ibidem; U. Patocka-Sigłowy, *Komunikowanie polityczne w Rosji: specyfika dyskursu prezydenckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019; T. Dubrovskaya, T. Kharlamova, *Representations of*

Kreowanie silnej opozycji „swój – obcy” w relacjach Rosja – kraje zachodnie

N. Kusa upatruje głównych przejawów totalitaryzmu rosyjskiej polityki w retoryce szukania wspólnego wroga i przenoszenia na niego odpowiedzialności za wewnętrzne problemy państwa¹². W rosyjskich przekazach medialnych naczelnym przeciwnikiem FR są Stany Zjednoczone. Negatywnie przedstawiane są również państwa należące do Unii Europejskiej, które uznawane są za jednostki niesamodzielne, zależne od polityki USA. Wewnętrzni przeciwnicy polityczni, którzy mogliby zaszkodzić wizerunkowi władz, często określani są mianem *zagranicznych agentów*. Do elementów propagandy antyzachodniej należy też kreowanie zagrożenia destabilizacji wynikającej z demokratyzacji, a także zniekształcanie liberalnych idei. Rosja w kontaktach z krajami zachodnimi przedstawiana jest jako kraj samodzielny, o dużej autonomii, jednak nieotrzymujący należytego szacunku.

Kształtowanie polityki historycznej

Szczególne pozycja Rosji motywowana jest przede wszystkim zwycięstwem w II wojnie światowej (nazywanej Wielką Wojną Ojczyźnianą). Wydarzenie to poddawane jest gloryfikacji, a współczesne zdarzenia polityczne są często porównywane do wydarzeń z XX wieku. Sukcesy historyczne Rosji są eksponowane m.in. w trakcie obchodów świąt i towarzyszących im parad. W mediach nierzadko przedstawiani są weterani wojenni, przypominający o wielkości Rosji i nawołujący do kultywowania tradycji. W stosunku do przeciwników polityki rosyjskiej często stosowane są pejoratywne nominacje nawiązujące do II wojny światowej (np. określenie *faszysta*¹³). W niektórych przekazach dają się zaobserwować imperialistyczne resentymenty przejawiające się w odwołaniach zarówno do potęgi Imperium Rosyjskiego, jak i Związku Radzieckiego.

Nawiązywanie do tradycyjnych wartości

W zależnych mediach podtrzymywane są mity narodowe, które mają za zadanie utwierdzić odbiorców w przekonaniu o duchowej wyjątkowości Rosjan. Pod szczególną protekcją władz znajduje się cerkiew prawosławna. Podkreślana jest również konieczność obrony kultury i języka rosyjskiego w kraju oraz za granicą. Naruszenie danych wartości w państwach znajdujących się w rosyjskiej strefie wpływów stanowi niekiedy usprawiedliwienie agresywnych działań skierowanych na te kraje.

ideological and cultural values in modern Russian political discourse, „Philologia Hispalensis” 2012, nr 26, s. 107–127.

¹² N. Kusa, *Z parlamentu...*, s. 69.

¹³ O stosowaniu nominacji *faszysta* zob. A. Antczak, I. Plashkina, *Kultowa propaganda...*, s. 101).

Szerzenie ujednoliconego przekazu nie byłoby możliwe bez ingerencji władz w przestrzeń medialną. Od mediów zależy bowiem, jakie informacje zostaną przekazane opinii publicznej i w jaki sposób zostaną naświetlone.

3.2. Opozycja w rosyjskiej przestrzeni internetowej

Warunkiem zachowania pluralizmu politycznego jest istnienie zróżnicowanego rynku mediów, na którym prezentowane są odmienne punkty widzenia. Jednak w systemach o charakterze autorytarnym swoboda przepływu informacji jest ograniczona. W tego typu krajach dominująca siła polityczna dąży do podporządkowania sobie wiodących środków masowego przekazu, tworząc swoisty monopol informacyjny.

W Rosji środki masowego przekazu są w znacznym stopniu kontrolowane przez władze. Głównym organem odpowiedzialnym za nadzór nad mediami oraz nakładanie cenzury na niedozwolone treści jest Federalna Służba ds. Nadzoru w Sferze Łączności, Technologii Informacyjnych i Komunikacji Masowej – Roskomnadzor (ros. Федеральная служба по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций – Роскомнадзор). Roskomnadzor jest organem wykonawczym: do jego zadań należy wdrażanie przyjętych aktów prawnych. W wyniku kolejnych nowelizacji ustawy *O informacji, technologiach informacyjnych i ochronie informacji* prowadzonych w latach 2012 – 2013 kompetencje organu zostały jednak znacznie rozszerzone. Roskomnadzor zyskał prawo do blokowania wybranych treści, a nawet całych stron internetowych bez sankcji sądu, co zapewniło mu szeroką swobodę działania. Nad przestrzeganiem prawa w środkach masowego przekazu czuwają również organy siłowe, w szczególności Federalna Służba Bezpieczeństwa (a ponadto Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Komitet Śledczy i Prokuratura Generalna)¹⁴.

Działaniom rosyjskiej instytucji cenzury przez długi czas opierał się Internet. W przeciwieństwie do treści publikowanych w tradycyjnych środkach masowego przekazu, takich jak czasopisma, radio, telewizja, monitorowanie wszystkich informacji zamieszczanych w rosyjskojęzycznej części Internetu było (i nadal jest) w praktyce niewykonalne. Sieć internetowa, zapewniająca szeroką swobodę przepływu informacji, szybko stała się areną działań opozycji. Gdy przeważająca część rosyjskich stacji telewizyjnych znalazła się pod kontrolą państwa, wiele niezależnych mediów przeniosło

¹⁴ M. Domańska, *Zakneblować Runet, uciszyć społeczeństwo. Kremłowskie ambicje „suwerenizacji” Internetu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-12-04/zakneblowac-runet-uciszyz-spoleczenstwo-kremlowskie-ambicje> (dostęp: 27.09.2023).

swoją działalność do przestrzeni wirtualnej¹⁵. W Internecie krytyczne wobec władz treści publikowały m.in. gazeta internetowa Lenta.ru, strony internetowe dzienników Kommiersant i Wiedomosti, kanał telewizji internetowej Dożd', radio Echo Moskwy. Powstawały też oficjalne strony przedstawicieli opozycji. Popularnym kanałem komunikacji z rosyjskim społeczeństwem wśród opozycjonistów i aktywistów stały się blogi (prowadzone głównie w serwisie LiveJournal), które pozwoliły na umieszczanie szczegółowych, wyjaśniających treści. Aby zwiększyć swoją rozpoznawalność (zwłaszcza wśród młodszego pokolenia Rosjan) opozycyjni politycy i działacze polityczni zaangażowali się w prowadzenie profili w mediach społecznościowych.

Dostęp do Internetu pozwolił opozycji niesystemowej i emigrantom politycznym na upowszechnianie swoich poglądów. Umożliwił im działania, które nie mogłyby być realizowane w kontrolowanych przez władze środkach masowego przekazu. Do działań tych należą w szczególności:

- informowanie o własnych programach i propozycjach (a także tworzenie wizerunku i budowanie poparcia jako podstawy przyszłego udziału w rywalizacji politycznej),
- informowanie o nadużyciach władz (dokumentowanie przypadków korupcji, ujawnianie afer z uczestnictwem wiodących polityków, urzędników państwowych, oligarchów, dużych firm państwowych),
- obserwacja procesu wyborczego i ujawnianie fałszerstw wyborczych (upowszechnianie informacji o nadużyciach dokonanych w trakcie wyborów, angażowanie obywateli do uczestnictwa w wyborach w roli obserwatorów i publikowania informacji o nieprawidłowościach, np. na portalach inicjatyw Gołos i Sonar),
- mobilizacja do protestów i relacjonowanie ich przebiegu.

Potencjał Internetu jako platformy wykorzystywanej do organizacji ruchów opozycyjnych uświadomiono sobie w pełni podczas serii protestów zorganizowanych w większych rosyjskich miastach na przełomie 2011 i 2012 roku. Antyrządowe manifestacje pod wspólnym hasłem „za uczciwe wybory!” były reakcją na fałszerstwa, do których miało dojść podczas wyborów do Dumy Państwowej w grudniu 2011 r. Do niespotykanych dotąd na tę skalę protestów w Rosji mobilizowano głównie poprzez media społecznościowe, w których publikowano informacje o miejscu i czasie planowanych wieców oraz udostępniano materiały z ich przebiegu. W upowszechnianie wiadomości o protestach zaangażowane były także

¹⁵ N. Kusa, *Z parlamentu...*, s. 173.

większe media internetowe: radio Echo Moskwy, telewizja Dożd' czy serwis informacyjny Lenta.ru¹⁶.

W odpowiedzi na wystąpienia o charakterze antyrządowym rosyjskie władze podjęły środki krępujące niezależność mediów, m.in. doprowadziły do zmian własnościowych w wybranych wydawnictwach oraz zreformowały prawodawstwo obejmujące komunikację w przestrzeni sieciowej¹⁷. Od 2012 r. przyjęto szereg ustaw i nowelizacji ograniczających wolność słowa w sieci. Obejmowały one m.in.:

- nadanie Roskomnadzorowi prawa do blokowania stron internetowych zawierających szeroko rozumiane treści szkodliwe i ekstremistyczne bez sankcji sądu;
- nałożenie wysokich kar za publikowanie niedozwolonych treści (np. urażających uczucia religijne bądź godzących w symbole państwowe i organy sprawujące władzę), rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji oraz wzywanie do działalności ekstremistycznej;
- nałożenie na blogerów ograniczeń charakterystycznych dla mediów (np. obowiązku rejestracji i ujawnienia danych osobowych w przypadku prowadzenia blogów odwiedzanych przez więcej niż 3000 czytelników dziennie);
- nałożenie na osoby prawne obowiązku przechowywania danych obywateli Rosji wyłącznie na terytorium FR (ograniczenie możliwości używania serwerów zagranicznych);
- ograniczenie dopuszczalnego udziału kapitału zagranicznego w mediach rosyjskich do 20%;
- wprowadzenie zakazu zakładania w Rosji środków masowego przekazu przez obywateli obcych krajów;
- nałożenie na właścicieli zasobów internetowych i operatorów łączności nakazu przechowywania przesyłanych w Internecie treści tekstowych i audiowizualnych, rozmów telefonicznych oraz wiadomości SMS przez okres sześciu miesięcy oraz wprowadzenie nakazu ich udostępniania na polecenie służb specjalnych bez sankcji sądu;
- nałożenie na operatorów serwisów anonimizujących, sieci VPN, sieci TOR i serwerów proxy zakazu umożliwiania dostępu do stron internetowych blokowanych przez Roskomnadzor;
- zniesienie anonimowości użytkowników komunikatorów internetowych poprzez wprowadzenie konieczności rejestracji;

¹⁶ A. Litvinenko, F. Toepfl, *The „Gardening” of an authoritarian public at large: How Russia’s ruling elites transformed the country’s media landscape after the 2011/12 protests „For Fair Elections”*, „Publizistik” 2019, nr 64, s. 231–232.

¹⁷ Ibidem, s. 225–227.

– umożliwienie nadania mediom zagranicznym działającym na terenie FR statusu „agenta zagranicznego”,

– nałożenie na sieci społecznościowe obowiązków związanych z kontrolą zakazanych przez państwo treści (np. informacji o nielegalnych zgromadzeniach czy zniesławieniu władz)¹⁸.

W odpowiedzi na rosnącą presję osoby krytycznie nastawione do władz zaczęły przenosić swoją działalność do nowych środowisk internetowych. Platformą szczególnie chętnie wybieraną przez opozycjonistów okazał się YouTube, serwis służący do hostingu wideo, założony w USA w 2005 roku i dostępny w rosyjskiej wersji językowej od 2007 roku. Treści publikowane w serwisie były początkowo tworzone w większości nie przez profesjonalnych dziennikarzy, a przez wideoblogerów-aktywistów¹⁹. Do wiodących pod względem oglądalności należały niewątpliwie dwa kanały opozycjonisty Aleksieja Nawalnego: *Алексей Навальный*²⁰ i *Навальный LIVE*²¹, na których komentowano aktualne wydarzenia polityczne i publikowano wyniki śledztw dotyczących korupcji i ukrytych majątków przedstawicieli rosyjskich władz, m.in. film o nadużyciach korupcyjnych Dmitrija Miedwediewa *Он вам не Димон*²² (ponad 47 milionów wyświetleń²³) oraz dokument o finansowaniu budowy i kosztów utrzymania czarnomorskiej rezydencji W. Putina *Дворец для Путина. История самой большой взятки*²⁴ (ponad 134 milionów wyświetleń²⁵). Popularność, jaką A. Nawalny zawdzięczał w dużej mierze swojej aktywności publicystycznej w sieci, podniosła go do rangi lidera rosyjskiej opozycji i głównego konkurenta W. Putina na urząd prezydenta.

Serwis YouTube stał się polem wyrażania krytyki nie tylko dla osób bezpośrednio powiązanych z działalnością polityczną czy publicystyczną. Zamieszczano w nim również treści niezależnych wideoblogerów, satyryków, parodystów, którzy w sposób bardziej zawołowany komentowali negatywne przejawy życia politycznego w FR. Ich filmy swoją

¹⁸ M. Domańska, *Zakneblować Runet...*, (dostęp: 27.09.2023); M. Domańska, *Dokrećcie śruby. Represyjne ustawy Putina*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-02-18/dokrecanie-sruby-represyjne-ustawy-putina> (dostęp: 27.09.2023).

¹⁹ *Vloger* (również: *wideobloger*) – osoba, prowadząca blogi w formie filmów wideo (N. Kusa, *Z parlamentu...*, s. 183).

²⁰ Алексей Навальный, <https://www.YouTube.com/@NavalnyRu> (dostęp: 27.03.2025).

²¹ Навальный LIVE, <https://www.YouTube.com/@NavalnyLiveChannel> (dostęp: 27.03.2025).

²² Алексей Навальный, *Он вам не Димон*, YouTube, 2017, https://www.YouTube.com/watch?v=qrwk7_GF9g (dostęp: 26.03.2025).

²³ Stan na 26.03.2025 r.

²⁴ Алексей Навальный, *Дворец для Путина. История самой большой взятки*, YouTube, 2021, <https://www.YouTube.com/watch?v=ipAnwilMncl> (dostęp: 26.03.2025).

²⁵ Stan na 26.03.2025 r.

lekką i przeważnie krótką formą docierały do szerokiego grona odbiorców, szczególnie przedstawicieli młodszego pokolenia Rosjan.

Popularność platformy YouTube wśród przeciwników władz wynika z wielu czynników. Pierwszym z nich jest niewątpliwie lokalizacja serwerów za granicą, co uniemożliwia rosyjskim instytucjom cenzury ingerencję w publikowane treści. Rosyjskie organy odpowiedzialne za komunikację w sieci mogą zgłosić do firmy Google żądania usunięcia wybranych treści, jednak nie wszystkie tego typu roszczenia są zaspokajane. Drugim czynnikiem jest możliwość dotarcia do szerokiej grupy internautów, którzy regularnie korzystają z serwisu YouTube. Zgodnie z danymi agencji *We Are Social* z 2021 YouTube był najczęściej odwiedzaną siecią społecznościową w Rosji: w roku badania korzystało z niego łącznie 85,4% rosyjskich użytkowników Internetu²⁶.

Inną przyczyną stojącą za sukcesem YouTube jest otwarta polityka publikowania treści i wielość funkcji umożliwiających interakcję pomiędzy użytkownikami serwisu. Pod tym względem YouTube jest wyraźnym przykładem platformy opartej na kulturze uczestnictwa (partycypacji). Polega ona na wolnym dostępie odbiorców do kształtowania treści medialnych. Jak wyjaśnia Bogusław Skowronek:

Istotą „kultury partycypacji” jest aktywizacja semiotyczna jej użytkowników polegająca na rozmaitych możliwościach wyrażania siebie (głównie w Sieci, ale nie tylko), aktywnym zaangażowaniu i komunikowaniu z innymi, przekształcaniu oficjalnych tekstów kulturowych, wreszcie na czerpaniu przyjemności ze sprzeciwu wobec znaczeń dominujących²⁷.

Jak podkreśla Henry Jenkins, w kulturze uczestnictwa rozszerza się zakres głosów, które mogą zostać usłyszane i choć niektóre z nich mają większe znaczenie, żaden nie przemawia z niekwestionowanym autorytetem. Przekaz jednokierunkowy, charakterystyczny np. dla telewizji, zostaje zastąpiony przekazem wielokierunkowym, w którym uczestnicy na równych prawach mogą dzielić się informacjami. Co więcej, ten rodzaj komunikacji nie tylko obniża bariery uczestnictwa w produkcji i dystrybucji treści, ale także stwarza warunki mobilizujące uczestników do dzielenia się stworzonymi przez siebie tekstami²⁸. Czynnikiem zachęcającym do publikowania jest możliwość uzyskania natychmiastowej informacji zwrotnej w postaci opinii czy komentarzy ze strony innych użytkowników.

²⁶ K. Chawryło, *Kreml odcina zachodnie sieci społecznościowe*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-15/kreml-odcina-zachodnie-sieci-spolecznosciowe> (dostęp: 28.09.2023).

²⁷ B. Skowronek, *Mediolingwistyka: wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013, s. 44.

²⁸ H. Jenkins, *What Happened Before YouTube*, [w:] J. Burgess, J. Green, J. Hartley, H. Jenkins, *YouTube: Online Video and Participatory Culture*, Polity Press, Malden 2009, s. 116.

YouTube na ogół nie wprowadza ograniczeń dotyczących tego, kto może zostać nadawcą publikowanych w serwisie treści. Ponadto platforma oferuje bogatą siatkę funkcji umożliwiających komunikację między jej użytkownikami, m.in. pole komentarzy oraz reakcje „to mi się podoba” i „to mi się nie podoba” dostępne pod filmami. Dystrybucja treści jest ułatwiona dzięki opcji zamieszczania filmów na innych portalach społecznościowych. Motywacją do regularnego publikowania jest ponadto możliwość czerpania dochodu z reklam, którego wysokość uzależniona jest nie od statusu nadawcy, a od ilości subskrypcji kanału oraz liczby wyświetleń umieszczanych na nim filmów.

Oczywiście wyobrażenia o pełnej swobodzie publikowania na platformie YouTube należy uznać za iluzoryczne. Serwis podaje szczegółową listę treści, których zamieszczanie na stronie jest zabronione. Niektóre restrykcje mogą mieć podłoże polityczne. Dla przykładu w marcu 2022 zarząd spółki Alphabet, firmy matki YouTube, podjął decyzję o wstrzymaniu monetyzacji i wprowadzeniu blokady kanałów finansowanych przez państwo rosyjskie. Przyczyną danej decyzji było rozpoczęcie przez Rosję operacji wojskowej w Ukrainie²⁹.

W tym kontekście należy wspomnieć, że YouTube nie jest wykorzystywany jedynie przez opozycjonistów i osoby krytycznie ustosunkowane do rosyjskich elit rządzących. Profile na platformie zakładają także politycy należący do dominującej partii oraz zależne od władz media, m.in. przedsiębiorstwo medialne Rossija Siegodnia, kanały telewizyjne Rossija i Rossija 24, a także Pierwszy Kanał. Materiały publikowane są również przez niezależnych wideoblogerów wpierających politykę Kremļa.

Od 2022 roku działania władz zmierzające do ograniczenia wolności słowa w rosyjskiej przestrzeni internetowej znacznie się nasiliły. W marcu wymuszono zawieszenie działalności radia Echo Moskwy i telewizji Dożd' z powodu relacjonowania wydarzeń w Ukrainie w sposób niezgodny z oficjalnym stanowiskiem FR. Z terytorium Rosji wycofało się także wiele zagranicznych mediów, takich jak BBC News czy Google News. Co więcej, zaostrzyła się polityka względem sieci społecznościowych. Na terytorium Rosji zablokowano serwisy Facebook, Twitter i Instagram. Pomimo stosowania licznych gróźb w kierunku właścicieli serwisu YouTube za nieusuwanie wskazywanych przez cenzurę treści, rosyjskie władze powstrzymały się od ostatecznego zamknięcia dostępu do platformy³⁰. YouTube wciąż wydaje się utrzymywać swoją wysoką pozycję w Rosji, której nie jest w stanie przejąć alternatywny serwis RuTube. Choć w obawie przed represjami ze strony organów ścigania

²⁹ K. Chawryło, *Kreml odcina zachodnie sieci...* (dostęp: 28.09.2023).

³⁰ M. Domańska, K. Chawryło, *Dyktatura wojenna: władza i społeczeństwo w Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-03-22/dyktatura-wojenna-wladza-i-spoleczenstwo-w-rosji> (dostęp: 28.09.2023).

wiele osób decyduje się na zamknięcie swoich kanałów, znaczna część użytkowników pozostaje aktywna i kontynuuje swoją polemikę z rządzącymi. Dotyczy to zarówno osób bezpośrednio zaangażowanych w politykę, jak i tych, którzy wyrażają krytykę w bardziej dyskretny sposób, m.in. poprzez parodie.

3.3. Charakterystyka wybranych kanałów parodystycznych

Ze względu na ogólnodostępność platformy YouTube i niewielką ilość ograniczeń dotyczących publikacji treści parodie polityczne zamieszczane w serwisie cechują się wysoką różnorodnością. W niektórych tekstach wyraźnie wybrzmiewa krytyka władz, inne wydają się koncentrować bardziej na osiągnięciu efektu komicznego, unikając jednoznacznej oceny omawianych zjawisk. Wszystkie te teksty łączy jednak fakt, że poprzez imitację i wprowadzanie przekształceń w stosunku do pierwowzoru zwracają uwagę na jego strukturę i kształtujące go środki. Jak zaznacza Ch. Tryon, parodie polityczne zapewniają swego rodzaju metakomentarz na temat funkcjonowania dyskursu źródłowego³¹.

Kanały, na których zostały umieszczone analizowane parodie, kontrastują ze sobą m.in. pod względem publikowanych treści oraz charakteru działalności ich twórców. Uwzględniając dane różnice, kanały te można podzielić na kilka kategorii:

- kanały programów humorystycznych,
- imienne kanały komików,
- kanały anonimowych użytkowników,
- kanały działaczy politycznych,
- kanały medialne i programy telewizyjne³².

Pierwszą grupę tworzą profile, na których publikowane są profesjonalne programy humorystyczne. Do najważniejszych z nich należą kanał *Усы Пескова* oraz *Запоевник*.

³¹ C. Tryon, *Pop politics: Online parody videos, intertextuality, and political participation*, „Popular Communication” 2008, nr 4(6), s. 210.

³² Do analizy wybrano charakterystyczne dla platformy YouTube filmy, których treści tworzone są z myślą o „utrwaleniu w postaci wideo”, nie zaś „odgrywaniu na scenie”. Z tego względu w badaniu nie uwzględniono m.in. skeczy kabaretowych, przeznaczonych do prezentowania na żywo przed publiką i wtórnie odtwarzanych w środkach masowego przekazu (najczęściej w telewizji). W serwisie YouTube występy kabaretowe spotykane są przeważnie w postaci nagrań, pochodzących najczęściej z telewizji i udostępnianych nie przez twórców kabaretowych, a przez widzów. Rzecz jasna, nie należy zapominać o roli, jaką formy te odgrywały (i nadal odgrywają) w kształtowaniu krytyki politycznej. T. Szczerbowski, zajmujący się badaniem tekstów nowomowy poprzez eksponowanie jej cech. Jak zaznacza autor, kabaret polityczny przedostatniej dekady XX wieku nie był zjawiskiem czysto rozrywkowym, lecz jako sztuka aluzji i kamuflażu pozwalał twórcom na komentowanie rzeczywistości komunistycznej, przełamując funkcjonującą cenzurę (T. Szczerbowski, *O grach językowych...*).

Zamieszczone na nich utwory komiczne wyróżnia systematyczność i wysoka częstotliwość publikacji oraz złożona, multiplikowana forma.

Anonimowy profil *Усы Пескова*³³ został założony na portalu YouTube w 2017 roku i obecnie liczy ponad 300 tys. subskrybentów³⁴. Swoją nazwą nawiązuje do postaci D. Pieskowa, rzecznika prasowego prezydenta FR, piastującego dane stanowisko od maja 2012 roku. Kanał specjalizuje się w publikacji humorystycznych filmów poświęconych rosyjskiej polityce, w szczególności krótkich wiadomości politycznych opatrzonych zabawnym komentarzem. W jego skład wchodzi także rubryki *Усы уполномочены объяснять, ПТН в ПТН* oraz *Международное обозрение*, zawierające animowane parodie, których bohaterami są D. Pieskow, a także wybrani rosyjscy politycy i dyplomaci, w szczególności W. Putin, D. Miedwiediew i M. Zacharowa. Parodie powstają w odpowiedzi na bieżące wydarzenia polityczne i niosą wyraźnie opozycyjny charakter.

Усы Пескова posiadają również konto w komunikatorze Telegram. Kanał cieszy się dużą rozpoznawalnością: do jego znajomości przyznał się m.in. rzecznik prasowy prezydenta.

Я «Усы Пескова» очень люблю, там есть очень хороший, злой, но элегантный юмор³⁵.

Ważne miejsce w mozaice rosyjskojęzycznych kanałów humorystycznych zajmuje *Заповедник*³⁶ – profil, na którym regularnie transmitowany jest animowany program satyryczny o tej samej nazwie, poświęcony bieżącym wydarzeniom polityki rosyjskiej i zagranicznej. Kanał został założony w 2017 roku i zrzesza obecnie ponad 1,1 mln subskrybentów³⁷. Program *Заповедник* jest projektem o charakterze międzynarodowym, realizowanym na zlecenie stacji nadawczej Deutsche Welle. W produkcję są zaangażowani głównie rosyjscy i łotewscy twórcy. Do nagrywania odcinków wykorzystywane są zaawansowane programy animacyjne, m.in. platforma Unity, służąca do generowania gier komputerowych, oraz technologia motion capture, pozwalająca na przetwarzanie ruchów aktora na ruchy postaci animowanych. Każdy odcinek, trwający kilkanaście minut, składa się z kilku wątków, które niekiedy publikowane są na kanale oddzielnie. Z punktu widzenia charakterystyki gatunkowej większość z nich należy uznać za satyrę, jednak pojawiają się również teksty parodystyczne. Bohaterami serialu, poza imitowanymi politykami, są postacie zwierzęce nawiązujące do bohaterów dziecięcego programu telewizyjnego *Спокойной ночи*,

³³ Усы Пескова, https://www.YouTube.com/@Усы_Пескова (dostęp: 27.03.2025).

³⁴ Stan na: 27.03.2025.

³⁵ Дмитрий Песков: о давлении на журналистов, пытках в России и преемнике Путина, RTVI, 2021, <https://rtvi.com/news/dmitriy-peskov-o-davlenii-na-zhurnalistov-pytках-v-rossii-i-kto-esli-ne-putin/> (27.06.2024) (zapis oryginalny).

³⁶ Заповедник, <https://www.YouTube.com/@zapovednik> (dostęp: 27.03.2025).

³⁷ Stan na: 27.03.2025.

малыши (wilk, zając i wrona), a także sowa. Program jest transmitowany na platformie YouTube, stronie internetowej Deutsche Welle, w wielu sieciach społecznościowych oraz retransmitowany w wybranych rosyjskich mediach (np. na kanale telewizji Dožd'), co zapewnia mu stosunkowo dużą grupę odbiorców.

Następna kategoria obejmuje kanały rosyjskojęzycznych wideoblogerów, komików, którzy występują pod własnym imieniem i nazwiskiem (ewentualnie pod pseudonimem artystycznym). Osoby te odgrywają role w tworzonych przez siebie parodiach, wcielając się w rosyjskich polityków.

Do aktywnych wideoblogerów w danej grupie należy m.in. rosyjski komik o pseudonimie Dienis Czużoj³⁸ (prawdziwe imię: Dienis Alesin). Jego podstawową formą artystyczną jest komedia stand-up, choć twórca publikuje również komentarze i podcasty poświęcone kulturze i polityce, a także parodie polityczne, w których odgrywa postać lidera fikcyjnej partii Неуверенная Россия. Dużą popularnością w serwisie YouTube (1,21 mln subskrybentów³⁹) cieszy się kanał parodystyczny Jurija Wielikiego⁴⁰. Ukraiński komik, znany przede wszystkim z występów w studiu Kwartal 95, regularnie zamieszcza na swoim profilu filmy, w których imituje rosyjskich i ukraińskich polityków. Inny charakter miał kanał *Козырный угол*⁴¹, który zawiesił swoją działalność w 2022 roku. Profil był prowadzony przez odeskiego wideoblogera Nikitę Kozyriewa słynącego z umiejętności imitowania głosów. Artysta zamieszczał na nim filmy, w których naśladował styl wypowiedzi znanych osobistości. W specjalnej rubryce *Закази политика* autor wcielał się w przedstawicieli rosyjskich, ukraińskich i białoruskich władz, wykonując ich głosem przeróbki popularnych utworów muzycznych. Autorem tekstów parodii była współpracownica N. Kozyriewa, Alina Szarafutdinowa. Parodie polityczne są również publikowane na kanałach artystów, których główna działalność nie koncentruje się na treściach humorystycznych. Jako przykład można przywołać rosyjskiego wideoblogera Jegora Łoskutowa⁴², który zajmował się tworzeniem podcastów poświęconych różnym zjawiskom kultury popularnej i sporadycznie publikował utwory o charakterze parodystycznym.

Znaczną grupę rosyjskojęzycznych komików zrzesza kanał *Parody Club*⁴³, liczący ponad 1,06 mln subskrybentów⁴⁴. Swoje nagrania publikują na nim tacy humoryści, jak

³⁸ Денис Чужой, https://www.YouTube.com/@denis_chuzhoi (dostęp: 27.03.2025).

³⁹ Stan na: 27.03.2025.

⁴⁰ Юрий ВЕЛИКИЙ, https://www.YouTube.com/@Yuri_Velikiy (dostęp: 27.03.2025).

⁴¹ КОЗЫРНЫЙ УГОЛОК, <https://www.YouTube.com/@NikitaKozyrev> (dostęp: 18.07.2022).

⁴² ЕГОР, <https://www.YouTube.com/@egorloskutov> (dostęp: 20.04.2021).

⁴³ Parody Club, <https://www.YouTube.com/@ParodyClub> (dostęp: 27.03.2025).

⁴⁴ Stan na 27.03.2025.

Maksim Gałkin, Ilja Sobolew, Paweł Wola czy Andriej Skorochoch. Część z nich zyskała popularność dzięki udziałowi w programie telewizyjnym *Comedy Club*. Podstawę materiałów zamieszczanych na kanale w serwisie YouTube tworzą odgrywane przez komików parodie o różnej tematyce, w tym politycznej.

Obok twórców prowadzących autorskie profile komponowaniem parodii politycznych zajmują się także anonimowi użytkownicy. Ich kanały cechują się dużą różnorodnością publikowanych treści. Umieszczane na nich parodie przeważnie nie zawierają gry aktorskiej, lecz stanowią animacje lub kompilacje oryginalnych nagrań z politykami, wykonane najczęściej w gatunku RYTP (Russian YouTube Poop)⁴⁵. W porównaniu z poprzednią kategorią kanały z tej grupy przeważnie zrzeszają mniejszą liczbę subskrybentów, choć spotkać można także profile z kilkuset tysięczną publiką, np. *CAR CAR TV*⁴⁶ (251 tys.⁴⁷) czy *ValorMainStream*⁴⁸ (226 tys.⁴⁹)

Nietypową grupę tworzą parodie publikowane na kanałach działaczy politycznych. Za przykład mogą posłużyć filmy wykonane metodą RYTP umieszczone na oficjalnym kanale A. Nawalnego *Навальный LIVE*⁵⁰, w których parodiowani są przedstawiciele rosyjskich elit politycznych. Ciekawym fenomenem są parodie debat wyborczych upowszechniane na kanale partii politycznej Sprawiedliwa Rosja (ros. Справедливая Россия)⁵¹. Dane utwory należą do serii animowanych filmów stworzonych w celach agitacyjnych na zamówienie partii w związku z uczestnictwem w wyborach parlamentarnych w Rosji w 2016 roku. Każdy z filmików prezentuje debatę polityczną (*дебат*⁵²) prowadzoną w formie pojedynków freestyle'owych⁵³, w których biorą udział reprezentanci partii Sprawiedliwa Rosja z jednej strony i wybrani przedstawiciele konkurencji z drugiej strony. Utwory mają na celu zaprezentowanie programów wyborczych w sposób atrakcyjny dla młodszego pokolenia. W filmach kandydat partii finansującej projekt przedstawiany jest zawsze w pozytywnym świetle, natomiast jego konkurent – w sposób negatywny.

Na portalu YouTube funkcjonują również profile mediów (telewizji, radia, stron internetowych), które, poza publikowaniem treści przeznaczonych dla omawianej platformy,

⁴⁵ Bardziej szczegółowo filmy RYTP zostały opisane w rozdziale 3.4. *Kompozycja parodii audiowizualnych*.

⁴⁶ CAR CAR TV, <https://www.YouTube.com/@CARCARTV> (dostęp: 27.03.2025).

⁴⁷ Stan na 27.03.2025.

⁴⁸ ValorMainStream, <https://www.YouTube.com/@ValorMainStream> (dostęp: 27.03.2025).

⁴⁹ Stan na 27.03.2025.

⁵⁰ Навальный LIVE, <https://www.YouTube.com/@NavalnyLiveChannel> (dostęp: 27.03.2025).

⁵¹ Партия СПРАВЕДЛИВАЯ РОССИЯ – ЗА ПРАВДУ, <https://www.YouTube.com/@spravoross> (dostęp: 27.03.2025).

⁵² Hybrydalny wyraz *дебат* powstał w wyniku połączenia rosyjskiego wyrazu *дебата* (pol. *debata*) i angielskiego leksemu *battle* (pol. *bitwa*).

⁵³ Pojedynek freestyle'owy jest to improwizowany pojedynek muzyczny z udziałem dwóch raperów.

dokonują retransmisji zewnętrznych materiałów. Jako przykład można przywołać oficjalny kanał telewizji Dożd'⁵⁴ utworzony na platformie YouTube w kwietniu 2010 roku. Wśród udostępnianych na nim materiałów znajdują się m.in. parodie aktora Nikity Kukuszki, wcielającego się w *alter ego* prezydenta FR Niewładimira Niewładimirowicza Nieputina (ros. Невладимир Невладимирович Непутин). Parodie polityczne publikowane są także na kanale niezależnego portalu internetowego Meduza⁵⁵. Profile w serwisie YouTube posiadają ponadto wybrane produkcje telewizyjne, np. rosyjski program rozrywkowy *Вечерний Ургант*⁵⁶, prowadzony przez Iwana Urganta. Kanał publikował fragmenty wywiadów z oryginalnych odcinków oraz samodzielne materiały prezentowane w ramach audycji, np. parodie z udziałem I. Urganta, wcielającego się w znane rosyjskie osobistości. Profil, powiązany ze stacją telewizyjną Pierwszy kanał, został zablokowany przez korporację Google w 2022 roku⁵⁷.

Kanały, na których zostały opublikowane analizowane utwory, charakteryzują się znaczną różnorodnością. Należy jednak zauważyć, że od 2022 roku doszło do znaczących zmian w obszarze parodii politycznych. Wiele kanałów parodystycznych zawiesiło swoją działalność, podczas gdy inne ograniczyły publikację treści krytycznych wobec władz. Tego typu zmiany mogą być wynikiem obaw przed potencjalnymi represjami politycznymi, związanymi z eskalacją konfliktu w Ukrainie. Dodatkowo część kanałów została zablokowana przez zewnętrzne podmioty. Największą aktywność publikacyjną wykazują obecnie twórcy emigracyjni oraz zagraniczni, którzy nie podlegają ograniczeniom narzuconym przez rosyjskie władze.

3.4. Kompozycja parodii audiowizualnych

Z punktu widzenia formy parodie polityczne publikowane w serwisie YouTube zaliczane są do przekazów audiowizualnych, które składają się z warstwy percypowanej wzrokowo (wizualnej) oraz warstwy odbieranej za pomocą narządu słuchu (audialnej). Oba te plany, wzajemnie się dopełniając, nadają tekstom wartość znaczeniową⁵⁸. Utwory

⁵⁴ Телеканал Дождь, <https://www.YouTube.com/@tvrain> (dostęp: 27.03.2025).

⁵⁵ Meduza.io to portal internetowy, który został założony w 2014 roku w Rydze z inicjatywy byłej redaktor naczelnej serwisu Lenta.ru. Konieczność założenia nowej strony poza granicami Rosji była podyktowana przejęciem kontroli nad serwisem Lenta.ru przez rosyjskie instytucje rządowe w reakcji na publikację materiałów krytycznych wobec rosyjskich elit politycznych (A. Litvinenko, F. Toepfl, *The „Gardening”...*, s. 234).

⁵⁶ Вечерний Ургант, https://www.YouTube.com/@vecherniy_urgant (dostęp: 18.12.2021).

⁵⁷ YouTube-канал программы «Вечерний Ургант» закрыли, Peterburg2, 2022, <https://peterburg2.ru/news/YouTubekanal-programmy-vecherniy-urgant-zakryli-112626.html> (dostęp: 27.03.2025).

⁵⁸ *Słownik pojęć i tekstów kultury*, red. E. Szczęsna, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2002, s. 22–23, s.v.: audiowizualność.

audiowizualne należą do szerszej kategorii tekstów multimodalnych (nazywanych również wielomodalnymi, polimodalnymi, wielokodowymi, multisemiotycznymi oraz polisemiotycznymi), których wyróżnikiem jest współwystępowanie jednostek odmiennych systemów znakowych. Samo pojęcie *multimodalność*⁵⁹ odnosi do wykorzystania w procesie wytwarzania produktu znakowego środków semiotycznych różnych systemów (określanych przez Gunthera Kressa i Theo van Leeuwena mianem *modusów*) oraz szczególnego sposobu ich integracji⁶⁰. Dane znaki, dzieląc ze sobą wspólną płaszczyznę, tworzą komunikat spójny pod względem strukturalnym, semantycznym i funkcjonalnym⁶¹.

Rozwój i upowszechnienie środków technicznych służących do tworzenia i edycji utworów audiowizualnych zaowocowały ich wysoką różnorodnością kompozycyjną. Biorąc pod uwagę strukturę tekstów, analizowane parodie można z grubsza podzielić na kilka grup:

- parodie zawierające grę aktorską;
- parodie animowane;
- kompilacje i przeróbki tekstów źródłowych.

Utwory zawierające grę aktorską są najbliższe tradycyjnie rozumianym parodiom. Występujący w nich aktorzy wcielają się w wybranych rosyjskich polityków, imitując ich mowę oraz zachowanie. Przygotowanie do roli przeważnie obejmuje odpowiednią charakteryzację. W warstwie wizualnej tekstu nierzadko pojawiają się rekwizyty wprowadzające w kontekst polityczny, w tym przedmioty pełniące funkcję symboliczną (np. flaga państwowa). Treści werbalne są najczęściej przekazywane w formie ustnej przez odtwórców poszczególnych ról. Parodie przeznaczone do publikacji na portalu YouTube angażują niewielką liczbę wykonawców, przeważnie jednego bądź dwóch aktorów. Filmy umieszczane w serwisie poddawane są edycji, obejmującej m.in. dobór kadrów, wprowadzenie efektów dźwiękowych, dodawanie napisów otwierających i zamykających utwór czy komunikatów końcowych z prośbą o objęcie kanału subskrypcją.

Nieco inny charakter mają utwory animowane. W zależności od zamysłu autora oraz stopnia zaawansowania programu służącego do animacji teksty te wahają się od niemal

⁵⁹ Badania nad zjawiskiem multimodalności tworzą w naukach humanistycznych oddzielny nurt badawczy. Do jego kluczowych założeń należą następujące konstatacje: 1. znaczenie jest wytwarzane za pomocą różnych zasobów semiotycznych, prezentujących odmienne możliwości i ograniczenia; 2. konstruowanie znaczeń obejmuje tworzenie kompleksowych kompozycji multimodalnych; 3. badając znaczenie, należy wziąć pod uwagę wszystkie wykorzystane w wytworze zasoby semiotyczne (L. Litosseliti, *Research Methods in Linguistics*, Bloomsbury Academic, London 2018, s. 283). Badacze zajmujący się multimodalnością zapożyczyli wiele kategorii z badań tekstologicznych, wzbogacając je o zdobycze nauk pokrewnych (np. studiów nad sztuką, kinematografią) w poszukiwaniu narzędzi do analizy wielokodowych tekstów kultury.

⁶⁰ G. Kress, T. van Leeuwen, *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*, Arnold, London 2001, s. 20.

⁶¹ M. Makowska, *Tekst multimodalny w glottodydaktyce*, „Neofilolog” 2018, nr 2(50), s. 215.

statycznych reprezentacji z udziałem jednej postaci (np. w parodiach kanału *Усы Пескова*) po dynamiczne utwory z rozbudowaną fabułą i uczestnictwem wielu bohaterów (np. w tekstach programu *Заповедник*). Postacie występujące w parodiach przypominają wyglądem polityków. Warstwę werbalną tekstów w przeważającym stopniu stanowią ustne wypowiedzi bohaterów. W procesie edycji do parodii animowanych dodawane są m.in. efekty dźwiękowe oraz napisy otwierające i zamykające. W tekstach niektórych profili, np. programu *Заповедник*, regularnie pojawiają się wezwania do subskrybowania kanału.

Osobną grupę parodii politycznych umieszczanych na platformie YouTube tworzą filmy powstałe w wyniku kompilowania fragmentów oryginalnych wypowiedzi politycznych. W analizowanym materiale dana kategoria jest najliczniej reprezentowana przez teksty należące do gatunku YouTube Poop (YTP)⁶². Powyższym terminem określane są utwory wideo publikowane w serwisie YouTube, stanowiące efekt montażu wybranych fragmentów istniejących materiałów audiowizualnych. Do wyróżników omawianego gatunku należą szybkie cięcia, heterogeniczność obrazów oraz specyficzny humor, wahający się od obsceniczności do absurdu⁶³. Pierwszy etap tworzenia filmu YouTube Poop obejmuje obróbkę oryginalnych materiałów audiowizualnych przy pomocy programów do edycji wideo. Stopień rozczłonkowania tekstów źródłowych różni się w zależności od obranych przez parodystę celów. Z pierwotnych tekstów mogą zostać wyodrębnione całe zdania bądź mniejsze jednostki: wyrazy czy nawet pojedyncze sylaby. Z wydzielonych fragmentów kompilowany jest nowy tekst, który następnie poddawany jest edycji: na materiał nakładane są wybrane efekty dźwiękowe i wizualne. Często spotykaną praktyką jest dodawanie napisów ułatwiających odbiór przekazu werbalnego. Utwory YouTube Poop stanowią samodzielne jednostki tekstowe, które pod względem tematyki mogą znacznie odbiegać od wytworów źródłowych. Wiele spośród nich wyróżnia się rozbudowaną fabułą. Filmy powstałe w gatunku YouTube Poop przeważnie pełnią funkcję ludyczną. Jak zauważają Jean Burgess i Joshua Green, utwory te reprezentują kulturę opartą na takich wartościach, jak humor i dążenie do odkrywania nowych form⁶⁴.

⁶² W tytułach analizowanych parodii najczęściej pojawia się akronim RYTP. Pod danym skrótowcem kryje się nazwa Russian YouTube Poop odnosząca się do tekstów z gatunku YouTube Poop powstałych w języku rosyjskim.

⁶³ B. Eugster, *Random Access Montage. How Online Access Has Changed Amateur Video Editing*, „Acta Universitatis Sapientiae. Film and Media Studies” 2014, nr 9, s. 110.

⁶⁴ J. Burgess, J. Green, *YouTube's Popular Culture*, [w:] J. Burgess, J. Green, J. Hartley, H. Jenkins, *YouTube: Online Video...*, s. 52–53.

YouTube Poop można traktować jako efekt ewolucji parodii w nowych warunkach technologicznych⁶⁵. Zasadniczą różnicą w stosunku do klasycznych utworów parodystycznych jest w nich sposób imitowania oryginału. Teksty YouTube Poop oparte są na specyficznym typie intertekstualności, w której naśladowanie pierwowzoru dokonuje się nie poprzez parafrazy czy aluzje, lecz przez bezpośrednie kopiowanie wybranych składników materiałów źródłowych. Z fragmentów poprzednich utworów generowany jest nowy przekaz, który może w dużym stopniu różnić się od treści przedstawionych w oryginale. Niekiedy wycinki z tekstów źródłowych traktowane są jedynie jako surowiec, z którego budowana jest warstwa wizualna utworu, komunikat werbalny jest zaś w całości konstruowany przez parodystę. Tego typu zapożyczenia w sferze wizualnej pozwalają na zaoszczędzenie wysiłku związanego z charakteryzacją aktorów czy tworzeniem złożonych animacji. Mimo odmiennego charakteru nawiązań intertekstualnych utwory YouTube Poop zachowują charakterystyczny dla parodii wymiar komiczny oraz krytyczny. Teksty YTP realizują nadrzędny cel parodii politycznych, jakim jest ośmieszenie i dyskredytacja prezentowanych polityków, ich działań czy wypowiedzi poprzez komiczne gry z oryginalnymi tekstami.

Jako materiał służący do konstruowania parodii wykorzystywane są niekiedy teksty pochodzące z dyskursów innych niż dyskurs polityczny. Za przykład mogą posłużyć utwory kultury popularnej, takie jak teledyski muzyczne, na które nanoszony jest wizerunek polityka (np. poprzez wstawienie fotografii jego twarzy). Odpowiednie modyfikacje pozwalają na zmianę tematyki utworu i powiązanie go ze sferą polityczną. Dany proces obejmuje przede wszystkim przekształcenia warstwy werbalnej, w wyniku których tworzony jest nowy przekaz.

Ewolucja form przekazu w przestrzeni internetowej i pojawienie się nowych możliwości technicznych poszerzyły spektrum kompozycyjne parodii. Utwory parodystyczne w tradycyjnych i nowszych formach nadal realizują jednak swoje podstawowe funkcje, służąc jako narzędzie wyrażania krytyki politycznej w sposób niebezpośredni, poprzez rewizję wydarzeń politycznych oraz dekonstrukcję oryginalnych wypowiedzi i tekstów.

⁶⁵ Na zbieżność gatunku YouTube Poop z parodią wskazywali m.in. J. Burgess i J. Green (ibidem, s. 53).

4. Dekonstrukcja sztam i hasel politycznych

Jedynym z najbardziej rozpoznawalnych elementów dyskursu politycznego są powtarzalne sztam i hasła polityczne, które składają się na specyficzny leksykon dyskursu. Jednostki te różnią się z punktu widzenia pełnionych w wypowiedziach funkcji, jednak są zbliżone pod względem stałości formy oraz wysokiej częstotliwości występowania. Sztam i pojawiają się regularnie w dyskursie partii lub w mowie wybranego polityka; hasła mają przeważnie charakter czasowy, są silnie powiązane z wybranym wydarzeniem politycznym, jednak w krótkim okresie są reprodukowane z dużą intensywnością. Ze względu na wspomniane cechy jednostki te często stają się przedmiotem prowadzonych przez parodystów zabiegów dekonstrukcyjnych.

4.1. Sztam i klisze polityczne

Pierwszą grupę ustabilizowanych jednostek dyskursu politycznego stanowią klisze i wyrażenia sztamowe. Określeniem *klisza* (z fr. *cliché*) przyjęto nazywać szablonowe jednostki językowe odtwarzane odruchowo (wręcz bezrefleksyjnie) w określonych sytuacjach komunikacyjnych¹. Są to wyrazy oraz konstrukcje, które utrwalają się w dyskursie w wyniku częstego i regularnego powtarzania. Klisze mają często charakter normatywny i są przypisane do wybranych gatunków oraz stylów jako standardowe środki służące wyrażaniu wybranych myśli. Za jedną z odmian klisz uznawane są formuły etykiety językowej. W rosyjskim językoznawstwie przyjęto odróżniać klisze od innych, zbliżonych środków językowych, określanych mianem sztam. Jednostki należące do tych dwóch kategorii są podobne pod względem stabilności, powtarzalności i automatyzmu użycia. Terminy *klisza* i *sztam* różnią się jednak w zakresie wartościowania: odpowiednio neutralnego oraz negatywnego². Nominacja *sztam* zarezerwowana jest do „oklepanych” wyrażen o zatartej semantyce. Wśród charakterystycznych cech sztam wymienia się m.in. obniżoną emocjonalność, niejasność znaczeniową i stereotypowość³. Należy zaznaczyć, że wiele sztam pełniło pierwotnie funkcję figur retorycznych, cechujących się wysoką obrazowością i

¹ О.С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Советская энциклопедия, Москва 1966, s. 197–198, s.v.: *клише*.

² *Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник*, red. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева, Флинта: Наука, Москва 2003, s. 574, s.v.: *речевой штамп*.

³ Е.В. Алдонина, *Стилистические и семантические свойства клише и штампов в новостных сообщениях*, „Достижения науки и образования” 2018, nr 1(23), s. 55.

oryginalnością, lecz ze względu na zbyt częste powielanie w wypowiedziach zatraciło dawną wyrazistość.

W dyskursie politycznym użycie sztamp ułatwia konstruowanie komunikatów, pozwala mówcy na zwięzłe wyrażanie myśli, oszczędzanie czasu i wysiłku. Z drugiej strony nadużywanie danych środków językowych może doprowadzić do powstania negatywnego zjawiska zwanego *pustosłowiem* (również: *werbalizmem*), które przejawia się w nagromadzeniu w komunikacie nieostrych znaczeniowo słów i konstrukcji pozbawionych istotnej treści lub niemających związku z rzeczywistością. Pustosłowie stanowi przede wszystkim naruszenie maksymy ilości P. Grice’a (która zakłada przekazywanie informacji w ilości adekwatnej do celu konwersacji) oraz reguły sposobu, obligującej do konstruowania komunikatu jasno i zrozumiale, bez wprowadzania wieloznaczności. W mowie polityków sztampy często przybierają postać ogólników, które nie niosą precyzyjnej treści, jednak pozwalają na wypełnienie luk w komunikacji. Nadawcy nierzadko stosują dane jednostki intencjonalnie, szczególnie w sytuacjach, gdy są zobligowani do zabrania głosu, jednak nie zamierzają przedstawiać konkretnych sądów czy zobowiązań.

Zarówno sztampy, jak i klisze stosowane w wypowiedziach politycznych są częstym obiektem gier językowych prowadzonych w utworach parodystycznych. O ich potencjale intertekstualnym decyduje wspomniana już wysoka powtarzalność oraz stabilność formy.

Złożoną grę z kliszami politycznymi zaprezentowano w parodii pt. *Встреча Путина и Байдена на понятном языке* opublikowanej na kanale *Заповелник*. Utwór w humorystyczny sposób przedstawia przygotowania do spotkania prezydenta FR W. Putina z prezydentem USA Joe Bidenem, do którego doszło 16 czerwca 2020 roku w Genewie. Sytuacje skonstruowane w parodii stanowią odzwierciedlenie wybranych wątków popularnych radzieckich filmów. Jednym z takich zdarzeń odwzorowanych w utworze jest pochodząca z komedii *Джентльмены удачи* (1971 rok) rozmowa Jewgienija Troszkinia ze starszym lejtnantem milicji Sławinem. W danym wątku główny bohater filmu J. Troszkin uczy się od przedstawiciela milicji leksyki pochodzącej z żargonu więziennego⁴.

[Sławin*:] Убегать?

[J. Troszkin*:] Канать, обрываться.

[Sławin*:] Правильно. Говорить неправду?

[J. Troszkin*:] Фуфло толкать.

[Sławin*:] Хорошо?

⁴ Część wyrazów i konstrukcji przytoczonych w replikach Sławina została zapożyczona z rzeczywistego żargonu więziennego, pozostała część została stworzona przez autorów filmu.

[J. Troszkin*:] Тики-так.

[Sławin*:] Пивная?

[J. Troszkin*:] Тошниловка.

[Sławin*:] Ограбление?

[J. Troszkin*:] Гоп-стоп.

[Sławin*:] Нехороший человек?

[J. Troszkin*:] Редиска.

[Sławin*:] Хороший человек?

[J. Troszkin*:] Забыл... Щас... Фрей фея. Действительно: фрей фея⁵!

W analizowanej parodii na miejscu J. Troszkiina pojawia się W. Putin, zaś rolę jego mentora odgrywa minister spraw zagranicznych FR Siergiej Ławrow. W utworze prezydent przygotowuje się do spotkania z J. Bidenem, przyswajając konstrukcje językowe stosowane w dyskusji politycznej.

[S. Ławrow*:] Редиска?

[W. Putin*:] Геополитический партнер.

[S. Ławrow*:] Правильно. Вечер в хату?

[W. Putin*:] Э... Леди и джентельмены.

[S. Ławrow*:] Брать на понт?

[W. Putin*:] Приводить аргументы.

[S. Ławrow*:] Пасть порву, моргалы выколю?

[W. Putin*:] У нас есть новые разработки в области гиперзвукового оружия.

[S. Ławrow*:] Замучаетесь пыль глотать?

[W. Putin*:] Надеюсь, вы согласитесь с нашей позицией.

[S. Ławrow*:] Толкать фуфло?

[W. Putin*:] Забыл... Как это по-ихнему... Щас... А! Выдвигать встречные инициативы⁶.

W parodii postać wcielająca się w prezydenta posługuje się żargonem więziennym, zaś leksyką przezeń przyswaną są wyrazy i konstrukcje pochodzące z dyskursu politycznego. Większość z nich może zostać zaliczona do klisz politycznych, utartych wyrazów i związków wyrazowych pojawiających się regularnie w dyskursie. Na przykład wyrażenie *геополитический партнер* stanowi uniwersalną nominację stosowaną przez W.

⁵ Киноконцерн «Мосфильм», *Джентельмены удачи* (FullHD, комедия, реж. Александр Серый, 1971 г.), YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=8tJPKSz6Gaw> (dostęp: 13.12.2023) (transkrypcja własna).

⁶ Заповедник, *Встреча Путина и Байдена на понятном языке – „Заповедник”, выпуск 173, сюжет 2*, YouTube, 2021, https://www.YouTube.com/watch?v=3gDqkR_92bg (dostęp: 13.12.2023) (transkrypcja własna).

Putina zarówno w odniesieniu do sojuszników FR, jak i stron pozostających z Rosją w neutralnych lub nawet napiętych stosunkach⁷.

W sytuacji przedstawionej w parodii proces „tłumaczenia” z żargonu więziennego na język polityki pociąga za sobą liczne zmiany semantyczne. Przywołane przez W. Putina konstrukcje językowe nie są bowiem odpowiednikami słów i połączeń wyrazowych przytoczonych przez S. Ławrowa. Zestawienie leksyki stosowanej przez bohaterów parodii przedstawia poniższa tabela.

Лексика приоточена przez S. Ławrowa*	Значение лексики приоточенной przez S. Ławrowa*	Лексика приоточена przez W. Putina*
редиска	‘nierzetelna osoba’ ⁸	геополитический партнер
вечер в хату	formuła powitalna oznaczająca ‘witaj w celi więziennej’ ⁹	леди и джентльмены
братъ на понт	‘oszukiwać’ ¹⁰	приводить аргументы
пасть порву, моргалы выколою	<i>пасть</i> – ‘pysk’, ‘morda’ (‘usta’), <i>моргалы</i> – ‘gały’ (‘oczy’); fraza pochodzi z filmu <i>Джентльмены удачи</i> i w oryginalnym kontekście służy do wyrażenia groźby użycia siły ¹¹	у нас есть новые разработки в области гиперзвукового оружия
замучаетесь пыль глотать ¹²	‘robić (tu: robicie) coś na próżno’ ¹³	надеюсь, вы согласитесь с нашей позицией
толкать фуфло	‘oszukiwać, okłamywać’ ¹⁴	выдвигать встречные инициативы

Tabela 1. Zestawienie leksyki stosowanej przez bohaterów parodii *Встреча Путина и Байдена на понятном языке*.

⁷ Nominacja *партнеры* jest często używana przez W. Putina w odniesieniu do państw zachodnich, w tym USA, również w kontekstach, w których kraje te przedstawiane są jako rywale bądź przeciwnicy Rosji. Por. użycie nominacji *партнеры* w kontekście rywalizacji zbrojeniowej Rosji z USA: [W. Putin:] „У наших американских партнеров [...] высокоточное оружие есть, а гиперзвукового пока нет у них. Сделают, конечно, это совершенно очевидно. Но, как я уже говорил, мы к этому времени подготовимся”; *Ежегодная пресс-конференция Владимира Путина, Президент России, 2020*, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/64671> (dostęp: 13.12.2023) (zapis oryginalny).

⁸ О.П. Дубягина, Ю.П. Дубягин, В.А. Вилков, В.В. Масюк, *Субкультура преступного мира (словарь-справочник российских жаргонов преступного мира)*, red. М.Н. Никитин, Издательство «Спутник», Москва 2021, s. 111, s.v. *ненадежный человек*.

⁹ М.А. Грачев, *Условные обозначения в экстремистской организации «Арестантское уголовное единство» (АУЕ)*, [w:] *Национальные и международные тенденции и перспективы развития судебной экспертизы*, red. Ф.Г. Аминев, В.К. Кирвель, А.Ф. Лубин, С.В. Оболенский, Т.Б. Радбиль, В.А. Тимченко, Издательство ННГУ, Нижний Новгород 2022, s. 67.

¹⁰ О.П. Дубягина, Ю.П. Дубягин, В.А. Вилков, В.В. Масюк, *Субкультура...*, s. 119, s.v.: *обманывать*.

¹¹ В.П. Белянин, И.А. Бутенко, *Живая речь. Словарь разговорных выражений*, ПАИМС, Москва 1994, s. 120, s.v.: *пасть порву, моргала выколою*.

¹² Faza była używana w wypowiedziach W. Putina, np. podczas kongresu Izby Przemysłowo-Handlowej w 2002 r.: [W. Putin:] „Есть все основания полагать, что и дальше будут ужесточаться режимы использования средств, размещенных в оффшорных зонах. Я не говорю, что они завтра будут заморожены, но если решения подобного рода с разными вариациями будут приниматься, – я прошу меня извинить за простоту выражений, – замучаетесь пыль глотать, бегая по судам в попытках разморозить эти средства”; Регион 64, *Путин – Замучаетесь пыль глотать*, YouTube, 2022, <https://www.YouTube.com/watch?v=ugmtKtY153s> (dostęp: 19.01.2024) (transkrypcja własna).

¹³ Н.А. Фролова, *Влияние элементов криминальной субкультуры на сознание российских элитных групп*, „Бюллетень региональных социологических исследований” 2014, nr 3(23), s. 43.

¹⁴ О.П. Дубягина, Ю.П. Дубягин, В.А. Вилков, В.В. Масюк, *Субкультура...*, s. 119, s.v.: *обманывать*.

Проведенная в творчестве пародистическим игра имеет характер демаскирующий. С ее помощью авторы текста представляют свою интерпретацию используемых через политиков клише, предлагая смыслы, которые могут скрываться за данными единицами языковыми. Например нейтральное по отношению к оценке (или даже несколько позитивное) определение *партнер* относится в пародии к лицам оцениваемым негативно. С актами аргументации и предложения стоит интенция обмануть слушателя, а с констатацией о владении оружием гиперзвуковым – желание запугать адресата. Типичные конструкции используемые в дискурсе политическом представлены в пародии как собственные эвфемизмы. С их нейтральной формой скрываются объекты и действия оцениваемые негативно.

В своих произведениях пародисты обращают также внимание на используемые через политиков штампы. Например такой единицы функционирующей в российском дискурсе политическом может служить фраза *времени на раскачку нет (времени на раскачку мало)*, которая в различных, близких вариантах была встречается в высказываниях В. Путина с начала его президентства. С течением времени фраза приобретала большую универсальность и начала появляться также в высказываниях других представителей сцены политической, например Д. Медведева. Ниже приведены несколько примеров употребления данной штампы.

[В. Путин:] На раскачку времени маловато. Если перед нами стоят крупномасштабные задачи, а они таковыми и являются, то времени немного¹⁵.

[В. Путин:] [...] я очень рассчитываю на то, что все с осознанием того, что этот начальный этап закончен, в полную силу развернут все свои возможности – интеллектуальные, организационные, административные – и без дальнейшей раскачки приступят к совместной работе по реализации тех задач, которые перед нами стоят, и тех планов, которые мы сами вместе формулировали¹⁶.

[В. Путин:] Полагаю, что бизнес-сообщество понимает, насколько важен и его вклад в прорывное развитие страны. И еще раз хочу обратиться ко всем: времени для раскачек у нас нет¹⁷!

[В. Путин:] Время спрессовано, я говорил об этом многократно, вы все это прекрасно знаете. Его, запаса на раскачку, на дальнейшие утряски и увязки просто нет¹⁸.

[Д. Медведев:] С выполнения майского указа мы сегодня и начнем, это наш целевой документ. [...] Времени на раскачку по этому документу нет¹⁹.

¹⁵ *Выступление на заседании Государственной комиссии по подготовке к празднованию 1000-летия основания Казани*, Президент России, 2000, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/page/622> (доступ: 16.01.2024) (запись оригиналы).

¹⁶ *Встреча с членами Правительства*, Президент России, 2012, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/17231> (доступ: 16.01.2024) (запись оригиналы).

¹⁷ *Заседание Госсовета по вопросу развития конкуренции*, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/copy/57205> (доступ: 16.01.2024) (запись оригиналы).

¹⁸ *Послание Президента Российской Федерации от 20.02.2019 г. б/н*, Президент России, 2019, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/44032> (доступ: 16.01.2024) (запись оригиналы).

¹⁹ *Совещание с вице-премьерами*, Правительство России, 2018, <http://government.ru/news/32613/> (доступ: 16.01.2024) (запись оригиналы).

Zastosowany w powyższych fragmentach leksem *раскачка* pochodzi od czasownika *раскачаться* występującego tu w znaczeniu przenośnym ‘wyjść ze stanu apatii, beczynności’²⁰. W wypowiedziach W. Putina dany wyraz, należący do mowy potocznej, wykorzystywany jest jako środek retoryczny wzmacniający ekspresywność komunikatów, których celem jest wezwanie adresatów do podjęcia aktywnego działania (np. pracy nad realizacją programu wyborczego, wprowadzeniem w życie nowych przepisów). Częstokrotne powielanie frazy *времени на раскачку нет* w komunikatach polityka doprowadziło jednak do zatarcia się jej pierwotnej wyrazistości. Z czasem sztampa stała się obiektem tekstów humorystycznych, w tym parodii i memów internetowych.

Omawiana fraza została poddana dekonstrukcji w filmiku kanału *Заповедник* pt. *20 вопросов Путину в новом формате*. Dany utwór nawiązuje do wywiadu W. Putina przeprowadzonego w ramach projektu agencji TASS *20 вопросов Владимиру Путину*. W tekście parodystycznym multiplikowana postać W. Putina przygotowuje się do rozmowy z dziennikarzem. Bohater stara się konstruować swoje odpowiedzi na oczekiwane pytania w taki sposób, aby były one atrakcyjne dla nowego grona odbiorców – młodzieży oraz dzieci. Do tej ostatniej grupy bohater kieruje następujące słowa:

[W. Putin*:] Здравствуйте, дети! Многие пишут нам, что у них шатается зуб. Хочу заметить: времени на раскачку нет. Бегом к стоматологу²¹!

W powyższym przykładzie sztampa *времени на раскачку нет* zostaje wyniesiona poza kontekst polityczny. Tematem poruszonym w przywołanym fragmencie jest bowiem kwestia wypadania zębów mlecznych u dzieci. W obrębie sztampy dochodzi do znacznych przekształceń semantycznych. W nowym kontekście aktualizuje się dosłowne znaczenie wyrazu *раскачка*, które odnosi tu do ruchu kołyszącego²², w tym przypadku przemieszczania się zębów. Przeprowadzona w parodii gra językowa oparta na polisemii wyrazu *раскачка* wywołuje efekt komiczny przez aktywację mechanizmu zawiedzionego oczekiwania. Wspomniany leksem występuje bowiem w parodii w znaczeniu innym, niż to, w jakim utrwalił się w rosyjskim dyskursie politycznym. Jednocześnie przeprowadzone w parodii zmiany kontekstualne ukazują frazę *времени на раскачку нет* jako uniwersalną sztampe stosowaną przez prezydenta w komunikatach o zróżnicowanej tematyce.

²⁰ *Словарь русского языка в четырех томах. Т. 3*, red. А.П. Евгеньева, Русский язык, Москва 1987, s. 642, s.v.: *раскачаться*.

²¹ *Заповедник, 20 вопросов Путину в новом формате* – „Заповедник”, выпуск 112, сюжет 1, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=piplqzv2wo> (dostęp: 16.01.2024) (transkrypcja własna).

²² *Словарь русского языка... Т. 3*, s. 642, s.v.: *раскачаться*.

Innymi sztamkami reprodukowanymi w wypowiedziach W. Putina i jego współpracowników są wyrazy *скачок*, *прорыв* i *рывок*, oznaczające przełom, dynamiczną zmianę w korzystnym kierunku. W analizowanych utworach parodystycznych spośród danych wyrazów najczęściej wybierany był leksem *рывок*, który w przenośnym znaczeniu odnosi się do ‘skoku w rozwoju, mocnego ruchu do przodu’²³. W wypowiedziach źródłowych rosyjskich polityków dany rzeczownik pojawia się głównie w dwóch przypadkach: w komunikatach wyrażających wezwanie do dokonania przełomu w określonej dziedzinie lub w konstatacjach o zajściu pozytywnych przemian.

[W. Putin:] Сегодня Россия вышла на новый этап своего развития, у страны есть все возможности сделать качественный рывок вперед и улучшить жизнь людей, а это будет зависеть от эффективной, слаженной работы всех уровней и звеньев власти, каждого руководителя на своем месте²⁴.

[W. Putin:] В принципе в общем и целом технологическое развитие идет неплохо, интеллектуальная база очень хорошая, но нам нужен с вами рывок – вот что нужно, и нужно это обеспечить²⁵.

[W. Putin:] В гидроэнергетике произошел существенный рывок вперед по генерации, просто существенный, можно даже сказать, скачок²⁶.

[D. Miedwiediew:] Но рецепт успеха не только в хорошем здоровье, но и в качественном образовании. И здесь тоже многое зависит от государства. Мы должны совершить серьезный, я бы даже сказал — опережающий рывок. Чтобы из потребителей научно-технологических новаций превратиться в их создателей²⁷.

[W. Putin:] Как бы сейчас ни было сложно, в предстоящие годы нам предстоит совершить и сделать гораздо больше, настоящий рывок надо будет совершить, прежде всего в тех сферах, которые напрямую определяют благополучие и самореализацию человека²⁸.

Podobnie jak sztamka *времени на раскачку нет*, wyraz *рывок* używany był m.in. w celu wzmocnienia ekspresywności wypowiedzi, jednak w wyniku częstego powtarzania w rosyjskim dyskursie politycznym częściowo zatracił swoją obrazowość. Dany leksem został wykorzystany w parodii kanału *Усы Пескова* pt. *Новогодняя речь В.В.Путина 2022*²⁹ nawiązującej do noworocznych orędzi W. Putina. W utworze bohater wcielający się w prezydenta wymienia korzystne zmiany, jakie dokonały się w Rosji w 2021 roku.

²³ *Современный толковый словарь русского языка*, red. Т.Ф. Ефремова, Русский язык, Москва 2000, <https://dic.academic.ru/contents.nsf/efremova/> (dostęp: 17.01.2024), s.v.: *рывок*.

²⁴ *Стенографический отчет о заседании Государственного совета*, Президент России, 2012, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/16004> (dostęp: 17.01.2024) (zapis oryginalny).

²⁵ *Заседание Совета по стратегическому развитию и приоритетным проектам*, Президент России, 2017, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/54983> (dostęp: 17.01.2024) (zapis oryginalny).

²⁶ *Большая пресс-конференция Владимира Путина*, Президент России, 2019, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/62366> (dostęp: 17.01.2024) (zapis oryginalny).

²⁷ *Дмитрий Медведев о стратегических целях развития страны*, РИА Новости, 2019, <https://ria.ru/20190213/1550695709.html> (dostęp: 17.01.2024) (zapis oryginalny).

²⁸ *Встреча с членами Правительства*, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/64743> (dostęp: 17.01.2024) (zapis oryginalny).

²⁹ Tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi.

[W. Putin*:] В этом году у нас продолжила расти экономика, не вся, но зато местами даже случился рывок, например с ценами³⁰.

Z pozoru mogłoby się wydawać, że wyraz *рывок* stosowany jest w wypowiedzi bohatera parodii w sposób analogiczny do użyć spotykanych w rosyjskim dyskursie politycznym, a więc w odniesieniu do przełomowych osiągnięć ocenianych przez mówcę pozytywnie. Efekt zaskoczenia wywołuje jednak wprowadzenie w postpozycji do sztampy uszczegółowienia *с ценами*. W danym kontekście zmienia się semantyka wyrazu *рывок*: odnosi się ono tu do ‘nagłego, nieplanowanego i ograniczonego w czasie wzrostu czegoś’³¹, w tym przypadku zwiększenia poziomu cen. Poprzez grę z różnymi znaczeniami wyrazu *рывок* i powiązanymi z nimi przeciwstawnymi wartościowaniami (pozytywnym w wypowiedziach politycznych i negatywnym w tekście parodystycznym) autor parodii przełamuje standardowe użycie sztampy, nadając jej nową interpretację.

W niektórych utworach analizowane wyżej sztampy pojawiają się we wzajemnym sąsiedztwie. Dla przykładu można przywołać parodię *С Днем народного единства!*, w której leksemy *прорыв*, *рывок* i *раскачка* wymieniane są w jednym szeregu, jednak nie są uzupełniane żadnymi dodatkowymi określeniami. Ta redukcja może wskazywać na pustość i niską wartość informacyjną powtarzanych przez polityków formuł.

[W. Putin*:] Напоминаю, как обычно, про прорыв, рывок и про отсутствие времени на раскачку. Увидимся³²!

Innym ciekawym przykładem sztampy związanej z rządami W. Putina jest wyraz *стабильность*. Leksem ten był odnotowywany w wypowiedziach polityka od początku sprawowania przez niego funkcji prezydenta. Co ciekawe, *стабильность* to nie tylko sztampa, wielokrotnie odtwarzana w komunikatach W. Putina, ale także swoisty symbol ustanowionego przez niego ładu społeczno-politycznego. W pierwszych latach prezydentury polityka w dyskursie medialnym pojawiła się konstrukcja *стабильные нулевые*, która stała się sztampą stosowaną w odniesieniu do stabilnego okresu rozwoju Rosji w latach dwutysięcznych. Dane wyrażenie często kontrastowane jest z negatywnie nacechowaną sztampą *luxue девяностые*, którą nazywany jest czas transformacji politycznej po upadku

³⁰ Усы Пескова, *Новогодняя речь В.В.Путина 2022*, YouTube, 2021, <https://www.YouTube.com/watch?v=rQG0nhgZjNg> (dostęp: 17.01.2024) (transkrypcja własna).

³¹ *Современный толковый словарь...* (dostęp: 17.01.2024), s.v.: *рывок*.

³² Усы Пескова, *С Днем народного единства!*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=XxZKUM9gpYU> (dostęp: 18.01.2024) (transkrypcja własna).

Зwiązку Radzieckiego³³. W wypowiedziach prezydenta *стабильность* pojawia się zarówno jako stan pożądany, do którego należy dążyć, jak i rezultat działań polityka i jego partii.

[W. Putin:] В стране появились заметные элементы стабильности, а это многого стоит – и для политики, и для экономики, и для каждого из нас³⁴.

[W. Putin:] Вы знаете, я считаю, что самым главным элементом в укреплении российской государственности на сегодняшний день является стабильность. Стабильность в стране, в обществе не может быть обеспечена другим путем, кроме как стабильностью законодательства и основного закона страны – Конституции³⁵.

[W. Putin:] Знаете, я сейчас скажу простую, но такую вещь, которую мы в общем нечасто повторяем: партия «Единая Россия» сыграла очень важную роль в нашей новейшей истории, особенно в период кризиса, – говорю это совершенно ответственно – когда быстро, оперативно принимались необходимые решения. В чем ценность была и остается «Единой России»? В том, что она является краеугольным политическим камнем стабильности и в политике, и в экономике³⁶.

[W. Putin:] Мы обеспечили устойчивость и стабильность практически во всех сферах жизни, а это критически важно для нашей огромной многонациональной страны со сложным федеративным устройством, с многообразием культур, с памятью об исторических разломах и труднейших испытаниях, которые выпали на долю России³⁷.

[W. Putin:] Мы во многом еще очень уязвимы, у нас многое, как говорят в народе, сделано на живую нитку. Нам нужны внутренняя стабильность и время для укрепления страны, всех ее институтов³⁸.

[W. Putin:] Сейчас действительно, может быть, важнее даже стабильность, спокойное развитие страны, но потом, когда страна наберет побольше уверенности в себе, побольше ресурсов всяких, «жирка», что называется, тогда точно совершенно нужно, безусловно, обеспечить сменяемость власти³⁹.

Sztampa *стабильность* została odzwierciedlona w parodii *Новогодние поздравления: Владимир Путин и Дмитрий Медведев* kanału *Заповедник*. Tekst stanowi parodię przemówień noworocznych dwóch polityków: W. Putina i D. Miedwiediewa. Parodia rozpoczyna się od kwestii bohatera imitującego W. Putina:

³³ О.Ю. Малинова, *Обоснование политики 2000-х годов в дискурсе В.В. Путина и формирование мифа о «лихих девяностых»*, „Political science (RU)” 2018, nr 3, s. 57.

³⁴ *Новогоднее обращение к гражданам России*, Президент России, 2000, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/21153> (dostęp: 18.01.2024) (zapis oryginalny).

³⁵ *Интервью американскому телеканалу «Фокс Ньюс»*, Президент России, 2005, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/copy/23178> (dostęp: 17.01.2024) (zapis oryginalny).

³⁶ *В.В.Путин, прибывший с рабочей поездкой в Брянск, принял участие в межрегиональной конференции партии «Единая Россия» по Стратегии развития Центральной России до 2020 года*, Правительство России, 2011, <http://archive.government.ru/docs/14343/> (dostęp: 18.01.2024) (zapis oryginalny).

³⁷ *Послание Президента Российской Федерации от 01.03.2018 г. б/н*, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/42902> (dostęp: 18.01.2024) (zapis oryginalny).

³⁸ *Заседание Российского организационного комитета «Победа»*, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/councils/63591> (dostęp: 18.01.2024) (zapis oryginalny).

³⁹ *Встреча с представителями общественности Ивановской области*, Президент России, 2020, http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/community_meetings/62953 (dostęp: 18.01.2024) (zapis oryginalny).

[W. Putin*:] Дорогие друзья! Пусть в наступающем году стабильность и пельмени станут главными блюдами на ваших новогодних столах⁴⁰.

W powyższym przykładzie rzeczownik *стабильность*, wyrażający pojęcie abstrakcyjne, jest zestawiany z rzeczownikiem *пельмени* (pol. pielmieni, uszka), odnoszącym się do konkretnych obiektów świata materialnego – potrawy kuchni rosyjskiej. Obydwa słowa określane są rzeczownikiem nadrzędnym *блюда*, dochodzi więc do ich kategoryzacji (przyporządkowania do jednej grupy) oraz konkretyzacji leksemu *стабильность*. Możliwe, że celem danego zabiegu jest porównanie jednostki leksykalnej stosowanej przez prezydenta do tradycyjnego dania, które podawane jest regularnie w rosyjskich domach. W ten sposób podkreślana byłaby powtarzalność przywoływanej sztampy, która pojawia się systematycznie w noworocznych przemówieniach prezydenta, podobnie jak pielmieni – na rosyjskich stołach podczas celebracji Nowego Roku.

Stosowanie sztam w wypowiedziach politycznych jest zjawiskiem powszechnym, jednak ich nadużywanie (zwłaszcza umotywowane brakiem chęci przekazania konkretnej informacji) może zostać uznane za pustosłowie. Dane zjawisko znalazło odzwierciedlenie w parodii pt. *Медведев призвал отменить бедность* zamieszczonej na kanale *Усы Пескова*. Utwór ten powstał w odpowiedzi na deklarację ówczesnego premiera D. Miedwiediewa złożoną podczas spotkania poświęconego realizacji krajowych celów rozwojowych. W oryginalnej wypowiedzi z lipca 2019 roku polityk prezentuje kluczowe zadania polityki wewnętrznej, wśród których za priorytet uznano zmniejszenie liczby mieszkańców o dochodach poniżej wskaźnika minimum egzystencji (ros. *прожиточный минимум*). Oprócz prymarnego celu rosyjskiej polityki na nadchodzące lata w wypowiedzi przedstawiane są także zadania drugorzędne, koncentrujące się na powszechnie cenionych wartościach, takich jak odpowiednie wykształcenie czy satysfakcjonująca praca obywateli.

[D. Miedwiediew:] Чтобы повышался уровень жизни, необходима современная экономика. Нужно создавать условия, чтобы каждый человек мог найти в ней свое место, достойную работу, получить качественное образование, освоить востребованную специальность, начать собственное дело и так далее. То есть все наши направления деятельности в той или иной степени влияют на выполнение этих задач. Эти темы мы с вами уже обсуждали на предыдущих совещаниях – 19 и 25 июня. Сегодня хочу сосредоточиться на нескольких моментах. К 2024 году людей, чьи доходы остаются ниже прожиточного минимума, должно стать вдвое меньше⁴¹.

Utwór parodystyczny przedstawia sparafrazowaną wypowiedź premiera. W swoim tekście parodysta zwraca uwagę nie na istotę koncepcji D. Miedwiediewa, a na fakt, że polityk nie określił sposobów realizacji wyznaczonego celu.

⁴⁰ Заповедник, *Новогодние поздравления: Владимир Путин и Дмитрий Медведев – „Заповедник”*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=A145pnRz78s> (dostęp: 18.01.2024) (transkrypcja własna).

⁴¹ *О достижении национальных целей развития в части устойчивого роста реальных доходов граждан*, Правительство России, 2019, <http://government.ru/news/37212/> (dostęp: 18.01.2024) (zapis oryginalny).

[D. Miedwiediew*:] Я тут брутально и жестко призвал к 2024 году снизить вдвое число людей с доходами ниже прожиточного минимума. Сразу скажу, я сам не до конца понимаю, кого именно я призываю и кто это должен делать, но речь не об этом. Если вдруг у меня спросят, что надо делать тем, кого я призвал, я скажу вот что: мы что-нибудь обязательно до 2024 года нарастим, улучшим и ускорим [...]. Так что не надо сомневаться в том, что мы можем, будем и сделаем, а там, глядишь, догоним и перегоним⁴².

W tekście parodystycznym komunikat premiera zostaje rozbudowany o zdania dopełnieniowe odnoszące się do adresatów wezwania, czyli osób powołanych do realizacji planowanych zadań („кого именно я призываю и кто это должен делать”), oraz zakresu przewidywanych działań („что надо делать тем, кого я призвал”). Bohater parodii przyznaje, że nie zna odpowiedzi na przytoczone szczegółowe pytania, tym samym prezentując brak refleksji nad procesem realizacji postawionych celów.

W dalszej części utworu parodysta przeprowadza złożoną grę językową, która polega na hiperbolicznym nagromadzeniu czasowników w czasie przeszłym połączonych z zaimkiem nieokreślonym *что-нибудь* („что-нибудь нарастим”, „улучшим и ускорим”), a także czasowników bez dopełnienia („можем, будем и сделаем”, „догоним и перегоним”). Brak rozwinięcia danych konstrukcji sprawia, że przywołane czasowniki nie niosą żadnej szczegółowej treści. Zastosowana w parodii redukcja składniowa ukazuje ubogość treściową komunikatów politycznych. Przedstawiając sam szkielet składający się z orzeczeń, które mogą zostać uzupełnione dowolnymi pojęciami, autor parodii obnaża ogólnikowość wypowiedzi premiera. W ten sposób w tekście tworzony jest obraz rzeczywistości, w której deklaracje polityków tracą swoją wagę, stają się realizacją werbalizmu, w którym istotna jest nie tyle treść wypowiedzi, ile sam fakt wypowiedzania.

Warto zaznaczyć, że parodia zawiera także odniesienia do dyskursu władz radzieckich, o czym świadczą czasowniki *догоним* i *перегоним*. Dana konstrukcja wywołuje asocjacje z zapoczątkowaną w okresie komunizmu rywalizacją pomiędzy ZSRR a krajami zachodnimi, w szczególności USA. Omawiane wyrazy wchodzą w skład sztam *догнать* i *перегнать развитые капиталистические страны* oraz *догнать* i *перегнать Америку*. Konstrukcja *догнать* i *перегнать* pochodzi z książki *Groźąca katastrofa i jak z nią walczyć* autorstwa Włodzimierza Lenina. Słowa te były następnie aktualizowane w wypowiedziach Nikity Chruszczowa⁴³. Poprzez włączenie powyższej frazy do parodii wypowiedzi D. Miedwiediewa tworzone są paralele pomiędzy radziecką nowomową a dyskursem

⁴² Усы Пескова, *Медведев призвал отменить бедность*, YouTube, 2019, https://www.YouTube.com/watch?v=H_fnrUvxlac (dostęp: 18.01.2024) (transkrypcja własna).

⁴³ В. Серов, *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*, Локид-Пресс, Москва 2003, s. 220, s.v.: *догнать* и *перегнать*.

politycznym współczesnej Rosji. Poprzez dany zabieg parodysta może sugerować kontynuację polityki radzieckiej przez obecne władze Rosji.

Odmierna technika dekonstrukcji ogólnikowych wypowiedzi została przedstawiona w utworze *ВВ.Путин говорит молча Пародия Speechless Speech WLADIMIR PUTIN*⁴⁴, zamieszczonym na kanale YouTube *CHARLITYMEN*. Film, składający się z fragmentów orędzia W. Putina przed Zgromadzeniem Federalnym z 12 grudnia 2013 roku⁴⁵, ukazuje całkowitą dewerbalizację wypowiedzi politycznej. Rytualne przemówienie prezydenta, wygłaszane przed parlamentem corocznie (z nielicznymi wyjątkami), koncentruje się na prezentacji strategicznych kierunków rozwoju Rosji na kolejne lata. W parodii wypowiedź polityka zostaje zastąpiona kilkoma artykułowanymi dźwiękami niezleksykalizowanymi (*хмм, хон, ытыы, ым*), nieartykułowanymi paralingwistycznymi (chrząkanie, pociąganie nosem, mlaskanie) oraz wtrąceniami (*да*), którym odpowiadają podobne odgłosy dochodzące z widowni (np. wzdychanie, ziewanie, dźwięki z telefonów komórkowych)⁴⁶. Ponad godzinne orędzie prezydenta zostaje skondensowane do trwającego zaledwie półtorej minuty tekstu, w którym nie jest konstruowane żadne zdanie. Przerywane nielicznymi dźwiękami nieleksykalnymi milczenie prezydenta jest przeciwieństwem werbalizmu, a oryginalna wypowiedź W. Putina przedstawiona jest jako pozbawiona treści i nieprzekazująca żadnych istotnych informacji.

4.2. Hasła

Obiektami gier językowych są również hasła polityczne. Pod danym pojęciem kryje się „[...] zwięzła, stylistycznie wyrazista formuła słowna, skierowana do masowego odbiorcy, zawierająca przekaz nacechowany agitacyjnie lub perswazyjnie, którego celem jest propagowanie określonych poglądów i idei oraz nakłanianie do działań i postaw zgodnych z wolą nadawcy”⁴⁷. Hasło można traktować jako odrębny wytwór, tekst, który w zwięzłej formie przekazuje bogate treści polityczne. Formuła ta ma za zadanie w atrakcyjny i syntetyczny sposób przedstawić główne założenia polityka lub partii. Hasło jest mocno osadzone w sytuacji politycznej i ściśle powiązane z wydarzeniami zachodzącymi w przestrzeni publicznej, takimi jak wybory, kampanie czy demonstracje.

⁴⁴ Tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi.

⁴⁵ *Послание Президента Федеральному Собранию*, Президент России, 2013, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/19825/videos> (dostęp: 18.01.2024).

⁴⁶ CHARLITYMEN, *ВВ.Путин говорит молча Пародия Speechless Speech WLADIMIR PUTIN*, YouTube, 2015, <https://www.YouTube.com/watch?v=g5O55Ysm5VE> (dostęp: 18.01.2024) (transkrypcja własna).

⁴⁷ M. Śleziak, *Miejsce hasła i sloganu w komunikowaniu politycznym*, „LingVaria” 2021, nr 32, s. 84.

Pod względem struktury hasła polityczne można podzielić na hasła-wezwania, cechujące się dyrektywnością i służące nakłonieniu do podjęcia określonej aktywności, oraz slogany, przybierające postać konstatacji⁴⁸. Za różnymi formami danych konstrukcji kryje się wspólna intencja, jaką jest wywarcie wpływu na adresata, czy to za pomocą argumentacji czy chwytów manipulacyjnych opartych na oddziaływaniu emocjonalnym. Fundamentalną cechą hasel politycznych jest ponadto ich atrakcyjność. Formuły te konstruowane są w taki sposób, aby przyciągały uwagę odbiorcy i zostały przez niego łatwo zapamiętane, a następnie bez trudu odtworzone podczas dokonywania wyborów politycznych.

Z punktu widzenia parodii najważniejszymi atrybutami hasel politycznych są stabilność formy oraz powtarzalność w dyskursie publicznym. W wybranych okresach (np. w trakcie kampanii wyborczych) hasła polityczne regularnie i w niezmienniej formie prezentowane są w dyskursie publicznym, m.in. w mediach, na banerach, na transparentach, co sprzyja ich memorowaniu przez szeroką grupę odbiorców. Wysoka rozpoznawalność danych konstrukcji pozwala na efektywne przeprowadzenie gier językowych, których interpretacja wymaga od odbiorców znajomości pierwotnych struktur.

Dekonstrukcję hasel politycznych można prześledzić na przykładzie parodii Iwana Urganta pt. *Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью Ивана Урганта Юрию Дудю*, która odwołuje się do wywiadu przeprowadzonego przez dziennikarza i wideoblogera Jurija Dudzia z Ksieniją Sobczak, dziennikarką i kandydatką na prezydenta w wyborach w 2018 roku. W parodii pojawia się konstrukcja, stanowiąca przekształcenie głównego sloganu kampanii wyborczej polityka, który w oryginalnej formie ma postać *Ксения Собчак – кандидат «против всех»*. Dana formuła została zastosowana m.in. w spocie wyborczym K. Sobczak z 2017 roku:

[K. Sobczak:] Вместе мы очень сильные. Что бы они ни обещали, за что бы они не выступали, мы выступаем против. Против них. Против всех. Ксения Собчак – кандидат «против всех»⁴⁹.

Przywołany slogan pełni funkcję orientacyjną: służy prezentacji pozycji politycznej kandydatki. Przedstawia ją jako osobę niezależną, stojącą w opozycji do wszystkich uczestników rywalizacji o urząd prezydenta. Głosowanie na dziennikarkę jest ukazywane jako forma manifestacji braku zaufania wobec propozycji pozostałych kandydatów (m.in. Władimira Żyrinowskiego, Grigorija Jawlinskiego, Giennadija Ziuganowa, W. Putina)⁵⁰.

⁴⁸ Ibidem, s. 85.

⁴⁹ Осторожно: Собчак, *Ксения Собчак — кандидат «против всех»*, YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=he68RC4f24k> (dostęp: 18.12.2023) (transkrypcja własna).

⁵⁰ Bardziej szczegółowo hasło *Ксения Собчак – кандидат «против всех»* zostało opisane w podrozdziale 5.7. *Zaimki upowszechniające*.

W utworze parodystycznym zmodyfikowany slogan zostaje wpleciony w replikę I. Urganta. Stanowi ona odpowiedź bohatera parodii, na pytanie J. Dudzia wyekscerpowane z oryginalnego wywiadu.

[J. Dudź*:] Твои главные претензии к Владимиру Путину.

[I. Urgant*:] Смотри, я отвечать тебе щас на этот вопрос не буду. Я... не потому, что мне нечего сказать, просто потому, что я последние три года... Для меня это очень важный вопрос... Я последние три года как журналист, я готовил очень большую... Вот такую, вот кулебяку, которую я, вот, хочу приготовить и ее съесть один. И вот тогда я, может быть, буду отвечать на твой вопрос. Но, чтобы приготовить эту кулебяку, Юра, мне как любому другому гражданину Российской Федерации, мне для приготовления гигантской кулебяки необходим противень, поэтому я, Иван Ургант, – кандидат противень⁵¹.

W powyższym fragmencie I. Urgant unika udzielenia merytorycznej odpowiedzi na pytanie dziennikarza, przenosząc temat rozmowy na kwestię przygotowania tradycyjnej potrawy kuchni rosyjskiej – kulebiaku (ros. *кулебяка*). Bohater parodii zaznacza, że w tym celu konieczne będzie posłużenie się formą do pieczenia (ros. *противень*). W dalszej części utworu dochodzi do przekształcenia zaproponowanego przez K. Sobczak sloganu politycznego. Na miejscu danych kandydatki na stanowisko prezydenta pojawia się imię i nazwisko imitującego ją parodysty. W obrębie struktury sloganu dochodzi do redukcji (usunięcia wyrazu *всех*) i paronimicznej zamiany wyrazu *против* rzeczownikiem *противень*. W rezultacie danych operacji powstaje nietypowa konstrukcja *кандидат противень*. Przejście do tematu kulinariów w replice parodystycznej można po części wyjaśnić faktem, że oryginalny spot wyborczy K. Sobczak nagrywany jest w lokacji nietypowej dla tego gatunku wypowiedzi politycznej, mianowicie w kuchni. Zastosowane w parodii przekształcenie może mieć również na celu umniejszenie pozycji kandydatki, przedstawienie jej jako osoby nienależącej do sfery polityki⁵².

W kontekst wyborów prezydenckich w 2018 roku wpisana jest również parodia pt. *ПРЕДВЫБОРНЫЕ КАНДИДАТЫ 2018*. Dany utwór, wykonany w gatunku RYTP, składa się z odpowiednio wyekscerpowanych fragmentów debat wyborczych przeprowadzonych na kanale telewizyjnym ТВ Центр. W trakcie serii spotkań kandydaci dyskutowali na zadane tematy, prezentując własne programy wyborcze oraz komentując propozycje swoich przeciwników. Jednym z uczestników debat był lider partii Rosyjski Ogólnonarodowy Sojusz (ros. Российский общенародный союз) Siergiej Baburin. Podczas spotkania

⁵¹ Вечерний Ургант, *Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью Ивана Урганта Юрию Дудю (27.10.2017)*, YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=MQKjQEZswxU> (dostęp: 12.11.2021) (transkrypcja własna).

⁵² Do wyborów prezydenckich w 2018 K. Sobczak nie była aktywnie zaangażowana w rywalizację polityczną. W przestrzeni publicznej znana była przede wszystkim jako dziennikarka oraz prezenterka telewizyjna.

transmitowanego 6 marca 2018 polityk agitował do poparcia jego kandydatury na urząd prezydenta, wygłaszając następujące hasła:

[S. Baburin:] Я считаю, что сегодня только национально-патриотический выбор может объединить основную массу народа. Делайте русский выбор! Не бойтесь быть православными! Не бойтесь быть русскими! И тогда все народы нашей страны будут жить счастливо⁵³.

Sformułowania S. Baburina zawierają apelację do wartości patriotycznych: idei narodu rosyjskiego i elementów składających się na jego kulturę (m.in. religii prawosławnej). Podstawowym hasłem programu wyborczego polityka jest wezwanie *делайте русский выбор*, które pozawala na utożsamianie kandydata z powyższymi wartościami.

W analizowanej parodii wezwania S. Baburina zostały poddane transformacjom strukturalno-semantycznym, w wyniku których powstały następujące konstrukcje:

[S. Baburin*:] [...] Делайте узкий выбор! Бойтесь быть православными! Бойтесь быть русскими! Не бойтесь не голосовать за Бабурина! И тогда все народы страны будут жить счастливо⁵⁴.

Pierwszą zauważalną modyfikacją jest usunięcie partykuły *не* ze zdań wykrzyknikowych zawierających konstrukcję *не бойтесь*, co doprowadza do odwrócenia semantyki oryginalnych wezwań. Obiektem parodystycznej gry staje się również hasło przewodnie S. Baburina, w którym dochodzi do zamiany wyrazu *русский* na bliskobrzmiący przymiotnik *узкий*. Najprawdopodobniej nowopowstała konstrukcja odnosi się do kandydatów na urząd prezydenta. Użycie sformułowania *узкий выбор* (pol. *wąski wybór*) mogłoby sugerować, że liczba kandydatów (oraz same osoby i prezentowane przez nich postawy) nie spełniają oczekiwań wyborców (por. konstrukcje *узкий выбор продуктов*, *узкий выбор услуг*).

Podobna gra językowa została przeprowadzona w parodii *ДЕБАТТЛ #2: OxiMironov VS G-Rick MC*. W utworze dekonstrukcji poddawana jest fraza *Хватит это терпеть!*⁵⁵, będąca hasłem przewodnim kampanii wyborczej W. Żyrińskiego, kandydata na prezydenta Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji (LDPR, ros. Либерально-демократическая партия России, ЛДПР) w wyborach w 2012 roku. W oryginalnych tekstach i wypowiedziach polityka fraza pojawiała się w kontekście negatywnych przejawów życia społeczno-politycznego w Rosji, będących wynikiem decyzji ówczesnych i poprzednich władz.

⁵³ mshibankov, *Дебаты 2018 на ТВЦ (06.03.2018, 17:00)*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=GruF-oNOtow> (dostęp: 25.01.2024) (transkrypcja własna).

⁵⁴ Евгения Миронова, *ПРЕДВЫБОРНЫЕ КАНДИДАТЫ 2018 }RYTP{*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=7kusxZWHWoQ> (dostęp: 25.01.2024) (transkrypcja własna).

⁵⁵ В. Жириновский, *Жириновский или будет хуже! Информационный бюллетень кандидата в Президенты Российской Федерации от Либерально-демократической партии России Жириновского Владимира Вольфовича*, Москва 2012, s. 1, https://web.archive.org/web/20190602212027/https://ldpr.ru/events/Zhirinovsky_or_it_will_be_worse_bulleten/ (dostęp: 22.01.2024).

Ekspresywne hasło *Хватум это терпеть!* ukazuje niezgodę lidera LDPR na kontynuowanie negatywnie ocenianego kursu politycznego.

Formuła W. Żyrinowskiego jest ewokowana w filmiku opublikowanym na oficjalnym kanale partii politycznej Sprawiedliwa Rosja. Utwór *ДЕБАТТЛ #2: OxiMironov VS G-Rick MC* przedstawia debatę wyborczą w formie pojedynku freestyle'owego, w którym uczestniczą G-Rick (bohater imitujący W. Żyrinowskiego z partii LDPR) oraz OxiMironov (postać naśladująca Siergieja Mironowa z partii Sprawiedliwa Rosja).

[G-Rick*:] Отстаньте от меня, каналы! Я здесь главней всех глав!

[OxiMironov*:] Вечные «хВАТИТ терпеть» без конкретных действий, потешный, ну хВАТИТ хрипеть, играешь неестественно⁵⁶.

Rozpatrywane hasło zostaje przywołane w wypowiedzi OxiMironova najpierw w oryginalnej formie (*хватум терпеть*), a następnie w postaci zmodyfikowanej (*хватум хрунеть*). Dochodzi również do zmiany adresata wezwania: pierwotnie hasło lidera LDPR było skierowane do społeczeństwa rosyjskiego, fraza *хватум хрунеть* występująca w parodii jest natomiast adresowana do W. Żyrinowskiego. Zamiana wyrazu *терпеть* rymującym się czasownikiem *хрунеть* (pol. *chrypieć*) służy najprawdopodobniej wyrażeniu negatywnej oceny w stosunku do maniery wypowiadania się W. Żyrinowskiego, którą cechuje m.in. wysoka ekspresywność, podniesiony ton głosu oraz nagromadzenie dźwięków niezleksykalizowanych, np. odchrząknięć. Stosując frazę swojego przeciwnika w zmodyfikowanej postaci, bohater wcielający się w S. Mironowa wzywa konkurenta do zaprzestania wygłaszania bezpłodnych mów, niepopartych faktycznymi działaniami.

Inne techniki gry zostały zastosowane w parodii anonimowego artysty pt. *Предвыборные ролики | RYTP* zamieszczonej na kanale *SplashChannels1995*. Na utwór składają się reedytowane spoty wyborcze kandydatów uczestniczących w rywalizacji o urząd prezydenta w 2018 roku. Elementami, które podlegają przekształceniu w utworze parodystycznym, są m.in. hasła wyborcze.

Jedną z formuł, które pojawiły się w analizowanej parodii, jest wezwanie K. Sobczak *За молодость. За смелость*⁵⁷. Hasło apeluje do pozytywnych wartości, z jakimi utożsamia się kandydatka: młodości oraz odwagi. Przy pomocy danych konstrukcji kreowany jest obraz polityka jako osoby śmiałej, reprezentującej głos młodszego pokolenia Rosjan.

⁵⁶ Партия СПРАВЕДЛИВАЯ РОССИЯ – ЗА ПРАВДУ, *ДЕБАТТЛ #2: OxiMironov VS G-Rick MC*, YouTube, 2016, https://www.YouTube.com/watch?v=v_IWzKf0VPY (dostęp: 22.01.2024) (zapis oryginalny).

⁵⁷ Осторожно: Собчак, *За молодость. За смелость. За Собчак*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=UFzH78czODw&t=5s> (dostęp: 25.01.2024) (transkrypcja własna).

W rozpatrywanej parodii nie dochodzi do modyfikacji do obrębie struktury oryginalnego wezwania, jednak zostaje ono rozszerzone o nową, analogiczną konstrukcję.

[K. Sobczak*:] За молодость. За смелость. За Дом 2⁵⁸.

Uzupełnienie *За Дом 2* stanowi nawiązanie do popularnego programu typu *reality show* o nazwie *Дом 2*, prowadzonego przez wiele lat przez K. Sobczak. Ewokowanie nazwy danego programu w kontekście kampanii wyborczej dziennikarki ma na celu dyskredytację jej osoby poprzez podkreślenie jej związku ze sferą show-biznesu.

Kolejną formułą, która zostaje objęta parodystyczną dekonstrukcją, jest slogan Maksima Surajkina, przedstawiciela partii politycznej Komuniści Rosji (ros. Коммунисты России). W oryginalnej postaci hasło przybiera postać *Президент бедных против богатых*⁵⁹. Dany slogan pełni funkcję orientacyjną, umożliwia identyfikację poglądów politycznych kandydata. W konstrukcji M. Surajkina zwraca uwagę zastosowanie typowej dla dyskursu radzieckiego opozycji „biedni – bogaci”. Pierwsza grupa przedstawiana jest jako elektorat mówcy, natomiast druga – jako klasa społeczna, z którą polityk zamierza prowadzić walkę.

W parodii hasło ulega transformacji, w wyniku której powstaje nowa formuła:

[M. Surajkin*:] Президент бедных против бедных⁶⁰.

Gra językowa przeprowadzona w powyższym przykładzie polega na antonimicznej zamianie wyrazu *богатые* leksemem *бедные*. W rezultacie danej substytucji rozpada się zastosowana w oryginalnym sloganie opozycja „swój – obcy”. Modyfikacja sloganu ma duży wpływ na zmianę obrazu kandydata: jest on przedstawiany jako osoba reprezentująca interesy osób biednych i jednocześnie działająca na ich niekorzyść, a więc występująca przeciwko własnemu wyborcom.

4.3. Wnioski z rozdziału

1. Czynniki wpływającymi na wysoką częstotliwość aktualizacji sztam i haseł politycznych w utworach parodystycznych są stabilność formy danych jednostek oraz ich powtarzalność w dyskursie publicznym.

2. Do odczytania prowadzonych przez parodystów gier konieczne jest rozpoznanie szerszego tła społeczno-politycznego związanego z użyciem wybranych haseł politycznych i

⁵⁸ SplashChannels1995, *Предвыборные ролики | РYTP*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=oSjbFtDuoPc> (dostęp: 25.01.2024) (transkrypcja własna).

⁵⁹ AgitProp RF, *политическая реклама „Сталинский президент Сурайкин”. Россия. 2018 г.*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=s19vNoq8K5k> (dostęp: 25.01.2024) (transkrypcja własna).

⁶⁰ SplashChannels1995, *Предвыборные ролики...* (dostęp: 25.01.2024) (transkrypcja własna).

sztamp, a ponadto w przypadku tych drugich – znajomość standardowych kontekstów ich występowania w wypowiedzi.

3. Technikami dekonstrukcji stosowanymi w obrębie danych jednostek dyskursu politycznego są przede wszystkim gry językowe oparte na transformacji oryginalnych jednostek oraz zestawieniu ich z innymi, mającymi wpływ na ich interpretację. Dominacja gier językowych w danym obszarze jest uwarunkowana stabilnością formy dekonstruowanych struktur i środków językowych. Do zabiegów przeprowadzonych w analizowanych parodiach należą w szczególności:

- modyfikacja semantyki wyrazów,
- gry językowe oparte na polisemii wyrazów (zestawienie znaczenia przenośnego i dosłownego, zestawienie znaczeń o przeciwnym wartościowaniu),
- konkretyzacja leksemu abstrakcyjnego,
- paronimiczna zamiana leksemów,
- antonimiczna zamiana leksemów
- substytucja leksemów rymujących się,
- rozszerzenie ustabilizowanej konstrukcji wyrazowej,
- redukcja ustabilizowanej konstrukcji wyrazowej,
- dewerbalizacja wypowiedzi.

4. W parodiach politycznych prowadzone się również gry interdyskursywne, polegające m.in. na przywołaniu haseł i sztamp z innych dyskursów. W badanych utworach przykładem tego typu zabiegu było wprowadzenie sztamp z dyskursu radzieckiego, które mogło mieć na celu ukazanie związków pomiędzy współczesną polityką rosyjskich władz a polityką radziecką.

5. Funkcje prowadzonych przez parodystów zabiegów dekonstrukcyjnych koncentrują się przede wszystkim na ukazaniu ubogości treściowej odtwarzanych przez polityków sztamp oraz zasugerowaniu sensów, jakie mogą kryć się za danymi jednostkami (treści niewyrażanych eksplicytnie w wypowiedziach przedstawicieli władz). Ze względu na fakt, że stosowane przez parodiowanego polityka hasła i sztampy są silnie identyfikowane z jego osobą, wprowadzenie w obrębie ich struktury i semantyki przekształceń opartych na grach językowych stanowi jednocześnie grę z wizerunkiem samego polityka.

5. Dekonstrukcja środków językowych służących perswazji i manipulacji

W dyskursie politycznym wykorzystywane są zróżnicowane środki językowe służące do kreowania obrazu rzeczywistości i wywierania wpływu na odbiorców w celu nakłonienia ich do zaakceptowania stworzonej przez polityków wizji świata. Niektóre wyrażenia czy figury stylistyczne wykazują szczególnie wysoką częstotliwość użycia, co sprawia, że stają się one charakterystycznymi składnikami języka polityków. Te najczęściej powtarzane i najbardziej rozpoznawalne środki językowe są „przechwytywane” przez parodystów, którzy wprowadzają je do swoich utworów w mniej lub bardziej zmodyfikowanej postaci. Nie sposób przedstawić opis wszystkich narzędzi perswazji i manipulacji, które znalazły odzwierciedlenie w tekstach parodystycznych. W poniższej analizie zaprezentowane zostały te, które najczęściej pojawiały się w badanych parodiach¹.

5.1. Miranda i kondemnanda

W wypowiedziach politycznych kluczową rolę odgrywają powtarzalne symbole odznaczające się silnym nacechowaniem aksjologicznym. Wśród danych jednostek Walery Pisarek wyróżnia symbole o pozytywnym wartościowaniu (*miranda*) oraz symbole nacechowane negatywnie (*kondemnanda*)². Wyrazy te są niekiedy nazywane słowami sztandarowymi, jako że często widnieją na transparentach i sztandarach jako składniki sloganów i haseł politycznych. Miranda i kondemnanda zwykle odnoszą się do pojęć abstrakcyjnych, które z łatwością dają się dostosować do dowolnej doktryny politycznej. Ze względu na wysoką powtarzalność w dyskursie wyrazy te są często zapożyczane do utworów parodystycznych.

Za przykład parodii, która nawiązuje do pozytywnych symboli politycznych, może posłużyć utwór *Идеальный кандидат* zamieszczony na kanale YouTube *ValorMainStream*. Obiektem dekonstrukcji w danym tekście staje się wypowiedź Julii Wołkowej, byłej piosenkarki zespołu t.A.T.u., która w 2021 roku ogłosiła uczestnictwo w wyborach do Dumy Państwowej FR z listy Jednej Rosji. W swoim spocie wyborczym kandydatka prezentuje negatywne przejawy życia społecznego w obwodzie iwanowskim, obarczając winą za

¹ Podczas redakcji tekstu rozprawy został opublikowany artykuł: A. Jankowicz, *Dekonstrukcja rytualnych wypowiedzi rosyjskiego dyskursu politycznego w parodiach internetowych*, „Slavica Wratislaviensia” 2024, nr 180, s. 111–127. Niektóre przykłady zawarte w poniższym rozdziale stanowią rozszerzenie analizy przedstawionej w artykule.

² W. Pisarek, *Symbol, WIZERUNEK, narracja – trzy poziomy perswazji*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego” 2014, nr 27, s. 11–12.

zaistniałą sytuację poprzednich rządzących. Jednocześnie nakreśla optymistyczną wizję przyszłości regionu, prezentując własną osobę jako gwaranta planowanych, korzystnych przemian.

[J. Wołkova:] Я иду в Думу, чтобы обеспечить защиту интересов одиноких женщин, в том числе Ивановской области, чьи мужья должны скитаться по стране, чтобы обеспечить свои семьи. Я знаю, вам трудно поверить в искренность. Я знаю, что многие потеряли веру в справедливость. В справедливость власть имущих. И беспросветность омрачает наши души. Но наш путь – путь к миру. И мир станет прекрасней. Нам всем нужна надежна и вера в лучшее³.

Parodia *Идеальный кандидат*, wykonana w formie *YouTube Poop*, stanowi kompilację poszczególnych fragmentów wypowiedzi Julii Wołkowej.

[J. Wołkova*:] Мои замечательные! Я пела, отупела и теперь я иду в Госдуму от «Единой России» в поисках возможности заработать. Я иду в Думу, чтобы обеспечить боль, слезы, страдания большинства граждан страны, что, кстати, является целью «Единой России»⁴.

Pod względem struktury parodia kanału *ValorMainStream* zachowuje standardowy schemat spotów wyborczych, w którego skład wchodzi m.in. zwrot do zbiorowego adresata, zaprezentowanie sylwetki kandydata, uzasadnienie udziału w wyborach, przedstawienie planów na przyszłość i obietnic wyborczych. Charakterystycznym składnikiem tekstów należących do danego gatunku są miranda odnoszące się do pojęć abstrakcyjnych, takich jak szczęście, pokój, sprawiedliwość, dobrobyt, itp. W analizowanej parodii dochodzi do całkowitej inwersji danych jednostek: miejsce symboli pozytywnych użytych w oryginalnym przemówieniu (*надежна, вера, справедливость, мир*) zajmują symbole negatywne (*боль, слезы, страдания*). Wprowadzenie ujemnie nacechowanych wyrazów do postulatów wyborczych kandydatki doprowadza do naruszenia relacji cel – rezultat, ponieważ w spotach wyborczych zjawiska negatywne najczęściej przedstawiane są jako efekty niewłaściwej polityki, nie zaś jako zamierzenia osób ubiegających się o stanowiska polityczne (chyba że mowa o konkurentach nadawcy wypowiedzi). Jednocześnie, poprzez zamianę przeciwstawnych symboli, parodysta narusza i tym samym ujawnia schematyczność komunikatów politycznych, w których negatywne zjawiska są przeważnie przypisywane przeciwnikom mówcy, natomiast pozytywne – działaniom autora wypowiedzi.

Podobny przykład dekonstrukcji symboli pozytywnych można odnaleźć w parodii D. Czuzoja pt. *Пора выбирать: «Неуверенная Россия» идет на выборы президента России*.

³ Опубликовано видео предвыборной речи Юлии Волковой, Газета.ru, 2021, https://www.gazeta.ru/culture/news/2021/05/13/n_15974546.shtml?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop (dostęp: 30.11.2023) (transkrypcja własna).

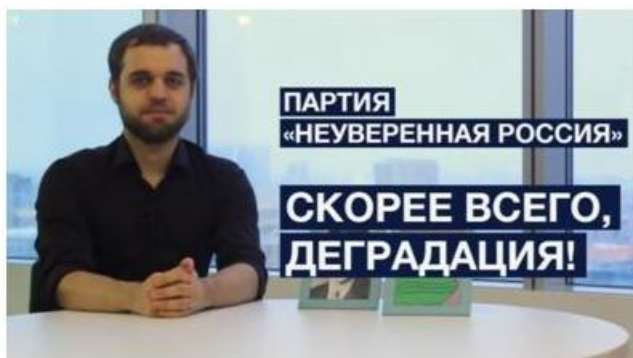
⁴ ValorMainStream, *Идеальный кандидат* | RYTP, YouTube, 2021, <https://www.YouTube.com/watch?v=C7e4IDfNdT0> (dostęp: 15.11.2022) (zapis oryginalny).

Dany tekst nawiązuje do przemówienia wyborczego A. Nawalnego, który ubiegał się o prawo do kandydowania w wyborach prezydenckich w Rosji w 2018 roku.

[A. Nawalny:] На выборах нам пора выбирать не только человека. Пора выбирать между застоем и программой развития. Я такую программу развития готов предложить стране. Я готов доказать, что она лучше, чем то, что предлагает власть⁵.

W swoim przemówieniu A. Nawalny wykorzystuje charakterystyczną dla dyskursu politycznego opozycję „my (ja) – oni”, zestawiając mirandum *развитие*, odnoszące się do postulatów mówcy, i kondemnandum *застой*, którym implicytnie określana jest polityka obecnych władz. Ten schemat zostaje naruszony w parodii D. Czużoja. Tekst przedstawia przemówienie wyborcze polityka fikcyjnej partii Неуверенная Россия biorącego udział w rywalizacji o urząd prezydenta:

[Przedstawiciel partii Неуверенная Россия*:] Я не буду обещать вам экономическое развитие, потому что сами знаете, какая у нас страна. Я лучше пообещаю деградацию. Будет развитие – хорошо. Будет деградация – я же говорил. Партия Неуверенная Россия – скорее всего деградация⁶!



Ilustracja 3. Kadr z parodii *Пора выбирать*: «Неуверенная Россия» идет на выборы президента России⁷.

Również w tej parodii dekonstrukcyjna gra opiera się na inwersji symboli pozytywnych na negatywne. Efekt kontrastu zostaje spotęgowany przez użycie mocniejszego kondemnandum: zastosowany w tekście parodystycznym wyraz *деградация* w większym stopniu niż słowo *застой* przeciwstawia się znaczeniowo rzeczownikowi *развитие*. Słowo to cechuje się silniejszym ujemnym wartościowaniem. Kondemnandum staje się częścią obietnicy wyborczej i zostaje włączone do hasła partii Неуверенная Россия. Dochodzi więc do naruszenia tradycyjnej opozycji, polegającej na negatywnej ocenie działań przeciwników i pozytywnej ocenie własnych przedsięwzięć.

⁵ Алексей Навальный, *Пора выбирать*: Алексей Навальный — кандидат в президенты России, YouTube, 2016, <https://www.YouTube.com/watch?v=wkN8sSrUbdY> (dostęp: 30.11.2023) (transkrypcja własna).

⁶ Денис Чужой, *Пора выбирать*: «Неуверенная Россия» идет на выборы президента России, YouTube, 2016, <https://www.YouTube.com/watch?v=ki8ETrhKPQE> (dostęp: 30.11.2023) (transkrypcja własna).

⁷ Ibidem (dostęp: 30.11.2023).

Inna technika dekonstrukcji została zastosowana przez autora filmiku *Новогоднее обращение Владимира Путина 2021*, będącego parodią noworocznych przemówień W. Putina. W utworze parodystycznym postać wcielająca się w prezydenta krótko podsumowuje wydarzenia polityczne, do których doszło w Rosji w 2020 roku. W tekście pojawiają się także nawiązania do uchwalenia ustaw i nowelizacji ograniczających wolności osobiste i polityczne Rosjan.

Wyraz *свобода* i bardziej szczegółowe pojęcia, takie jak *свобода слова*, *свобода совести*, w rosyjskim dyskursie politycznym przeważnie używane są jako symbole pozytywne. Wspominał o nich m.in. W. Putin w swoim pierwszym orędziu noworocznym, jeszcze jako pełniący obowiązki Prezydenta FR:

[W. Putin:]: Свобода слова, свобода совести, свобода средств массовой информации, права собственности – эти основополагающие элементы цивилизованного общества будут надежно защищены государством⁸.

W danym przemówieniu wolność słowa, wolność sumienia, wolność mediów i prawo własności są przedstawiane jako wartości pozytywne, podstawowy cywilizowanego społeczeństwa. Inaczej pojęcia z komponentem *свобода* prezentowane są w omawianym tekście parodystycznym:

[W. Putin*:] Ну и под конец года мы окончательно разошлись и напринали целую кучу законов, которые запрещают в России все плохое и вредное, вроде свободы слова, свободы собраний и прочей западной заразы⁹.

W powyższym przykładzie dochodzi do kategoryzacji pojęć *свобода слова* i *свобода собраний* poprzez dodanie nadrzędnego wyrażenia *все плохое и вредное*. Wolność słowa i wolność zgromadzeń przedstawiane są w parodii jako wartości społeczeństw zachodnich, a więc obce, a nawet szkodliwe dla społeczeństwa rosyjskiego. Zmianie ulega wartościowanie powyższych symboli: z pozytywnego na negatywne. Za pomocą danego zabiegu autor parodii demaskuje lekceważący stosunek władz do wolności osobistych i politycznych Rosjan.

5.2. Przymiotniki wartościujące

Wśród powtarzalnych środków językowych służących wartościowaniu w wypowiedziach politycznych warto wymienić także przymiotniki jakościowe. Część z nich należy do leksemów ewaluatywnych, które pozwalają na przypisywanie określonych cech

⁸ *Новогоднее обращение исполняющего обязанности Президента Владимира Путина к гражданам России*, Президент России, 1999, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/22280> (dostęp: 30.11.2023) (zapis oryginalny).

⁹ Усы Пескова, *Новогоднее обращение Владимира Путина 2021*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=PVGDESrR0bc> (dostęp: 30.11.2023) (transkrypcja własna).

opisywanym obiektom, jednocześnie nadając im ocenę¹⁰. W wypowiedziach politycznych użycie przymiotników wartościujących, podobnie jak symboli pozytywnych i negatywnych, najczęściej bazuje na opozycji „my – oni”: słowa wyrażające dodatnią ocenę stosowane są w odniesieniu do osiągnięć mówcy, jego zwolenników czy reprezentowanej przez niego partii, natomiast wyrazy o negatywnej waloryzacji – do działań, idei czy postaw przeciwników.

Przymiotniki wartościujące można odnaleźć m.in. we wspomnianym już przemówieniu wyborczym A. Nawalnego z 2016 roku:

[A. Nawalny:] Мы победим неравенство и победим коррупцию. Мы возродим и улучшим здравоохранение и образование. У нас будет сильная армия и достойная жизнь для всех, кто трудится¹¹.

Przedstawiony w przytoczonym fragmencie postulat o wzmocnieniu rosyjskiej armii został odtworzony w parodii *Пора выбирать*: «*Неуверенная Россия*» идет на выборы президента России autorstwa D. Чузожа:

[Przedstawiciel partii Неуверенная Россия*:] Кстати, у нас будет сильная армия. Не, ну это как посмотреть. Как бы на фоне меня наша армия уже сейчас сильная. И медицина... И некоторые педагоги¹²...

Dekonstrukcyjna gra przeprowadzona w powyższym fragmencie koncentruje się na relatywizacji wyrazu *сильный*. Zarówno w parodii, jak i w tekście źródłowym przymiotnik ten używany jest w odniesieniu do rosyjskiej armii. Parodysta podkreśla, że ocena wyrażona przy pomocy danego wyrazu jest względna, uzależniona od obranej perspektywy. Do oszacowania mocy armii wykorzystuje nieadekwatny punkt odniesienia, zestawiając siłę wojska z siłą pojedynczej osoby. Poprzez dane porównanie autor parodii uwidacznia mechanizm retoryczny opierający się na użyciu przymiotników wartościujących, które rzadko określają faktyczny stan rzeczy, częściej zaś służą wyrażeniu subiektywnej oceny mówcy.

Przymiotniki wartościujące są wykorzystywane przez polityków do kreowania określonej wizji świata. W przypadku rosyjskiego dyskursu politycznego, przez dłuższy czas zdominowanego przez jedną siłę rządzącą, prezentowany obraz realiów jest dość jednolity. Rzeczywistość w kraju, której kształt w dużej mierze determinowany jest przez decyzje rządzących polityków, na ogół oceniana jest pozytywnie, a negatywne aspekty życia są marginalizowane, pomijane lub ujmowane w sposób eufemistyczny, co sprzyja utrwalaniu korzystnej narracji dotyczącej sytuacji wewnętrznej państwa.

¹⁰ M. Jakosz, *Etykietowanie wartościujące w polskim dyskursie politycznym (na przykładzie retoryki partii Prawo i Sprawiedliwość*, „Linguistische Treffen in Wrocław” 2019, nr 1(15), s. 124.

¹¹ Алексей Навальный, *Пора выбирать*... (dostęp: 15.11.2023) (transkrypcja własna).

¹² Денис Чузожой, *Пора выбирать*... (dostęp: 30.11.2023) (transkrypcja własna).

To arbitralne kreowanie obrazu świata w wypowiedziach polityków zostało ukazane w parodii kanału *Усы Пескова* pt. *Вперед в светлое будущее*. Sam tytuł tekstu nawiązuje do sloganów radzieckich, w których związek wyrazowy *светлое будущее* był wykorzystywany do nakreślania wizji świetlanej przyszłości w ramach ustroju komunistycznego. Parodia odnosi się do wypowiedzi premiera FR Michaiła Miszustina wygłoszonej w trakcie posiedzenia rządu 16 lipca 2020 roku. W swoim wystąpieniu premier wyznaczył priorytet w pracach podlegającego mu organu, jakim była realizacja zadań ukierunkowanych na poprawę jakości życia społeczeństwa rosyjskiego na podstawie nowej redakcji konstytucji.

[M. Miszustin:] Добрый день, уважаемые коллеги! Прежде чем мы перейдем к повестке заседания Правительства, считаю необходимым остановиться на задачах, которые перед нами поставил Президент на заседании Совета по стратегическому развитию и национальным проектам. Все действия Правительства должны быть направлены на улучшение жизни людей. Этим приоритетом мы руководствуемся в борьбе с распространением коронавируса и по преодолению экономических вызовов, с которыми столкнулась наша страна. Будем решать эту задачу, опираясь на обновленную редакцию Конституции, которую поддержали наши граждане¹³.

Wspomniane przez M. Miszustina zadania zostały wcześniej przedstawione przez prezydenta W. Putina na posiedzeniu Rady ds. Rozwoju Strategicznego i Projektów Narodowych z 13 lipca 2020 roku. W trakcie danego spotkania wielokrotnie podkreślano dotychczasowe osiągnięcia rządzących i wskazywano na konieczność dalszej pracy w kierunku podniesienia jakości życia Rosjan. Jako przykład mogą posłużyć słowa wicepremier ds. polityki społecznej Tatjana Golikowej:

[T. Golikowa]: Уже сегодня, подводя некие итоги всех произошедших событий, мы можем четко сказать, что мы перенесли так называемый стресс на устойчивость, готовы сегодня и понимаем, какие значимые результаты для каждого человека мы должны предъявить обществу и что необходимо сделать в ближайшее время для того, чтобы жизнь наших людей стала еще лучше¹⁴.

W powyższej wypowiedzi w odniesieniu do jakości życia Rosjan w przyszłości zostaje użyty związek wyrazowy *еще лучше*, na który składa się przysłówek *еще* oraz przymiotnik wartościujący *хороший* w stopniu wyższym. W danej konstrukcji kryje się presupozycja, zgodnie z którą obecny stan życia mieszkańców Rosji jest dobry i może jedynie ulec poprawie.

Wypowiedź T. Golikowej nie jest protokstem parodii kanału *Усы Пескова*, jednak zastosowana przez wicepremier konstrukcja językowa z przymiotnikiem wartościującym znalazła odzwierciedlenie w rozpatrywanym tekście. W utworze parodystycznym M. Miszustin wypowiada bowiem następujące słowa:

¹³ *Заседание Правительства (2020 год, №26)*, Правительство России, 2020, <http://government.ru/meetings/40027/stenograms/> (dostęp: 04.12.2022) (zapis oryginalny).

¹⁴ *Заседание Совета по стратегическому развитию и национальным проектам*, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/63635> (dostęp: 04.12.2022) (zapis oryginalny).

[М. Miszustin*]: Тут такие дела... Значит, оказывается, я вчера сказал, что правительство будет решать поставленную начальником задачу по улучшению жизни граждан на основе новой конституции. Вот лично я что-то ляпнул, а потом без понятия, что с этим делать. Я же это, как бы, ну, последнее 20 лет меня в правительстве не было. Я тихо-мирно обирал, быы, в смысле собирал с вас налоги. Так что к тому, что вам кажется, что вы плохо живете, я вообще не при делах. Всем же уже понятно, что делать вашу жизнь еще лучше все 20 лет мешала старая конституция¹⁵.

W parodii, podobnie jak w wypowiedzi T. Golikowej, użycie związku wyrazowego *еще лучше* wiąże się z wytworzeniem presupozycji o wysokim poziomie życia mieszkańców Rosji. Dana presupozycja stoi jednak w sprzeczności z przywołanym wcześniej w tekście przysłówkiem *плохо*, za pośrednictwem którego ocenę poziomu życia wyrażają sami Rosjanie. To zestawienie kontrastujących ze sobą ocen demaskuje rozbieżność między osądami społeczeństwa, a informacjami przekazywanymi przez rządzących, ukazując przez to, że obraz rzeczywistości kreowany w wypowiedziach politycznych niekoniecznie odpowiada stanowi faktycznemu.

5.3. Nazwy etykiety

W wypowiedziach politycznych ukierunkowanych na perswazję oraz manipulację równie chętnie wykorzystywane są nazwy etykiety – stygmatyzujące nominacje o silnie wartościującym charakterze nadawane osobom bądź grupom osób. Mechanizm tworzenia etykietek opiera się na daleko idących uogólnieniach i kategoryzacji: określanym poprzez nie osobom przypisywane są pewne (najczęściej wąskie) role oraz specyficzne cechy. Etykietyk charakteryzują się znaczną przewagą konotacji nad denotacją. Ich użycie ma wzbudzić u odbiorcy pożądany stosunek do nazywanego obiektu. W dyskursie politycznym przeważają etykiety negatywnie wartościujące, wykorzystywane do dezawuowania obiektu w świadomości odbiorców, choć niekiedy stosowane są również nazwy o pozytywnych konotacjach, służące wywyższeniu opisywanych osób¹⁶. W wypowiedziach agonalnych, nastawionych na zwalczanie przeciwnika, nierzadko używane są również nominacje obraźliwe, a nawet wulgarne.

Przykładem komunikatu, w którym wykorzystywane są nazwy etykiety, jest replika pochodząca z wywiadu ambasadora nadzwyczajnego i pełnomocnego (ros. *чрезвычайный и полномочный посол*), rzecznika Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji Marii Zacharowej. W rozmowie dla stacji radiowej *Говорит Москва* M. Zacharowa porusza temat rozszerzenia list sankcyjnych USA oraz Unii Europejskiej obejmujących wybranych obywateli Rosji. W

¹⁵ Усы Пескова, *Вперед в светлое будущее | Усы уполномочены объяснить*, YouTube, 2020, https://www.YouTube.com/watch?v=WMaVcHML5_4 (dostęp: 04.12.2022) (transkrypcja własna).

¹⁶ J. Bralczyk, *O języku propagandy i polityki*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2007, s. 74–76.

marcu 2021 roku znalazły się na nich osoby podejrzewane o związek z otruciem A. Nawalnego. Represje objęły również rosyjskich polityków oskarżanych o tłumienie protestów antyrządowych, ograniczanie działalności opozycji niesystemowej oraz prześladowanie jej przedstawicieli¹⁷. Sankcje zostały poparte przez wybranych rosyjskich opozycjonistów. W swoim wywiadzie M. Zacharowa krytykuje działania opozycji i nazywa osoby aprobujące decyzje USA i Unii Europejskiej terminem *агенты влияния* (pol. *agenci wpływu*)¹⁸:

[M. Zacharowa:] Давайте смотреть суть. Если люди, сила поддерживаются из-за рубежа, финансируются из-за рубежа, проводят политику, которая выгодна зарубежным странам, если они выступают против национальных интересов в пользу интересов зарубежных стран, какие же это либерально-демократические силы? Не надо прикрываться этим по-настоящему высоким званием. Это называется совершенно по-другому, называется «агентура влияния». Это агенты влияния. Они проводят интересы других стран на территории нашей страны. Поэтому не надо выдавать себя за тех, кем не являетесь¹⁹.

Za pomocą etykiетки *агенты влияния* M. Zacharowa przyporządkowuje opozycjonistów popierających sankcje do grupy *obcych*, reprezentujących interesy innych krajów. Powyższa nominacja stała się inspiracją dla parodii pt. *Захарова назвала поддерживаемых Западом оппозиционеров «агентами влияния»*, w której multiplikowana postać rzeczniczki wygłasza następujące słowa:

[M. Zacharowa*:] Здравствуйте! Сегодня мы в МИДе заявили, что российская оппозиция, поддерживающая санкции против России, – это не демократы, а агенты влияния. Мы думали, что такой грозной формулировки будет достаточно, но многие не поняли, о чем речь. Ну, значит, слушайте сюда. Кто-то может сказать, что Золотов, Бастрыкин, Кириенко и другие уважаемые мной люди – это не Россия. Так могут говорить лишь враги, агенты, предатели родины и родственники предателей. Объясню чисто на пальцах. Возьмем, к примеру, многоуважаемого главу Росгвардии Виктора Золотова. Чьи еще подчиненные так регулярно, основательно и сильно бьют россиян? Вот именно! А как говорят у нас на Руси: «бьет – значит любит». Значит Золотов – это Россия, блъ. А директор ФСИН Калашников? Он же буквально круглосуточно охраняет россиян, заботится о них, кормит, работой обеспечивает. Так что директор тюрем – это Россия, блъ. Про Бастрыкина я вообще молчу. Он каждого иностранного агента буквально под лупой рассматривает и насквозь видит. Кроме того, он рисковал жизнью и получал чешское гражданство не просто так, а чтобы знать врага в лицо. Так что Бастрыкин – это Россия, блъ. Боже мой, да вы на записи в Росреестре посмотрите. На всем принадлежащем этим патриотам имуществе собственник – Российская Федерация. Какие еще вам нужны доказательства, что именно они это и есть Россия, блъ. Так что те, кто поддерживают санкции против этих святых людей, – самые что ни на есть агенты влияния, то есть вдыхания, то есть, тфу, влияния. А

¹⁷ М. Лисицына, Е. Пудовкин, *ЕС ввел новые санкции против глав СК, ФСИН и Росгвардии*, РБК, 2021, <https://www.rbc.ru/politics/02/03/2021/603e3a279a794755adb15db6> (dostęp: 09.11.2023); В. Гордеев, *Евросоюз ввел санкции против России после отравления Навального*, РБК, 2021, https://www.rbc.ru/politics/15/10/2020/5f8815fd9a794714fd6e160?from=article_body (dostęp: 09.11.2023).

¹⁸ Agent wpływu jest to osoba wykorzystywana do oddziaływania na opinie polityków i środków masowego przekazu w interesach obcego państwa (A. Żebrowski, *Агентура wpływu uczestником walki informacyjnej*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2018, nr 1(40), s. 66).

¹⁹ *Официальный представитель МИДа РФ Мария Захарова в эфире радиостанции «Говорит Москва» от 04.03.2021*, Говорит Москва, 2021, <https://podcast.govoritmoskva.ru/interviews/2912/?ysclid=lps2kwrqk0622452345> (dostęp: 05.12.2023) (zapis oryginalny).

вокруг истинных патриотов, попавших под санкции, нужно сплотиться всему народу России и, если понадобится, поддержать рублем²⁰.

W tekście parodystycznym zostaje przywołana oryginalna etykieta zastosowana przez M. Zacharową. Staje się ona jednak przedmiotem gry językowej polegającej na zamianie leksemu *влияние* paronimem *вливание* oraz rymującym się wyrazem *вдыхание*, w wyniku czego powstają niekonwencjonalne połączenia wyrazowe *агенты вливания*²¹ oraz *агенты вдыхания*.

W utworze pojawiają się także pozytywnie nacechowane etykiety, którymi nazywane są osoby objęte sankcjami: Wiktor Zołotow, Aleksandr Bastrykin, Siergiej Kirijenko i Aleksandr Kałasznikow. Wobec danych postaci stosowana jest nominacja *патриоты*. Nazwiska wymienionych osób są również zestawiane z nazwą *Россия* (*Золотов – это Россия, директор тюрем – это Россия, Бастрыкин – это Россия*), czego rezultatem jest wytworzenie powiązania pomiędzy Rosjanami objętymi sankcjami a samym krajem. Wynika z tego, że wystąpienie przeciwko danym osobom jest równoznaczne z wystąpieniem przeciwko Rosji. Pozytywnie nacechowane nominacje kontrastują z opisami działań W. Zołotowa, A. Kałasznikowa i A. Bastrykina, które nie tylko nie świadczą o ich patriotycznej postawie, ale niekiedy wręcz ukazują ich jako osoby wyrządzające szkody społeczeństwu rosyjskiemu (np. przez stosowanie przemocy fizycznej).

W odniesieniu do Rosjan krytycznie ustosunkowanych do wymienionych przez bohatera parodii osób używane są negatywnie nacechowane etykiety powiązane asocjacyjnie z dyskursem radzieckim: *враги, предатели родины* oraz *родственники предателей*. Ta interdyskursywna gra polegająca na wyprowadzeniu etykietek pochodzących z języka władz komunistycznych do wypowiedzi rosyjskiego dyplomaty pozwala na przeprowadzenie paraleli pomiędzy mową M. Zacharowej a językiem radzieckiej propagandy.

W wypowiedzi bohaterki parodii dochodzi do rozgraniczenia dwóch grup: osób objętych sankcjami oraz Rosjan wspierających decyzje o ich nałożeniu. W stosunku do pierwszych stosowane są negatywnie nacechowane etykiety, natomiast wobec drugich –

²⁰ Усы Пескова, *Санкции, оппозиция и агенты. МИД отвечает, бль!*, YouTube, 2021, https://www.YouTube.com/watch?v=vC_vfxYtl60 (dostęp: 05.12.2023) (transkrypcja własna).

²¹ Rzeczownik *вливание* pochodzi od czasownika *вливать*, który, poza podstawowym znaczeniem ('wlewać gdzieś jakąś ciecz') niesie również znaczenie przenośne: 'przeznaczać fundusze na zapewnienie działalności czegoś lub kogoś'; *Современный толковый словарь русского языка*, red. Т.Ф. Ефремова, Русский язык, Москва 2000, <https://dic.academic.ru/contents.nsf/efremova/> (dostęp: 05.12.2023), s.v.: *вливать*. Okazjonalne połączenie wyrazowe *агенты вливания* pojawiło się m.in. w nazwie jednego z odcinków programu dokumentalnego *ЧП. Расследование* transmitowanego na kanale НТВ. Dane określenie zostało zastosowane w stosunku do Rosjan oskarżanych o prowadzenie propagandy antyrosyjskiej finansowanej przez państwa zachodnie; *ЧП. Расследование. Агенты вливания*, НТВ ШОУ, 2011, <https://ntv.show/video/chp-rassledovanie-agenty-vlivaniya> (dostęp: 05.12.2023).

nominatione wyrażające pozytywną ocenę. Hiperboliczne nagromadzenie etykietek o przeciwnym wartościowaniu wyraźniej ukazuje proces stygmatyzowania i kategoryzowania obywateli, charakterystyczny dla czasów radzieckich, jednak mający miejsce również we współczesnym rosyjskim dyskursie politycznym.

Innym przykładem wypowiedzi, w których nadawane są nazwy etykietki, są repliki Ksienii Sobczak pochodzące z wywiadu z wideoblogerem i dziennikarzem Jurijem Dudziem. Rozmowa koncentrowała się na motywach udziału K. Sobczak w rywalizacji o urząd prezydenta w 2018 roku oraz jej stosunkach z przedstawicielami elit rządzących. W swoich replikach rozmówczyni częstokroć unikała odpowiedzi na zadawane pytania, posiłkując się kontrpytaniami i stosując wobec dziennikarza argumenty *ad personam*, np. zarzucając mu niekompetencję. W wypowiedziach K. Sobczak pojawiły się również nominacje stygmatyzujące interlokutora. Gdy prowadzący zasugerował, że Rosjanie mogą nie poprzeć kandydatury kobiety w wyborach prezydenckich, rozmówczyni użyła w stosunku do dziennikarza etykietki *сексист*.

[J. Dudź:] В России так сложилось – это, конечно, плохо – живет огромное количество людей, которые готовы проголосовать за мужика, но не готовы проголосовать за женщину, даже если эта женщина...

[K. Sobczak:] Слушай, ты просто сексист²².

W dalszej części wywiadu K. Sobczak argumentowała swoją reakcję, stwierdzając m.in., że jest pierwszą kobietą zaproszoną do studia dziennikarza.

[K. Sobczak:] Я первая женщина, которая сидит в этой студии. Ты правда считаешь, что это нормально?

[J. Dudź:] Для меня женщины и мужчины, для меня женщины и мужчины не отличаются никаким образом.

[K. Sobczak:] Не отличаются ничем, но я первая женщина, которая здесь сидит.

[J. Dudź:] Потому что я не обращал внимание...

[K. Sobczak:] У тебя была сотня программ. Какие-то рэперы, чьи имена вообще никто не знает. У тебя не было ни одной женщины, которая занимается, не знаю, музыкой, политикой, искусством, чем угодно... Что, нету таких женщин?

[J. Dudź:] Потому что когда человек сюда приходит, я не обращаю внимания на то, женщина это или мужчина. Я их призы-призываю исходя из того, что они делают²³.

Wypowiedzi K. Sobczak zostały sparodiowane w filmiku I. Urganta pt. *Эксклюзивное интервью Ивана Урганта Юрию Дудю*. Utwór składa się z fragmentów nagrania oryginalnego wywiadu w studiu J. Dudzia, jednak na miejscu rozmówczyni pojawia się w

²² вДудь, Собчак – о Навальном, крестном и выборах / вДудь, YouTube, 2017, https://www.YouTube.com/watch?v=wpfpcey_0G5A (dostęp: 06.12.2023) (transkrypcja własna).

²³ Ibidem (dostęp: 06.12.2023) (transkrypcja własna).

nich I. Urgant ucharakteryzowany na K. Sobczak. Repliki stworzone przez parodystę przeplatają się w tekście z pytaniami pochodzącymi z wywiadu źródłowego.

[I. Urgant*:] Юр, смотри, я когда шел к тебе на передачу, я посмотрел какие-то твои программы. Знаешь, что я понял? Я первый мужчина, переодетый в женщину, которого ты пригласил на программу за все время ее существования. Юр, это о чем говорит? Ты – сексист.

[J. Dudź*:] Ничего ли тебе это не напоминает?

[I. Urgant*:] Ты сексист, Юра.

[J. Dudź*:] А скажи об этой фотографии.

[I. Urgant*:] Дудь – сексист!

[J. Dudź*:] Ты или Максим?

[I. Urgant*:] Кого? Сексиста? Здесь! Юра, тебя!

[J. Dudź*:] Аааа... Три лучшие книги, написанные на русском языке?

[I. Urgant*:] «Три сексиста и собака», «Сексист и Маргарита» и «Как закалялся сексист»²⁴.

W parodii I. Urganta zastosowana przez K. Sobczak etykieta podlega amplifikacji (zwielokrotnieniu). Nominacja *сексист* pojawia się w badanym tekście siedmiokrotnie. Ciekawym zabiegiem przeprowadzonym przez parodystę jest wprowadzenie nazwy etykiety do tytułów utworów literackich (*Три сексиста и собака*, *Сексист и Маргарита*, *Как закалялся сексист*). Na uwagę zasługuje konstrukcja dialogu przedstawionego w parodii oparta na naruszeniu przez bohatera tekstu reguły stosunku P. Grice'a: pojawiające się w przywołanym fragmencie repliki kandydatki na urząd prezydenta w większości nie odpowiadają pytaniom dziennikarza. Wielokrotne powtórzenie nominacji *сексист* w ciągu odpowiedzi niepowiązanych z tematami zadanymi przez interlokutora uwypukla technikę etykietkowania jako pozamerytoryczny sposób prowadzenia dyskusji.

Szczególnym rodzajem określeń stygmatyzujących są inwektywy o silnym nacechowaniu emocjonalnym²⁵. Nominacje te pojawiają się najczęściej w wypowiedziach agonalnych, stanowią środek dyskredytacji przeciwnika. Użycie obelg, w szczególności wulgaryzmów, jest poczytywane jako naruszenie obowiązującej w dyskursie politycznym

²⁴ Вечерний Ургант, *Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью Ивана Урганта Юрию Дудю* (27.10.2017), YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=MQKjQEZswxU> (dostęp: 12.11.2021) (transkrypcja własna).

²⁵ Niektórzy badacze zaliczają obelgi do kategorii epitetów, odróżniając je od nazw etykietek. Zdaniem Mirosława Karwata epitet (rozumiany jako wyzwisko, inwektywa, obelga) odnosi się do indywidualnych cech osoby, które nie są reprezentatywne dla wybranej zbiorowości, podczas gdy etykieta dotyczy cech jednostki jako członka określonej grupy (M. Karwat, *O złośliwej dyskredytacji: manipulowanie wizerunkiem przeciwnika*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 180–182). Granica między danymi pojęciami wydaje się jednak nieostra, jako że w agonalnych wypowiedziach politycznych zarówno etykiety, jaki i epitety pełnią funkcję narzędzia dyskredytacji przeciwnika poprzez jego nominację i aktualizację stereotypowych wyobrażeń o osobach nazywanych danymi określeniami (niezależnie czy pojęcie odnosi się do grupy społecznej o pewnej specyfice czy ogółu jednostek o wybranych cechach charakteru).

etykiety językowej i może stać się źródłem skandalu politycznego. Przykładem takiego wydarzenia, które odbiło się szerokim echem w rosyjskich mediach, jest debata kandydatów na urząd prezydenta zorganizowana w ramach serii odcinków programu *Вечер с Владимиром Соловьевым*. Pierwszy odcinek debaty, transmitowany 28 lutego 2018 roku na kanale telewizyjnym *Россия-1*, poświęcony był tematyce armii i wzmocnienia zdolności obronnych kraju. W rozmowie uczestniczyli prowadzący Władimir Sołowjow oraz rosyjscy politycy Pawieł Grudin, Boris Titow, W. Żyrinowski, M. Surajkin, K. Sobczak, G. Jawlinski i S. Baburin. W spotkaniu nie wziął udziału główny faworyt w wyborach W. Putin. Szczególną uwagę mediów zwrócił rozgrywający się podczas debaty konflikt pomiędzy W. Żyrinowskim i K. Sobczak. W trakcie wymiany zdań ze swoją kontrkandydatką lider partii LDPR wielokrotnie uciekał się do bezpośredniej stygmatyzacji rywalki przy użyciu inwektyw:

[W. Żyrinowski do K. Sobczak:] Черная грязь! Отвратительная баба! Блядь последняя!

[W. Sołowjow do W. Żyrinowskiego:] Владимир Вольфович!

[W. Żyrinowski do W. Sołowjowa:] Вот а как иначе?

[W. Sołowjow:] Материться нельзя!

[W. Żyrinowski:] А как иначе²⁶?

Podczas swojego wystąpienia W. Żyrinowski oskarżył także K. Sobczak, S. Baburina i G. Jawlińskiego o tajną współpracę z krajami zachodnimi i podważył ich prawo do ubiegania się o sprawowanie funkcji państwowych. W stosunku do swoich rywali polityk użył obraźliwej etykiety *мусор политический*:

[W. Żyrinowski:] Уважаемые избиратели! Все будут обещать: все хорошо, сильная армия, богатая страна. Но кому вы поверите и доверите? Большинство здесь стоящих ни одного дня в армии не служили. Разваливали армию и страну! Допустим, последний Верховный Совет с Бабуриным. Они приняли Декларацию о государственном суверенитете, и он, Бабурин, был одним из авторов. Они ГКЧП не поддержали! Явлинский предлагал: давайте душить патриотов России. Это ли не позор? И сегодня они с Собчак связаны с Западом и катаются туда, за границу, получают инструкции. Этих людей на гос... на гражданскую службу допускать нельзя! Они идут в кандидаты в президенты. Это позор! Мы закон изменим, на следующих выборах такого мусора политического на выборах не будет²⁷!

Metodę kategoryzacji osób przy pomocy nazw etykietek stosowali również inni uczestnicy debaty, m.in. S. Baburin. Polityk użył negatywnie nacechowanych nominacji np. w odniesieniu do osób, które nie uznają Krymu i Sewastopola za integralne części terytorium Rosji.

²⁶ MoyKanal, *Дебаты у Соловьева. Скандал. Полный выпуск. 28 02 2018*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=OCWwUCeuXII&t=12s> (dostęp: 07.12.2023) (transkrypcja własna).

²⁷ Ibidem (dostęp: 07.12.2023) (transkrypcja własna).

[S. Baburin:] Любой человек, который ставит под сомнение, что Крым и Севастополь – это не просто часть территории России, это часть нашего духа, он или больной или государственный преступник или заблуждающийся²⁸.

Debatę z programu W. Sołowjowa podsumowano w parodii pt. *ДЕБАТЫ 2018* opublikowanej na anonimowym kanale *ONEFOX*. Tekst, wykonany w formie RYTP, składa się z wycinków nagrania oryginalnej dyskusji. Z przywołanymi powyżej fragmentami debaty korelują następujące przykłady z utworu parodystycznego:

1. [W. Sołowjow*:] Из уважения друг к другу предлагается не убивать Владимира Вольфовича.

[W. Żyriński do K. Sobczak*:] Вы – черная грязь!

[W. Sołowjow do W. Żyrińskiego*:] Ну, не оскорбляйте!

[W. Żyriński do W. Sołowjowa*:] Хорошо, но Собчак – блядь последняя!

2. [S. Baburin*:] [...] Я – предатель. Давайте откажемся от Крыма и Севастополя. Я за разрушение Российской Федерации. Я за расстрел Жириновского.

[W. Żyriński*:] Бабурин – подлый человек!

3. [W. Sołowjow*:] Владимир Вольфович, начинайте.

[W. Żyriński*:] Э, э, э... Уважаемые быдло, лохи, грязь! Я – Жириновский, пуси-бандит. Я – мусор политический с 90-го года. Разваливаю армию и страну. Вы довели меня! Я девять месяцев в психиатрической больнице лежал. Как бы... он... как бы... он... Кто вы такие? Шампанского, бля! Я – грудь Собчак. Я – навоз. Вы имеете право все иметь!

[W. Sołowjow*:] Ваше время истекло²⁹.

W przywołanych fragmentach nazwy etykiety w większości wprowadzane są do konstrukcji składniowej, na którą składa się podmiot wyrażony rzeczownikiem lub zaimkiem osobowym w mianowniku (osoba etykietkowana) oraz orzeczenie wyrażone rzeczownikiem w mianowniku lub frazą nominalną. Rola etykietek w replikach W. Żyrińskiego z pierwszego i drugiego przykładu odpowiada funkcji, jaką dane wyrazy pełniły w wypowiedziach źródłowych, czyli negatywnej nominacji przeciwnika politycznego. Do transformacji dochodzi jednak w replikach S. Baburina z drugiego punktu i W. Żyrińskiego z trzeciego fragmentu. W przywołanych przypadkach oryginalny podmiot zostaje zastąpiony zaimkiem *я*, zmienia się więc obiekt, do którego odnoszą się etykiety. Poprzez tę inwersję dochodzi od złamania standardowej opozycji „my (ja) – oni”, zgodnie z którą nadawca wypowiedzi oceniany jest przy użyciu wyrazów o pozytywnym wartościowaniu. Nietypowa jest również apostrofa w wypowiedzi W. Żyrińskiego przytoczona w trzecim przykładzie. Na miejscu oryginalnego określenia *избиратели* w utworze parodystycznym pojawiają się inwektywy *быдло*, *лохи*, *грязь*, silnie kontrastujące z

²⁸ Ibidem (dostęp: 07.12.2023) (transkrypcja własna).

²⁹ ONEFOX, *ДЕБАТЫ 2018 [RYTP]*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=x86aCVwYAWs> (dostęp: 07.12.2023) (transkrypcja własna).

poprzedzającym je określeniem *уважаемые*. Za pomocą danych wyrazów podkreślany jest brak szacunku mówcy nie tylko do przeciwników politycznych, ale i do potencjalnych wyborców.

5.4. Konstrukcje apostroficzne

Do najczęściej modyfikowanych konstrukcji językowych w badanych utworach parodystycznych należą wyrazy bądź połączenia wyrazowe pełniące funkcję bezpośrednich zwrotów do adresata. Na ich wysoką rozpoznawalność wśród twórców parodii wpływa niewątpliwie szablonowość formy i powtarzalność w poszczególnych gatunkach wypowiedzi. W dyskursie politycznym użycie apostrof ma charakter ustandaryzowany. Wiele tego typu konstrukcji wchodzi w skład sztamp politycznych. W centrum rosyjskich konstrukcji apostroficznych znajduje się przeważnie rzeczownik postawiony w mianowniku w funkcji wołacza. Z punktu widzenia semantyki stosowane przez polityków zwroty do adresata można w uproszczeniu podzielić na sformalizowane, nadające wypowiedzi oficjalny ton, i nieformalne, wskazujące na bliższe relacje pomiędzy nadawcą i adresatami komunikatu³⁰. W dyskursie politycznym dominują apostrofy sformalizowane, choć w wypowiedziach skierowanych do odbiorcy masowego spotykane są też mniej oficjalne konstrukcje. Zwroty pełnią w wypowiedzi złożone funkcje, m.in. apelatywną (przyciąganie uwagi adresata), fatyczną (nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu) i nominatywną (nazywanie adresata)³¹. Dostarczają ważnych informacji o kontekście wypowiedzi: pozwalają na identyfikację adresata, określenie rodzaju relacji pomiędzy uczestnikami aktu komunikacji i stosunku nadawcy do odbiorcy. Mogą również służyć realizacji celów perswazyjnych, wpływając na postawę odbiorców wobec podmiotu mówiącego poprzez odpowiednią nominację i przyporządkowanie adresatów do grona *swoich* bądź *obcych*.

W analizowanych tekstach apostrofy pojawiały się głównie w parodiach opartych na wypowiedziach przywódców państwa skierowanych do społeczeństwa rosyjskiego, takich jak orędzia noworoczne. Jak podaje Marta Noińska, w rosyjskim dyskursie politycznym w tego typu komunikatach dominują skonwencjonalizowane zwroty *уважаемые граждане России* oraz *дорогие друзья*. Charakterystyczne dla danego gatunku jest także stosowanie

³⁰ М.В. Лекова, А.И. Отрошенко, *Функции вокативов в политическом дискурсе*, „Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики” 2010, nr 12, s. 106.

³¹ Ibidem, s. 106.

rzeczownika *россияне*, odnoszącego się do wszystkich obywateli Rosji, zamiast substantywizowanego *русские*, obejmującego jedynie przedstawicieli narodu rosyjskiego³².

Za przykład wypowiedzi, w której zastosowano wspomniane powyżej apostrofy, może posłużyć orędzie noworoczne prezydenta W. Putina na 2019 rok. W danym przemówieniu konstrukcja *уважаемые граждане России* została użyta jednokrotnie, na początku orędzia, natomiast połączenie *дорогие друзья* – aż trzykrotnie (raz w pozycji inicjalnej i dwa razy w środkowej).

[W. Putin:] Уважаемые граждане России! Дорогие друзья! Время приближает нас к Новому, 2019 году. [...]

Дорогие друзья! У каждого сейчас свои ожидания. Но по большому счету все мы хотим, чтобы близкие были здоровы, чтобы в доме царило согласие, дети радовали, жизнь была мирной, а мечты, даже самые сокровенные, обязательно сбывались. [...]

Дорогие друзья! Всего несколько секунд отделяет нас от Нового, 2019 года. Давайте пожелаем счастья тем, кто рядом. [...]³³.

Zwrot *уважаемые граждане России* podkreśla podniosły charakter przemówienia i szacunek nadawcy wobec adresatów komunikatu. Użycie apostrofy *дорогие друзья* związane jest natomiast z realizacją strategii integracji i służy zmniejszeniu dystansu pomiędzy politykiem a odbiorcami jego wypowiedzi.

Stosowane w przemówieniach noworocznych apostrofy zostały poddane dekonstrukcji w parodii pt. *Слитое новогоднее обращение президента* autorstwa rosyjskiego satyryka J. Łoskutowa. Utwór, opublikowany 30 grudnia 2019 roku, nawiązuje do noworocznych przemówień W. Putina transmitowanych corocznie na kanałach telewizji publicznej w noc z 31 grudnia na 1 stycznia (z wyjątkiem czterech lat prezydentury Dmitrija Miedwiediewa). Parodia ma charakter metadyskursywny: unaocznia proces konstruowania wypowiedzi politycznej, w tym dobór środków językowych, figur retorycznych oraz selekcję informacji. W nagrywaniu orędzia uczestniczy nie tylko prezydent jako główny nadawca komunikatu, ale również osoba odpowiedzialna za kontrolowanie treści wypowiedzi – pracownik fikcyjnego organu o nazwie *Рособращенадзор*³⁴. Struktura parodii opiera się na dialogu dwóch postaci,

³² M. Noińska, *Co roku to samo... Z historii orędzia noworocznego w Polsce, Niemczech i Rosji*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2018, nr 2(9), s. 96.

³³ *Новогоднее обращение к гражданам России*, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/speeches/59629> (dostęp: 08.12.2023) (zapis oryginalny).

³⁴ Okazjonalizm *Рособращенадзор* został utworzony na bazie wyrazów *российский*, *обращение* i *надзор* przez analogię z takimi nazwami, jak *Роскомнадзор*, *Росздравнадзор* czy *Рособрнадзор*. Dany wyraz, będący skrótcem mieszanym, jest wykorzystywany w tekście na określenie fikcyjnej instytucji, której nazwa mogłaby brzmieć *Федеральная служба по надзору за обращением к населению*. W kompetencje danej struktury miałyby wchodzić sprawowanie nadzoru nad kształtem oraz treścią publicznych wypowiedzi polityków. Utworzenie neologizmu przez podobieństwo z nazwami istniejących instytucji kontrolnych można odczytać jako swoisty rodzaj gry z rosyjskimi realiami. Twórca parodii zdaje się w ten sposób sugerować, iż kontrolą władzy objęta jest niemal każda sfera życia, w tym działalność mowna samych polityków.

które razem decydują o finalnym kształcie orędzia prezydenckiego. Tekst zaczyna się od następujących replik:

[W. Putin*:] Уважаемые граждане! Дорогие друзья! Через несколько минут мы будем провожать не только уходящий год, мы будем провожать целое десятилетие. Все это десятилетие мы упорно шли к большой мечте о твердой почве под ногами и мирном голубом небе над головой.

[Pracownik organu Рособраценадзор*:] И стоп! Владимир Владимирович, все нормально, но «дорогие друзья» давайте заменим на что-то. Я все понимаю, но не у всех, как у вас, друзья дорогие. Просто «друзья»³⁵.

W parodii dochodzi do rozbicia skonwencjonalizowanej apostrofy *дорогие друзья*. W wyniku rozdzielenia stałego związku wyrazowego ewokowane jest pierwotne (nieprzenośne) znaczenie wyrazu *дорогой* – ‘posiadający wysoką cenę’. Propozycję rezygnacji z określenia *дорогие* można interpretować jako aluzję do bogactwa osób z otoczenia prezydenta. Stwierdzenie *не у всех, как у вас, друзья дорогие* sugeruje brak równości pomiędzy zamożnymi przedstawicielami elity oraz większością społeczeństwa rosyjskiego. Tym samym apostrofa, której użycie miało na celu zmniejszenie dystansu pomiędzy politykiem a adresatami jego orędzia, staje się sygnałem dzielących ich różnic. Niewykluczone też, że w przytoczonym fragmencie parodii implicytnie poruszana jest kwestia korupcji i przekupstwa. Użycie określenia *дорогие* może nawiązywać do wysokiej ceny, za jaką polityk zyskuje poparcie rosyjskich elit.

Inna metoda dekonstrukcji została zastosowana w parodii przemówienia W. Putina z 16 marca 2018 roku. Oryginalna wypowiedź miała charakter agitacyjny: jej celem było nakłonienie społeczeństwa rosyjskiego do oddania głosów w zbliżających się wyborach prezydenckich.

[W. Putin:] Уважаемые граждане России! Дорогие друзья! В ближайшее воскресенье, 18 марта, состоятся выборы Президента России. Как действующий глава государства считаю важным обратиться к вам накануне голосования³⁶.

W przywołanym fragmencie przemówienia prezydent zwraca się do obywateli Rosji, stosując standardowe apostrofy *уважаемые граждане России* oraz *дорогие друзья*. Omawiane konstrukcje zostały poddane dekonstrukcji w parodii *ПУТИН ПЕРЕД ВЫБОРАМИ 2018 [RYTP]* opublikowanej na kanale ONEFOX.

[W. Putin*:] Неуважаемые, но дорогие козлы России. 18 марта состоится шняга. В ближайшее воскресенье воля народа никому не нужна. Определяющий выбор будет сделан без учета вашего мнения. Уверен, каждый из нас думает и переживает о судьбе президента России³⁷.

³⁵ ЕГОР, *Слитое новогоднее обращение президента*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=fyuhKXnKaY0> (dostęp: 20.04.2021) (transkrypcja własna).

³⁶ *Обращение Президента к гражданам России*, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements%20/57077> (dostęp: 08.12.2023) (zapis oryginalny).

W tekście parodystycznym wypowiedź W. Putina została poddana znacznym transformacjom. Zastosowane przez prezydenta konstrukcje apostroficzne zostały zespolone w jedno zdanie za pomocą spójnika przeciwstawnego *но*. Do istotnych modyfikacji należy inwersja leksemu *уважаемые* na antonimiczny wyraz *неуважаемые* wyrażający przeciwstawny stosunek mówiącego do adresata. W parodii dochodzi ponadto do zastąpienia określeń *граждане России* oraz *друзья* potoczną, pejoratywną nominacją *козлы*, którą nazywane są ‘osoby o ograniczonym intelekcie’³⁸. Wprowadzenie danego wyrazu do wypowiedzi prezydenta ukazuje jego postawę wobec odbiorców przemówienia: świadczy o arogancji polityka oraz lekceważącego stosunku do społeczeństwa rosyjskiego. Jednocześnie parodia przedstawia Rosjan jako osoby pozbawione rzeczywistego wpływu na politykę państwa. Zdaje się, że w kontekście dalszych konstatacji (*воля народа никому не нужна; выбор будет сделан без учета вашего мнения*) zastosowanie nominacji *козлы* służy nie tylko demaskacji pogardy polityka wobec społeczeństwa, ale również marginalizacji obywateli, których rola w procesach politycznych jest celowo ograniczana.

Rozbudowana apostrofa została zastosowana w parodii kanału *Усы Пескова* pt. *Путин выступил после обнуления*. Tekst został opublikowany 2 lipca 2020 roku i nawiązuje do przemówienia W. Putina wygłoszonego w ramach posiedzenia Rosyjskiego Komitetu Organizacyjnego „Pobieda” (ros. Российский организационный комитет «Победа») w tym samym dniu. W trakcie spotkania prezydent na krótko zwrócił się do obywateli Rosji z podziękowaniami za udział w referendum w sprawie nowelizacji konstytucji, które odbyło się w Rosji w dniach od 25 czerwca do 1 lipca 2020 roku.

[W. Putin:] [...] я хочу обратиться со словами благодарности к гражданам России. Хочу сказать: спасибо Вам большое за поддержку и доверие! Я неоднократно говорил о необходимости принятия поправок в основной закон страны, в конституцию³⁹.

W swojej wypowiedzi W. Putin nie stosuje bezpośredniej apostrofy, jednak wyraźnie wyznacza grupę adresatów, którymi są tu obywatele Rosji. Inna sytuacja komunikacyjna została przedstawiona w parodii kanału *Усы Пескова*. W utworze bohater wcielający się w W. Putina wygłasza następujące przemówienie:

[W. Putin*]: Здравствуйте, дорогие мои, самые лучшие, надежные, понимающие, терпеливые и ответственные... члены ЦИК. Наконец-то закончилась наша авантюра, ну, то есть реформа конституции, за что всем вам огромное спасибо. [...] Россиян тоже хочу поблагодарить. Были

³⁷ ONEFOX, ПУТИН ПЕРЕД ВЫБОРАМИ 2018 [RYTP], YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=ggQW3kOZggQ> (dostęp: 08.12.2023) (transkrypcja własna).

³⁸ Толковый словарь русского языка, red. Т.В. Дмитриев, Астрель, АСТ, Москва 2003, s. 473, s.v.: козел.

³⁹ Заседание Российского организационного комитета «Победа», Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/63591> (dostęp: 11.12.2023) (zapis oryginalny).

сомнения, что вы не воспримете голосование за главный закон страны на лавочках и лужайках всерьез, но все прошло гладко⁴⁰.

Wypowiedź prezydenta przedstawiona w parodii rozpoczyna się od złożonego zwrotu do adresata. Konstrukcja *дорогие мои* ewokuje apostrofy używane przez W. Putina w przemówieniach do społeczeństwa rosyjskiego. Pojawiający się w dalszej części szereg superlatywów (*самые лучшие, надежные, понимающие, терпеливые и ответственные*) stanowi hiperboliczne odzwierciedlenie zwrotów stosowanych przez polityków do nawiązania bliskich relacji z odbiorcami. Na podstawie powyższych konstrukcji oraz znajomości wypowiedzi źródłowej można założyć, że słowa prezydenta są kierowane do obywateli Rosji. Adresat wypowiedzi nazywany jest jednak wyrażeniem *члены ЦИК*. Pod skrótowcem *ЦИК* kryje się Centralna Komisja Wyborcza (*Центральная избирательная комиссия*), będąca organem odpowiedzialnym za organizację i nadzorowanie wyborów oraz referendum na terytorium FR. Zawężenie grupy adresatów do członków Komisji stanowi realizację podstawowej strategii komicznej – *zawiedzonego oczekiwania*. W parodii przewidywany adresat zostaje zastąpiony innym, nieoczekiwanym. Efekt napięcia poprzedzającego wprowadzenie nowej, zaskakującej informacji wzmacnia zastosowanie dłuższej przerwy przed słowami *члены ЦИК* (oznaczonej w transkrypcji wielokropkiem). Warto zaznaczyć, że w stosunku do podwładnych lub współpracowników W. Putin stosuje częściej sformalizowane apostrofy, np. *уважаемые коллеги*⁴¹. Użycie nieformalnego zwrotu przepełnionego przymiotnikami o pozytywnym wartościowaniu w wypowiedzi skierowanej do członków Komisji stanowi nie tylko naruszenie norm rosyjskiego dyskursu politycznego, ale sugeruje również bliską współpracę prezydenta i osób odpowiedzialnych za organizację głosowania, co może być odczytywane jako aluzja do manipulowania wynikami referendum. Obywatele Rosji są również przywoływani w analizowanej parodii, jednak stawiani są na dalszym planie.

5.5. Nazwy zastępcze

Ważnym składnikiem wypowiedzi politycznych są nazwy zastępcze, czyli określenia, którymi zamieniane są właściwie nazwy osób, rzeczy, zjawisk lub pojęć. Do danej grupy należą eufemizmy – wyrazy bądź wyrażenia zastępujące jednostki językowe wzbudzające negatywne

⁴⁰ Усы Пескова, *Путин выступил после обнуления*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=kjDB8BAmqZg> (dostęp: 11.12.2023) (transkrypcja własna).

⁴¹ Por. zwrot W. Putina do członków Centralnej Komisji Wyborczej w trakcie spotkania z 1 czerwca 2020 roku: „Добрый день, уважаемые коллеги! Приветствую всех вас”; *Совещание с руководством ЦИК и членами рабочей группы по подготовке предложений о внесении поправок в Конституцию*, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/63441> (dostęp: 11.12.2023) (zapis oryginalny).

skojarzenia. Eufemizmy odwołują się do desygnatu w sposób pośredni. Nie stanowią podstawowych nazw przedmiotów, ale zamieniają je, pozwalając na złagodzenie, ominięcie bądź zakamuflowanie negatywnych konotacji. Stosowanie eufemizmów wynika najczęściej z restrykcji (społecznych, ideologicznych, psychologicznych czy politycznych) związanych m.in. z tabu kulturowym, cenzurą, autocenzurą, normami komunikacyjnymi obowiązującymi w dyskursie lub chęcią uniknięcia negatywnych emocji u odbiorcy. W dyskursie politycznym użycie eufemizmów jest z jednej strony wpisane w reguły komunikacyjne w związku z koniecznością zachowania wysokiego stylu oraz przestrzegania zasad poprawności politycznej. Z drugiej strony wyrażenia omowne mogą być wykorzystywane w celach manipulacyjnych dla skrycia faktycznych zdarzeń i stanów przed odbiorcami⁴². Eufemizmy mogą być stosowane przez polityków dla rozmycia obrazu rzeczywistości, naginania jej kształtu zgodnie z zamierzeniami nadawców. Za przeciwieństwo eufemizmów uznaje się dysfemizmy (utożsamiane niekiedy z kakofemizмами), stanowiące nazwy zastępcze o wyraźnym nacechowaniu pejoratywnym, których celem jest negatywne wartościowanie opisywanego obiektu⁴³. Dysfemizmy pełnią funkcję deprecjonującą – służą kompromitowaniu desygnatu, pomniejszaniu jego znaczenia oraz przedstawianiu go w niekorzystnym świetle, przez co chętnie wykorzystywane są w przekazach o charakterze manipulacyjnym.

Technikę eufemizacji zaprezentowano w parodii pt. *Все по полочкам* opublikowanej na profilu *Усы Пескова*. Utwór stanowi reakcję na wywiad W. Putina dla gazety Financial Times przeprowadzony 27 czerwca 2019 roku przez dziennikarza Lionela Barbera. Rozmowa była poświęcona aktualnym problemom polityki i gospodarki rosyjskiej oraz światowej. W jednej ze swoich replik L. Barber poruszył temat niezadowolenia rosyjskich oligarchów z zawieszenia działalności niektórych banków. Prezydent zareagował na zastosowaną przez dziennikarza nominację *oligarchs* (pol. *oligarchowie*), wygłaszając następujący komentarz:

[W. Putin]: Вы знаете, во-первых, у нас уже нет олигархов. Олигархи – это те, кто использует свою близость к власти, для того чтобы получать сверхдоходы. У нас есть крупные компании, частные, есть с государственным участием. Но я уже не знаю таких крупных компаний, которые так используют какие-то преференции от близости к власти, таких у нас практически нет⁴⁴.

W swojej wypowiedzi W. Putin eksplikuje pojęcie *олигархи* i konstatuje, że w Rosji nie ma już podmiotów, których działalność odpowiadałaby przywołanej definicji. Na miejsce nominacji *олигархи*, posiadającej negatywne konotacje, prezydent wprowadza wyrażenie

⁴² M. Waśniewska, 'Misja pokojowa' czy 'krwawa jatka': eufemizmy i dysfemizmy w dyskursie medialnym na przykładzie relacji z wojny w Syrii w polskiej prasie, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2017, nr 10, s. 84–87.

⁴³ A. Kujawiak, *Eufemizmy jako środki wartościujące – przegląd definicji*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica” 2024, nr 2(58), s. 124–125.

⁴⁴ *Интервью газете The Financial Times, Президент России, 2019, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/60836> (dostęp: 12.12.2023) (zapis oryginalny).*

крупные компании о neutralnym wydźwięku. Tę technikę zamiany pojęć zaakcentował autor parodii *Все по полочкам*.

[W. Putin*:] Я сказал, что в России нет олигархов, и это чистая правда. У нас есть талантливые предприниматели, удачливые подрядчики госзаказов и мои верные друзья. По чистой случайности практически всегда это одни и те же люди. А олигархов у нас нет. Все остались в лихих девяностых⁴⁵.

Podobnie jak w oryginalnej wypowiedzi W. Putina, bohater parodii zastępuje wyraz *олигархи* wyrażeniami o pozytywnym wartościowaniu (*талантливые предприниматели*, *удачливые подрядчики госзаказов*, *мои верные друзья*). Nominacja *олигархи* odnosi się do właścicieli dużego kapitału, którzy okazują znaczący wpływ na procesy polityczne. Dane określenie posiada pejoratywne konotacje związane ze sposobem uzyskania majątku przez nazywane nim osoby: we współczesnym języku rosyjskim wyraz ten odnosi się głównie do przedsiębiorców, którzy zgromadzili środki finansowe w sposób nieuczciwy, dzięki sprawowaniu funkcji państwowych bądź bliskim kontaktom z przedstawicielami władzy⁴⁶. Zastosowane przez bohatera parodii wyrażenia eufemistyczne *талантливые предприниматели* oraz *удачливые подрядчики госзаказов* nie wzbudzają negatywnych skojarzeń. Z ich pomocą akcentowany jest rodzaj aktywności opisywanych osób (działalność gospodarcza, realizacja projektów państwowych), ich pozytywne cechy (utalentowanie) i stany (powodzenie w podejmowanych działaniach). Dopiero nominacja *мои верные друзья* ujawnia ich powiązania z władzą. Dane wyrażenie pełni funkcję demaskatorską: pokazuje, że zarówno wyraz *олигархи* jak i zastosowane później wyrażenia eufemistyczne odnoszą się do tych samych osób, które swoją pozycję zawdzięczają kontaktom z przedstawicielami elit politycznych. Poprzez grę z eufemizmami analizowana parodia ilustruje strategię przekształcania obrazu rzeczywistości za pomocą eliminacji negatywnie nacechowanych nominacji (i tym samym zaprzeczenia istnienia pewnych zjawisk czy osób) i zastępowania ich wyrażeniami omownymi.

Ciekawy przykład użycia nazw zastępczych został przedstawiony w filmiku *Новогодняя речь В.В.Путина 2022*⁴⁷ będącym parodią noworocznych orędzi W. Putina. W danym utworze została odzwierciedlona często stosowana przez prezydenta strategia unikania

⁴⁵ Усы Пескова, *Все по полочкам | ПТН в ПТН*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=jqzWOQRkn5Q> (dostęp: 12.12.2023) (transkrypcja własna).

⁴⁶ *Словарь современного жаргона российских политиков и журналистов*, red. А.В. Моченов, ОЛМА-ПРЕСС, Москва 2003, <https://coollib.net/b/2925-andrey-viktorovich-mochenov-slovar-sovremennogo-zhargona-rossiyskih-politikov-i-zhurnalistov/read?ysclid=lp9ynmn0qy148450209> (dostęp: 12.12.2023), s.v.: *олигархи*.

⁴⁷ Tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi.

nazywania przeciwników politycznych z imienia i nazwiska. Za przykład realizacji danej strategii mogą posłużyć repliki W. Putina z konferencji prasowej z 17 grudnia 2020 roku:

1. [Aleksandr Junaszew:] На этой неделе вышло расследование про Алексея Навального. Почему до сих пор не возбуждено дело по факту его отравления и кто его отравил, скажите, пожалуйста?

[W. Putin:] [...] Теперь что касается пациента в берлинской клинике. Я уже говорил на этот счет неоднократно, могу только некоторые вещи повторить.

[...] вот этот пациент берлинской клиники пользуется поддержкой спецслужб, США в данном случае.

2. [Steve Rosenberg:] И по поводу химоружия. Вы читали доклад Bellingcat, который очень подробно рассказывает и показывает, что за покушением на Алексея Навального стоит Российское государство? Спасибо.

[W. Putin:] По поводу покушения на известного нашего блогера я уже говорил. Могу только к этому добавить еще то, о чем, собственно говоря, неоднократно было сказано⁴⁸.

W powyższych fragmentach W. Putin udziela odpowiedzi na pytania dziennikarzy dotyczące otrucia A. Nawalnego. W swoich replikach prezydent nie wymienia nazwiska opozycjonisty, lecz stosuje w odniesieniu do niego nominacje *пациент в берлинской клинике*, *пациент берлинской клиники* oraz *известный наш блогер*. Pomijanie nazw własnych przy nazywaniu oponentów i zastępowanie ich wyrażeniami omownymi może wynikać z chęci umniejszenia roli danych osób. Co więcej, nominacja *блогер* (pol. blogger) może zostać potraktowana jako nazwa etykieta, za pomocą której W. Putin przedstawia A. Nawalnego nie jako równego sobie rywala, lecz jako osobę spoza sfery polityki. Określenia *пациент в берлинской клинике*, *пациент берлинской клиники* mogą zaś pełnić funkcję językowych środków stygmatyzujących, podkreślających obcość A. Nawalnego i sugerujących jego związki z ośrodkami zagranicznymi.

Ten omowny sposób nazywania rosyjskiego opozycjonisty został sparodiowany w utworze kanału *Усы Пескова*:

[W. Putin*:] Весь год мы изо всех сил, не щадя Соловьева и Скабеевой, старались убедить вас в том, что вы очень хорошо живете. Мы отгородили вас от никому не известного блогера с, кх-кх, с удивительно сильным здоровьем. Также мы максимально позаботились о вашем хорошем настроении, чтобы никакие так называемые расследования о так называемой коррупции и прочей пурге вам его не портили⁴⁹.

W parodii zostaje przywołana stosowana przez W. Putina nominacja *блогер*. Jednak o ile w przytoczonych wcześniej replikach pochodzących z konferencji prasowej desygnat nazw zastępczych mógł zostać zidentyfikowany na podstawie pytań dziennikarzy, w których pojawiało się nazwisko A. Nawalnego, o tyle w parodii rozpoznanie osoby, do której odnosi

⁴⁸ Ежегодная пресс-конференция Владимира Путина, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/64671> (dostęp: 12.12.2023) (zapis oryginalny).

⁴⁹ Усы Пескова, Новогодняя речь В.В.Путина 2022, YouTube, 2021, <https://www.YouTube.com/watch?v=rQG0nhgZjNg> (dostęp: 12.12.2023) (transkrypcja własna).

się nominacja, wymaga aktywizacji informacji pozatekstowych. W utworze mało precyzyjne określenie *никому не известный блогер* kontrastuje z konkretnymi informacjami na temat danej osoby (*с удивительно сильным здоровьем*⁵⁰). Zastosowanie związku wyrazowego *никому не известный блогер* może wskazywać na deprecjonowanie opozycjonisty lub wręcz nakładanie tabu na jego nazwisko w dyskursie publicznym.

5.6. Zaimki osobowe i dzierżawcze

W analizowanych parodiach szczególnie często obiektem dekonstrukcyjnej gry stają się stosowane w dyskursie politycznym zaimki osobowe i dzierżawcze. Dane jednostki językowe dostarczają cennych informacji o sytuacji komunikacyjnej, odgrywają istotną rolę w wyznaczaniu nadawcy, odbiorcy i innych osób, o których mowa w komunikacie. Wyrazy te sugerują ponadto pewne rodzaje relacji pomiędzy wymienionymi osobami. Zaimki mogą służyć jako narzędzie kreowania rzeczywistości, jako że za ich sprawą dokonuje się kategoryzacja, podział na grupy podmiotów, które uczestniczą w procesie komunikacji lub są wspominane w wypowiedzi czy tekście.

Największą siłę perswazyjną przypisuje się tradycyjnie zaimkom wyrażającym pierwszą osobę liczby mnogiej (zaimkowi *мы* i odpowiadającym mu zaimkom dzierżawczym). Wyrazy te uczestniczą w tworzeniu obrazu wspólnoty, zbiorowości osób połączonych jednakowymi poglądami, cechami czy dążeniami. W studiach językoznawczych przeważnie wyróżnia się tzw. *мы* jednoczące (obejmujące nadawcę, odbiorcę i inne osoby), *мы* ekskluzywne (odnoszące się do nadawcy i osób trzecich, ale nie do odbiorcy) oraz *мы* inkluzywne (dotyczące tylko nadawcy i odbiorcy)⁵¹. W perswazyjnych wypowiedziach najczęściej wykorzystywane jest *мы* inkluzywne, które pozwala na włączenie odbiorcy do grona *svoich*, a więc osób współdzielących z nadawcą cele, idee czy wartości.

Formy pluralne, służące kreowaniu wizji wspólnoty, są integralnym elementem przemówień noworocznych. Jako przykład wypowiedzi, w której stosowane są zaimki osobowe wyrażające *мы* inkluzywne, warto przywołać orędzie W. Putina na 2018 rok.

[W. Putin:] Дорогие друзья! На пороге новый, 2018 год. Конечно, этот праздник приходит к нам каждый год, но все равно мы воспринимаем его как новый, добрый, желанный; верим, что все загаданное в эти минуты, все наши надежды исполнятся. Новый год у нас – это, прежде всего, семейный праздник. Мы отмечаем его, как было в детстве: с подарками и сюрпризами, с особой теплотой, с ожиданием важных перемен. [...] Мы вместе в эту прекрасную новогоднюю ночь. Мы вместе и в наших общих повседневных делах. Сплоченность, дружба, бескорыстная любовь

⁵⁰ Wyrażenie *с удивительно сильным здоровьем* stanowi prawdopodobnie aluzję do szybkiego odzyskania zdrowia przez A. Nawalnego po nieudanej próbie jego otrucia.

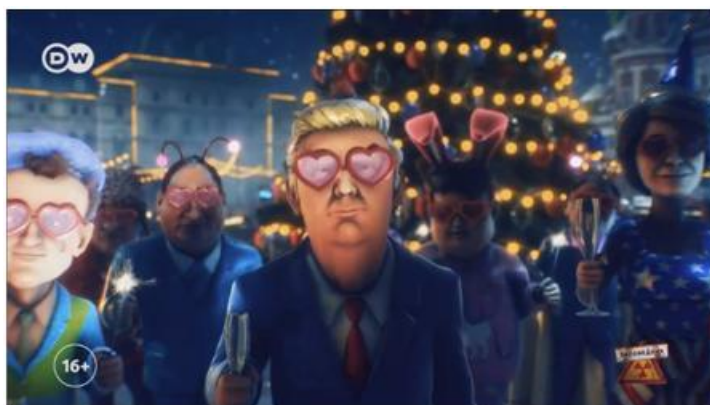
⁵¹ T. Łysakowski, *Влияние osoby: грамматика и персвазия*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2005, s. 40.

к России умножают наши силы для достойных поступков и высоких достижений. [...] Пусть доверие и взаимопонимание всегда сопутствуют нам.⁵²

W przywołanym przemówieniu, skierowanym do społeczeństwa rosyjskiego, nadawca wielokrotnie stosuje zaimki *мы* oraz *нам*, podkreślając tym samym bliskość z adresatem wypowiedzi. Dekonstrukcja używanych przez prezydenta zaimków została zaprezentowana w parodii pt. *Традиционная новогодняя речь президента России Владимира Путина* opublikowanej 31 grudnia 2018 roku na kanale *Заповедник*.

[W. Putin*:] Здравствуйте, дорогие друзья! Наступает Новый год. Мы вместе в эту прекрасную новогоднюю ночь, и пусть вас это не пугает. Новый год, в который мы до рези в глазах всматриваемся с оптимизмом, – семейный праздник. Поэтому, как порядочный человек, хочу пожелать процветания родным и близким. Есть ощущение, что мои пожелания сбудутся. [...] Пусть удача сопутствует тем, кто нам сопутствует, и отсутствует у тех, кто нам препятствует.⁵³

Przywołany fragment zawiera klasyczne wyróżniki noworocznych orędzi prezydenckich, do których należą konwencjonalne formuły powitalne, odwołania temporalne, nawiązania do tradycyjnych wartości społeczeństwa, życzenia na nadchodzący rok. Modyfikacji ulega jednak kontekst komunikacyjny wypowiedzi. Aby zrozumieć dekonstrukcyjną grę przeprowadzoną w parodii konieczne jest odniesienie do planu wizualnego. Multiplikowana postać imitująca W. Putina kieruje bowiem swoje przemówienie do wiodących przedstawicieli światowej sceny politycznej na czele z Donaldem Trumpem, ówczesnym prezydentem Stanów Zjednoczonych.



Ilustracja 4. Kadr z parodii *Традиционная новогодняя речь президента России Владимира Путина*⁵⁴.

W parodii dochodzi do zamiany adresata masowego *мы* – *obywatele kraju* zbiorowością osób powiązanych ze sobą na płaszczyźnie zawodowej: *мы* – *politycy*. Zawężenie grupy odbiorców w danym przykładzie stanowi realizację strategii zawiedzionego

⁵² *Новогоднее обращение к гражданам России*, Президент России, 2017, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/56591> (dostęp: 14.12.2023) (zapis oryginalny).

⁵³ *Заповедник, Традиционная новогодняя речь президента России Владимира Путина* – „Заповедник”, выпуск 56, сюжет 1, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=K7XAO8nnz7E> (dostęp: 14.12.2023) (transkrypcja własna).

⁵⁴ *Ibidem* (dostęp: 14.12.2023).

oczekiwania. Odbiorca parodii, bazując na znajomości gatunku przemówień noworocznych, może suponować, że adresatem wypowiedzi bohatera parodii jest rosyjskie społeczeństwo. Jednak w obliczu kolejnych kadrów, na których widnieje wąskie grono odbiorców przemówienia (reprezentanci globalnej sceny politycznej), założenie to okazuje się błędne. Poprzez zmianę adresatów orędzia, wynikającej z ograniczenia referencji zaimka *мы*, parodysta demaskuje koncentrację polityków na realizacji własnych celów i zapewnieniu dobrobytu jedynie sobie oraz osobom z najbliższego otoczenia.

Dekonstrukcję zaimków osobowych stosowanych w orędziach noworocznych można prześledzić także na przykładzie parodii zatytułowanej *С Новым годом!* kanału *Усы Пескова*. Utwór, nawiązujący do przemówień W. Putina wygłaszanych 31 grudnia, rozpoczyna się od następujących słów:

[W. Putin*:] Здравствуйте! Вот и прошел еще один год. По традиции подведу некоторые итоги. Это был хороший год для России и россиян. Мы все стали богаче материально и духовно, а вы все – просто духовно⁵⁵.

W przywołanym utworze adresat komunikatu politycznego pozostaje niezmienny: jest nim społeczeństwo rosyjskie. W obrębie stosowanych przez bohatera parodii zaimków osobowych dochodzi jednak do przekształcenia *мы* inkluzywnego, obejmującego nadawcę i odbiorcę wypowiedzi, w *мы* ekskluzywne, wykluczające odbiorcę z grona opisywanych osób. Jak sugerują fotografie wyświetlane za postacią prezydenta podczas wypowiadania przezeń słów z powyższego fragmentu (m.in. zdjęcie W. Putina, D. Miedwiediewa i S. Miedwiediewej) zaimek *мы* odnosi się do przedstawicieli rosyjskich elit politycznych oraz osób z ich najbliższego otoczenia. Adresaci komunikatu są zaś określani wyrazem *вы*.



Ilustracja 5. Kadr z parodii *С Новым годом!*⁵⁶

Skontrastowanie zaimków osobowych *мы* oraz *вы* akcentuje podział pomiędzy politykami i bliskimi im osobami a przeciętnymi obywatelami Rosji. Z wypowiedzi bohatera

⁵⁵ Усы Пескова, *С Новым годом!* | Усы уполномочены поздравить, YouTube, 2019, https://www.YouTube.com/watch?v=iqL8X_aP3FM (dostęp: 14.12.2023) (transkrypcja własna).

⁵⁶ Ibidem (dostęp: 14.12.2023).

parodii wynika, że główna różnica między danymi grupami polega na sytuacji materialnej ich przedstawicieli. Jest to zapewne aluzja do wykorzystywania przez członków elit politycznych swoich wysokich pozycji do uzyskiwania korzyści majątkowych.

W wypowiedziach polityków wspólnota kreowana poprzez użycie zaimków *my* i *nasz* może być przeciwstawiana grupie *obcych* określanych przy pomocy zaimka *oni*. W agonalnych wypowiedziach politycznych do kategorii *obcych* mogą być również zaliczani adresaci, zwłaszcza jeśli są nimi przeciwnicy polityczni nadawcy. Perswazyjność tego typu komunikatów związana jest z istnieniem odbiorcy obserwatora, który, identyfikując się z grupą określaną w wypowiedzi jako *my*, jednocześnie dystansuje się od osób nazwanych zaimkiem osobowym *wy*.

Gra z wyrazami *my*, *wy* oraz odpowiadającymi im zaimkami dzierżawczymi została przeprowadzona w parodii *ЗЕЛЕНСКИЙ и ПУТИН снова созвонились* zamieszczonej na kanale *Юрий БЕЛИКИЙ*. Tekst nawiązuje do wypowiedzi W. Putina wygłoszonej podczas konferencji prasowej poświęconej wynikom spotkania przywódców Ukrainy, Rosji, Francji i Niemiec w ramach tzw. formatu normandzkiego, które odbyło się 9 grudnia 2019 roku w Paryżu. Głównym tematem rozmów było uregulowanie konfliktu zbrojnego w Donbasie. Podczas spotkania została poruszona również kwestia zakupu gazu przez Ukrainę i tranzytu surowca przez jej terytorium z Rosji do krajów Unii Europejskiej. W tej sprawie stronom nie udało się jednak uzyskać kompromisu⁵⁷. W trakcie konferencji prasowej, która miała miejsce po negocjacjach, prezydentowi Ukrainy zadano pytanie odnośnie do decyzji w sprawie tranzytu gazu. Wołodymyr Zełenski zaznaczył, że rozwiązanie danej kwestii przyniosą dopiero późniejsze negocjacje z Rosją. Do odpowiedzi prezydenta Ukrainy odniósł się W. Putin, który, przedstawiając rosyjską pozycję w omawianej kwestii, wypowiedział następujące słowa:

[W. Putin:] Помните известный детский стишок: «А у нас в квартире газ! А у вас?». И у вас есть и будет. Но может быть гораздо дешевле, если мы договоримся о совместной честной работе. Может быть дешевле на 25 процентов, чем сегодня получает конечный потребитель, прежде всего промышленный потребитель⁵⁸.

W replice W. Putina pojawił się cytat z wiersza Siergieja Michałkowa pt. *А что у вас?* przedstawiającego polilog dzieci:

[...] Дело было вечером,
Делать было нечего. [...]

⁵⁷ K. Chawryło, T. Iwański, *Szczyt normandzki bez przełomu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-12-10/szczyt-normandzki-bez-przelomu> (dostęp: 15.12.2023).

⁵⁸ *Совместная пресс-конференция по итогам встречи в «нормандском формате»*, Президент России, 2019, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/62277> (dostęp: 15.12.2023) (zapis oryginalny).

Тут сказал ребятам Боря
 Просто так:
 — А у меня в кармане гвоздь!
 А у вас?
 — А у нас сегодня гость!
 А у вас?
 — А у нас сегодня кошка
 Родила вчера котят.
 Котята выросли немножко,
 А есть из блюдца не хотят!
 — А у нас в квартире газ!
 А у вас?
 — А у нас водопровод!
 Вот!
 — А из нашего окна
 Площадь Красная видна!
 А из вашего окошка
 Только улица немножко. [...] ⁵⁹

Wiersz, przytoczony powyżej we fragmentach, posłużył jako szkielet konstrukcyjny parodii politycznej *ЗЕЛЕНСКИЙ и ПУТИН снова созвонились*. Na tekst parodystyczny składa się dialog dwóch postaci, W. Zełenskiego i W. Putina, z których każda przywołuje argumenty świadczące o przewadze własnego kraju.

[W. Zelenski*:] Але?

[W. Putin*:] Добрый день, Владимир. Вы ли мне позавчера звонили? Я, наверно, уже спал.

[W. Zelenski*:] Это я вас набирал. Дело было вечером, делать было нечего. [...] Захотелось мне как раз, ну, узнать: а что у вас?

[W. Putin*:] Что у нас? А у нас в России газ. А у вас?

[W. Zelenski*:] А у нас газопровод! Вот!

[W. Putin*:] Но ведь газа у вас нет.

[W. Zelenski*:] Нет, но есть транзитный договор на пять лет.

[W. Putin*:] А из нашего окна площадь Красная видна.

[W. Zelenski*:] А из нашего окошка – доллар 23,2. Уловили?

[W. Putin*:] Не совсем.

[W. Zelenski*:] Было недавно 27! А у вас?

[W. Putin*:] Где-то 64.

[W. Zelenski*:] Тут вы нас опередили!

[W. Putin*:] А у нас сегодня кошка родила вчера котят. Котята выросли немножко...

[W. Zelenski*:] И жить в России не хотят? [...] ⁶⁰

⁵⁹ С. Михалков, *А что у вас?*, Культура.РФ, <https://www.culture.ru/poems/45234/a-chto-u-vas-delo-bylo-vecherom-delat-bylo-nechego> (dostęp: 15.12.2023).

⁶⁰ Юрий ВЕЛИКИЙ, *ЗЕЛЕНСКИЙ и ПУТИН снова созвонились*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=bmG3gZD0mpc> (dostęp: 14.12.2023) (transkrypcja własna).

W parodii rywalizacja słowna polityków została poddana trywializacji. W replikach bohaterów przeplatają się zaimki *мы*, *вы* oraz *нам*, *вам*, które odzwierciedlają kluczową dla dyskursu politycznego opozycję „swój – obcy”. Ich hiperboliczne nagromadzenie sprawia jednak, że rozmowa polityków zaczyna przypominać dialog przechwalających się dzieci, w którym to, co *nasze* przedstawiane jest jako jednoznacznie lepsze, niż to, co *obce*.

5.7. Zaimki upowszechniające

Nie mniej często w przekazach politycznych o charakterze perswazyjnym stosowane są zaimki upowszechniające (np. *wszystko*, *wszyscy*, *każdy*)⁶¹. Wyrazy te pełnią funkcję kwantyfikatorów ogólnych, czyli słów i konstrukcji, które wskazują, że pewne stwierdzenie odnosi się do wszystkich obiektów określonego zbioru czy klasy⁶². Użycie zaimków upowszechniających związane jest z generalizacją opisywanych zjawisk, osób czy grup. Wyrazy te mogą być wykorzystywane w komunikatach do upraszczania bądź nawet fałszowania obrazu rzeczywistości.

Nadużywanie kwantyfikatora ogólnego dla zwiększenia atrakcyjności i perswazyjności komunikatów politycznych zostało naświetlone w parodii spotu wyborczego K. Sobczak, kandydatki na prezydenta w wyborach w 2018. Oryginalny filmik, do którego nawiązuje parodia, przedstawia dość nietypowy przykład agitacji: wyborcy są w nim zachęcani do oddawania głosów na K. Sobczak nie tyle w celu okazania poparcia dla jej programu, ile dla wyrażenia braku zaufania wobec innych kandydatów, którzy od lat uczestniczą w rywalizacji o urząd prezydenta (m.in. W. Żyrinowskiego, G. Jawlinskiego, G. Ziuganowa, W. Putina):

[K. Sobczak:] Как показать, что нам не нравится то, что происходит? Когда-то для этого была графа «против всех». Она гарантировала, что ваш голос не отдадут никому из кандидатов. Но эту графу у нас забрали, чтобы наши голоса было еще проще украсть. Чтобы оставаться у власти как можно дольше. Я хочу вернуть ее. Я хочу вернуть возможность проголосовать против всех. Это наш мирный и законный способ сказать: «хватит, ребята, ну хорошо, ну правда, ну вы все достали». Вместе мы очень сильны. Что бы они ни обещали, за что бы они не выступали, мы выступаем против. Против них. Против всех. Ксения Собчак – кандидат «против всех»⁶³.

W powyższym materiale pojawia się wzmianka o istniejącej niegdyś możliwości zaznaczenia na karcie do głosowania pola *npomus vsex* w znak sprzeciwu wobec wszystkich kandydatów uczestniczących w wyborach. W spocie wyborczym postulowane jest

⁶¹ E. Gajewska, „Polska jest naszym wielkim zadaniem” – językowe środki perswazji w audycjach wyborczych kandydatów na prezydenta Polski w wyborach z 2020 roku, „Media i Społeczeństwo” 2022, nr 16, s. 144.

⁶² A. Gasz, *Zarys gramatyki uogólnień na materiale aforyzmów (ujęcie polsko-rosyjskie)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 27.

⁶³ Осторожно: Собчак, Ксения Собчак — кандидат «против всех», YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=he68RC4f24k> (dostęp: 18.12.2023) (transkrypcja własna).

przywrócenie tej alternatywnej opcji: głosowanie na K. Sobczak przedstawiane jest jako równoznaczne z wystąpieniem przeciwko „wszystkim”. Jednocześnie slogan *Ксения Собчак – кандидат «против всех»* przedstawia kandydatkę jako nowego, niezależnego polityka, pozostającego poza ustanowionym ładem politycznym i niebojącego się podjąć rywalizację ze znanymi i wpływowymi przedstawicielami elit politycznych.

Materiał agitacyjny został sparodiowany w filmiku programu *Вечерний Ургант*, zamieszczonym na oficjalnym kanale I. Urganta w serwisie YouTube. W swoim tekście komik, ucharakteryzowany na K. Sobczak, występuje jako kandydat na prezydenta FR i wygłasza swoje hasło wyborcze:

[I. Urgant*:] Иван Ургант – ПРОТИВ ВСЕХ, ДА НЕ ВСЕХ⁶⁴!

W powyższym przykładzie dekonstrukcja sloganu wyborczego K. Sobczak dokonuje się poprzez dodanie negacji *да не всех*. W wyniku danej operacji powstaje sprzeczna z punktu widzenia semantyki konstrukcja *против всех, да не всех*, która odzwierciedla niespójność w rozumowaniu parodiowanego polityka. Głosowanie *против всех* byłoby bowiem jednoznaczne z wyrażeniem braku poparcia wobec wszystkich osób ubiegających się o urząd prezydenta, w tym samej K. Sobczak, natomiast proponowana przez polityka alternatywa jest *de facto* głosowaniem na jednego z kandydatów – na nią samą. Za pomocą negacji *да не всех* parodysta ukazuje niezasadność użycia kwantyfikatora ogólnego *всех*, który w oryginalnym spocie występuje jako atrakcyjny środek retoryczny wzmacniający ekspresywność wypowiedzi, jednak ztraca swoje realne znaczenie ‘każdy bez wyjątku’.

Potencjał manipulacyjny kwantyfikatorów ogólnych opiera się w znacznym stopniu na mechanizmie kreowania wspólnoty: jeśli nadawca stwierdza, że wszyscy przedstawiciele zbiorowości myślą lub postępują w określony sposób, oznacza to, że odbiorca identyfikowany z daną grupą, powinien rozumować czy działać analogicznie. Jako przykład wykorzystania danego mechanizmu w wypowiedzi politycznej może posłużyć orędzie W. Putina do obywateli Rosji ogłoszone po wygranej w wyborach prezydenckich w 2018 roku. W przemówieniu prezydent zwraca się zarówno do swoich zwolenników, jak i do osób, które nie poparły jego kandydatury:

[W. Putin:] Я чувствую внутреннюю потребность обратиться напрямую к вам, к тем, кто поддержал мою кандидатуру по всей стране, ко всем гражданам России. [...] Обращаюсь к тем гражданам России, которые голосовали за других кандидатов. С уважением отношусь к вашей позиции, вашему выбору. Политические предпочтения не должны разделять нас. Мы все патриоты своей страны, и у нас одна, общая забота – судьба России, ее процветание. Наше

⁶⁴ Вечерний Ургант, *Предвыборный ролик Ивана Урганта на пост президента России (19.10.2017)*, YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=kskjm59omw> (dostęp: 18.12.2021) (transkrypcja własna).

единство, ответственность, общее понимание целей, устремления миллионов людей мы должны воплотить в развитие России, в мощное движение вперед⁶⁵.

W przytoczonym fragmencie W. Putin deklaruje zamiar zwrócenia się do osób, które poparły jego kandydaturę. Następnie posługuje się sformułowaniem *ко всем гражданам страны*, co może sugerować, że utożsamia wolę swoich wyborców z wolą całego społeczeństwa rosyjskiego. Na uwagę zasługuje również użycie zaimka upowszechniającego *все* we frazie *мы все патриоты своей страны*. Z jego pomocą nadawca kreuje obraz wspólnoty patriotycznej połączonej troską o losy ojczyzny. Ten zabieg ma na celu konsolidację społeczeństwa rosyjskiego, połączenie oponentów i zwolenników W. Putina i przedstawienie polityka jako członka danej zbiorowości, osobę, która reprezentuje jej wspólne cele.

Zaimek upowszechniający *все* stosowany w wypowiedziach W. Putina został poddany dekonstrukcji w parodii *С Днем народного единства!* kanału *Усы Пескова*. W utworze multiplikowana postać W. Putina wygłasza przemówienie z okazji obchodów Dnia Jedności Narodowej. Nawiązując do nazwy danego święta, bohater wyjaśnia m.in., co łączy obywateli Rosji.

[W. Putin*:] На днях тут выяснилось, что большинство из вас считает, что никакого народного единства у нас и нет. К сожалению, так думать еще не преступление, поэтому придется самому объяснять вам, что все мы едины. Начнем с того, что на последних президентских выборах вы все (за исключением некоторых неблагонадежных граждан) проголосовали за меня. Какое еще единение вам нужно⁶⁶?

W przywołanym fragmencie argumentem na poparcie tezy o jedności Rosjan jest stwierdzenie, że wszyscy obywatele kraju zagłosowali na W. Putina w wyborach prezydenckich. Bohater parodii werbalizuje daną myśl przy użyciu zaimka upowszechniającego *все*. Wyraz ten zostaje jednak opatrzony wtrąceniem *за исключением некоторых неблагонадежных граждан*, które mówca wyraźnie oddziela od głównej części zdania przerwami intonacyjnymi. Wprowadzenie powyższego wyrażenia wywołuje efekt absurdu, jako że zastosowanie wyrazu *все*, pełniącego funkcję kwantyfikatora ogólnego, wyklucza możliwość istnienia wyjątków. We wtrąceniu pojawia się jednak informacja o ich występowaniu. Poprzez zestawienie wzajemnie wykluczających się treści parodysta ilustruje manipulatywne użycie zaimka *все*, który może być wykorzystywany do kreowania obrazu rzeczywistości nieodpowiadającego stanowi faktycznemu.

⁶⁵ *Обращение к гражданам России*, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/57121> (dostęp: 18.12.2023) (zapis oryginalny)

⁶⁶ *Усы Пескова, С Днем народного единства!*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=XxZKUM9gpYU> (dostęp: 18.12.2023) (transkrypcja własna).

5.8. Wnioski z rozdziału

1. Do rozpoznania dekonstrukcyjnej gry konieczna jest aktywizacja wiedzy intertekstualnej lub interdyskursywnej odbiorcy (znajomości oryginalnej wypowiedzi, do której nawiązuje utwór parodystyczny, bądź pewnego prototypu: norm obowiązujących w parodiowanym gatunku dyskursu politycznego, specyficznego sposobu użycia języka przez polityków). Interpretacja zabiegów przeważnie wymaga znajomości szerszego kontekstu społeczno-politycznego (m.in. wydarzeń politycznych, rozkładu sił w rosyjskiej polityce, relacji pomiędzy przedstawicielami sceny politycznej a społeczeństwem).

2. Wybór metod dekonstrukcji jest zależny od charakteru stosowanych przez polityków środków językowych, jakie są naświetlane w utworze parodystycznym. W analizowanych przykładach dekonstrukcja opiera się w szczególności na następujących strategiach:

- amplifikacji: oryginalny środek nie ulega zmianie, ale zostaje zwielokrotniony (np. powtórzenie konkretnej nazwy etykiety, nagromadzenie różnych nazw pełniących funkcję etykietek negatywnie wartościujących);

- inwersji: oryginalny środek zostaje zamieniony na środek przeciwny (np. zastąpienie symboli pozytywnych negatywnymi);

- transformacji: oryginalny środek podlega transformacjom semantycznym i (lub) strukturalnym (np. rozbicie stałej konstrukcji apostroficznej i zmiana znaczenia wyrazów wchodzących w jej skład);

- zestawieniu: oryginalny środek zostaje wprowadzony do sąsiedztwa innych jednostek, które wpływają na jego znaczenie bądź funkcję (np. kategoryzacja symboli poprzez dodanie wyrażenia nadrzędnego, zestawienie zaimków upowszechniających z konstrukcjami stanowiącymi ich negację, zestawienie eufemizmów z wyrazami zastępowanymi przez te jednostki);

- zmianie referencji: oryginalny środek nie ulega modyfikacji, ale odnosi się do innych obiektów rzeczywistości (np. zmiana osób nazywanych przez etykiety; zmiana grupy osób, do których odnoszą się zaimki osobowe i dzierżawcze).

3. W przypadku wyrazów i konstrukcji wartościujących przedstawianych w badanych parodiach częstokroć dochodzi do naruszenia i tym samym ujawnienia mechanizmów przedstawionych w kwadracie ideologicznym T. van Dijka i powiązanych z nim opozycji: „swój – obcy”, „my (ja) – oni (on, ona)”.

4. Nadrzędną funkcją analizowanych metod dekonstrukcji jest funkcja demaskatorska. Przeprowadzone przez parodystów zabiegi służą przede wszystkim uwypukleniu środków

językowych stosowanych przez polityków w celach perswazyjnych bądź manipulacyjnych. Zapożyczając, ale i częściowo modyfikując dane jednostki, parodysty ukazują, jak z ich pomocą w wypowiedziach politycznych kreowany jest obraz rzeczywistości, niekoniecznie odpowiadający stanowi faktycznemu czy spostrzeżeniom społeczeństwa rosyjskiego. Ponadto dekonstrukcja w analizowanych utworach służy demaskacji intencji i poglądów polityków, ich stosunku do innych osób czy niespójności ich wywodów. Rzecz jasna, intencje sugerowane przez parodystów poprzez zabiegi dekonstrukcyjne nie zawsze muszą być tożsame z realnymi zamysłami nadawców komunikatów politycznych. Utwory parodystyczne prezentują bowiem autorskie spojrzenie na dyskurs polityczny i wydarzenia ze świata polityki, służą przede wszystkim przedstawieniu krytyki, nie zaś szczegółowej analizie działań przedstawicieli sceny politycznej.

6. Dekonstrukcja strategii dyskursu politycznego: ujawnienie taktyk unikania odpowiedzi

Dobór środków językowych w tekstach i wypowiedziach dyskursu politycznego uzależniony jest od obranej przez nadawcę strategii komunikacyjnej, czyli ogółu czynności mownych ukierunkowanych na osiągnięcie konkretnego celu. Każda strategia posiada własny zbiór wariantów jej realizacji nazywanych taktykami¹. U podstaw strategii komunikacyjnej leży określona intencja nadawcy, nie zawsze wyrażana eksplicitnie. Te skryte motywy działalności mownej są szczególnym obiektem zainteresowań parodystów, którzy, podejmując krytyczną ewaluację oryginalnych tekstów i wypowiedzi, dążą do wyeksponowania kryjących się za nimi idei i zamierzeń. Przedstawienie wszystkich strategii, jakimi kierują się politycy przy konstruowaniu swoich komunikatów, jest w praktyce niemożliwym zadaniem ze względu na mnogość i różnorodność urzeczywistniających je taktyk. Dany rozdział skupia się na analizie parodystycznej dekonstrukcji jednej ze strategii – unikania bezpośredniej odpowiedzi na pytania².

6.1. Readresacja pytania

Strategia uchylenia od odpowiedzi jest realizowana przez różnorodne taktyki, a ich klasyfikacje różnią się w zależności od obranej perspektywy badawczej i charakteru rozpatrywanego materiału³. Nie wszystkie techniki znalazły odzwierciedlenie w analizowanych utworach parodystycznych.

Często spotykaną taktyką stanowiącą realizację powyższej strategii jest readresacja pytania, polegająca na przeniesieniu obowiązku udzielenia wymaganej informacji na inną osobę. Przykłady zastosowania danej techniki można odnaleźć m.in. w replikach W. Putina z wywiadu dla austriackiej firmy radiowo-telewizyjnej ORF, do którego doszło 1 czerwca 2018

¹ Jak zauważa Oksana Issiers, opis strategii komunikacyjnych polega na przedstawieniu właściwych im taktyk, czyli konkretnych zabiegów służących osiągnięciu wyznaczonego przez nadawcę celu. Właśnie taktyki, jako rzeczywiste działania, stanowią dostępny dla badaczy obiekt analizy (O.C. Иссерс, *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, Издательство ЛКИ, Москва 2008, s. 109–111).

² Dana strategia i jej poszczególne taktyki są bardziej szczegółowo opisywane w artykułach: М.Ю. Рябова, Л.Б. Головаш, *Тактика повторов и переспросов как прием стратегии уклонения от прямого ответа*, „Вестник Кемеровского государственного университета” 2008, nr 2(34), s. 183–188; Ц. Ли, *Коммуникативные приемы реализации стратегии уклонения от ответа*, „Вестник Череповецкого государственного университета” 2017, nr 2(77), s. 96–101.

³ Przykłady podziałów na poszczególne taktyki będące realizacją wspomnianej strategii można odnaleźć w: Л.Б. Гнездилова, *Коммуникативные средства выражения стратегии уклонения от прямого ответа*, ЦРНС, Новосибирск 2012; Л. Тинтин, *Стратегия уклонения в политическом интервью: на материале русского и китайского языков*, „Политическая лингвистика” 2016, nr 4(58), s. 60–67; В.А. Шевцова, *Прагматика*, Белорусский государственный экономический университет, Минск 2018.

roku. Jedną z takich odpowiedzi jest reakcja prezydenta na pytanie dziennikarza Armina Wolfa o źródło związków pomiędzy władzami Rosji a partiami ustosunkowanymi krytycznie wobec integracji europejskiej.

[A. Wolf]: Вы возглавляли долгое время эту партию, сейчас ее возглавляет Медведев. Многие наблюдатели полагают, что российское руководство через партию «Единая Россия» хотело бы поддерживать связи с националистическими партиями, поскольку они хотят разделить Европейский союз. Откуда берутся эти тесные связи между российским руководством и критически настроенными к Европейскому союзу партиями?

[W. Putin:] Вам лучше спросить об этом, конечно, Председателя Правительства России господина Медведева, он является лидером партии. Но я могу с большой долей уверенности предположить следующее. У нас нет никаких целей что-либо и кого-либо разделять в Евросоюзе. Мы, наоборот, заинтересованы в том, чтобы Евросоюз был единым и процветающим, потому что Евросоюз – наш крупнейший торгово-экономический партнер⁴.

W przytoczonej powyżej replice W. Putin wskazuje D. Miedwiediewa jako osobę, która mogłaby udzielić pożądanej informacji. W dalszej części swojej wypowiedzi prezydent jedynie częściowo ustosunkowuje się do pytania dziennikarza, komentując nie tyle powiązania władz FR z europejskimi partiami nacjonalistycznymi, ile sam stosunek Rosji do kwestii jedności Unii Europejskiej.

Zastosowana przez W. Putina taktyka odpowiedzi została sparodiowana w filmiku pt. *Как уходить от ответа на неудобные вопросы. Мастер-класс Путина* zamieszczonym na kanale *Meduza*. Dany utwór został skonstruowany na bazie gry interdyskursywnej polegającej na połączeniu w jednym tekście gatunków pochodzących z dwóch różnych dyskursów. Repliki z oryginalnego wywiadu politycznego zostały wprowadzone do formatu popularnego teleturnieju o nazwie *Milionerzy* (ros. *Кто хочет стать миллионером*). W tak zbudowanej parodii parafraza słów dziennikarza zostaje zaprezentowana jako pytanie konkursowe, posiadające cztery warianty odpowiedzi.

Откуда берутся связи между Россией и критически настроенными к Евросоюзу партиями?

A: Спросить у ясеня

B: Спросить у тополя

C: Спросить у облака

D: Спросить у Медведева⁵

⁴ Интервью австрийскому телеканалу ORF, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/57675> (dostęp: 31.01.2024) (zapis oryginalny).

⁵ Meduza, *Как уходить от ответа на неудобные вопросы. Мастер-класс Путина*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=J0aNpyo5E80> (dostęp: 31.01.2024) (zapis oryginalny).



Ilustracja 6. Kadr z parodii *Как уходить от ответа на неудобные вопросы. Мастер-класс Путина*⁶.

Opcje odpowiedzi, zaprezentowane w formacie teleturnieju, są w istocie przykładami realizacji taktyki readresacji pytania. Trzy z nich stanowią parafrazy fragmentów piosenki *Я спросил у ясеня*, która wybrzmiała w kultowej komedii *Ирония судьбы, или с легким паром!* z 1976 roku. Utwór przedstawia monolog podmiotu lirycznego, który opowiada o rozmowach przeprowadzonych z różnymi obiektami przyrody. Mężczyzna pyta w nich o miejsce przebywania swojej ukochanej, jednak nie otrzymuje odpowiedzi. W parodii warianty pochodzące z piosenki są zestawiane z rzeczywistą reakcją W. Putina zaczerpniętą z wywiadu („Вам лучше спросить об этом, конечно, представителя правительства России, господина Медведева”). Poprzez powyższą grę pomiędzy tekstami autor parodii zdaje się sugerować, że uzyskanie pożądanego przez dziennikarza informacji (podobnie jak w tekście piosenki) jest niemożliwe.

6.2. Odpowiedź poprzez atak

Ważną taktyką unikania bezpośredniej odpowiedzi na pytanie jest przejęcie inicjatywy w rozmowie poprzez atak. Najczęściej wyrażana w ten sposób krytyka skierowana jest na współrozmówcę: może polegać na wytykaniu błędów interlokutora lub zadawaniu kontrpytań implikujących negatywną ocenę jego działań czy poglądów. Atak może również objąć osoby trzecie, niebiorące udziału w rozmowie. Co istotne, dana taktyka odpowiedzi pozwala na odwrócenie uwagi współrozmówcy od tematu zadanego w pytaniu i wyznaczenie nowego kierunku dyskusji.

Taktyka odpowiedzi przez atak jest często spotykana w wypowiedziach W. Putina. W ramach ilustracji można przywołać repliki z wywiadu prezydenta udzielonego

⁶ Ibidem (dostęp: 31.01.2024).

przedstawicielce stacji telewizyjnej NBC Megyn Kelly w marcu 2018 roku. Podczas rozmowy z rosyjskim politykiem dziennikarka poruszyła temat domniemanego użycia w Syrii broni chemicznej dostarczonej przez Rosję. W swoich odpowiedziach W. Putin zaprzeczył, że doszło do ataku z wykorzystaniem ww. broni. Wówczas M. Kelly powołała się na raport ONZ, w którym stwierdzono odnalezienie w Syrii ciał martwych dzieci otrutych sarinem, i zadała pytanie, czy prezydent Rosji zamierza dementować tę informację.

[M. Kelly:] И не было мертвых тел?

[W. Putin:] Может быть, мертвые тела и были, что случается на войне. Вы посмотрите, как брали Мосул – сровняли все с землей там. А посмотрите, как брали Ракку – до сих пор из руин еще не достали тела и не похоронили. Вам не хочется об этом вспомнить?

[M. Kelly:] Мы называем это попыткой уйти от ответа, указывая на ошибки других, для того чтобы оправдать себя или своего союзника. Мы говорим о том, что зарин был использован против детей, они погибли. Вы международной общественности говорите, что этого не произошло⁷.

W przywołanym przykładzie W. Putin zmienia kierunek rozmowy, przypominając o operacjach koalicji proamerykańskiej na Bliskim Wschodzie, w trakcie których doszło do znaczących strat ludzkich. Co ciekawe, dziennikarka identyfikuje taktykę zastosowaną przez prezydenta i określa ją jako próbę uniknięcia odpowiedzi poprzez wytykanie błędów innych dla usprawiedliwienia własnych działań.

Powyższa rozmowa nie została odtworzona w żadnej z analizowanych parodii, jednak zastosowana w niej taktyka udzielania odpowiedzi znalazła odzwierciedlenie w kilku tekstach parodystycznych, m.in. w filmiku pt. *Такая прямая | RYTP* odwołującym się do programu telewizyjnego *Прямая линия с Владимиром Путиным*⁸. W oryginalnej audycji z 2017 roku prowadzący nawiązują kontakt m.in. z dziennikarzem Antonem Ladowem, który przedstawia złe warunki życia Rosjan zamieszkujących na stałe radzieckie przyczepy, przeznaczone dla robotników jako mieszkania tymczasowe. W programie komunikacja zostaje przerwana ze względu na utratę połączenia, nie pada więc pytanie dziennikarza ani odpowiedź W. Putina⁹. W parodii powyższa sytuacja zostaje jednak zmodyfikowana. Z poszczególnych słów dziennikarza tworzona jest nowa narracja. Pojawia się również reakcja prezydenta.

[Dmitrij Borisow*:] Сейчас на связь с нами выйдет город Нягань. Слово Антону Лядову.

⁷ *Интервью американскому телеканалу NBC, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/57027> (dostęp: 29.02.2024) (zapis oryginalny).*

⁸ Program *Прямая линия с Владимиром Путиным* stanowi coroczne (z kilkoma wyjątkami) wydarzenie medialne, w trakcie którego mieszkańcy Rosji mogą zadać swoje pytania W. Putinowi za pośrednictwem różnych środków komunikacji: telefonicznie, poprzez wiadomości tekstowe, aplikacje mobilne i sieci społecznościowe. Zarówno osoby występujące w transmisjach telewizyjnych, jak i zadawane pytania poddawane są specjalnej selekcji.

⁹ *Прямая линия с Владимиром Путиным, Президент России, 2017, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/54790> (dostęp: 29.02.2024).*

[A. Ladow*:] Дело в том, что это Россия. Вот, например, Анастасия. У нее родился сорокалетний малыш. Из крана течет мышь. Воды нет тридцать лет. Вот сейчас мы входим в туалет. Здесь чей-то скелет [krzyk].

[D. Borisow*:] Вы не хотите ему ответить?

[W. Putin*:] П-п-п-п-п... А США, по-вашему, нормальная страна? Там мэром одного из городов стал сатана. И там вот, между прочим, еще хуже люди жили.

[Jewgienij Rożkow*:] Они действительно это заслужили¹⁰.

W parodii A. Ladow do opisu trudnych warunków życia rosyjskiej rodziny stosuje formę wierszowaną; w ten sam sposób wypowiada się W. Putin w swojej replice. Prezydent reaguje na informacje przedstawione przez dziennikarza pytaniem retorycznym („А США, по-вашему, нормальная страна?”), przenosząc temat rozmowy na sytuację w USA, a następnie stwierdza, że poziom życia ludności w Stanach Zjednoczonych jest niższy niż w Rosji. W tak skonstruowanej replice parodysta unaocznia z jednej strony stosowaną przez polityka technikę unikania odpowiedzi, z drugiej – tendencję W. Putina do porównywania Rosji z wrogimi mocarstwami na bazie opozycji „swój – obcy” („dobry – зły”). Dany schemat w parodii zostaje przedstawiony w hiperboliczny sposób, ponieważ USA w odpowiedzi prezydenta podlegają wręcz demonizacji (o czym świadczy wprowadzenie obrazu szatana), zaś negatywne aspekty życia w Rosji są maskowane.

6.3. Nieadekwatna odpowiedź

Inną taktyką stosowaną przez polityków jest udzielanie nieadekwatnej odpowiedzi (pseudoodpowiedzi), czyli tworzenie repliki, w której nadawca nie ustosunkowuje się do tematu zadanego przez interlokutora. Pseudoodповідь powstaje w pozornie błędnej interpretacji pytania, przeinaczenia jego pierwotnego sensu. Przykład zastosowania danej taktyki można odnaleźć w replice W. Putina na pytanie zadane przez Siergieja Sznurowa podczas konferencji prasowej, która odbyła się w grudniu 2020 roku.

[S. Sznurow:] [...] Теперь лично от меня: как простому русскому человеку, простому, обыкновенному, каких большинство, описывать эту жизнь, не используя ненормативную лексику?

[W. Putin:] Начну с завершающей части Вашего вопроса. Обратитесь к известным фильмам, классике советского кино, когда при падении секции батареи на ногу нужно говорить «редиска», а не употреблять ненормативную лексику. В принципе язык русский достаточно богатый, для того чтобы ясно и доходчиво выражать свои мысли, не прибегая к ненормативной лексике, о которой Вы сейчас сказали¹¹.

¹⁰ ValorMainStream, *Такая прямая | RYTP*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=XvJ1TCkzLMI> (dostęp: 29.02.2024) (transkrypcja własna).

¹¹ *Ежегодная пресс-конференция Владимира Путина*, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/64671> (dostęp: 01.02.2024) (zapis oryginalny).

Pytanie S. Sznurowa dotyczące wulgaryzmów nie należy rozumieć dosłownie. Zawarta jest w nim sugestia, że życia w Rosji nie da się opisać inaczej niż przy użyciu nienormatywnej leksyki. Tym samym autor przekazuje w pytaniu negatywną ocenę jakości życia Rosjan. W swojej replice W. Putin nie podejmuje jednak implicytnie zadanego przez dziennikarza tematu. Traktując pytanie literalnie, dywaguje na temat sposobów unikania wulgaryzmów w wypowiedziach.

Powyższa sytuacja została sparodiowana w tekście *Откровенная пресс-конференция Путина 2020* kanału *Усы Пескова*. W tekście przedstawiono fragment oryginalnego pytania S. Sznurowa oraz replikę multiplikowanej postaci W. Putina.

[S. Sznurow*:] Как простому русскому человеку, простому, обыкновенному, каких большинство, описывать эту жизнь, не используя ненормативную лексику?

[W. Putin*:] Ну это очень простой вопрос, Сергей. Думал, что вы что-то более интересное спросите и в стихах. Отвечаю: чтобы русскому человеку описать жизнь в России без мата надо использовать такие слова, как «прекрасно», «великолепно», «потрясающе» и «восхитительно»¹².

Zarówno w wypowiedzi źródłowej, jak i w tekście wtórnym nadawca odpowiedzi pomija zawartą w pytaniu sugestię i koncentruje się na jego dosłownym znaczeniu. O ile jednak w oryginale prezydent mówi o alternatywnych sposobach wyrażania negatywnych emocji, o tyle w parodii bohater wymienia przysłówkę o silnie dodatnim wartościowaniu (*прекрасно, великолепно, потрясающе, восхитительно*), tym samym całkowicie ignorując pejoratywną ocenę zawartą w pytaniu. Stworzony przez parodystę kontrast wartościowań demaskuje charakterystyczny dla propagandy politycznej schemat oparty na skrywaniu negatywnych rezultatów własnej polityki i akcentowaniu jej pozytywnych wymiarów.

W podobny sposób taktykę unikania odpowiedzi na pytanie zaprezentowano w parodii pt. *ПРЯМАЯ ЛИНИЯ С ПУТИНЫМ 2019 \ НЕУДОБНЫЕ ВОПРОСЫ*. W utworze zostały przedstawione wybrane pytania do W. Putina, opublikowane w sieciach społecznościowych, które nie zostały dopuszczone do programu *Прямая линия с Владимиром Путиным*. Odpowiedzi na nie udziela bohater parodii kanału *Усы Пескова* wcielający się w prezydenta FR:

[W. Putin* czyta pytanie Kiriłła Jelisiejewa*:] Уважаемый ВВП, когда правительство перестанет душить малый бизнес? Почему все подорожало в два раза, а оплата труда населения и пенсии не выросли? Когда правительство закончит придумывать непонятные законы, вроде налога на теплицы и прочие, а начнет принимать законы в интересах граждан РФ, а не в своих интересах?

[W. Putin*:] Так, очень много вопросов сразу. Я тут записал кратенько. Давайте по порядку. И так, вы спрашиваете, как нам удалось добиться таких темпов роста экономики. Ну просто мы тут команда профессионалов, работаем на благо страны. Дальше вы спросили, как вы можете

¹² Усы Пескова, *Откровенная пресс-конференция Путина 2020*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=19oT2Z2jgeU> (dostęp: 01.02.2024) (transkrypcja własna).

отблагодарить депутатов и правительство за прекрасную работу и заботу об избирателях. Да ничего особо делать не надо, просто сидите на попе ровно и смотрите федеральные каналы. Спасибо за прекрасные вопросы¹³.

Pytania K. Jelisiejewa przedstawione w parodii dotyczą decyzji władz wpływających negatywnie na sytuację społeczno-gospodarczą w kraju, takich jak ograniczanie działalności małego biznesu, wprowadzanie praw odpowiadających jedynie interesom rządzących, brak działań zmierzających do podniesienia poziomu wynagrodzeń i emerytur w obliczu dwukrotnego wzrostu cen. Bohater utworu w swojej replice całkowicie przekształca tekst internauty, konstruuje pseudoparafrazy (*как нам удалось добиться таких темпов роста экономики, как вы можете отблагодарить депутатов и правительство за прекрасную работу и заботу об избирателях*), które nie mają związku z oryginalnymi pytaniami. W nowych konstrukcjach spreparowanych przez postać wcielającą się w W. Putina wybrzmiewa pochwała pracy prezydenta oraz jego współpracowników, nie zaś krytyka wyrażana implicytnie w pytaniach K. Jelisiejewa.

W powyższej parodii pojawia się jeszcze jeden przykład zupełnego przeinaczenia sensu pytania. Jest to odpowiedź na powtarzające się we wpisach internautów krótkie zapytanie „доколе?”.

[I internauta*:] Доколе?

[II internauta*:] Доколе?

[III internauta*:] Доколе?

[IV internauta*:] Володя, доколе?

[V internauta*:] Доколе?

[W Putin*:] Знаете, я готов ответить вам максимально честно. Я... я... я понятия не имею до какого «Коле» вы меня отправляете. Прошу сотрудников администрации связаться с этим Николаем и выяснить, что ему от меня нужно¹⁴.

Leksem *доколе* występuje tu w znaczeniu ‘jak długo jeszcze’¹⁵ i pełni funkcję ekspresywną: służy do wyrażenia irytacji, znużenia pewnym negatywnie ocenianym stanem, trwającym od dłuższego czasu. Z analizowanego tekstu nie wynika jednoznacznie, do jakiego zjawiska nawiązują internauci. Być może mowa o wieloletnich rządach W. Putina. Pojawiające się w parodii pytanie zostaje omylnie zinterpretowane przez postać wcielającą się w prezydenta. W wypowiedzi głównego bohatera utworu wyraz pytający *доколе* zostaje

¹³ Усы Пескова, *ПРЯМАЯ ЛИНИЯ С ПУТИНЫМ 2019 \ НЕУДОБНЫЕ ВОПРОСЫ*, YouTube, 2019, https://www.YouTube.com/watch?v=Is_DvGvG9cQ (dostęp: 03.11.2023) (transkrypcja własna).

¹⁴ Ibidem (dostęp: 31.01.2024) (transkrypcja własna).

¹⁵ *Современный толковый словарь русского языка*, red. Т.Ф. Ефремова, Русский язык, Москва 2000, <https://dic.academic.ru/contents.nsf/efremova/> (dostęp: 02.02.2024), s.v.: *доколе*.

zamieniony konstrukcją *до Коле*, składającą się z przyimka *до* i błędnie odmienionego¹⁶ rzeczownika *Коля*, będącego zdrobnieniem od imienia męskiego *Николай*. Dany zabieg stanowi przykład gry językowej opartej na podobieństwie brzmieniowym dwóch jednostek językowych. Z jego pomocą autor parodii w hiperboliczny sposób przedstawia taktykę unikania odpowiedzi na pytanie polegającą na celowym przekształceniu sensu pytania.

6.4. Zmiana tematu

Częstym zabiegiem jest również udzielanie odpowiedzi, która nie pokrywa się z kwestiami poruszonymi przez współrozmówcę w pytaniu. Dana taktyka stanowi naruszenie reguły stosunku P. Grice'a i związana jest nie tyle z błędną interpretacją pytania, ile z ignorowaniem jego treści i narzucaniem nowego tematu rozmowy. Zmiana tematu rozmowy pozwala na kontynuację komunikacji, ale w kierunku wskazanym przez odpowiadającego.

Wspomniana wyżej taktyka została odzwierciedlona w parodii I. Urganta nawiązującej do wywiadu dziennikarza J. Dudzia z K. Sobczak, kandydatką w wyborach prezydenckich w 2018 roku. W oryginalnej rozmowie J. Dudź zwraca m.in. uwagę na koneksje rodziny K. Sobczak z W. Putinem, które w jego przekonaniu utrudniają lub wręcz uniemożliwiają kandydatce krytykę działalności obecnego prezydenta. Dziennikarz zadaje pytanie, w jaki sposób K. Sobczak zamierza konkurować z W. Putinem skoro tego typu rywalizacji nie sposób prowadzić bez osądzania swojego rywala.

[J. Dudź:] Смотри, человек помог твоему отцу, очень сильно помог. И как после этого... И ты сама говоришь, что чувствуешь себя обязанной... Как после этого ты будешь конкурировать с ним на выборах? А конкурировать с ним, не критикуя, не вскрывая каких-то его косяков, в том числе серьезных, – это невозможно делать. Как ты собираешься это делать?

[K. Sobczak:] Смотри, я не раз уже отвечала на этот вопрос. Это действительно сложная по-человечески ситуация, потому что так часто бывает: ты по-человечески благодарен кому-то (в данном случае я, действительно, по-человечески очень благодарна за ту ситуацию Владимиру Владимировичу Путину), с другой стороны, ты не согласен с тем, что человек делает. И то, что он делает, для тебя неприемлемо. То, что происходит со страной, не позволяет тебе дальше рассчитывать жить в этой стране. То, что происходит в стране, не позволяет тебе думать о том, что мой сын захочет жить в этой стране. Это сложная ситуация. Это такая шекспировская драма. [...] Это сложный выбор. Это сложный, в том числе моральный сложный выбор. Я для себя его решила следующим образом, что по-человечески у меня есть благодарность, как, не знаю, как есть благодарность, ну, к какому-то близкому человеку, за то, что он мне помог в сложной ситуации. Но если этот близкий человек завтра начнет говорить, что всех геев нужно сжигать в кострах или с евреями надо там что-то делать, то этот человек перестанет быть моим другом в этих понятиях, ну потому что для меня это неприемлемо. И я буду нападать на него с точки зрения тех вещей, которые происходят в России, а не с точки зрения тех человеческих качеств, которые Владимир Владимирович проявил за все это время¹⁷.

¹⁶ Wyraz *Коля* przybiera formę *Коле* w celowniku oraz miejscowniku liczby pojedynczej, natomiast w połączeniu z przysłówkiem *до* dany rzeczownik występuje w dopełniaczu (w formie *Коли*).

¹⁷ вДудь, Собчак – о Навальном, крестном и выборах / вДудь, YouTube, 2017, https://www.YouTube.com/watch?v=wpfpey_0G5A (dostęp: 02.02.2024) (transkrypcja własna).

W replice K. Sobczak można odnaleźć kilka taktyk unikania odpowiedzi na pytanie. Na początku kandydatka stwierdza, że w przeszłości wielokrotnie udzielała informacji na zadany temat. Centralną część odpowiedzi zajmują długie dygresje na temat rozterek moralnych związanych z jednej strony z osobistą wdzięcznością wobec W. Putina, z drugiej zaś – negatywnie przez nią ocenianą sytuacją w Rosji. W danym fragmencie wypowiedzi można doszukać się naruszenia zarówno reguły stosunku, jak i ilości P. Grice’a. Przekroczeniem maksymy ilości jest obszerny wywód nad wyabstrahowaną kwestią wyboru moralnego, oddzielenia relacji i ocen prywatnych od profesjonalnych (politycznych). Maksyma stosunku zostaje naruszona, ponieważ uczestniczka wywiadu nie nazywa eksplicytnie błędów W. Putina czy możliwych sposobów krytyki jego działań. Eufemistyczne wyrażenia i frazy *этот близкий человек, то, что происходит со страной, то, что происходит в стране* nie odnoszą się w sposób bezpośredni do osoby prezydenta ani jego decyzji politycznych. Co więcej, rozmówczyni w swojej replice ucieka się do generalizacji, rozprawiając ogólnie o sytuacjach, w których należy odgraniczyć wdzięczność wobec wybranej osoby od oceny jej poczynań. Ostatecznie K. Sobczak oświadcza, że zamierza krytykować polityka z punktu widzenia negatywnie przez nią postrzeganych wydarzeń w Rosji, jednak nie precyzuje, w jaki sposób zamierza prowadzić daną polemikę.

Parodia I. Urganta uwypukla nieadekwatność repliki K. Sobczak. W utworze na skrócone pytanie J. Dudzia z oryginalnego wywiadu zostaje udzielona odpowiedź niezwiązana z tematem rozmowy.

[J. Dudź*:] Как ты собираешься это делать?

[I. Urgant*:] Юра, а я этот салатик делаю лучше, чем твоя жена. Я в него добавляю тертое яблочко¹⁸.

W stworzonej przez parodystę odpowiedzi została zawarta parafraza słów Olgi Ryżowej, bohaterki popularnego radzieckiego filmu Eldara Riazanowa pt. *Служебный роман*¹⁹. Replika dotycząca sfery kulinariów całkowicie odbiega od tematów poruszonych w wywiadzie.

Innym przykładem odpowiedzi, która została sparodiowana w badanym utworze, jest reakcja K. Sobczak na prośbę J. Dudzia o udzielenie informacji o tożsamości ojca chrzestnego

¹⁸ Вечерний Ургант, *Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью Ивана Урганта Юрию Дудю* (27.10.2017), YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=MQKjQEZswxU> (dostęp: 12.12.2021) (transkrypcja własna).

¹⁹ W filmie bohaterka wygłasza następującą replikę: „Я такой салат делаю лучше, чем твоя жена. Туда надо добавлять тертое яблочко”; Киноконцерн «Мосфильм», *Служебный роман, 1 серия (FullHD, комедия, реж. Эльдар Рязанов, 1977 г.)*, YouTube, 2023, <https://www.YouTube.com/watch?v=etI0ld0QHlw> (dostęp: 02.02.2024) (transkrypcja własna).

kandydatki. Dane pytanie jest związane z przypuszczeniami, że rolę ojca chrzestnego w ceremonii chrztu miał odgrywać W. Putin. Pozytywna odpowiedź byłaby potwierdzeniem bliskich więzi łączących rodzinę K. Sobczak z obecnym prezydentem.

[J. Dudź:] Как зовут твоего крестного?

[K. Sobczak:] Господи, какой хороший вопрос, Юр! Прекрасный вопрос! Значит, моего крестного... Я, кстати, очень хочу его найти и, может быть, с помощью... то есть у тебя не «Жди меня», я в курсе, но в том числе я готова обратиться, потому что, на самом деле, я очень давно с ним не общалась и, может быть, щас самый тот момент, когда нужно это уже сделать. Моего крестного зовут отец Гурий. Это человек, который меня крестил в Лавре и стал моим крестным отцом²⁰.

Podobnie jak w poprzednim przykładzie, również w powyższej replice zastosowano jednocześnie kilka taktyk unikania bezpośredniej odpowiedzi. Pierwszą z nich jest ocena zadanego pytania (w tym przypadku uznanie jego relewantności), która pozwala na zdobycie większej ilości czasu na zastanowienie. Następnie interlokutorka odkłada w czasie udzielenie odpowiedzi poprzez wprowadzenie dygresji dotyczących braku kontaktu z ojcem chrzestnym. Początek wtrącenia sygnalizowany jest wyrazem *кстати* (pol. *nawiasem mówiąc, à propos*). Ostatecznie w wypowiedzi pojawia się informacja, że ojcem chrzestnym K. Sobczak jest ojciec Gurij. Nie jest jednak pewne, czy udzielona przez kandydatkę na prezydenta odpowiedź jest adekwatna, ponieważ rozmówczyni wspomina o duchownym jako o osobie, która dokonała obrzędu chrztu. Z wypowiedzi nie wynika jednoznacznie, czy dana osoba występowała także w roli ojca chrzestnego.

W swoim utworze parodysta pomija udzieloną przez K. Sobczak informację o ojcu Gurim. Podkreśla natomiast próbę uniknięcia odpowiedzi na pytanie dziennikarza poprzez snucie dygresji na temat możliwości wykorzystania występu w programie J. Dudzia do nawiązania kontaktu z ojcem chrzestnym.

[J. Dudź*:] Как зовут твоего крестного?

[I. Urgant*:] Юра, вот спасибо огромное, что ты задал этот вопрос. Я вот, наверно, кстати сказать, вот знаешь, воспользуюсь случаем, наверно, даже благодаря в том числе и твоей программе хотел бы тоже получить ответ на этот вопрос. И, может быть, его найду. Так что, если что, отзываютесь²¹.

W parodii, podobnie jak w oryginalnej wypowiedzi K. Sobczak, pojawiają się liczne wyrazy i konstrukcje wtrącone (*кстати сказать, наверно, вот знаешь, наверно, может быть*), nie wnoszące znaczących informacji, ale mogące świadczyć o dyskomforcie mówcy. Funkcję demaskatorską w rozpatrywanym utworze pełnią w szczególności znaki użyte w

²⁰ ВДудь, Собчак – о Навальном... (dostęp: 02.02.2024) (transkrypcja własna).

²¹ Вечерний Ургант, Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью... (dostęp: 12.12.2021) (transkrypcja własna).

planie wizualnym. Bohater parodii podczas udzielania odpowiedzi na pytanie występuje bowiem w przebraniu wyznawcy judaizmu ortodoksyjnego (czarny strój, czarny kapelusz, pejsy). Tym samym w parodii dochodzi do aktualizacji negatywnego stereotypu Żyda jako osoby przebiegłej, nieszczerzej, dążącej do oszukania współrozmówcy. Poprzez wprowadzenie powyższego obrazu parodysta zdaje się sugerować, że odpowiedź udzielona przez K. Sobczak nie była szczera, a intencją kandydata było zwodzenie interlokutora.



Ilustracja 7. Kadr z parodii *Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью Ивана Урганта Юрию Дудю* (27.10.2017)²².

Innym pytaniem zaczerpniętym z oryginalnego wywiadu J. Dudzia z K. Sobczak jest skierowana do rozmówczyny prośba o podanie trzech głównych zarzutów wobec W. Putina.

[J. Dudź:] Три твои главные претензии к Владимиру Путину.

[K. Sobczak:] Слушай, ну их гораздо больше.

[J. Dudź:] Три главные.

[K. Sobczak:] Сложно... Ну слушай, это, знаешь, это как «дайте мне марксизм-ленинизм в одной короткой книге». Я могу сказать основные вещи, за которые я буду бороться²³.

W przytoczonym fragmencie K. Sobczak unika udzielenia odpowiedzi, stosując taktykę oceny pytania. Uznaje polecenie J. Dudzia za nieodpowiednie i proponuje podanie innych informacji.

W swoim utworze I. Urgant nie nawiązuje do zastosowanej przez rozmówczynię techniki unikania odpowiedzi, skupia się natomiast na przejawiającej się wielokrotnie w wywiadzie tendencji K. Sobczak do odbiegania od głównego tematu rozmowy poprzez wprowadzanie dygresji.

[J. Dudź*:] Твои главные претензии к Владимиру Путину.

²² Ibidem (dostęp: 12.12.2021).

²³ ВДудь, Собчак – о Навальном... (dostęp: 02.02.2024) (transkrypcja własna).

[I. Urgant*:] Смотри, я отвечать тебе щас на этот вопрос не буду. Я... не потому, что мне нечего сказать, просто потому, что я последние три года... Для меня это очень важный вопрос... Я последние три года как журналист, я готовил очень большую... Вот такую, вот кулебяку, которую я, вот, хочу приготовить и ее съесть один. И вот тогда я, может быть, буду отвечать на твой вопрос²⁴.

W powyższym fragmencie bohater parodii nieoczekiwanie zmienia tor konwersacji, przechodząc do kwestii kulinarnych. Inicjacja tematu niemającego związku z dotychczasową problematyką poruszaną w wywiadzie zdaje się podkreślać nieadekwatność odpowiedzi K. Sobczak i jej skłonność do kierowania rozmowy na kwestie odbiegające od jej głównego tematu.

6.5. Odmowa udzielenia odpowiedzi

Brak chęci odpowiedzi na pytanie może być sygnalizowany w bardziej bezpośredni sposób. W niektórych przypadkach współrozmówca wprost odmawia udzielenia požądanej informacji. Na rezygnację z podania odpowiedzi mogą mieć wpływ różne czynniki, np. konieczność zachowania tajemnicy (zawodowej, państwowej) czy fakt, że ujawnienie pewnych wiadomości może odcisnąć negatywne piętno na wizerunku mówcy. Niekiedy odmowa ma charakter bardziej personalny i jest motywowana oceną statusu osoby pytającej, kwestionowaniem jej kompetencji lub wiedzy bądź uwidaczniającymi się różnicami światopoglądowymi pomiędzy uczestnikami konwersacji.

Taktyka odmowy udzielenia odpowiedzi poprzez wykluczenie współrozmówcy została zastosowana m.in. przez W. Putina w wywiadzie z przedstawicielem agencji TASS Andriejem Wandienko, do którego doszło w lutym 2020 roku. Jedno z pytań zadanych przez dziennikarza dotyczyło momentu podjęcia przez prezydenta decyzji o rozwiązaniu rządu D. Miedwiediewa.

[A. Wandienko:] А когда Вы решение приняли?

[W. Putin:] Не скажу.

[A. Wandienko:] А Медведеву когда сказали?

[W. Putin:] Это наши с ним отношения.

[A. Wandienko:] Но мы же должны знать.

[W. Putin:] У нас отношения с Дмитрием Анатольевичем открытые, товарищеские, дружеские много лет. У нас секретов друг от друга нет. Поэтому мы с ним это обсуждали²⁵.

²⁴ Вечерний Ургант, *Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью...* (dostęp: 12.12.2021). Przywołany fragment był również analizowany w podrozdziale 4.2. *Hasła*.

²⁵ *О задачах нового Правительства (интервью ТАСС)*, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/62843> (dostęp: 27.02.2024) (zapis oryginalny).

W replice na pierwsze pytanie przytoczone w powyższym fragmencie W. Putin otwarcie odmawia przekazania dziennikarzowi interesujących go wiadomości. Na pierwszy rzut oka zdaje się, że odpowiedź prezydenta stanowi naruszenie samej zasady kooperacji P. Grice'a, która zakłada współpracę uczestników rozmowy zgodnie z przyjętym celem interakcji. Odpowiadając na pytanie A. Wandienko „А Медведеву когда сказали?” W. Putin daje do zrozumienia, że powyższa kwestia dotyczy samych polityków: prezydenta oraz D. Miedwiediewa. Tym samym wyklucza dziennikarza z grona osób, którym może zostać udzielona dana informacja²⁶.

Odpowiedź W. Putina została sparodiowana w utworze kanału *Заповедник* pt. *20 вопросов Путину в новом формате*. W tekście w rolę interlokutora W. Putina wciela się D. Pieskow. Sytuacją przedstawioną w parodii są przygotowania prezydenta do wywiadu z przedstawicielem agencji TASS. Multiplikowane postacie polityka i rzecznika prasowego wspólnie ćwiczą odpowiedzi na pytania, które zostaną zadane podczas planowanej rozmowy.

[D. Pieskow*:] И так, репетируем первый вопрос. Зачем вы поменяли правительство?

[W. Putin*:] Не твое дело!

[D. Pieskow*:] Отвечайте не мне, а зрителям.

[W. Putin*:] Не ваше дело²⁷!

Skryte intencje, które mogą zostać wyczytane z repliki W. Putina, w parodii zostają wyrażone eksplicytnie za pomocą potocznych, ekspresywnych wykrzyknień *Не твое дело!* oraz *Не ваше дело!* O ile w oryginalnym wywiadzie W. Putin jedynie sugeruje, że poruszane kwestie nie dotyczą osób postronnych, o tyle w parodii otwarcie wyklucza interlokutora oraz odbiorcę obserwatora (widzów programu).

Bezpośrednia odmowa udzielenia odpowiedzi jest raczej rzadko spotykana w dyskursie politycznym. Dana taktyka jest jednak często przedstawiana w utworach parodystycznych, których bohaterami są rosyjscy politycy. Jako przykład można przywołać fragmenty kilku parodii nawiązujących do programu telewizyjnego *Прямая линия с Владимиром Путиным*.

1. [D. Borisow*:] Когда экономический кризис закончится?

²⁶ Komunikacja zakłada specyficzny rodzaj współpracy pomiędzy interlokutorami. Jej powodzenie zależy nie tylko od skoordynowanych działań partnerów, ale również od przynależności do określonych wspólnot językowych, a także, do pewnego stopnia, wspólnot kulturowych, środowisk czy kręgów. W swojej replice W. Putin zdaje się dawać sobie prawo do nieudzielania odpowiedzi, co najwyraźniej związane jest z postrzeganiem dziennikarza jako osoby spoza grupy (polityków, najbliższych współpracowników W. Putina, czy wyłącznie W. Putina i D. Miedwiediewa), której można przekazać żadaną informację.

²⁷ *Заповедник, 20 вопросов Путину в новом формате* – „Заповедник”, выпуск 112, сюжет 1, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=piploqv2wo> (dostęp: 27.02.2024) (transkrypcja własna).

[W. Putin*:] Можно было бы ответить на ваш вопрос, но я не буду этого делать, потому что мне лень²⁸.

2. [Leonid Pozdniakow*:] Здравствуйте, Владимир Владимирович Путин! Вас беспокоит ученик девятого класса Поздняков Леонид Сергеевич. Каким образом нам можно подготовиться по шести экзаменам?

[W. Putin*:] Давайте послушаем министра просвещения.

[Olga Wasiljewa*:] Добрый день, Владимир Владимирович! Добрый день, Леонид Сергеевич, которому я с большим удовольствием не буду отвечать.

[W. Putin*:] Спасибо²⁹!

3. [W. Putin*:] Здравствуйте, дорогие россияне! Рад вас приветствовать на самой прямой линии со мной. Вы прислали и продолжаете присылать тысячи вопросов, на которые я не буду отвечать. До свидания³⁰!

Postulowanym celem programu *Прямая линия с Владимиром Путиным* jest umożliwienie mieszkańcom Rosji nawiązania kontaktu z prezydentem, zaś do zadań W. Putina i jego współpracowników należy odpowiadanie na pytania obywateli. W przywołanych powyżej fragmentach komunikacja zostaje naruszona przez bezpośrednią odmowę udzielenia informacji. Być może w ten sposób paradyści sugerują, że odpowiedzi udzielane przez polityków w programie nie są wyczerpujące, a problemy sygnalizowane przez obywateli są *de facto* ignorowane przez przedstawicieli władz.

6.6. Wnioski z rozdziału

1. Naśladowanie w parodii taktyk unikania bezpośredniej odpowiedzi na pytanie wymaga odwzorowania źródłowej (bądź hipotetycznej) sytuacji komunikacyjnej i wiąże się z wprowadzeniem formy dialogu. Rozpoznanie odzwierciedlanych w utworach taktyk jest na ogół możliwe bez znajomości prototekstów (na podstawie analizy stworzonej w parodii sytuacji), jednak dla zrozumienia zawartej w tekstach parodystycznych gry z realiami politycznymi konieczna jest dodatkowa wiedza intertekstualna (znajomość konkretnych zdarzeń np. wywiadów, w trakcie których użyto danych taktyk) lub wiedza o indywidualnych skłonnościach wybranych polityków do stosowania konkretnych taktyk unikania odpowiedzi.

2. W analizowanych przykładach dekonstrukcja technik uchylania się od bezpośredniej odpowiedzi na pytanie opierała się w szczególności na następujących strategiach:

²⁸ ValorMainStream, *Такая прямая...* (dostęp: 28.02.2024) (transkrypcja własna).

²⁹ Sunner Poop, *RYTP | Прямая линия-2018*, YouTube, 2018, https://www.YouTube.com/watch?v=5r6_JDrs6fo (dostęp: 28.02.2024) (transkrypcja własna) (tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi).

³⁰ Усы Пескова, *ПРЯМАЯ ЛИНИЯ...* (dostęp: 31.01.2024) (transkrypcja własna).

a) wyjaskrawieniu stosowanych przez polityków taktyk, w szczególności tych związanych z naruszeniem maksymy stosunku P. Grice'a (oryginalne wypowiedzi polityków jedynie częściowo odbiegały od tematów poruszanych przez ich interlokutorów, natomiast w replikach bohaterów parodii wcielających się w przedstawicieli władz częstokroć poruszane były tematy znacznie odbiegające od sfery polityki);

b) wprowadzaniu transformacji i elementów obcych (pochodzących z innych tekstów, dyskursów, stylów) poprzez:

- gry interdyskursywne (np. przeniesienie fragmentów wywiadu politycznego do formatu teleturnieju),

- gry intertekstualne (np. wprowadzanie zapożyczeń z powszechnie znanych tekstów kultury),

- gry językowe (np. transformacja zawartych w pytaniach jednostek leksykalnych),

- przekształcenia w planie wizualnym (np. wykorzystywanie przebrania aktualizującego określone stereotypy),

- zmiany stylistyczne (np. wprowadzenie formy wierszowanej, użycie leksyki potocznej).

c) substytucji taktyki (np. stosowanie taktyki odmowy odpowiedzi na pytanie w parodii nawiązującej do sytuacji, gdy została udzielona niepełna lub nieadekwatna odpowiedź).

3. Wprowadzanie elementów obcych w parodiach pozwala na przeprowadzenie analogii pomiędzy politykami i sytuacjami, w których uczestniczą, a innymi osobami i zdarzeniami (np. odpowiedź na pytania porównywana jest do gry w teleturnieju, K. Sobczak przedstawiana jest jako stereotypowy przedstawiciel narodu żydowskiego).

4. Prymarną funkcją stosowanych przez parodystów zabiegów dekonstrukcji jest demaskacja intencji kryjących się za strategiami komunikacyjnymi przyjętymi przez polityków, w tym przypadku chęci uniknięcia bezpośredniej odpowiedzi na zadawane pytania, skrycia przed interlokutorem określonych informacji. W badanych parodiach podkreślano również tendencję do ignorowania zawartych w pytaniach treści, które nie odpowiadają narracji polityków, i akcentowania w odpowiedziach sensów zgodnych z obrazem rzeczywistości kreowanym przez przedstawicieli władz.

7. Aktualizacja wypowiedzi precedensowych

Jednostkami, które często poddawane są dekonstrukcji w parodiach politycznych, są wypowiedzi precedensowe. Należą do nich komunikaty polityków, które w szczególny sposób zapisały się w kulturze, stając się przedmiotem licznych odniesień intertekstualnych. Precedensy traktowane są jako swoiste symbole dyskursu, stanowiące nośniki wiedzy na temat wybranych zdarzeń i realiów politycznych. W kontekście niniejszych badań istotne wydaje się spojrzenie, w jaki sposób polityczne wypowiedzi precedensowe są aktualizowane przez twórców internetowych w utworach parodystycznych, jakie przekształcenia formalne i kontekstualne towarzyszą danym transferom oraz jakie funkcje pełni wprowadzanie precedensów do nowych kontekstów.

7.1. O pojęciu *tekst precedensowy*

Teksty cieszące się w wybranej społeczności wysoką rozpoznawalnością i poddawane częstej aktualizacji nazywane są w rosyjskiej tradycji językoznawczej tekstami precedensowymi. Sam termin *tekst precedensowy* wywodzi się z pracy Jurija Karaułowa *Русский язык и языковая личность* wydanej w 1987 roku. W swojej monografii rosyjski lingwista zwrócił uwagę na funkcjonowanie w kulturze specyficznej grupy tekstów, które wyróżniają się kilkoma szczególnymi cechami:

- mają charakter ponadjednostkowy,
- są znaczące dla człowieka (pod kątem poznawczym i emocjonalnym),
- stanowią podstawę licznych późniejszych odniesień¹.

Pierwsza cecha (ponadjednostkowość) oznacza, że teksty precedensowe są znane szerokiemu kręgowi osób powiązanych ze sobą wspólnym kontekstem społecznym lub kulturowym. Do dziś nie wypracowano uniwersalnego kryterium określającego charakter bądź liczebność grupy, w której mogą funkcjonować dane teksty. Pod tym względem badacze wyróżniają kilka poziomów precedensowości. Do pierwszego z nich należą precedensy społeczne, wspólne dla pewnej zbiorowości (np. rodziny, grupy zawodowej, wspólnoty religijnej). Na kolejnym poziomie pozycjonują się precedensy narodowe relewantne dla każdego średniego przedstawiciela wybranego etnosu. Jeszcze większe znaczenie mają precedensy uniwersalne, znane potencjalnie wszystkim osobom reprezentującym rodzaj

¹ Ю.Н. Караулов, *Русский язык и языковая личность*, Издательство ЛКИ, Москва 2010, s. 216.

ludzki². Wyznaczenie tych ostatnich jest jednak trudnym zadaniem, dlatego badacze częściej ograniczają się do poszukiwania uniwersalnych tekstów precedensowych wspólnych dla co najmniej kilku etnosów, np. tych kształtujących kulturę europejską³.

Nie ustanowiono również kryterium czasowego, pozwalającego określić, jak długo dany tekst powinien trwać w pamięci grupy, aby mógł zostać uznany za precedensowy. Zbiór precedensów zmienia się z upływem lat: jedne z nich na stałe wpisują się w kulturę, inne mają bardziej ulotny charakter, służą jako symbol konkretnej epoki, kierunku bądź zjawiska kulturowego. Istotne jest niemniej, że dane teksty, stając się faktami kultury, dostarczają wiedzy na temat członków jej przedstawicieli oraz realiów, w których ci żyli. Teksty, które weszły do kanonu wybranej kultury, stają się nieodzowną częścią tzw. bazy kognitywnej – globalnego zbioru wiadomości, idei oraz wyobrażeń wspólnych dla przedstawicieli wybranej zbiorowości⁴.

Kolejnym wyróżnikiem tekstów precedensowych jest ich relewantność: wytwory te mają dla członków wspólnoty szczególną wartość poznawczą i emocjonalną. Teksty precedensowe mają istotny wpływ na sposób postrzegania rzeczywistości przez członków grupy. Zawierają w sobie określone wyobrażenia o rzeczywistości i służą jako podstawa zrozumienia innych podobnych sytuacji. Jak zauważa bułgarska badaczka Nadja Czernewa, precedensy przyczyniają się do kategoryzacji rzeczywistości: stanowią swego rodzaju matrycę, na którą „nakłada się” realnie istniejące obiekty i zjawiska, przyporządkowując je do określonych klas. Co więcej, precedensy mają dużą wartość aksjologiczną. Są nośnikami społecznie usankcjonowanych ocen rozciągających się na skali wartości pomiędzy biegunami *plus* i *minus*⁵.

Należy zaznaczyć, że nie wszystkie elementy tekstów precedensowych są równie znaczące. W pamięci kolektywnej teksty najczęściej zapisują się w formie zredukowanej, w postaci inwariantów, które nie są tożsame z oryginalnymi wytworami, choć zawierają ich najważniejsze cechy. Jak podsumowuje Elżbieta Gos:

² В.В. Красных, *Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Человек. Сознание. Коммуникация*, Диалог-МГУ, Москва 1998, s. 96.

³ Niektórzy badacze, m.in. Dmitrij Gudkow, wyróżniają również autoprecedensy, mające znaczenie dla wybranych jednostek (Д.Б. Гудков, *Теория и практика межкультурной коммуникации*, Гнозис, Москва 2003, s. 103–104). Teksty należące do tej kategorii nie spełniają jednak wyznaczonego przez J. Karaulowa kryterium ponadjednostkowości.

⁴ В.В. Красных, *Когнитивная база vs Культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере)*, [w:] *Язык, сознание, коммуникация. Т. 1*, red. В.В. Красных, А.И. Изотов, Филология, Москва 1997, s. 131.

⁵ Н. Чернева, *Прецедентные феномены русского лингвокультурного дискурса*, Арена принт, Пловдив 2013, s. 57.

mówiąc o tekście precedensowym, badacze odróżniają sam tekst od jego inwariantu, bowiem teksty nie są przechowywane w pamięci w całości od pierwszego słowa do ostatniej kropki, ale właśnie w postaci inwariantu, który jest określony jako wiedza, wyobrażenie o tekście, forma bytowania tekstu w zbiorowej pamięci wspólnoty. Nie jest to zatem sam tekst, ale społeczna wiedza o tekście⁶.

Ostatnią cechą definicyjną tekstów precedensowych wymienioną przez J. Karaułowa jest wysoki potencjał intertekstualny. Precedensy stają się prototekstami dla późniejszych wytworów jednego lub kilku dyskursów. Sama etymologia wyrazu *precedens* (łac. *praecedens* – *poprzedzający*)⁷ implikuje istnienie tekstów następczych. Są to wytwory różnego typu: od tłumaczeń, komentarzy, recenzji, prac naukowych, po adaptacje i parodie.

Precedensy są aktualizowane w różnych sytuacjach komunikacyjnych. Odwołania do danych wytworów nie muszą być regularne, ale powinny być zrozumiałe bez wprowadzania dodatkowych objaśnień. Do najczęstszych sposobów aktualizacji tekstów precedensowych należą takie zabiegi, jak aluzja, przywołanie nazwiska autora lub imienia bohatera, wprowadzenie cytatu z dzieła⁸. W nowych tekstach jednostki zaczerpnięte z precedensów istnieją jako swoiste znaki pełniące funkcję indeksalną: odsyłają do tekstu źródłowego, stanowią metonimiczną substytucję oryginału.

Wybrane elementy tekstów precedensowych są wprowadzane do kolejnych utworów drogą rekontekstualizacji. W nowym kontekście zyskują dodatkowe sensory. Powstawanie i funkcjonowanie precedensów są więc nierozzerwalnie związane z dwoma przeciwstawnymi zjawiskami: redukcją i akumulacją. Jak już zostało wspomniane, wejście tekstu w sieć powiązań intertekstualnych najczęściej wymaga utworzenia inwariantu, który powstaje drogą redukcji znaczeń. W kolejnych aktualizacjach znaczenie zapożyczonych elementów wzbogaca się jednak o nowe konteksty ich występowania. Niekiedy konteksty wtórne dominują nad kontekstem oryginalnym, przysłaniając źródło krążącego w dyskursach inwariantu i przesuwając punkt odniesienia znaku.

Nie mniej istotny jest także fakt, że każda aktualizacja umacnia pozycję tekstu precedensowego. Im więcej tekstów wtórnych, im dłużej takie teksty są tworzone, tym dłużej precedens zachowuje swoją pozycję w pamięci grupy. I choć rekontekstualizacja elementów precedensów rzadko odbywa się bez modyfikacji znaczenia lub nawet formy znaków, przyczynia się do przedłużenia „żywności” precedensu.

⁶ E. Gos, *Co to jest tekst precedensowy?*, „Przegląd Rusycystyczny” 2006, nr 116, s. 81.

⁷ Ibidem, s. 78.

⁸ Ibidem, s. 79–80.

7.2. Fenomeny precedensowe

Rozprawa J. Karaulowa na temat tekstów precedensowych odbiła się szerokim echem w kręgu rosyjskich językoznawców i stała się punktem wyjścia do licznych rozważań na temat najbardziej rozpoznawalnych wytworów kultury i ich późniejszych aktualizacji. W wyniku rozszerzenia danej teorii i przeniesienia jej na inne obiekty i zjawiska działalności ludzkiej ukształtowała się nadrzędna kategoria *fenomenów precedensowych (precedensów)* – znaczących i powszechnie znanych faktów kultury, do których zaliczone zostały wytwory nie tylko o charakterze werbalnym (tradycyjnie rozumiane teksty), ale i pozawerbalnym (obrazy, rzeźby, obiekty architektoniczne, dzieła muzyczne itp.)⁹.

Rozbudowanie paradygmatu zjawisk precedensowych zrodziło potrzebę uporządkowania wchodzących w jego skład pojęć. Taka próba została podjęta przez grupę moskiewskich uczonych, Darię Bagajewą, Dmitrija Gudkowa, Wiktorię Krasnych oraz Irinę Zacharenko, którzy w latach 90. pracowali nad zagadnieniem fenomenów precedensowych w ramach seminarium naukowego *Tekst i komunikacja*¹⁰. W swojej teorii badacze wprowadzili rozróżnienie na teksty (*тексты*) i sytuacje precedensowe (*ситуации*) z jednej strony oraz wyrażenia (*высказывания*) i nazwy precedensowe (*имена*) z drugiej¹¹.

Zjawiska z pierwszej grupy można traktować jako fenomeny źródłowe¹², stanowiące podstawę późniejszych odniesień. Tekstami precedensowymi nazywane są samodzielne produkty działalności mownej znane każdemu przeciętnemu przedstawicielowi wybranej wspólnoty i poddawane częstej aktualizacji. Należą do nich wytwory różnych dyskursów, m.in. dzieła literackie, teksty piosenek oraz reklam, a także teksty publicystyczne czy polityczne¹³. Obok tekstów precedensowych badacze wyodrębnili także sytuację precedensową, definiowaną jako pewna prototypowa sytuacja związana ze zbiorem określonych konotacji¹⁴. Może to być zdarzenie (niekoniecznie natury werbalnej), które miało miejsce w rzeczywistości (np. pochód Napoleona na Moskwę) bądź w świecie fikcyjnym (np. zmywanie przez Lady Makbet „niewidzialnej” krwi z rąk przedstawione w dramacie Williama Szekspira).

⁹ Ibidem, s. 82–83.

¹⁰ Do opisu fenomenów precedensowych moskiewscy badacze adaptują definicję zastosowaną przez J. Karaulowa w odniesieniu do tekstów precedensowych. Tym samym przypisują obiektom i zjawiskom włączonym do nowej kategorii badawczej takie cechy, jak ponadjednostkowość, relewantność i reproduktywność (И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.Б. Гудков, Д.В. Багаева, *Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов*, [w:] *Язык, сознание...*, s. 82).

¹¹ Ibidem, s. 83–84.

¹² Określenie własne.

¹³ Ibidem, s. 83.

¹⁴ Ibidem, s. 83.

Drugą grupę fenomenów precedensowych stanowią jednostki językowe, będące formą aktualizacji oryginalnych tekstów i sytuacji w wytworach następnych. W danym zbiorze moskiewscy lingwiści wyróżnili *прецедентные имена* – nazwy precedensowe, do których należą np. imiona bohaterów, toponimy powiązane z określonymi zdarzeniami, oraz *прецедентные высказывания* – ustabilizowane frazy, zwroty bądź wyrażenia, pochodzące z precedensów źródłowych (cytaty, parafrazy), nazywające je (tytuły) bądź w pewien sposób je charakteryzujące (opisy tekstów lub sytuacji). Rosyjscy badacze rozpatrują dane jednostki z punktu widzenia semiotycznego, jako swoiste symbole o określonej formie zewnętrznej, stanowiące zamienniki tekstu bądź sytuacji precedensowej, aktualizujące w świadomości adresata fenomeny źródłowe (lub ściślej mówiąc – ich inwarianty) i związane z nimi konotacje¹⁵.

Istotny problem w adaptowaniu teorii rosyjskich lingwistów na gruncie polskim stanowi przekład terminu *прецедентное высказывание*, który tłumaczony jest na różne sposoby, m.in. jako *wypowiedź precedensowa*¹⁶, *fraza precedensowa*¹⁷ oraz *wyrażenie precedensowe*¹⁸. Dwa ostatnie warianty zdają się nie obejmować całego spektrum zjawisk, jakie kryją się pod rosyjskim pojęciem. W tekstach poświęconych fenomenom precedensowym termin *прецедентное высказывание* odnosi się do wybranych słów pochodzących z tekstów czy opisów sytuacji precedensowych. Mogą to być jednostki różnych rozmiarów: od pojedynczych wyrazów i związków wyrazowych (frazy, wyrażenia, zwroty) po pełne zdania. Danym terminem określane są powtarzalne twory językowe o ustabilizowanej strukturze, zbliżone w pewnym stopniu do frazeologizmów.

Zastrzeżenia budzi także tłumaczenie połączenia *прецедентное высказывание* jako *wypowiedź precedensowa*. Polski wariant może być bowiem utożsamiany z wypowiedzią oryginalną, pozycjonującą się na równi z tekstem precedensowym i sytuacją precedensową. Na przykład przemówienie polityka może być w całości traktowane jako wypowiedź precedensowa, z której czerpią źródło odpowiednie fenomeny zależne: frazy, wyrażenia, zwroty czy też nazwy własne.

Należałoby również ustalić, w którym miejscu w omawianej teorii umieścić wypowiedź źródłową. Wypowiedzi nie sposób bowiem utożsamiać w pełni ani z tekstem ani z sytuacją. W niniejszym badaniu wypowiedź postrzegana jest jako zdarzenie komunikacyjne,

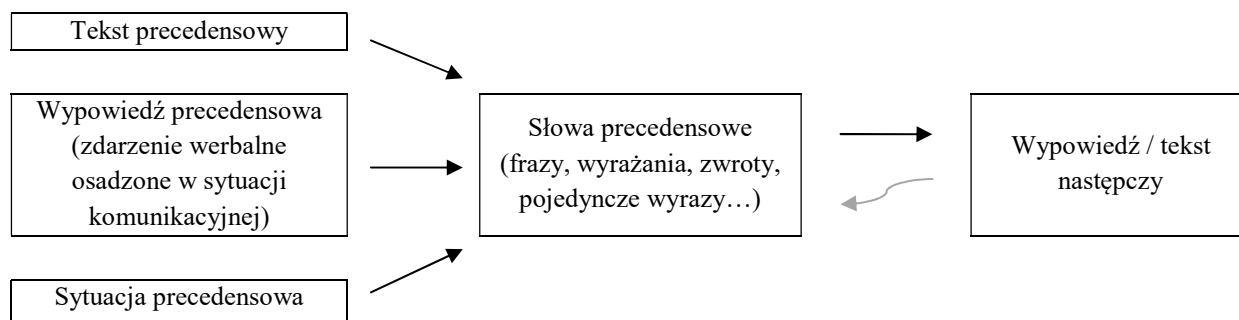
¹⁵ Ibidem, s. 82–103.

¹⁶ A. Kiklewicz, *Język w komunikacji interkulturowej*, „Acta Neophilologica” 2012, nr 1(14), s. 89–103.

¹⁷ A. Szafernakier, *Precedensowe fenomeny kultury w przestrzeni intertekstowej (na materiale publicystyki polskiej i rosyjskiej)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2006, nr 11, s. 379–387.

¹⁸ Y. Zazuliak, *Intertekstualność polskich mediów internetowych*, [w:] *Nowe media w języku, kulturze i literaturze*, red. K. Sakowski, Ł.M. Plęś, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 45–56.

posiadające zarówno aspekt sytuacyjny (jest to zjawisko osadzone w kontekście, z silnie zarysowaną perspektywą nadawczo-odbiorczą), jak i tekstowy (zawiera konkretny materiał werbalny, który podlega takim zabiegom, jak cytowanie czy parafrazowanie)¹⁹. Takie rozumienie wymaga przekształcenia podziału zaproponowanego przez moskiewskich lingwistów. Na potrzeby analizy prowadzonej w niniejszej pracy zostanie zastosowany następujący schemat.



Schemat 2. Propozycja schematu powiązań między słowami precedensowymi a ich źródłem i wypowiedzią / tekstem następczym²⁰.

W powyższym zarysie wypowiedź traktowana jest na równi z tekstem i sytuacją precedensową (ujmowaną tu jako zdarzenie o niewerbalnym charakterze). Teksty i wypowiedzi precedensowe postrzegane są jako źródła, których fragmenty krążą w intertekście i podlegają rekontekstualizacji w kolejnych wytworach. Zarówno teksty, jak i wypowiedzi pojmowane są jako realnie istniejące fakty należące do określonego dyskursu.

Obiekty podlegające zapożyczeniom (a więc odpowiedniki pojęć *прецедентное имя* i *прецедентное высказывание*) określane są w niniejszej analizie szeroko jako słowa precedensowe. Do danej grupy należą związki wyrazowe (frazy, wyrażenia, zwroty), pojedyncze słowa czy dłuższe fragmenty pochodzące z tekstu lub wypowiedzi bądź nawiązujące do sytuacji niewerbalnej. Słowa precedensowe są powszechnie znane członkom społeczności i często wprowadzane do kolejnych wytworów. Stanowią one przedmiotową formę aktualizacji precedensów źródłowych w tekstach wtórnych. Słowa precedensowe zachowują ścisły związek z pierwotnym kontekstem występowania, stanowią pewien symbol, odsyłający do tekstu, wypowiedzi bądź sytuacji źródłowej. Rzecz jasna, wyobrażenia o

¹⁹ Rzecz jasna, wypowiedź może zostać zarejestrowana i zredagowana, przekształcając się w tekst zapisany. Obecnie wypowiedzi często krążą w intertekście w postaci nagrań, które można traktować jako teksty, jednak o specyficznym charakterze. Przeważnie nie są to specjalnie przygotowane, nagrywane według scenariusza samodzielne wytwory, jak produkcje filmowe, reklamy czy teledyski do utworów muzycznych. Nagrane wypowiedzi polityków nie są przeważnie odbierane jako teksty o określonym punkcie początkowym i końcowym lecz jako zdarzenia: słowa i gesty nadane przez kogoś do kogoś w odpowiednim miejscu i czasie.

²⁰ Schemat własny.

oryginalnym tekście bądź zdarzeniu (ich inwarianty) w pamięci grupy mogą się różnić od jego rzeczywistego kształtu.

Fragменты z oryginalnych wypowiedzi i tekstów nie zawsze są zapożyczane do wytworów następnych w jednakowej objętości czy w stałej konfiguracji. Niemniej niektóre słowa precedensowe mogą ustabilizować się w konkretnej formie i dzięki aktualizacjom w nowych tekstach i wypowiedziach zyskać pewną autonomię. Wiele tego typu jednostek przechodzi z czasem do języka ogólnego w postaci frazeologizmów. Jednak w przeciwieństwie do związków frazeologicznych, autorstwo słów precedensowych jest zazwyczaj znane członkom grupy. Co więcej, precedensy są nierozzerwalnie związane z oryginalnymi kontekstami, nie posiadają więc pełnej niezależności znaczeniowej. Frazeologizm można traktować jako jednostkę systemu językowego, zaś słowa precedensowe – jako jednostkę dyskursu.

Słowa precedensowe obecne w pamięci grupy mogą się różnić od oryginału zarówno pod względem formy, jak i treści. Na ich kształt mają wpływ takie operacje, jak rozszerzenie bądź, częściej, redukcja. Nierzadko słowa precedensowe poddawane są modyfikacjom w tekstach następnych i w nowej, zmienionej formie zapisują się w pamięci członków wspólnoty. Ten rodzaj oddziaływania kontekstów wtórnych na znaki precedensowe został przedstawiony na powyższym schemacie za pomocą falistego symbolu ukierunkowanego wstecz. Podobnie sensy zapisane w słowach precedensowych, powstałe w wyniku reinterpretacji oryginału, mogą znacznie różnić się od tych założonych przez nadawcę komunikatu. W wyniku kolejnych aktualizacji słowa precedensowe zyskują także dodatkowe konotacje. Niemniej jednostki te zachowują cechy, jakie M. Głowiński nazwał świadectwem pochodzenia, i, funkcjonując w intertekście w mniej lub bardziej zmodyfikowanej postaci, nawiązują do pierwotnych kontekstów występowania.

7.3. Analiza aktualizacji politycznych wypowiedzi precedensowych w parodiach

W analizowanym materiale wykryto przypadki aktualizacji 8 precedensów pochodzących z rosyjskiego dyskursu politycznego. W komunikacji internetowej referencja do danych wypowiedzi najczęściej odbywa się poprzez użycie następujących słów precedensowych:

- *денег нет, но вы держитесь*;
- *он вам не Димон*;
- *муть, чушь и компот / муть, какие-то бумажки и компот / (полный) компот*;
- *мы (как мученики) попадем в рай, а они просто сдохнут*

- печенег и половцы;
- Песков несет пургу;
- дебилы, блядь;
- я устал, я ухожу.

Pojawienie się słów precedensowych w utworze parodystycznym świadczy o aktualizacji wypowiedzi precedensowej. Dane jednostki wprowadzane są do nowego tekstu drogą rekontekstualizacji, której często towarzyszą modyfikacje struktury formalnej.

7.3.1. *Денег нет, но вы держитесь*

Najczęściej przywoływanym precedensem w analizowanych parodiach są słowa wywodzące się z wypowiedzi ówczesnego premiera FR D. Miedwiediewa udzielonej podczas wizyty na Krymie 23 maja 2016 roku. Była to odpowiedź na skargę krymskiej emerytki Anny Bujanowej dotyczącą niskich świadczeń emerytalnych, które nie zostały poddane waloryzacji. Rozmowa została zapisana w materiale wideo, transmitowanym później w rosyjskich mediach.

[A. Bujanowa:] [...] пенсии, невозможно прожить в Крыму! Цены бешеные! [A.J.: niezrozumiałe]

[D. Miedwiediew:] Ну, с пенсиями – это от-отдельная тема.

[A. Bujanowa:] Неправильно индексацию нам насчитывают!

[D. Miedwiediew:] Неправильно?

[A. Bujanowa:] Обижают нас! Не дают четыре процента даже! Что ж такое восемь тысяч? Это мизер! Ноги об нас вытирают!

[D. Miedwiediew:] Пенсиями будем заниматься по стране.

[A. Bujanowa:] Мы по сорок пять лет проработали, нам нечего [A.J.: niezrozumiałe].

[D. Miedwiediew:] Значит, мы, мы не можем сделать только в одном менсе [A.J.: przejęzyczenie, powinno być: *месте*]... В одном месте пенсию.

[A. Bujanowa:] Но вы же сказали, индексация будет. Где она-то в Крыму, индексация?

[D. Miedwiediew:] Ее нигде нет.

[A. Bujanowa:] Нет.

[D. Miedwiediew:] Ее нигде нет.

[A. Bujanowa:] Ааа! Вот это молодец [A.J.: niezrozumiałe].

[D. Miedwiediew:] Мы вообще не принимали.

[A. Bujanowa:] Вот это честно.

[D. Miedwiediew:] Просто денег нет шас. Значит, будем...

[A. Bujanowa:] Хорошо, мы понимаем. Мы понимаем.

[D. Miedwiediew:] Найдем деньги, найдем деньги – сделаем индексацию. Вы держитесь здесь, вам всего доброго, хорошего настроения и здоровья²¹!

Wypowiedź D. Miedwiediewa spotkała się z żywą reakcją internautów oraz rosyjskich mediów. Powstały liczne artykuły komentujące odpowiedź premiera, a nagranie z tego zdarzenia opublikowane w serwisie YouTube zaczęło krążyć w Internecie jako wiral²². W kolejnych aktualizacjach słowa premiera zostały zredukowane do frazy *денег нет, но вы держитесь*. Na jej podstawie skonstruowano m.in. memy internetowe, piosenki satyryczne, plakaty i teksty reklamowe.

Z czasem fraza *денег нет, но вы держитесь* zyskała dodatkowe konotacje emocjonalne. Stała się symbolem obojętności władz wobec problemów, z jakimi borykają się mieszkańcy Rosji i braku chęci poszukiwania rozwiązań mogących przynieść poprawę ich sytuacji. Fraza zaczęła być również wykorzystywana w tekstach poruszających temat korupcji, w których wskazywano na deficyt środków w budżecie państwa, wiążąc go z przywłaszczaniem majątku przez polityków. Precedens posłużył do wyrażania krytyki politycznej m.in. podczas serii protestów antykorupcyjnych zorganizowanych w większych miastach Rosji w latach 2017–2018. Uczestnicy protestów umieszczali frazę na plakatach i wykrzykiwali ją jako slogan, manifestując tym samym brak zaufania wobec elit rządzących²³.

Precedens stał się także obiektem badań naukowych: zarówno analiz jakościowych (koncentrujących się na funkcjach jego aktualizacji w memach internetowych i tekstach publicystycznych), jak i badań ilościowych (ukazujących m.in. częstotliwość występowania frazy precedensowej w tekstach wtórnych czy liczbę jej wyszukiwań w przeglądarkach internetowych)²⁴. Pojawiają się również opinie, że słowa *денег нет, но вы держитесь* uległy frazeologizacji w języku rosyjskim. Zdaniem Julii Woroncowej fraza „używana jest [A.J.: obecnie] jako uniwersalna ilustracja dla wielu tematów życia w Rosji, np. dla oceny

²¹ Радио Свобода, *Медведев пенсионерам в Крыму: денег нет, но вы держитесь*, YouTube, 2016, <https://www.YouTube.com/watch?v=0XjLSdqUpX8> (dostęp: 03.11.2023) (transkrypcja własna: niektóre repliki D. Miedwiediewa i A. Bujanowej nakładają się na siebie, w niektórych miejscach słowa są niezrozumiałe).

²² Wiral jest to „treść, najczęściej zabawna (np. filmik, mem, zdjęcie, reklama), która na krótki czas zdobywa bardzo dużą popularność i szybko rozprzestrzenia się w sieci”; *Słownik neologizmów polskich*, Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, <https://obserwatoriumjezykowe.uw.edu.pl/czym-jest-slovník-neologizmów-polskich/> (dostęp: 18.10.2023), s.v.: *wiral*.

²³ В. Саргсян, «Сами вы держитесь»: митинг ростовчан против коррупции в картинках, 161.ru, 2017, <https://161.ru/text/gorod/2017/03/26/58209841/?ysclid=lp8in7t6c0223490986> (dostęp: 18.10.2023).

²⁴ Patrz: A.A. Селютин, *Генеративная модель речетворчества в медиасреде: прецедентный текст и его рецепция*, „Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки” 2018, nr 3, s. 116–123; М.С. Герасимчук, *Функциональные особенности фразеологизма денег нет, но вы держитесь*, „Филологические науки. Научные доклады высшей школы” 2020, nr 1(6), s. 39–45.

działań rządu, charakterystyki działań samego D.A. Miedwiediewa, dla oceny różnych sytuacji bytowych”²⁵.

Według Anastasii Krotowej popularność rozpatrywanego precedensu wynika z jego nienormatywności, tj. niezgodności z przyjętymi standardami (językowymi, komunikacyjnymi, kulturowymi, etycznymi), a także stereotypowymi wyobrażeniami o działaniach polityków. Odpowiedź D. Miedwiediewa stanowi odstępstwo od normy w co najmniej trzech aspektach. Po pierwsze, wypowiedź polityka nie odpowiada standardom oficjalnej komunikacji. Szablonową odpowiedzią na pytanie o wypłatę świadczeń, popartą licznymi przykładami z wypowiedzi dyskursu politycznego, jest obietnica podjęcia działań w celu zapewnienia obywatelom środków finansowych. Zamiast tego w wypowiedzi premiera pojawia się krótka konstatacja *денег нет*. Po drugie, w replice polityka dochodzi do nieuzasadnionego i nieoczekiwanego przejścia do komunikacji fatycznej. Wypowiedzenie życzeń *вы держитесь здесь, вам всего доброго, хорошего настроения и здоровья* może wynikać z chęci szybkiego zakończenia rozmowy i uniknięcia odpowiedzi na zadane pytanie. Po trzecie, odpowiedź ta nie jest zgodna z założeniami słuchaczy, gdyż informacja o braku środków w budżecie państwa na podwyżki emerytur wydaje się mało wiarygodna²⁶.

W analizowanym materiale precedens *денег нет, но вы держитесь* pojawił się w pięciu parodiach²⁷. We wszystkich przypadkach podmiotem wypowiadającym jest bohater wcielający się w Dmitrija Miedwiediewa.

Parodią, która w największym stopniu nawiązuje do oryginalnej sytuacji, z jakiej wywodzi się fraza precedensowa, jest utwór pt. *Интервью Дмитрия Медведева!* opublikowany na kanale *CAR CAR TV* w 2017 roku. Filmik powstał poprzez nałożenie rosyjskich napisów na krążący w Internecie wiral, będący nagraniem wywiadu, którego udzielił Hiszpan Juan Joya Borja w programie telewizyjnym *Ratones coloraos*. W rozmowie, poświęconej życiu zawodowemu mężczyzny, zwraca uwagę w szczególności niefrasobliwy stosunek rozmówcy do pracy i ciążyących na nim obowiązków. Jednak to nie treść wywiadu, a

²⁵ Tłumaczenie własne – A.J. („используется [A.J.: теперь] в качестве универсальной иллюстрации ко многим сюжетам жизни в России, например, для оценки действий правительства, для характеристики поступков самого Д.А. Медведева, для оценки различных бытовых ситуаций”): Ю.А. Воронцова, *Фразеологизация авторских высказываний в современном публицистическом дискурсе*, [w:] *Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах*, Издательство ЧелГУ, Челябинск 2018, s. 11.

²⁶ А.Г. Кротова, *Политический дискурс как источник прецедентных феноменов в интернет-коммуникации*, [w:] *Образ России в условиях информационной войны конца XX – начала XXI в. Тенденции обновления политического дискурса*, Издательство МГТУ им. Г.И. Носова, Магнитогорск 2017, s. 418.

²⁷ Podczas redakcji tekstu rozprawu został opublikowany artykuł: A. Jankowicz, *Пародийная актуализация прецедентного текста российского политического дискурса*, „*Studia Russologica*” 2023, nr 16, s. 58–72. Przykłady zawarte w opisie precedensu *денег нет, но вы держитесь* stanowią rozszerzenie analizy przedstawionej w artykule.

выяtkowo заразливы śmiech Hiszpana przesądził o popularności filmiku w sieci. Za swój charakterystyczny śmiech J. J. Borja zyskał przezwisko *El Risitas* (pol. *Pan Chichot*, ros. *Хохотун*), a nagranie z jego wywiadu stało się przedmiotem licznych przeróbek, tworzonych najczęściej poprzez dodanie do wideo napisów w języku obcym. Tematyka filmików jest obszerna, a sam bohater wywiadu jest w nich utożsamiany z różnymi znanymi postaciami.

We wspomnianej parodii uczestnikiem wywiadu staje się D. Miedwiediew. Rozmowa została osadzona rok po wizycie ówczesnego premiera na Krymie i nawiązuje bezpośrednio do słów skierowanych przez polityka w stronę A. Bujanowej.

Прошел год, после визита Дмитрия Анатольевича в Крым. Может деньги уже нашлись?

[Prowadzący*:] Сегодня у нас в гостях Дмитрий Анатольевич Медведев...

[D. Miedwiediew*:] Сразу говорю денег нет. Самому на жизнь еле хватает.

[Prowadzący*:] Пенсионеры интересуются, когда появятся деньги?

[D. Miedwiediew*:] Как найдем.

[Prowadzący*:] Ну примерно когда... год, два, три?

[D. Miedwiediew*:] Скоро. Скоро. Мы уже ищем.

[Prowadzący*:] Вы обещали повысить пенсию.

[D. Miedwiediew*:] Ну да.

[Prowadzący*:] И когда же?

[D. Miedwiediew*:] Скоро. Я же сказал денег нет. Как найдем деньги, сразу повысим [A.J.: śmiech]. Активно ищем деньги. И ночами думаем только о пенсионерах.

[Prowadzący*:] Серьезно?

[D. Miedwiediew*:] [A.J.: śmiech]

[Prowadzący*:] Какой прогноз дадите на ближайший год?

[D. Miedwiediew*:] Денег нет, вы держитесь народ, хорошего вам настроения [A.J.: śmiech]! [...]

[D. Miedwiediew*:] Ну все, думаю, денег наверно дофига в бюджете. Шувалову звоню в Австрию. Давай прилетай на своем самолете. Хорош там в своем коттедже тусить. Он за 1 час прискакал на своем личном самолете из Австрии в Кремль. Мы с ним давай деньги делить. Я говорю, ты все то не бери. Оставь Сечину с Миллером. А теперь давай пенсионерам, че там осталось. Хвать, ан денежек то и нету [A.J.: śmiech]! Прикинь! Придется им пожелать хорошего настроения опять [A.J.: śmiech]! [...]

[D. Miedwiediew*:] Бля я сам угораю над этой фразой [A.J.: śmiech]. Денег нет, но вы держитесь [A.J.: śmiech]. Че за х*йню сморозил тогда в Крыму сам не понял.

[Prowadzący*:] Ну и попрощайтесь с телезрителями.

[D. Miedwiediew*:] [A.J.: śmiech] Желаю вам всем, телезрители [A.J.: śmiech]... Вы держитесь как-нибудь. Хорошего настроения! Денег нет и не будет [A.J.: śmiech]²⁸.

²⁸ CAR CAR TV, *Интервью Дмитрия Медведева*, YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=OFUrqNhGSsQ> (dostęp: 19.10.2023) (zapis oryginalny z błędami interpunkcyjnymi; dla ułatwienia odbioru zostały uzupełnione jedynie brakujące znaki interpunkcyjne zamykające wypowiedzenia).



Ilustracja 8. Kadr z parodii *Интервью Дмитрия Медведева*.²⁹

W parodii oryginalne słowa D. Miedwiediewa zostały poddane licznym transformacjom. Do najbardziej znaczących z nich należą:

- redukcja oryginalnej frazy i dodanie nowej syntagmy: *денег нет сейчас* → *денег нет и не будет* (w wyniku danej operacji zmiana uległa referencja czasowa: z teraźniejszości na teraźniejszość i przyszłość);

- rozszerzenie frazy: *вы держитесь* → *вы держитесь как-нибудь* (dodanie przysłówka nieokreślonego *как-нибудь* może wskazywać na obojętność nadawcy wobec stanu adresata);

- redukcja formuł życzeniowych: *вам всего доброго, хорошего настроения и здоровья* → *хорошего настроения* (zabieg być może ma na celu trywializację składanych życzeń);

- kontaminacja precedensów: *Хвать! Ан демонов-то и нету* (faza pochodząca z popularnej radzieckiej komedii *Иван Васильевич меняет профессию*) + *денег нет* → *Хвать, ан денежек то и нету* (powstałe połączenie pozwala na zaakcentowanie nieoczekiwanego zdarzenia);

- zmiana adresata: *вы держитесь* (do A. Bujanowej) → *вы держитесь народ* (do społeczeństwa rosyjskiego); *вам всего доброго* (do A. Bujanowej) → *желаю вам всем, телезрители* (do widzów) (dochodzi do rozszerzenia grupy adresatów wypowiedzi politycznej);

- dodanie komentarza metajęzykowego: określenie frazy *денег нет, но вы держитесь* wulgarnym rzeczownikiem *хуйня* oznaczającym tu ‘bzdurę, głupstwo’ (wyrażenie negatywnej oceny frazy).

²⁹ Ibidem (dostęp: 19.10.2023).

W parodii dochodzi do zmiany kontekstu, w którym wypowiedzana jest fraza: sytuacją przedstawioną w utworze nie jest dialog polityka i A. Bujanowej na Krymie, a wywiad telewizyjny. Rozmowa skupia się na kwestii podwyższenia świadczeń emerytalnych, braku pieniędzy (tematy obecne w oryginalnej wypowiedzi) i problemie rozdysponowania środków państwowych (temat nieobecny w oryginalnej wypowiedzi). Centralne miejsce w parodii zajmuje opis przywłaszczania pieniędzy publicznych przez rosyjskich polityków, który wyjaśnia źródła deficytu środków w budżecie państwa.

Ważną rolę w parodii odgrywają także odniesienia czasowe: do przeszłości (wypowiedzi D. Miedwiediewa na Krymie, kiedy po raz pierwszy padły słowa *денег нет*), teraźniejszości (momentu wywiadu, gdy ponownie wypowiedzana jest fraza *денег нет*) i przyszłości (co do której tworzone są prognozy: *денег не будет*). Wynika z nich, że brak środków finansowych stanowi długotrwały problem, z którym polityk nie zamierza się zmierzyć.

Werbalizowaniu precedensu towarzyszy śmiech pochodzący z oryginalnej taśmy z udziałem J. J. Borjy, który może sugerować nieodpowiedzialne podejście polityka do wykonywanej pracy. Gry z wypowiedzią precedensową przeprowadzone w rozpatrywanej parodii zdają się przede wszystkim ukazywać niechęć polityków do rozwiązywania trudności finansowych państwa oraz obojętność wobec problemów nie tylko wybranych jednostek, ale i całego społeczeństwa rosyjskiego.

Podobną funkcję pełni aktualizacja wypowiedzi precedensowej w parodii *ДЕБАТТЛ #3: VASSER MAN VS EMEDVED* opublikowanej na kanale partii politycznej Sprawiedliwa Rosja w serwisie YouTube. Utwór przedstawia pojedynek freestyle'owy, w którym uczestniczą dwaj raperzy: VASSER MAN (imitujący polityka Anatolija Wassiermana z partii Sprawiedliwa Rosja) oraz Emedved (odgrywający D. Miedwiediewa z partii Jedna Rosja). Do drugiego bohatera należą następujące słowa:

[Emedved*:] Поднимите руки, пенсионеры, ну же, потянитесь, как настроение? Денег нет, но вы держитесь! [...] Ведь я председатель «Единой России», партии дела. Мы обещать умеем, мы обещаем смело. Все будет сказочно лет через десять-двадцать. Главное здоровье. Настроение. Главное продержаться³⁰!

Nowy kontekst, do którego zostaje wprowadzony precedens, znacząco różni się od kontekstu oryginalnego. Słowa polityka stają się częścią debaty politycznej i występują w sąsiedztwie z obietnicami wyborczymi składanymi przez lidera partii Jedna Rosja.

³⁰ Партия СПРАВЕДЛИВАЯ РОССИЯ – ЗА ПРАВДУ, *ДЕБАТТЛ #3: VASSER MAN VS EMEDVED*, YouTube, 2016, <https://www.YouTube.com/watch?v=bKGIEO1yy1w> (dostęp: 19.10.2023) (zapis oryginalny z błędami interpunkcyjnymi).

Precedens przywołany został w najczęściej spotykanej formie: *денег нет, но вы держитесь*. Jednak, podobnie jak w przypadku poprzedniej parodii, następuje zmiana adresata wypowiedzi: jest nim teraz nie wybrana jednostka, a cała grupa społeczna (emeryci).

W ostatnim zdaniu przytoczonego fragmentu dochodzi do transformacji czasownika *держаться*. Zostaje on zastąpiony leksemem *продержаться*, który występuje tu w znaczeniu ‘przetrwać, uchować się przez jakiś czas’³¹ lub ‘znieść trudy, wytrzymać w obliczu trudności przez pewien czas’³². Dana gra językowa może służyć jako aluzja do ciężkich warunków życia rosyjskich emerytów, które wynikają z niewłaściwie prowadzonej polityki i opóźniania realizacji obietnic wyborczych.

Również życzenia występujące w oryginalnej wypowiedzi D. Miedwiediewa (*вам всего доброго, хорошего настроения и здоровья*) ulegają przekształceniu. Słowa *здоровье* i *настроение* zostają wprowadzone do konstrukcji *главное – это X* (pol. *najważniejsze to X*), która ma wymiar aksjologiczny, służy do wyznaczania najwyższych wartości. W programie Emedveda brak konkretnych postulatów wyborczych i propozycji poprawy warunków życia Rosjan, pojawiają się natomiast ogólnikowe określenia pożądanych stanów: *здоровье* i *настроение*.

Wydaje się, że aktualizacja wypowiedzi precedensowej w powyższej parodii służy przede wszystkim jako środek ukazania ignorancji polityka i braku chęci poprawy jakości życia potencjalnych wyborców.

Frazą *денег нет, но вы держитесь* w niezmienionej formie posłużył się także autor parodii *Медведев призвал отменить бедность* zamieszczonej na kanale *Усы Пескова*. Tekst nawiązuje do mowy D. Miedwiediewa wygłoszonej podczas inauguracji obrad poświęconych kwestii realizacji krajowych planów rozwojowych. W oryginalnej wypowiedzi premier określił podstawowe zadania, jakie stoją przed członkami rządu w najbliższych latach. W parodii w przemówieniu bohatera imitującego D. Miedwiediewa akcentowany jest jednak przede wszystkim brak refleksji nad sposobami realizacji wyznaczonych celów. Utwór kończy się następującymi słowami:

[D. Miedwiediew*:] Вроде все доходчиво объяснил, пора бежать, пока старшие на спалили. А попрощаюсь с вами словами великого современника: «денег нет, но вы держитесь». До связи³³!

³¹ *Современный толковый словарь русского языка*, red. Т.Ф. Ефремова, Русский язык, Москва 2000, <https://dic.academic.ru/contents.nsf/efremova/> (dostęp: 19.10.2023), s.v.: *продержаться*.

³² Ibidem (dostęp: 19.10.2023), s.v.: *продержаться*.

³³ Усы Пескова, *Медведев призвал отменить бедность*, YouTube, 2019, https://www.YouTube.com/watch?v=H_fnrUvxlac (dostęp: 20.10.2023) (transkrypcja własna).

Fraza precedensowa również w tym przypadku kierowana jest do adresata zbiorowego (obywateli Rosji). Rozpatrywane słowa zamykają przemówienie na temat celów rozwojowych, sugerując, być może, brak środków na realizację danych zadań oraz bierność polityków w obliczu napotkanych trudności.

Inny typ parodystycznej gry został zaprezentowany w utworze wideoblogera Nikity Kozyriewa pt. *MORGENSHTERN — «МНЕ ПОХ» голосом МЕДВЕДЕВА*. Powyższy filmik został opublikowany na kanale *КОЗЫРНЫЙ УГОЛОК* w lutym 2020 roku. Tekst można potraktować jako podwójną parodię: z jednej strony stanowi formę imitacji wypowiedzi D. Miedwiediewa, z drugiej zaś – przeróbkę piosenki rosyjskiego duetu muzycznego Aliszera Morgenshterna (pseud. Morgenshtern) i Kławdii Wysokowej (pseud. Клава Кока) pt. *Мне пох*. W filmiku N. Kozyriewa parodysta wciela się w postać D. Miedwiediewa i wykonuje wspomnianą piosenkę, nakładając na jej linię melodyczną własne słowa. W tekście poruszany jest temat dymisji polityka ze stanowiska premiera, do której doszło 15 stycznia 2020. W nawiązaniu do danego wydarzenia bohater parodii wygłasza następujący komentarz:

[D. Miedwiediew*:] А так мне по хуй, по хуй. Ушел в отставку и теперь мне абсолютно по хуй, по хуй. Потому что теперь я буду спать. Слышишь, мне по хуй, по хуй. Распустили, распустии, мне на это наспать. Мне по хуй, по хуй. Че? Как? Мне пох, пох. Денег нет теперь реально, но мне пох, пох. Потому что я держусь. Слышишь, мне пох, пох. Я держусь, я держусь, я держусь, страна, и мне пох, пох. Ах! Ох³⁴!

Pierwszą istotną transformacją w stosunku do oryginalnej wypowiedzi D. Miedwiediewa jest zmiana adresata. Zostaje on wskazany za pomocą rzeczownika *страна* (pol. *kraj*) występującego tu w funkcji apostrofy. Wyraz ten został najprawdopodobniej użyty w znaczeniu ‘ludność pewnego terytorium’³⁵, z czego można wnioskować, że słowa bohatera są adresowane do społeczeństwa rosyjskiego.

W parodii dochodzi również do modyfikacji czasownika *держаться*. W oryginalnej wypowiedzi dany wyraz został zastosowany w drugiej osobie liczby mnogiej trybu rozkazującego (*вы держитесь*), natomiast w utworze parodystycznym figuruje w pierwszej osobie liczby pojedynczej trybu oznajmującego (*я держусь*). Czasownik w danym użyciu może oznaczać ‘być w dobrym stanie, wykazywać się dobrą sprawnością (fizyczną czy umysłową)’, na co wskazywałyby znaki umieszczone w planie wizualnym parodii: fotomontaż przedstawiający stoper oraz D. Miedwiediewa wykonującego ćwiczenia fizyczne.

³⁴ КОЗЫРНЫЙ УГОЛОК, *MORGENSHTERN — «МНЕ ПОХ» голосом МЕДВЕДЕВА*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=d04NfwoxrZw&list=PLJF8t9vhbpVNryaCx59bh1ViGeKxIITFG&index=7> (dostęp: 18.07.2022) (transkrypcja własna).

³⁵ *Современный толковый словарь...* (dostęp: 20.10.2023), s.v.: *страна*.

Часовник може означать również ‘być niewzruszonym, wytrwałym, nie poddawać się okolicznościom’³⁶, co sugerowałoby obojętność polityka wobec faktu utraty stanowiska.



Иллюстрация 9. Кадр з пародии MORGENSHTERN – «МНЕ ПОХ» голосом МЕДВЕДЕВА представляющий пародисту podczas wypowiedania słów: я держусь³⁷.

Syntagma *денег нет* (pol. *nie ma pieniędzy*) została natomiast rozszerzona o słowa *теперь реально* (pol. *teraz naprawdę*), które presuponują, że wcześniejsza informacja o braku pieniędzy nie była prawdziwa. Może być tu mowa o finansach państwowych lub prywatnych dochodach D. Miedwiediewa, które po rezygnacji ze stanowiska uległyby zmniejszeniu.

Dominantą przywołanej parodii jest niewątpliwie wielokrotnie powtarzana, wulgarna jednostka leksykalna *по хуй* (występująca także w wariantach *по хую*, *по хуям*, w pisowni łącznej *похуй*, *похую*, a także w skróconej formie *nox*), która, użyta w funkcji orzeczenia, służy wyrażeniu obojętnego stosunku do pewnego obiektu czy zdarzenia³⁸. Analizowana fraza precedensowa w połączeniu z danym wyrazem może wskazywać na niewzruszoność byłego premiera, obojętność wobec utraty stanowiska i stanu, w jakim pozostawił kraj w momencie rezygnacji.

Ostatnią parodią, w której aktualizowany jest precedens *денег нет, но вы держитесь* jest filmik kanału *Заповедник* pt. *Новогодние поздравления: Владимир Путин и Дмитрий Медведев* udostępniony 31 grudnia 2019 roku. Utwór przedstawia noworoczne orędzie multiplikowanych postaci W. Putina i D. Miedwiediewa. W danym wystąpieniu pojawiają się następujące życzenia:

[W. Putin*:] Пусть отблеск новогодних медалей искрится в каждой нашей пробирке.

³⁶ *Современный толковый словарь...* (dostęp: 19.10.2023), s.v.: *держаться*.

³⁷ КОЗЫРНЫЙ УГОЛОК, MORGENSHTERN – «МНЕ ПОХ»... (dostęp: 18.07.2022).

³⁸ А. Плутцер-Сарно, *Большой словарь мата. Том 1*, Лимбус Пресс, Санкт-Петербург 2005, s. 235–237, s.v.: *хуй*: *по хуй* [*по хую*, *по хуям*].

[D. Miedwiediew*:] Олимпийского спорта у нас нет, но вы держитесь³⁹.

W wypowiedzi bohatera wcielającego się w D. Miedwiediewa dochodzi do transformacji analizowanej frazy. Jej pierwsza część (*денег нет*) zostaje zamieniona słowami: *олимпийского спорта у нас нет*. Dana modyfikacja stanowi zapewne nawiązanie do decyzji podjętej przez Komitet Wykonawczy Światowej Agencji Antydopingowej 9 grudnia 2019 roku o odsunięciu Rosji od udziału w międzynarodowych wydarzeniach sportowych o zasięgu globalnym (w tym igrzysk olimpijskich) w związku z przyjmowaniem przez rosyjskich sportowców środków dopingujących⁴⁰. Druga część frazy (*но вы держитесь*) została przytoczona w niezmienionej postaci i podobnie jak w innych aktualizacjach ukazuje na obojętny stosunek wobec pewnych niekorzystnych faktów, przed którymi zostało postawione społeczeństwo rosyjskie (w tym przypadku utraty reprezentacji kraju w igrzyskach olimpijskich).

Gra językowa zawarta w parodii dowodzi wysokiego potencjału intertekstualnego frazy precedensowej, która zaczyna być aktualizowana w kontekstach odległych od oryginalnego. Parodia nie porusza kwestii deficytu finansów czy korupcji, a problem ograniczeń nałożonych na rosyjskich sportowców, które w niewielkim stopniu związane są z polityką D. Miedwiediewa.

7.3.2. Он вам не Димон

Kolejny precedens pojawiający się w rozpatrywanych parodiach występuje pod frazą *он вам не Димон*. Powyższe słowa pochodzą z wypowiedzi rzeczniczki prasowej D. Miedwiediewa Natalii Timakowej, która w marcu 2013 roku w wywiadzie dla radia Głos Rosji (ros. *Голос России*) skrytykowała język, jakim posługują się użytkownicy Internetu w postach skierowanych do premiera. Rzecznikę (oraz, jak wynika z wypowiedzi, również polityka) bulwersowała bezpośredniość, z jaką internauci zwracają się do D. Miedwiediewa. Szczególną uwagę N. Timakowej przyciągnęły zdrobnienia, przede wszystkim hipokorystyk *Димон* utworzony od imienia *Дмитрий*. W tym kontekście rzeczniczka wygłosiła następujący komentarz:

[N. Timakowa:] Я не понимаю людей, которые, там, условно, в Фейсбуке пишут: «не, ну, ты, Димон, молодец, зажег», честно. То есть... Он вам не «Димон», да? Он – председатель

³⁹ Заповедник, *Новогодние поздравления: Владимир Путин и Дмитрий Медведев*, YouTube, 2019 <https://www.YouTube.com/watch?v=A145pnRz78s> (dostęp: 20.10.2023).

⁴⁰ A. Domańska, *Sankcje sportowe przeciwko Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2019, <https://www.osw.waw.pl/en/node/27646> (dostęp: 20.10.2023).

правительства. Необязательно называть его «Дмитрий Анатольевич», да? Но хотя бы «Дмитрий» и на «вы», пожалуйста. Это, в принципе, правила хорошего тона⁴¹.

W powyższej wypowiedzi słowa *он вам не Димон* nie są kierowane do dziennikarzy prowadzących wywiad, lecz do odbiorcy wirtualnego: potencjalnie wszystkich użytkowników Internetu stosujących zdrobnienie *Димон*. Warto zaznaczyć, że powyższa konstrukcja stanowi realizację ustabilizowanego modelu frazeosyntaktycznego⁴² o ekspresywnym charakterze. Zgodnie z definicją Wadima Mielikiana schemat frazeosyntaktyczny (również *frazeoschemat*) jest to komunikatywna, predykatywna jednostka składniowa, stanowiąca definiowalny i powtarzalny schemat składniowy, odznaczający się częściową niepodzielnością gramatyczną i leksykalną, ograniczonym zasięgiem oraz pełniący w komunikacji funkcję ekspresywną. Z punktu widzenia struktury frazeoschemat składa się z dwóch konstytutywnych elementów: pierwszy z nich jest niezmienny zarówno pod względem leksykalnym, jak i gramatycznym, drugi zaś – leksykalnie zmienny, lecz stabilny gramatycznie. W analizowanym przykładzie partykuła *не* pełni funkcję elementu stabilnego, podczas gdy leksemy *он, вам, Димон* mogą zostać zastąpione przez inne rzeczowniki i zaimki osobowe (por. możliwe konstrukcje *ты мне не друг, она ему не мать*). Powyższy schemat wskazuje na pewne relacje (lub raczej brak relacji) pomiędzy osobami, do których odnoszą się użyte w nim zaimki. W tym przypadku służy do wyrażenia braku bliskości pomiędzy premierem a społecznością internetową.

W odpowiedzi na replikę rzeczniczki powstało wiele memów internetowych, w których wykorzystywana była użyta przez nią fraza. Choć D. Miedwiediew nie jest autorem omawianych słów, precedens wpłynął na jego wizerunek, stając się symbolem wyniosłości premiera oraz celowego dystansowania się polityka od społeczeństwa.

Fraza przeżyła renesans w 2017 roku, kiedy w serwisie YouTube został opublikowany film Fundacji Walki z Korupcją (FWK, ros. Фонд борьбы с коррупцией, ФБК), utworzonej przez A. Nawalnego. Dokument pod tytułem *Он вам не Димон* został poświęcony domniemanemu skrytemu majątkowi oraz sieci powiązań korupcyjnych premiera⁴³. Film szybko zyskał popularność w sieci, przyczyniając się do wzrostu niechęci młodszego pokolenia Rosjan wobec elit rządzących, czego wynikiem była wspomniana już fala protestów antyrządowych organizowanych w latach 2017–2018.

⁴¹ VideoVoiceOfRussia, *К женщине в российской политике больше требований, чем к мужчине*, YouTube, 2013, <https://www.YouTube.com/watch?v=krldgEFkqUE> (dostęp: 02.11.2023) (transkrypcja własna).

⁴² В.Ю. Меликян, *Современный русский язык. Синтаксическая фразеология: учебное пособие для студентов*, Флинта: Наука, Москва 2017, s. 161–162.

⁴³ Алексей Навальный, *Он вам не Димон*, YouTube, 2017, https://www.YouTube.com/watch?v=qrwk7_GF9g (dostęp: 02.11.2023).

Aktualizacja frazy precedensowej w filmie A. Nawalnego wzmocniła związane z nią negatywne konotacje. Przez rekontekstualizację w dokumencie i późniejsze wykorzystanie w formie sloganu podczas protestów słowa *он вам не Димон* zyskały szersze zastosowanie i zaczęły być kojarzone z tematem korupcji. W nowych tekstach fraza często pojawiała się w zmodyfikowanej formie (np. *он нам не царь* – nazwa serii protestów przeciwko inauguracji prezydenckiej W. Putina⁴⁴), wychodząc poza ramy oryginalnego kontekstu.

W analizowanym materiale badany precedens powtórzył się w trzech parodiach. Wszystkie filmiki powstały po 2017 roku, a więc po publikacji dokumentu A. Nawalnego.

Słowa precedensowe zostały zaktualizowane m.in. w parodii kanału *Усы Пескова* pt. *Медведев призвал отменить бедность*, w której została wykorzystana także fraza *денег нет, но вы держитесь*. Precedens pojawia się w następującym fragmencie tekstu:

[D. Miedwiediew*:] Я тут брутально и жестко призвал к 2024 году снизить вдвое число людей с доходами ниже прожиточного минимума. [...] Вы можете спросить: «Димон, почему именно к 2024 году и что мешает сделать это раньше?» Во-первых, я вам не Димон. Во-вторых, раньше было много важных дел⁴⁵.

W parodii dochodzi do substytucji zaimków osobowych (*он* → *я*), która związana jest ze zmianą nadawcy wypowiedzi (staje się nim D. Miedwiediew). Adresat wypowiedzi pozostaje niezmienny (są nim osoby stosujące nominację *Димон*). W przywołanym fragmencie odzwierciedlony został problem, poruszany wcześniej przez N. Timakową, tj. familiarny stosunek użytkowników Internetu do polityka. Na przewidywane pytanie, w którym pojawia się zdrobnienie *Димон*, bohater parodii reaguje słowami *я вам не Димон*. Fraza zostaje wprowadzona po wyrazie *во-первых*, który, pełniąc funkcję operatora metatekstowego, podkreśla prymarność przedstawianej treści.

W analizowanym utworze aktualizowany jest również film A. Nawalnego *Он вам не Димон*. Podczas wypowiadania frazy precedensowej przez postać D. Miedwiediewa na drugim planie filmiku pojawia się plakat dokumentu FWK. Afisz przedstawia polityka o surowym wyrazie twarzy, siedzącego na bogato zdobionym krześle (symbolizującym zapewne tron).

⁴⁴ Акции «Он нам не царь» по всей России. Хроника, Телеканал «Дождь», 2018, https://tvrain.tv/teleshows/notes/aktsii_on_nam_ne_tsar_po_vsej_rossii_onlajn-463106/?ysclid=lp9fgtao1p444632415 (dostęp: 02.11.2023).

⁴⁵ Усы Пескова, *Медведев призвал...* (dostęp: 02.11.2023) (transkrypcja własna).



Ilustracja 10. Kadr z parodii *Медведев призвал отменить бедность*⁴⁶.

Przywołanie precedensu w danej parodii utrwała sensy, jakie pojawiły się w jego wcześniejszych aktualizacjach, podkreślając, jak się wydaje, wyniosłość polityka.

Inną funkcję pełni przytoczenie omawianej frazy w parodii pt. *Переписка президентов: Лукашенко, Путин, Зеленский* zamieszczonej na anonimowym kanale *БИГ ДРАМА*. Filmik przedstawia prywatną rozmowę prezydentów Alaksandra Łukaszenki, W. Putina i W. Zełenskiego na czacie internetowym. W konwersacji pojawiają się następujące repliki:

Путин добавил Медведев

Путин

Замени меня на пару минут, мне нужно отойти

Медведев

Ок.

Путин покинул чат

Медведев

Всем привет, о чем вы тут разговариваете?

Лукашенко

О, Димон, привет.

Лукашенко

Снова друг друга сменяете?)

Навальный добавил в чат

Навальный

Он вам не Димон!

Медведев исключил Навальный⁴⁷

W powyższej parodii nadawcą wypowiedzi, w której występuje fraza precedensowa, jest A. Nawalny, zaś jej adresatem – A. Łukaszenka (ewentualnie A. Łukaszenka i W. Zełenski). Fraza nie jest poddawana modyfikacjom strukturalnym. Użycie słów *он вам не*

⁴⁶ Ibidem (dostęp: 02.11.2023).

⁴⁷ БИГ ДРАМА, *Переписка президентов: Лукашенко, Путин, Зеленский*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=VKOo4unGWiY> (dostęp: 02.11.2023) (zapis oryginalny).

Димон w danym kontekście stanowi z jednej strony reakcję na zastosowaną wcześniej przez A. Łukaszenkę nominację *Димон* (co ma w pewnym stopniu związek z pierwotnym kontekstem użycia frazy), z drugiej zaś pozwala na przywołanie filmu A. Nawalnego.

Szczególne znaczenie mają występujące w czacie komunikaty: *Навальный добавился в чат* oraz *Медведев исключил Навальный*. Dołączenie do konwersacji może symbolizować wejście opozycjonisty do dyskursu politycznego, rozpoczęcie polemiki z politykami, której formą były m.in. tworzone przez FWK materiały wideo. Kolejnym symbolicznym aktem jest wykluczenie A. Nawalnego z konwersacji, które może wskazywać na chęć pozbycia się przeciwnika politycznego lub nawiązywać do przyjętej przez wiodących rosyjskich polityków strategii marginalizowania osoby oponenta w dyskursie publicznym. Należy zaznaczyć, że zarówno D. Miedwiediew, jak i W. Putin przez długi czas powstrzymywali się od komentowania filmu A. Nawalnego *Он вам не Димон*, argumentując, że prowadzenie dyskusji na temat danego materiału stanowi formę jego promocji.

Bohaterem następnej parodii pt. *Вперед в светлое будущее* kanału *Усы Пескова* jest Michaił Miszustin. Polityk pełni funkcję premiera FR od stycznia 2020 roku. Utwór parodystyczny nawiązuje do wypowiedzi M. Miszustina wygłoszonej podczas posiedzenia rządu w lipcu 2020 roku. W trakcie spotkania premier wyznaczył priorytet prac rządu, jakim była poprawa jakości życia Rosjan na podstawie znowelizowanej konstytucji. W parodii podkreślana jest jednak przede wszystkim niepewność M. Miszustina i niechęć do publicznych wystąpień oraz niski poziom rozpoznawalności polityka wśród obywateli FR.

[M. Miszustin*:] Добрый день! Меня зовут Михаил Мишустин, и я ваш премьер-министр. Сам в шоке. Куда тут смотреть... говорить... Меня слышно, видно? Да? Жаль. В общем, это, там пока начальник обнуляется, а Дмитрию Сергеевичу просто от жары лень, меня послали с вами поговорить. Пу-пу-пум... и зачем я на это подписался? [...] Не знаю, что вам еще сказать... А, вот, я вам не Димон. Можно, я уже домой пойду⁴⁸?

W frazie precedensowej dochodzi do zamiany zaimka osobowego *он* na zaimek *я*. W utworze parodystycznym nadawcą wypowiedzi jest M. Miszustin, zaś adresatem – potencjalnie całe społeczeństwo rosyjskie.

Z samej treści parodii nie jest łatwo wywnioskować, jaką funkcję pełni wprowadzenie słów *я вам не Димон* do wypowiedzi nowego premiera. Być może jest to aluzja do zmian w rosyjskim rządzie. Po dymisji D. Miedwiediewa, do której przyczyniło się m.in. niskie poparcie społeczne dla polityka, funkcję premiera objął M. Miszustin – osoba, która w tym czasie nie była dobrze znana opinii publicznej. Fraza *я вам не Димон* może zostać użyta w

⁴⁸ Усы Пескова, *Вперед в светлое будущее* | Усы уполномочены объяснить, YouTube, 2020, https://www.YouTube.com/watch?v=WMaVcHML5_4 (dostęp: 03.11.2023) (transkrypcja własna).

dosłownym znaczeniu i służyć podkreśleniu, że M. Miszustin jest osobą „nową”, niepodobną do D. Miedwiediewa i niezamierzającą kontynuować polityki poprzednika. Paradoksalnie, wprowadzenie rozpatrywanej frazy może jednak pełnić przeciwną funkcję: przypominać o filmie A. Nawalnego *Он вам не Димон* i wprowadzać paralele pomiędzy nowym premierem a D. Miedwiediewem.

7.3.3. (*Муть, чушь и*) *компот*

Film A. Nawalnego *Он вам не Димон* nie doczekał się szczegółowego komentarza ze strony przedstawicieli rosyjskich władz ani zależnych od nich mediów państwowych. D. Miedwiediew odniósł się do przedstawionych w dokumencie informacji dopiero około miesiąca po jego publikacji, czyniąc to w rozmowie z dziennikarzami. Premier zanegował przedstawione w filmie informacje i stwierdził, że dokument miał służyć realizacji prywatnych celów politycznych jego przeciwników. W stosunku do samego śledztwa A. Nawalnego polityk wygłosił następujący komentarz:

[D. Miedwiediew:] При чем делается все так, по принципу такого «компота». Значит, вот, берут там всякую разную муть, чушь всякую собирают, значит, про, там, ну, если касается это меня, то про моих знакомых людей, про людей, о которых я вообще никогда не слышал, про какие-то места, где я бывал, и про какие-то места, о которых я тоже никогда не слышал. Там собирают какие-то бумажки, фотографии, одежду. Потом, значит, создают вот такой продукт и предъявляют его. Разобраться в этом, естественно, человеку, который это смотрит, довольно сложно, а если еще за это хорошо заплачено, то продукт получается достаточно добротный⁴⁹.

Bezpośrednim odbiorcą wypowiedzi D. Miedwiediewa jest dziennikarz, jednak w związku ze specyfiką wywiadu medialnego brany jest również pod uwagę adresat-obszernik: potencjalnie całe społeczeństwo rosyjskie. W komentarzu polityka uwagę zwracają nietypowe dla dyskursu politycznego rzeczowniki potoczne o negatywnym nacechowaniu: *чушь* (w znaczeniu ‘bzdura, głupota, bezsens’), *мут* (również oznaczający ‘bzdura’, przy czym w znaczeniu dosłownym dany wyraz odnosi się do osadu powstałego z małych cząstek, które nie rozpuściły się w cieczy) oraz *компот* (w znaczeniu ‘mieszanina czegoś różnorodnego, nie zawsze dającego się połączyć⁵⁰’). Te obrazowe określenia służą wyrażeniu negatywnej oceny materiałów przygotowanych przez A. Nawalnego, mają na celu przedstawienie ich jako niespójne, niewiarygodne oraz niezgodne z rzeczywistością.

Użyte przez D. Miedwiediewa sformułowania zostały później zapożyczone przez użytkowników Internetu i wykorzystane w tekstach krytycznych wobec samego polityka. W wielu postach umieszczanych w mediach społecznościowych wypowiedzi premiera

⁴⁹ RTVI Новости, *Медведев о расследовании Навального*, YouTube, 2017, https://www.YouTube.com/watch?v=F50yc_n6zu4 (dostęp: 04.11.2023) (transkrypcja własna).

⁵⁰ *Современный толковый словарь...* (dostęp: 03.11.2023), s.v.: *компот*.

pochodzące z różnych okresów jego działalności zaczęto określać słowami *чушь*, *мут* oraz *компот*. Powstał również osobny zbiór memów internetowych opartych na metaforycznym przedstawieniu D. Miedwiediewa jako kucharza przygotowującego kompot (symbol kłamstw lub pustosłowania polityka) według autorskiego przepisu. Słowo *компот* stało się także przezwiskiem, którym zaczęto nazywać samego premiera.

Należy zaznaczyć, iż wypowiedź polityka, która stała się inspiracją dla późniejszych tekstów, nie zapisała się w dyskursie internetowym w jednym, stałym inwariancie. Precedens najczęściej aktualizowany jest w formach: 1. *мут, чушь и компот*; 2. *мут, какие-то бумажки и компот*; 3. *компот*. Spotykane są również konstrukcje, w których wybrane wyrazy tworzące precedens podlegają substytucji.

W materiale badawczym słowa D. Miedwiediewa zostały przywołane w trzech parodiach. Wszystkie teksty pochodzą z kanału *Усы Пескова*.

Jednym z utworów, w którym została zaktualizowana badana wypowiedź precedensowa, jest wspomniany wcześniej filmik pt. *Медведев призвал отменить бедность*. W danej parodii precedens pojawia się w wystąpieniu multiplikowanej postaci D. Miedwiediewa, w którym prezentowane są sposoby na zmniejszenie liczby osób o dochodach poniżej poziomu minimum egzystencji.

[D. Miedwiediew*:] Ну, а на самый крайний случай у нас есть план «Б». Прямо перед выборами мы резко понизим прожиточный минимум. И вуаля! В России не останется вообще ни одного человека с доходами ниже, чем он. Красота и полный компот⁵¹!

W analizowanej parodii nie dochodzi do istotnej zmiany grupy adresatów: słowa bohatera parodii kierowane są do obywateli Rosji.

W tekście parodystycznym zastosowano najkrótszy wariant precedensu, sprowadzający się do wyrazu *компот*. Dany rzeczownik służy wyrażeniu negatywnej oceny, która w tym przypadku odnosi się nie do materiałów A. Nawalnego, lecz do informacji podawanych przez przedstawicieli rosyjskich władz, w tym samego D. Miedwiediewa. W parodii opisany został proces manipulacji wysokością minimum egzystencji. Celem ustalania danego wskaźnika jest określenie poziomu dochodów niezbędnych do zaspokojenia najbardziej podstawowych potrzeb życiowych człowieka. Jego arbitralne obniżenie doprowadza do zafałszowania informacji o faktycznym stanie materialnym mieszkańców Rosji. Użycie wyrazu *компот* w kontekście zabiegów manipulacyjnych przeprowadzonych przez rosyjskie władze jest z jednej strony przejawem autorefleksji bohatera parodii, z drugiej zaś – szerszą aluzją do zniekształcania obrazu rzeczywistości przez ówczesnego premiera.

⁵¹ Усы Пескова, *Медведев призвал...* (dostęp: 02.11.2023) (transkrypcja własna).

Następnym tekstem, w którym pojawia się analizowany precedens, jest parodia pt. *Медведев ответил Навальному на вопрос о самолете жены*. Impulsem do stworzenia danej parodii był niewątpliwie film pt. *Как украли самолет для жены Медведева* opublikowany 4 grudnia 2019 roku na kanale A. Nawalnego. Dokument opowiada o samolocie należącym pierwotnie do banku WTB, który, według twórców publikacji, został przekazany do prywatnego użytku żonie D. Miedwiediewa Swietłanie Miedwiediewej. Autorzy filmu stwierdzają, że koszty eksploatacji maszyny są pokrywane ze środków pochodzących z korupcji bądź łapówek przekazywanych przez rosyjskich oligarchów. Materiał został zamieszczony w serwisie YouTube w przeddzień konferencji prasowej premiera. Na końcu filmu A. Nawalny wzywa widzów do uczestnictwa w konferencji poprzez umieszczanie pytań dotyczących samolotu (do kogo należy maszyna i kto opłaca koszty jej użytkowania) w czatach pod transmisjami wydarzenia na kanałach rosyjskich mediów w YouTube⁵². W założeniu A. Nawalnego interwencja internautów miała nakłonić dziennikarzy do zadania premierowi pożądanых pytań, jednak zamierzony cel nie został osiągnięty. Rozpatrywana parodia nawiązuje do powyższej sytuacji i przedstawia wystąpienie D. Miedwiediewa, podczas którego bohater utworu decyduje się na skomentowanie materiałów opublikowanych przez FWK:

[D. Miedwiediew*:] Дорогие друзья! Сегодня я отлично выступил, но не ответил на главный вопрос – вопрос о самолете моей жены. Отвечаю: быым, быым, бы, пум-пум-пум, быым [...]. В общем, чушь и компот. До свидания и с наступающим⁵³!

Przedstawiona w parodii sytuacja jest bardzo zbliżona do kontekstu źródłowego. Oryginalna wypowiedź D. Miedwiediewa stanowi komentarz filmu FWK pt. *Он вам не Димон*; wypowiedź bohatera parodii jest natomiast odpowiedzią na dokument tejże fundacji pt. *Как украли самолет для жены Медведева*. W parodii precedens jest aktualizowany w zredukowanej formie, w postaci połączenia wyrazowego *чушь и компот*. Podobnie jak w realnej wypowiedzi premiera, słowa te odnoszą się do informacji zaprezentowanych w materiałach A. Nawalnego. W niniejszej parodii przywołanie słów przez D. Miedwiediewa zdaje się służyć zaakcentowaniu postawy premiera wobec działań opozycjonisty, polegającej na ignorowaniu tematu oraz unikaniu odpowiedzi na zadawane pytania. O braku umiejętności bądź niechęci do udzielenia odpowiedzi świadczą występujące wcześniej dźwięki

⁵² Алексей Навальный, *Как украли самолет для жены Медведева*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=crcfluggH3s> (dostęp: 03.11.2023).

⁵³ Усы Пескова, *Медведев ответил Навальному на вопрос о самолете жены*, YouTube, 2019, https://www.YouTube.com/watch?v=DbTA_8k0Bsk (dostęp: 03.11.2023) (transkrypcja własna).

nieleksykalne (*быбылм, быбылм, был, пум-пум-пум, быбылм*) pozbawione wartości semantycznej.

Kolejna parodia pt. *ПРЯМАЯ ЛИНИЯ С ПУТИНЫМ 2019 \ НЕУДОБНЫЕ ВОПРОСЫ* również przedstawia konferencję prasową, jednak jej bohaterem jest W. Putin. Na tekst składają się pytania internautów odczytywane przez multiplikowaną postać prezydenta, opatrzone komentarzami polityka. Jedno z pytań zadane przez bohatera parodii Władysława Wacko w mediach społecznościowych dotyczy włoskich winnic, których właścicielem, zgodnie z informacjami przedstawionymi w filmie A. Nawalnego *Он вам не Димон*, jest D. Miedwiediew:

[W. Putin* czyta pytanie Władysława Wacko*:] Вопрос президенту: угощал ли Вас премьер-министр Медведев вином со своих итальянских виноградников? Если угощал, то – понравилось? Если не угощал, то – почему? Как вы думаете?

[W Putin*:] Дмитрий Анатольевич угощал меня только КОМПОТОМ⁵⁴.

W powyższej parodii bezpośrednim adresatem wypowiedzi polityka jest W. Wacko, natomiast adresatem-observatorem – mieszkańcy Rosji. Wypowiedź precedensowa jest aktualizowana poprzez użycie wyrazu *комном*. Co ciekawe, dane słowo występuje w parodii zarówno w znaczeniu dosłownym, jak i w przenośnym. Wprowadzenie czasownika *угощать* sugeruje użycie leksemu *комном* w pierwotnym znaczeniu ('słodki napój z owoców gotowanych w wodzie'). Biorąc jednak pod uwagę pojawiające się w parodii nawiązanie do materiałów A. Nawalnego, leksem *комном* można odczytywać również w znaczeniu przenośnym ('bzdura, kłamstwo'). Dany wyraz może odnosić się do wypowiedzi D. Miedwiediewa *in genere*, przedstawiając je jako nieszczerze bądź pozbawione sensu.

7.3.4. Мы (как мученики) попадем в рай, а они просто сдохнут

Kolejny zbiór fenomenów precedensowych tworzą wybrane publiczne wypowiedzi W. Putina. W danej grupie znalazło się przemówienie wygłoszone 18 października 2018 roku w Soczi w ramach spotkania Międzynarodowego klubu dyskusyjnego „Wałdaj”. W trakcie swojego wystąpienia prezydent poruszył m.in. kwestię bezpieczeństwa jądrowego kraju. Polityk zaznaczył, że Rosja posiada broń masowego rażenia, jednak jej wykorzystanie przewidywane jest wyłącznie jako odpowiedź na zewnętrzny atak skierowany na terytorium FR.

[W. Putin:] Наша концепция – это ответно-встречный удар. Для тех, кто знает, не нужно говорить, что это такое, для тех, кто не посвящен, скажу еще раз: это значит, что мы готовы и

⁵⁴ Усы Пескова, *ПРЯМАЯ ЛИНИЯ С ПУТИНЫМ 2019 \ НЕУДОБНЫЕ ВОПРОСЫ*, YouTube, 2019, https://www.YouTube.com/watch?v=1s_DvGvG9cQ (dostęp: 03.11.2023) (transkrypcja własna).

будем применять ядерное оружие только тогда, когда удостоверимся в том, что кто-то, потенциальный агрессор, наносит удар по России, по нашей территории. [...] Да, в этой ситуации мы как бы ждем, что в отношении нас кто-то применит ядерное оружие, сами ничего не делаем. Ну да. Но тогда агрессор все равно должен знать, что возмездие неизбежно, что он будет уничтожен. А мы – жертвы агрессии, и мы как мученики попадем в рай, а они просто сдохнут, потому что даже раскаяться не успеют⁵⁵.

Wypowiedź W. Putina znalazła się w centrum zainteresowania opinii publicznej ze względu na pojawiającą się w niej frazę *мы как мученики попадем в рай, а они просто сдохнут*. Dane słowa nawiązują do narracji historyczno-religijnej: dostrzegalne są w nich echa koncepcji „Moskwa – Trzeci Rzym”, głoszącej szczególne posłannictwo Rosji w dziejach Europy i wykorzystywanej do umotywowania ekspansywnej polityki Imperium Rosyjskiego pod pretekstem obrony wartości religijno-kulturowych. Fraza zbudowana jest na wyrazistej opozycji „swój – obcy”. Zgodnie z nią Rosjanie posiadają moralne uzasadnienie użycia broni jądrowej i w przypadku poniesienia śmierci zostaną wynagrodzeni w życiu pozagrobowym. W stosunku do przeciwników używany jest czasownik *сдохнуть* (pol. *zdechnąć*), który w podstawowym znaczeniu odnosi się do śmierci zwierząt⁵⁶. Zastosowanie tego czasownika w kontekście ludzi ma silnie pogardliwy wydźwięk, służy zoologizacji obrazu wroga, ukazania go jako istoty o niższym statusie.

Fraza W. Putina ze względu na swoją emocjonalność i prowokacyjny charakter wywołała szeroką reakcję w mediach, spotykając się zarówno z pozytywnymi, jak i negatywnymi ocenami. Słowa te były często przywoływane dla podkreślenia determinacji rosyjskich władz w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego, a także, szerzej, jako symbol rosyjskiej propagandy opartej na pozytywnym wartościowaniu Rosjan i przedstawianiu przeciwników jako osób pozbawionych wartości moralnych. Fraza *мы как мученики попадем в рай, а они просто сдохнут* była przytaczana w różnych formach, często w postaci zredukowanej lub jedynie poprzez słowa *рай* lub *сдохнуть*.

Wypowiedź W. Putina została zaktualizowana w parodii pt. *С Днем народного единства!* pochodzącej z kanału *Усы Пескова*. W danym tekście postać reprezentująca prezydenta FR zwraca się do mieszkańców Rosji w przemówieniu z okazji Dnia Jedności Narodowej. Podobnie jak w oryginalnej wypowiedzi, bohater parodii wzmiankuje o możliwych konsekwencjach użycia broni jądrowej:

⁵⁵ Заседание дискуссионного клуба «Валдай», Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/58848> (dostęp: 12.06.2024) (zapis oryginalny).

⁵⁶ *Словарь русского языка*, red. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, Русский язык, Москва 1978, <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=7119> (dostęp: 12.06.2024), s.v.: *сдохнуть*.

[W. Putin*:] Ну и самое главное: если вдруг что, то все враги просто сдохнут, а мы с вами... ымм... тоже. Но обязательно попадем в рай, все вместе. Вот оно – народное единение⁵⁷.

W przytoczonym fragmencie nie pojawia się bezpośrednia informacja o ewentualnym zastosowaniu broni masowego rażenia. Jednak słowa *если что* można odczytywać jako eufemizm nawiązujący do danych działań, na co wskazuje pojawiające się symultanicznie z tekstem zdjęcie przedstawiające rakietę z ładunkiem jądrowym.



Ilustracja 11. Kadr z parodii *С Днем народного единства!*⁵⁸

Precedens jest wprowadzany do utworu parodystycznego za pomocą konstrukcji *просто сдохнут* oraz *попадем в рай*. Co ciekawe, obecna w oryginalnej wypowiedzi opozycja „swój – obcy” ulega w parodii osłabieniu, jako że czasownik *сдохнуть* odnosi się tu również do mieszkańców Rosji. Tym samym uwidaczniana jest treść, która w oryginalnej wypowiedzi była przekazywana implicytnie – fakt, że w przypadku ewentualnego konfliktu śmierć poniosą zarówno przeciwnicy Rosji, jak i sami Rosjanie.

Wypowiedź W. Putina została również poddana aktualizacji we wspomnianej już parodii kanału *Заповедник* pt. *Новогодние поздравления: Владимир Путин и Дмитрий Медведев*:

[D. Miedwiediew*:] Олимпийского спорта у нас нет, но вы держитесь.

[W. Putin*:] Короче, пусть они все сдохнут!

[D. Miedwiediew*, W. Putin*:] А вас – с Новым годом⁵⁹!

W parodii precedens przytaczany jest za pomocą syntagmy *они сдохнут*. W obrębie oryginalnej frazy dochodzi do modyfikacji syntaktycznej – przekształcenia konstrukcji oznajmującej w rozkazującą. Z jej pomocą bohater parodii wyraża życzenie eliminacji pewnej grupy osób. Z kontekstu nie wynika jednoznacznie, czy słowa *пусть они все сдохнут* odnoszą się wyłącznie do członków Komitetu Wykonawczego Światowej Agencji

⁵⁷ Усы Пескова, *С Днем народного единства!*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=XxZKUM9gpYU> (dostęp: 12.06.2024) (transkrypcja własna).

⁵⁸ Ibidem (dostęp: 12.06.2024).

⁵⁹ Заповедник, *Новогодние поздравления: Владимир Путин и Дмитрий Медведев* – „Заповедник”, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=A145pnRz78s> (dostęp: 12.06.2024) (transkrypcja własna).

Antydopingowej, który nałożył na rosyjskich sportowców zakaz udziału w olimpiadzie (co stanowiłoby nawiązanie do wcześniejszej repliki D. Miedwiediewa), uczestników i organizatorów olimpiady czy też do szerszej zbiorowości, np. wszystkich osób niebędących Rosjanami. W parodii zostaje zachowana oryginalna opozycja „swój – obcy” dostrzegalna w pozytywnych życzeniach składanych obywatelom FR i negatywnych kierowanych do osób trzecich. Aktualizacja frazy z zmodyfikowanej postaci może służyć podkreśleniu wrogiego stosunku prezydenta do przeciwników Rosji.

Kolejny utwór, w którym pojawia się analizowany precedens, nawiązuje do orędzia W. Putina ogłoszonego przed Zgromadzeniem Federalnym 21 kwietnia 2021 roku. W swoim wystąpieniu bohater parodii, wcielający się w prezydenta FR, przedstawia własną interpretację sytuacji społeczno-gospodarczej w Rosji. Wypowiedź kończy się następującymi słowami:

[W. Putin*:] И в заключении сообщу, что вот-вот все заколосится и распустится. Это значит, что будет лучше! А кто не верит – попадут в ад, а мы – в рай. Спасибо за внимание⁶⁰!

W parodii dochodzi do aktualizacji drugiego członu frazy precedensowej, zawierającego motyw raju. Zostaje on rozszerzony o kontrastujący motyw piekła, co prowadzi do powstania opozycji semantycznej. Podobnie jak w oryginalnej wypowiedzi, bohater parodii wykorzystuje konstrukcję przeciwstawną „my – oni”, posługując się nowym kryterium klasyfikacji, jakim jest wiara w informacje przekazane przez prezydenta. Ten czynnik pozwala na podzielenie odbiorców na dwie grupy: swoich (przyjmujących treści propagandowe i mających udział w przyszłej nagrodzie) oraz obcych (niepodatnych na propagandę i zasługujących na karę). Przywołana parodia poprzez grę z oryginalną frazą precedensową uwypukla obecną w retoryce prezydenta logikę opartą na przeciwstawianiu i różnicowaniu jednostek na „dobre” i „złe”.

7.3.5. Печенеги и половцы

Jeden z nowszych precedensów rosyjskiego dyskursu politycznego pochodzi z przemówienia W. Putina ogłoszonego 8 kwietnia 2020 roku podczas wideokonferencji z przedstawicielami władz okręgów federalnych i władz centralnych. Spotkanie dotyczyło kwestii przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się zakażeń koronawirusem SARS-CoV-2. W

⁶⁰ Усы Пескова, *Послание В. В. Путина Федеральному собранию. Коротко*, YouTube, 2021, <https://www.YouTube.com/watch?v=tXzOkM2hNXc> (dostęp: 12.06.2024) (transkrypcja własna) (tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi).

mowie inauguracyjnej posiedzenia W. Putin zwrócił się do społeczeństwa rosyjskiego z następującymi słowami:

[W. Putin:] Дорогие друзья! Все проходит, и это пройдет. Наша страна не раз проходила через серьезные испытания: и печенеги ее терзали, и половцы, – со всем справилась Россия. Победим и эту заразу коронавирусную. Вместе мы все преодолеем⁶¹.

Do opisanie zmagania z koronawirusem prezydent wykorzystuje metaforę wojenną. Porównuje pandemię do historycznych najeźdźców Rusi Kijowskiej – Pieczyngów i Połowców, a walkę z nią – do bojów toczonych z wrogimi plemionami. Ponadto przenosi dawne zwycięstwa Rusi na czasy pandemii, zapowiadając sukces w zwalczaniu zakażeń. Podobną metaforą W. Putin posłużył się już wcześniej, w rozmowie na temat pożarów lasów, z jakimi zmagala się Rosja w 2010 roku:

[W. Putin:] У нас в стране было много проблем во все времена. И печенеги Россию терзали, и половцы, и псы-рыцари, и Великую Отечественную мы прошли. Россия все выстояла, все пережила⁶².

Zdaniem Olesii Zmazniewej w powyższych wypowiedziach W. Putin nawiązuje do starszego źródła: wystąpienia prawnika przedrewolucyjnej Rosji, Fiodora Plewako, który, broniąc starszej kobiety oskarżonej o kradzież imbryka, miał również wspominać o dawnych przeszkodach, z jakimi zmagali się Rusini: atakach Pieczyngów, Połowców, Tatarów i Polaków⁶³.

Choć komunikat W. Putina z 2020 roku może być oparty na nawiązaniach do wcześniejszych wytworów, właśnie ta wypowiedź stała się inspiracją dla serii memów internetowych *печенеги и половцы*. Jej potencjał intertekstualny wynika z nieoczekiwanego zestawienia wydarzeń pochodzących z odległej historii Rusi ze współczesną sytuacją epidemiologiczną. To nietypowe porównanie wzbudziło zainteresowanie internautów, którzy na jego podstawie utworzyli liczne teksty o charakterze humorystycznym. Precedens nie zapisał się w kulturze w postaci jednego inwariantu. W tekstach wtórnych najczęściej pojawiają się konstrukcje z komponentami *печенеги*, *половцы* i towarzyszącym im czasownikiem *терзать*.

⁶¹ *Совещание с главами регионов по борьбе с распространением коронавируса в России*, Президент России, 2020, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/63176> (dostęp: 13.11.2023) (zapis oryginalny).

⁶² *Председатель Правительства Российской Федерации В.В. Путин провел селекторное совещание по вопросу жизнеобеспечения населения, пострадавшего в результате пожаров, а также восстановления объектов социальной инфраструктуры*, Сайт Председателя Правительства РФ В.В. Путина, 2010, <http://archive.premier.gov.ru/events/news/11574/> (dostęp: 13.11.2023) (zapis oryginalny).

⁶³ О.А. Змазнева, *Рациональное vs эмоциональное: о некоторых приемах иррационального воздействия в убеждающей речи*, „Вестник МГПУ. Серия: Философские науки” 2020, nr 2(35), s. 63–65.

Do wystąpienia prezydenta w największym stopniu nawiązuje parodia Dienisa Czuzoja pt. *Обращение партии «Неуверенная Россия» в связи с карантином*. Filmik przedstawia wypowiedź członka fikcyjnej partii Неуверенная Россия skierowaną do społeczeństwa rosyjskiego, w której podawane są instrukcje dotyczące przeciwdziałania epidemii koronawirusa. W końcowej części parodii pojawia się parafraza słów W. Putina.

[Przedstawiciel partii Неуверенная Россия* do społeczeństwa rosyjskiego:] И не переживайте, уважаемые россияне. Мы же и печенегов победили, и половцев, и короновирус победим. [Do współpracowników:] А мы реально победили половцев? Мы это просто проходили в пятом классе осенью, и там еще историчка болела, поэтому я не з... [Do społeczeństwa rosyjskiego:] Ну, в общем, как-то порешаем⁶⁴.

Aktualizacja wypowiedzi precedensowej dokonuje się poprzez przywołanie nazw własnych *печенегов* i *половцы* w kontekście pandemii COVID-19. Na wzór wypowiedzi źródłowej bohater parodii snuje analogię pomiędzy historycznymi zwycięstwami Rusi nad danymi plemionami a przyszłym triumfem w walce z konorawirusem. W pewnym momencie bohater zwraca się jednak do swoich współpracowników, podając w wątpliwość informację o wygranej Rusinów w wojnach z Połowcami. Na pierwszy plan wychodzą rozważania o faktach historycznych, które nie są powiązane z głównym tematem wypowiedzi polityka, jakim jest zwalczanie epidemii koronawirusa. Analizowany tekst parodystyczny zachowuje ścisły związek z oryginalną wypowiedzią polityka. Wydaje się, że przywołanie precedensu w tym przypadku ma na celu podkreślenie nieadekwatności porównania przedstawionego przez W. Putina w wypowiedzi źródłowej lub niepoprawności podanej informacji historycznej (Ruś prowadziła co prawda walki z Połowcami, jednak nie te wydarzenia doprowadziły do ostatecznego upadku wspomnianego ludu).

Inaczej analizowany precedens został użyty w parodii kanału *Усы Пескова* pt. *Россия 90-х не вернется!* W danym tekście W. Putin zwraca się do obywateli Rosji w związku ze zbliżającymi się wyborami do Dumy Państwowej. W swojej wypowiedzi bohater składa następujące zapewnienia:

[W. Putin*:] Дорогие сограждане! Скоро выборы в Госдуму, и я со всей ответственностью заявляю, что пока я и Единая Россия у власти, мы не допустим возвращения в страну 90-х годов прошлого века. Более того, мы не допустим новых набегов половцев и печенегов, приложим все усилия, чтобы не повторилось монголо-татарское иго, гарантируем вам, что весной и летом продолжительность дня будет неуклонно расти, а Наполеон и близко не подойдет к нашим священным границам⁶⁵.

⁶⁴ Денис Чужой, *Обращение партии «Неуверенная Россия» в связи с карантином*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=i4fTjTrzZOc> (dostęp: 17.11.2023) (transkrypcja własna).

⁶⁵ Усы Пескова, *Россия 90-х не вернется!*, YouTube, 2021, <https://www.YouTube.com/watch?v=g58Qjq9NmgE> (dostęp: 17.11.2023) (transkrypcja własna).

W parodii obok odwołania do najazdów Pieczyngów i Połowców wprowadzane są referencje czasowe do innych negatywnie ocenianych okresów z historii Rosji: niewoli mongolsko-tatarskiej, walk napoleońskich czy lat 90. XX wieku. W stosunku do pojęć odnoszących się do danych czasów parodysta przeprowadza grę językową polegającą na zamianie znaczeń figuratywnych znaczeniami dosłownymi. W oryginalnych wypowiedziach W. Putina napaści Pieczyngów i Połowców przywoływane są jako metafora wyzwań, z jakimi zmagali się przodkowie Rosjan, zaś wyrażenie *lata 90.* odnosi się do panującego w danej dekadzie kryzysu ekonomiczno-politycznego oraz – szerzej – czasu bezprawia, braku stabilności społecznej i wzrostu przestępczości. W parodii powyższe wyrażenia występują w znaczeniu dosłownym: oznaczają konkretne wydarzenia historyczne i przedziały czasowe, które ze względu na swój punktowy charakter nie mogą się powtórzyć. Bohater utworu wygłasza obietnicę, że nie dopuści do powrotu danych okresów, co wzbudza efekt absurdu, jako że ich niepowtarzalność jest oczywistym faktem. Absurd podkreśla także wykorzystanie w funkcji obietnicy niekwestionowanego faktu, że wiosną oraz latem długość dnia będzie rosła. Powyższa gra językowa uwypukla nedorzecznosc składanych przez polityków zapewnień oraz ich nieaktualność w kontekście współczesnych wyzwań społeczeństwa rosyjskiego.

Do wypowiedzi W. Putina z 2020 roku odwołuje się także parodia kanału *Усы Пескова* pt. *Новогоднее обращение Владимира Путина 2021*. Dany tekst imituje gatunek orędzia noworocznego i przedstawia podsumowanie oraz ocenę wydarzeń minionego roku z perspektywy prezydenta FR:

[W. Putin*:] Для нас этот год был удачным. Только не надо сразу со мной спорить. Я же сказал: для нас. Давайте по порядку. Парад Победы мы провели? Отлично провели! Конституцию отредактировали? Еще как! А заодно и меня обнулили. И не забывайте, что на время парада и, прости господи, референдума мы еще коронавирус нагнули, как печенегам с половцами и не снилось⁶⁶.

Powyższy fragment nawiązuje do Parady Zwycięstwa oraz referendum za zmianami w konstytucji, które zostały przeprowadzone pomimo wprowadzenia stanu epidemiologicznego, co bohater parodii humorystycznie tłumaczy podporządkowaniem koronawirusa woli przedstawicieli władz. Oryginalna wypowiedź precedensowa, dotycząca walki z wirusem SARS-CoV-2, zostaje przywołana za pomocą słów *коронавирус*, *Печенеги* i *Половцы*. Aktualizacja danego precedensu zdaje się pełnić funkcję ekspresywną. Może służyć

⁶⁶ Усы Пескова, *Новогоднее обращение Владимира Путина 2021*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=PvgDESrR0bc> (dostęp: 06.11.2023) (transkrypcja własna).

wzbudzeniu efektu komicznego poprzez przytoczenie dobrze znanej wypowiedzi dotyczącej koronawirusa, postrzeganej jako zabawna.

7.3.6. *Пурга Пескова*

Kolejny precedens użyty w analizowanych parodiach pochodzi z wywiadu W. Putina udzielonego amerykańskiej stacji telewizyjnej NBC w dniach 1–2 marca 2018 roku. Podczas rozmowy z rosyjskim prezydentem dziennikarka M. Kelly poprosiła o skomentowanie jednej z wypowiedzi Andrieja Krutskich, ówczesnego doradcy Kremla w sprawach cybernetyki, z 2016 roku. W. Putin wyjaśnił jednak, że przywołana przez dziennikarkę wypowiedź nie jest mu znana, i zaznaczył, że nie może ponosić odpowiedzialności za słowa wszystkich swoich współpracowników:

[W. Putin:] У нас две тысячи сотрудников Администрации, неужели Вы думаете, что я каждого контролирую? Вон Песков сидит напротив, мой пресс-секретарь, он несет иногда такую «пургу», я смотрю по телевизору и думаю: чего он там рассказывает? Кто ему это поручил? Я понятия не имею, что он [A.J.: A. Krutskich] сказал, ну Вы у него спросите. Вы думаете, что я должен комментировать все, что говорят сотрудники Администрации либо Правительства, что ли? У меня своя работа⁶⁷.

Powyższa replika W. Putina zyskała rozgłos ze względu na pojawiającą się w niej nieoczekiwaną krytykę pracy rzecznika prasowego prezydenta D. Pieskowa. W stosunku do wypowiedzi rzecznika został użyty potoczny związek frazeologiczny *несет пургу* oznaczający ‘kłamać, bredzić’. Komunikaty wydawane przez D. Pieskowa zostały przywołane jako przykład działań, nad którymi W. Putin nie sprawuje kontroli.

Wielu internautów odczytało komentarz W. Putina jako potwierdzenie, że wiadomości D. Pieskowa, głównego przedstawiciela prezydenta w przestrzeni medialnej, nie są wiarygodne. Słowa polityka, zredukowane do formy *Песков несет пургу*, zaczęły krążyć w sieci jako precedens, stając się uniwersalną oceną wszelkich treści przekazywanych przez rzecznika oraz symbolem kłamliwości upowszechnianej przez niego propagandy. Dana fraza aktualizowana była (również w postaci zmodyfikowanej) m.in. w memach oraz nagłówkach artykułów nawiązujących zarówno do sytuacji źródłowej, jak i innych wydarzeń, niezwiązanych z wywiadem W. Putina.

Rozpatrywana fraza precedensowa szczególnie często pojawia w parodiach kanału *Усы Пескова*, na którym powstała osobna rubryka *Усы уполномочены объяснить* poświęcona wypowiedziom medialnym D. Pieskowa.

⁶⁷ *Интервью американскому телеканалу NBC, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/57027> (dostęp: 06.11.2023) (zapis oryginalny).*

Прикладом пародии политической канала *Усы Пескова*, в которой został wykorzystany analizowany precedens, jest filmik pt. *Доверяйте силовикам!* Dany utwór nawiązuje do wypowiedzi D. Pieskowa, в которой stwierdzono, że w społeczeństwie rosyjskim obserwuje się wzrost poziomu zaufania wobec funkcjonariuszy organów ścigania. W parodii powyższą wypowiedź rzecznika komentuje bohater wcielający się в W. Putina:

[W. Putin*:] На этой неделе мой верный Песков заявил, что среди россиян растёт доверие к правоохранительным органам. Ох, Дима, Дима, говорил же я тебе: не неси пургу. А ты опять⁶⁸!

W wypowiedzi źródłowej zwrot *неси пургу* wchodzi в skład konstatacji (*он несёт иногда такую пургу*), natomiast в parodii zostaje użyty в акcie zakazu, на co wskazuje zastosowanie czasownika *неси* в trybie rozkazującym з partykułą *не* (*не неси пургу*). W tekście parodystycznym dochodzi do zmiany adresata – staje się nim rzecznik prasowy prezydenta. Przywołany precedens został wykorzystany do oceny informacji upowszechnianej przez D. Pieskowa, która wydaje się mało prawdopodobna bądź wręcz fałszywa. Użycie przysłowka *опять* в наступnym zdaniu sugeruje, że przekazanie nieprawdziwych wiadomości przez rzecznika nie należy do jednorazowych incydentów.

W kolejnej parodii pt. *Кремль ни во что не вмешивается* podmiotem wypowiadającym jest ponownie postać imitująca W. Putina. Filmik został opublikowany в lipcu 2019 roku, в czasie, kiedy в Moskwie odbywały się manifestacje wywołane nieprawidłowościami в регистрации кандидатов до Москвевской Думы Миевской. Zdaniem protestujących podczas weryfikacji подписов zebranych przez кандидатов doszło до naruszeń, в wyniku których odmówiono prawa uczestnictwa в выборах niektóryм niezależnym działaczом и представителом оппозиции⁶⁹. W nawiązaniu до tych wydarzeń D. Pieskow wydał oświadczenie, że władze Kremla nie zamierzają ingerować в процес регистрации кандидатов в столице. W analizowanej parodii postać imitująca W. Putina, zwracając się до społeczeństwa rosyjskiego, komentuje powyższą deklarację rzecznika:

[W. Putin*:] Здравствуйте! Сегодня пятница, а это значит, что пришла моя очередь подметать за Песковым его пургу. В эфире моя персональная рубрика ПТН в ПТН. Мой верный усатый друг [...] заявил, что я, то есть Кремль, не будет вмешиваться в ситуацию с регистрацией кандидатов в Мосгордуму, а всех, кто с чем-то не согласен, он послал на три буквы: в суд. Дмитрию Сергеевичу на этот раз даже не пришлось ничего выдумывать. Сами посудите, зачем нам куда-то вмешиваться, если там и так все идет по нашему плану и в строгом соответствии с законом⁷⁰.

⁶⁸ Усы Пескова, *Доверяйте силовикам!* | ПТН в ПТН, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=FuQpFWKUNhs> (dostęp: 07.11.2023) (transkrypcja własna).

⁶⁹ Н. Зотова, «Я не пыль»: как в Москве прошёл массовый митинг в поддержку оппозиционных кандидатов, BBC News Русская служба, 2019, <https://www.bbc.com/russian/news-48980801> (dostęp: 07.11.2023).

⁷⁰ Усы Пескова, *Кремль ни во что не вмешивается* | ПТН в ПТН, YouTube, 2019, https://www.YouTube.com/watch?v=3HZpKW_uRP8 (dostęp: 07.11.2023) (transkrypcja własna).

W przytoczonym fragmencie dochodzi do gry językowej polegającej na rozbiciu związku frazeologicznego *нести нургу*. Użycie czasownika *подметать* ('zmiatać, zamiatać') aktualizuje znaczenie dosłowne rzeczownika *нурга* ('zanieść śnieżna'). Warto zaznaczyć jednak, że nowopowstałe połączenie wyrazowe *подметать нургу* nie należy do uzusu i nie zostało potwierdzone w żadnym tekście wchodzącym w skład Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego⁷¹. Czasownik *подметать* zwykle łączy się z rzeczownikami oznaczającymi miejsce bądź obiekt, w którym lub na którym wykonywana jest czynność (np. *двор, стол*), przedmiot bądź substancję, która jest usuwana (np. *мусор, пыль*) lub narzędzie, którym wykonuje się daną czynność (np. *веник, метла*). Wspomniany wyraz mógłby więc utworzyć poprawne z punktu widzenia semantyki połączenie z rzeczownikiem *чез*, ale nie z leksemem *нурга* odnoszącym się do zjawiska pogodowego. Dany zwrot, jak wynika z kontekstu, ma jednak znaczenie przenośne i prawdopodobnie odnosi się do prostowania błędnych bądź fałszywych informacji. W badanej parodii W. Putin wyjaśnia wypowiedź swojego rzecznika prasowego. Nie dementuje zawartych w niej informacji, jednak przedstawia fakty w taki sposób, aby słowa D. Pieskowa wydawały się bardziej prawdopodobne. Aktualizacja precedensu w danej parodii zdaje się sugerować niespójność, nieadekwatność wypowiedzi rzecznika, które wymagają późniejszych sprostowań.

7.3.7. Дебилы, бл***

Autorem następnego precedensu jest minister spraw zagranicznych FR S. Ławrow. 11 sierpnia 2015 roku odbyła się konferencja prasowa z udziałem S. Ławrowa oraz ministra spraw zagranicznych Arabii Saudyjskiej Adela al-Jubeira. W czasie, gdy wykonywano tłumaczenie repliki rosyjskiego polityka na język arabski, S. Ławrow wypowiedział półgłosem do mikrofonu wyraz *дебилы* (potoczne, pogardliwe określenie osób o niskiej inteligencji) oraz słabo słyszalne słowo *бля*, będące skrótem inwektywy *блядь* (używanej do emocjonalnego wzmocnienia wypowiedzi)⁷². Nie jest jasne, w stosunku do jakiej osoby użyte zostały dane sformułowania. Rosyjskie media sugerują, że reakcja ministra mogła mieć związek z treścią odczytanej chwilę wcześniej wiadomości tekstowej o nieznanej treści bądź

⁷¹ Национальный корпус русского языка, <https://ruscorpora.ru/> (dostęp: 07.11.2023), s.v.: *подметать нургу*.

⁷² KommersantFM, Сергей Лавров: Дебилы, *****, YouTube, 2016, https://www.YouTube.com/watch?app=desktop&v=coIl_fqwG-I&embeds_euri=https%3A%2F%2Ftrinixy.ru%2F&feature=emb_imp_woyt (dostęp: 09.11.2023).

zachowaniem fotografów, którzy uwieczniali polityka na zdjęciu w momencie, gdy ten poprawiał okulary⁷³.

Słowa S. Ławrowa wywołały szeroki rezonans w środkach masowego przekazu. Ich popularność związana jest niewątpliwie z nieoczekiwanym naruszeniem etykiety językowej obowiązującej przedstawicieli dyplomacji. W tekstach publicystycznych oraz memach użyty przez ministra wyraz *дебилы* cytowany jest w całości, natomiast występujący po nim wulgaryzm przytaczany jest w formach *блядь*, *бля*, *бль*, bądź zastępowany częściowo lub w całości wielokropkiem czy też symbolami asterysków (np. *бл****, *******). W tekstach internetowych precedens najczęściej używany jest jako reakcja na niewłaściwe, absurdalne stwierdzenie bądź bezmyślne zachowanie. Oczywiście dane ekspresywne słowa służą do wyrażenia negatywnej oceny zgodnie z konwencją językową, jednak po wypowiedzi S. Ławrowa połączenie *дебилы*, *блядь* zaczęło być kojarzone z osobą ministra i obecnie jest często wykorzystywane w tekstach o tematyce politycznej.

Warto zaznaczyć, że omawiana reakcja nie jest jedynym przypadkiem naruszenia reguł komunikacyjnych przez S. Ławrowa w oficjalnej sytuacji. Podobny incydent został zarejestrowany przez media 9 grudnia 2016 roku podczas posiedzenia Rady Ministerialnej Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Wówczas rosyjski minister zwrócił się do znajdującego się w korytarzu operatora kamery agencji informacyjnej Reuters ze słowami „What, what, what do you want, a? Дебилы”⁷⁴. Również to zdarzenie było szeroko komentowane w środkach masowego przekazu.

W analizowanym materiale precedens *дебилы*, *блядь* pojawił się w parodii pt. *Санкции, оппозиция и агенты* opublikowanej 4 marca 2021 roku. Tekst nawiązuje do wywiadu M. Zacharowej dla stacji radiowej *Говорит Москва* poświęconego kwestii rozszerzenia zachodnich list sankcyjnych obejmujących wybranych obywateli Rosji. W parodii postać imitująca M. Zacharową zwraca się do społeczeństwa rosyjskiego w przemówieniu, w którym broni osób znajdujących się na nowych listach sankcyjnych USA i Unii Europejskiej (m.in. W. Zołotowa, A. Bastrykina, S. Kirijenko i A. Kałasznikowa), przywołując szereg absurdalnych argumentów (np. argument na korzyść W. Zołotowa: „Чи еще подчиненные так регулярно, основательно и сильно бьют россиян? [...] А как

⁷³ Е.В. Лукашевич, «Слова Павла о Петре...»: коммуникативная компетентность адресанта в медиаполитическом дискурсе, „Медиаисследования” 2017, nr 1(4), s. 134.

⁷⁴ Радио Свобода, *Плохой дубль*, YouTube, 2016, <https://www.YouTube.com/watch?v=exdd5h5KcbM> (dostęp: 09.11.2023) (transkrypcja własna).

говорят у нас на Руси, бьет – значит любит”⁷⁵). W wypowiedzi bohaterki pięciokrotnie pojawia się skrótowiec *бль* (zastępujący wyraz *блядь*). Parodia kończy się słowami:

[M. Zacharowa*:] Какие еще вам нужны доказательства, что именно они [A.J.: W. Zołotow, A. Bastrykin, S. Kirijenko i A. Kałasznikow] это и есть Россия, бль! [...] Все! Как говорят у нас в МИДе, о ревуар, дебилы, бль⁷⁶!

W powyższym fragmencie badany precedens został przytoczony w wariancie *дебилы, бль*. Wprowadzenie danych słów do wystąpienia M. Zacharowej służy ekspresywizacji jej wypowiedzi, podkreśleniu irytacji mówcy, który usiłuje nakłonić odbiorców do przyjęcia jego punktu widzenia. Użycie leksyki nienormatywnej stanowi wyraz naruszenia etykiety językowej i braku szacunku wobec adresatów, w tym przypadku mieszkańców Rosji. Istotne znaczenie mają również słowa *как говорят у нас в МИДе*, na podstawie których można wnioskować, że stosowanie obraźliwych nominacji w wypowiedziach przedstawicieli Ministerstwa Spraw Zagranicznych nie należy do rzadkości. Jest to zapewne aluzja do wpadek językowych S. Ławrowa, z których bierze źródło rozpatrywany precedens, choć niewykluczone, że parodystyczna krytyka skierowana jest również w stronę komentarzy samej M. Zacharowej, w których często stosowane są wyrażenia o wysokim stopniu ekspresywności⁷⁷.

7.3.8. *Я устал, я ухожу*

Najstarsza fraza precedensowa użyta w analizowanych parodiach wywodzi się z noworocznego przemówienia pierwszego prezydenta FR Borysa Jelcyna. 31 grudnia 1999 roku odbyła się transmisja telewizyjna orędzia, w którym polityk zwrócił się do Rosjan z informacją o rezygnacji z funkcji prezydenta i wyznaczył na swojego następcę ówczesnego premiera W. Putina. Dla wielu Rosjan symbolem danego wydarzenia stały się słowa *я устал, я ухожу*. Co ciekawe, w oryginalnej wypowiedzi B. Jelcyna nie pojawia się komponent *я устал*. Tymczasem fraza *я ухожу* powtarza się kilkakrotnie:

⁷⁵ Усы Пескова, *Санкции, оппозиция...*, (dostęp: 09.11.2023) (transkrypcja własna).

⁷⁶ Ibidem (dostęp: 09.11.2023) (transkrypcja własna).

⁷⁷ Wypowiedzi oficjalnego przedstawiciela Ministerstwa Spraw Zagranicznych FR stały się już obiektem badań naukowych z zakresu komunikacji i analizy dyskursu. Irina Filippowa, analizująca briefingi prasowe M. Zacharowej, wskazuje na istotne zmiany standardów dyskursu dyplomatycznego, uważanych wcześniej za niepodważalne. Charakterystyczną cechą języka M. Zacharowej jest obecność leksyki nacechowanej ekspresyjnie i oceniająco, stosowanie jednostek językowych należących do stylu niskiego, a także wprowadzanie okazjonalnych neologizmów morfologicznych. Zidentyfikowane odstępstwa od ustalonych wzorców werbalnych mają charakter systematyczny i świadczą raczej o tendencji w mowie dyplomacji, niż o incydentalnych odchyleniach (И.Н. Филиппова, *Современные лингвокультурные особенности дипломатической коммуникации (на примере брифингов М.В. Захаровой)*, [w:] *Дискурсивные практики в современном мире*, red. И.И. Валуицева, Издательство МГОУ, Москва 2021, s. 172–179).

[В. Jelcyn:] Я принял решение. Долго и мучительно над ним размышлял. Сегодня, в последний день уходящего века, я ухожу в отставку. [...] Мы создаем важнейший прецедент цивилизованной добровольной передачи власти – власти от одного Президента России другому, вновь избранному. И все же я принял другое решение: я ухожу, ухожу раньше положенного срока. [...] Я ухожу, я сделал все что мог. И не по здоровью, а по совокупности всех проблем. Мне на смену приходит новое поколение – поколение тех, кто может сделать больше и лучше⁷⁸.

Nie jest jasne, dlaczego w tekstach nawiązujących do noworocznego orędzia prezydenta do słów polityka wprowadzany jest komponent *я устал*. Najprawdopodobniej jest to dodatek powstały w późniejszych aktualizacjach wypowiedzi, w których próbowano wyjaśnić przyczyny rezygnacji prezydenta. W danych tekstach wskazywano m.in. na pogarszający się stan zdrowia B. Jelcyna, jak również odwoływano się do wyglądu oraz sposobu mówienia schorowanego polityka. Do rozpowszechnienia się precedensu w postaci *я устал, я ухожу* mogły przyczynić się również parodie popularnego w Rosji programu KBH (*Клуб веселых и находчивых*), w których dana fraza w powyższym wariacie przywoływana była niejednokrotnie. Nie jest jednak pewne, w jakim tekście po raz pierwszy użyto konstrukcji w rozszerzonej formie. Faktem jest natomiast, że słowa B. Jelcyna właśnie w tej zmodyfikowanej wersji zaczęły być przytaczane nie tylko w memach czy tekstach publicystycznych, ale nawet w artykułach naukowych.

Fraza *я устал, я ухожу* wywołuje skojarzenia z postacią B. Jelcyna i często występuje w tekstach poświęconych jego osobie. Jest symbolem długoletnich rządów polityka i jego nagłej rezygnacji. Precedens bywa także wykorzystywany w tekstach odnoszących się do nowszych wydarzeń politycznych.

W badanym materiale słowa precedensowe *я устал, я ухожу* zostały przywołane w dwóch parodiach. Oba teksty pochodzą z kanału *Усы Пескова*. Adresatem wypowiedzi politycznej jest w nich, podobnie jak w oryginalnym przemówieniu B. Jelcyna, społeczeństwo rosyjskie.

Pierwsza parodia pt. *Отставка правительства* została opublikowana 15 stycznia 2020 roku, w dniu, kiedy ówczesny premier FR D. Miedwiediew podał się do dymisji. Utwór przedstawia postać D. Miedwiediewa, kierującego do mieszkańców Rosji następujące słowa:

[D. Miedwiediew*:] Дорогие друзья! С тяжелым сердцем должен вам заявить, что я не устал, но ухожу. За эти годы многое было сделано. Темпы роста благосостояния членов Правительства удвоены, а у кого-то – утроены, но все меркнет на фоне того, что шефу нужно готовиться к 2024 году. Поэтому все мы вынуждены опять устроить многоходовочки и рокировки⁷⁹.

⁷⁸ *Заявление Бориса Ельцина*, Президент России, 1999, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24080> (dostęp: 08.11.2023) (zapis oryginalny).

⁷⁹ Усы Пескова, *Отставка правительства* | *Усы уполномочены объяснить*, YouTube, 2020, <https://www.YouTube.com/watch?v=Jjv5xwQ1VPQ> (dostęp: 08.11.2023) (transkrypcja własna).

W przywołanym fragmencie w obrębie frazy *я устал, я ухожу* dochodzi do znacznych zmian syntaktycznych, w wyniku których powstaje zdanie współrzędnie złożone przeciwstawne połączone spójnikiem *но*. Pierwsza część frazy przekształca się w przeczenie. Dana transformacja pociąga za sobą zmiany semantyczne: stan zdrowia czy też sprawność polityka przedstawiane są jako czynniki niemające związku z decyzją o dymisji. Wprowadzenie precedensu do oświadczenia D. Miedwiediewa o rezygnacji z pełnionej funkcji przywołuje oryginalny kontekst, jakim jest dymisja B. Jelcyna, jednak nie zrównuje tych dwóch sytuacji. Aktualizacja frazy w zmodyfikowanej formie ukazuje, że D. Miedwiediew posiada potrzebne siły do kontynuowania działalności politycznej, jednak został zmuszony do podjęcia decyzji o rozwiązaniu rządu zgodnie z planem W. Putina. Tym, co łączy sytuację źródłową oraz wydarzenia komentowane w parodii jest konieczność dokonania przesunięć na stanowiskach państwowych motywowana wolą prezydenta, o czym świadczą użyte przez bohatera parodii określenia *многоходовочки* ('plan osiągnięcia określonego celu składający się z kilku etapów'; w tekstach medialnych wyrazem tym opisywane były m.in. wydarzenia prowadzące do przekazania władzy W. Putinowi przez B. Jelcyna⁸⁰) i *рокировки* ('przesunięcia kadrowe przeprowadzane przez prezydenta bez wyjaśnienia przyczyn i motywów'⁸¹). Przywołanie frazy precedensowej, która w świadomości Rosjan związana jest z dymisją B. Jelcyna, pozwala na porównanie rezygnacji D. Miedwiediewa z decyzją pierwszego prezydenta FR, i być może ma na celu wyjaśnienie nowej sytuacji i jej motywów poprzez wprowadzenie analogii do dobrze znanego wydarzenia z historii.

Bohaterem kolejnej parodii jest N. Nieputin, sobowtór prezydenta Rosji, w którego wciela się rosyjski aktor N. Kukuszkin. Filmik pt. *Новогоднее обращение Невладимира Невладимировича Непутина*, będący parodią noworocznych przemówień W. Putina, został umieszczony na kanale telewizji *Дождь* w serwisie YouTube 31 grudnia 2019 roku. W tekście pojawia się następujące oświadczenie N. Nieputina:

[N. Nieputin*:] Я пожилой мужчина, мне 67 лет, в следующем году – 68. [...] Вам кажется, что вы знаете, как меня зовут. Но это не так. Я и сам уже забыл свое настоящее имя. Дело в том, что я двойник. Вся моя жизнь – это копия его жизни, и в ней наступила зима. [...] Нам не нужен вождь, царь или национальный лидер. А значит, нам не нужен и я. Я устал, я ухожу. Сегодня, 31

⁸⁰ *Словарь современного жаргона российских политиков и журналистов*, red. А.В. Моченов, ОЛМА-ПРЕСС, Москва 2003, <https://coollib.net/b/2925-andrey-viktorovich-mochenov-slovar-sovremennogo-zhargona-rossiyskih-politikov-i-zhurnalistov/read?ysclid=lp9ynmn0qy148450209> (dostęp: 08.11.2023), s.v.: *многоходовка*.

⁸¹ Ibidem (dostęp: 08.11.2023), s.v.: *рокировка*.

декабря 2019 года, я слагаю с себя полномочия двойника второго президента Российской Федерации⁸².

N. Nieputin przedstawiany jest jako sobowtór W. Putina: jest w wieku prezydenta, a jego życie stanowi kopię życia polityka. N. Nieputin podejmuje decyzję o dymisji, wykorzystując w przemówieniu frazę precedensową przypisywaną B. Jelcynowi. Sytuacja przedstawiona w parodii nie odnosi się do prawdziwego zdarzenia, ale do rzeczywistości postulowanej, stworzonej przez autora tekstu. Wykorzystując *alter ego* prezydenta, parodysta porównuje W. Putina do B. Jelcyna, sugeruje, jak się wydaje, że po wieloletnich rządach prezydenta (podobnie jak po długotrwałym okresie sprawowania władzy przez B. Jelcyna) konieczne są zmiany, które wymagają od W. Putina opuszczenia rosyjskiej sceny politycznej.

7.4. Wnioski z rozdziału

1. W parodiach politycznych najczęściej aktualizowane są te wypowiedzi, które zyskały rozpoznawalność (i tym samym zostały włączone w poczet fenomenów precedensowych) ze względu na swoją nienormatywność. Są to w szczególności wypowiedzi, w których doszło do naruszenia reguł komunikacyjnych charakterystycznych dla dyskursu politycznego (np. poprzez użycie wulgarnej lub potocznej leksyki, nagłe przejście do fatycznej formy komunikacji) bądź użyto nietypowych sformułowań lub figur retorycznych (np. nieadekwatnych porównań). Wyjątek stanowi orędzie B. Jelcyna, którego rozpoznawalność związana jest raczej z wagą wydarzenia, jakim była dymisja pierwszego prezydenta FR.

2. Aktualizacja wypowiedzi precedensowych odbywa się poprzez przywołanie słów precedensowych, będących dokładnymi bądź zmodyfikowanymi fragmentami oryginalnych przekazów. Dane jednostki cechują się powtarzalnością i względnie wysoką stabilnością formy. W analizowanych parodiach słowa precedensowe były częstokroć poddawane transformacjom, wynikającym z konieczności dostosowania ich do treści tekstów wtórnych. Większość przekształceń polegała na grach językowych na poziomie syntaktycznym. Niekiedy dochodziło również do połączenia badanych jednostek z precedensami pochodzącymi z innych dyskursów. Do najważniejszych zmian przeprowadzonych w parodiach w obrębie słów precedensowych należą:

- rozbiecie ustabilizowanego połączenia wyrazowego,
- redukcja bądź rozszerzenie stałego połączenia wyrazowego,

⁸² Телеканал Дождь, *Новогоднее обращение Невладимира Невладимировича Непутина*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=1hRL5NJVQa8> (dostęp: 08.11.2023) (transkrypcja własna).

- zmiana szyku składników połączenia,
- substytucja komponentu (leksemu bądź kilku wyrazów),
- zmiana modalności konstrukcji,
- przekształcenia konstrukcji twierdzących w przeczące bądź pytające,
- zmiany w obrębie poszczególnych kategorii gramatycznych (np. zmiana czasu lub osoby w czasownikach),
- przekształcenia słowotwórcze,
- kontaminacja kilku precedensów.

3. Stworzone w parodiach konteksty, do których wprowadzane były słowa precedensowe, znacznie różniły się od kontekstów oryginalnych wypowiedzi.

– W żadnym z analizowanych tekstów nie odwzorowano w pełni sytuacji, w której powstała oryginalna wypowiedź precedensowa. Słowa precedensowe włączane były do parodii imitujących różne gatunki dyskursu politycznego.

– Tematyka rozpatrywanych parodii zwykle obejmowała wydarzenia polityczne nowsze niż te, do których nawiązywano w wypowiedziach źródłowych, co wskazuje na pewną uniwersalność słów precedensowych, które mogą być wykorzystywane w opisach wydarzeń odległych od kontekstu źródłowego.

– W niespełna 2/3 badanych parodii nie doszło do zmiany nadawcy słów precedensowych. Pod względem związku z autorem słowa precedensowe wykazują dość dużą różnorodność, np. fraza D. Miedwiediewa *денег нет, но вы держитесь* jest silnie powiązana z politykiem, zaś słowa N. Timakowej *он вам не Димон* bardziej niż z autorem kojarzone są z osobą, o której mowa w wypowiedzi (D. Miedwiediewem).

– Adresat wypowiedzi przedstawianych w analizowanych parodiach był uzależniony od kontekstu sytuacyjnego prezentowanego w tekście. Większość parodii imitowała gatunek publicznego przemówienia, a ich odbiorcą było całe społeczeństwo rosyjskie. Warto zaznaczyć, że w przypadku, gdy w wypowiedzi źródłowej słowa były adresowane pojedynczym osobom, w parodiach zwykle dochodziło do rozszerzenia grupy odbiorców, co może wskazywać na próbę uniwersalizacji danych słów, przenoszenia kwestii indywidualnych na kwestie dotyczące całego społeczeństwa.

– W niektórych przypadkach konteksty wtórne zdominowały oryginalne konteksty, w których powstały słowa precedensowe. Na przykład w kilku tekstach użycie słów *он вам не Димон* służyło aktualizacji tekstu A. Nawalnego, nie zaś wypowiedzi źródłowej N. Timakowej.

4. W badanych parodiach aktualizacja wypowiedzi precedensowych pełni następujące funkcje:

a) nadawanie negatywnych ocen (wynikających zarówno z interpretacji oryginalnej sytuacji, jak i kontekstu przedstawionego w parodii) i podkreślanie bądź demaskowanie:

- cech polityków (np. wyniosłości),
- postaw polityków (np. obojętności wobec problemów społeczeństwa, bierności wobec trudności finansowych państwa, wrogości wobec przeciwników),
- efektów działań polityków (deficytu środków w budżecie państwa),
- sposobów prezentowania informacji przez polityków (np. technik unikania odpowiedzi na pytania, manipulacji informacją, fałszowania informacji),
- cech wypowiedzi polityków (nieszczerości, niedorzeczności, nieadekwatności, nieaktualności, niezgodności z tematem),
- stylu wypowiedzi polityków (nadmiernej ekspresywności, naruszania etykiety językowej, stosowania binarnych opozycji);

b) wprowadzenie paraleli pomiędzy politykami związanymi z oryginalną wypowiedzią oraz politykami, o których mowa w parodii: porównanie lub przeciwstawienie ich cech i działań;

c) wyjaśnianie nowszych wydarzeń politycznych przez wprowadzenie analogii z wcześniejszymi, lepiej znanymi wydarzeniami z życia politycznego;

d) wzmocnienie ekspresywności wypowiedzi parodystycznej poprzez odwołanie do starszej, powszechnie znanej wypowiedzi (często postrzeganej jako zabawna).

5. Słowa precedensowe zaczynają funkcjonować jako symbole silnie powiązane z przedstawicielami sceny politycznej i wpływające na ich wizerunek. Mogą stać się nośnikami uproszczonych, stereotypowych ocen (np. D. Miedwiediew – zobojętniały, wyniosły; D. Pieskow – nieszczerzy; S. Ławrow – niekulturalny).

6. Na podstawie liczby aktualizacji wypowiedzi precedensowych w badanych utworach można wyznaczyć poziom popularności rosyjskich polityków wśród twórców parodii internetowych. Do najczęściej przywoływanych wypowiedzi należą bez wątpienia precedensy powiązane z postacią D. Miedwiediewa (*денег нет, но вы держитесь; он вам не Димон; муть, чушь и компот*). Wśród najchętniej aktualizowanych precedensów znajdują się również wypowiedzi W. Putina.



Wykres 1. Liczba aktualizacji wypowiedzi precedensowych w materiale badawczym.

7. Parodie dekonstruują wypowiedzi precedensowe poprzez odrywanie pochodzących z nich słów od oryginalnych kontekstów. W nowych kontekstach słowa precedensowe pełnią odmienne funkcje, niezależnie od oryginalnych zamierzeń nadawców, akcentują i demaskują sensy, które niekoniecznie dominowały w oryginalnej wypowiedzi. Parodie mogą przyczynić się do zniekształcenia wyobrażeń o wypowiedzi źródłowej, uczestnicząc w kształtowaniu inwariantu wypowiedzi precedensowej w pamięci swoich odbiorców.

8. Dekonstrukcja znaków ekstralingwistycznych w wystąpieniach polityków

Teksty i wypowiedzi dyskursu politycznego nie ograniczają się jedynie do znaków językowych. W procesie konstruowania komunikatów politycy dysponują szerokim repertuarem środków ekstralingwistycznych, które współtworzą przekaz i wpływają na jego interpretację przez odbiorców. Szczególne miejsce wśród danych jednostek zajmują reprezentatywne dla dyskursu symbole¹, które obok znaczenia podstawowego niosą również pewne znaczenia przenośne. Transformacje dokonane w warstwie ekstralingwistycznej imitowanego dyskursu odgrywają ważną rolę w całokształcie parodystycznej dekonstrukcji i często stają się źródłem złożonych aluzji.

8.1. Dekonstrukcja znaków wizualnych

Pierwszą grupę pozajęzykowych znaków dyskursu politycznego, które zostały poddane zabiegom dekonstrukcji w analizowanych parodiach, tworzą znaki odbierane wzrokowo. Należą do nich m.in. symbole narodowe, państwowe, polityczne i architektoniczne. W planie wizualnym kluczową rolę odgrywa także postać samego polityka, zwłaszcza mowa ciała i gesty służące do komunikowania wybranych treści.

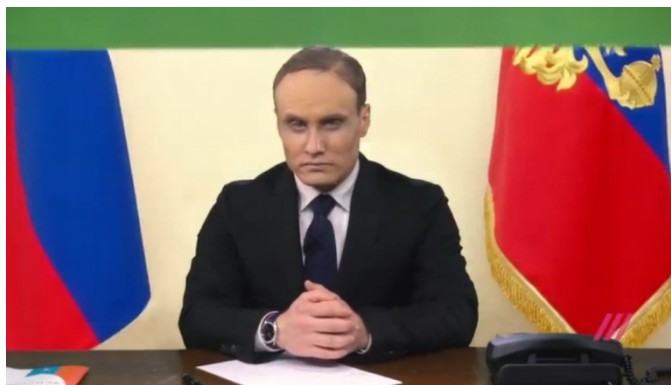
8.1.1. Symbole narodowe

Znakami wizualnymi szczególnie często wykorzystywanymi w tekstach i wypowiedziach politycznych są symbole narodowe, takie jak flaga czy godło. Dane jednostki są głęboko zakorzenione w świadomości zbiorowej społeczeństwa. Pełnią również istotną funkcję w budowaniu wizerunku polityka. Ich obecność w przekazach politycznych sprzyja budowaniu emocjonalnej więzi z odbiorcami oraz legitymizowaniu działań nadawcy poprzez odwołanie do wartości wspólnotowych. Stosując te znaki, przedstawiciel sceny politycznej wyraża swoją solidarność z narodem, utożsamia się z jego wartościami, stawia się w pozycji osoby reprezentującej cały etnos.

Częstym zabiegiem przeprowadzanym w parodiach politycznych jest przeplatanie symboli narodowych z zielonym tłem studia nagraniowego (ang. *greenscreen*). Przy

¹ W klasycznej koncepcji Charlesa Peirce'a znaki dzielą się na ikony (zastępujące wybrane obiekty na bazie podobieństwa), indeksy (pozostające w związku styczności z obiektem oznaczanym, współwystępujące z nim na zasadzie relacji przyczynowo-skutkowych) oraz symbole (zastępujące określone pojęcia na bazie umowy społecznej) (C.S. Peirce, *Logic as semiotic: the theory of signs*, [w:] *Philosophical Writings of Peirce*, red. J. Buchler, Dover, New York 1955, s. 98–119). Symbolem może stać się dowolne słowo, obraz bądź przedmiot zastępujący pojęcie bazowe na mocy konwencji. Znaki te najczęściej reprezentują pojęcia złożone lub abstrakcyjne.

konstruowaniu przekazów politycznych przeznaczonych do emisji w mediach, w szczególności reklam czy orędzi, powszechnie wykorzystywane jest tło o jednolitej barwie, które następnie poddawane jest obróbce komputerowej. Na jego miejscu generowane są m.in. obrazy przedstawiające symbole narodowe. W utworach parodystycznych autorzy uwidaczniają proces zamiany zielonej oprawy symbolami narodowymi. Za przykład może posłużyć parodia opublikowana na kanale telewizji *Дождь* pt. *Второе обращение Невладимира Невладимировича Непутина к народу*, stanowiąca imitację orędzi prezydenckich. W danym filmie parodysta wcielający się w N. Nieputina samodzielnie włącza kamerę i zasiada przed stołem, a zielone tło studia nagraniowego stopniowo przekształca się w obraz z flagami Rosji. Ta zamiana tła odbywająca się na oczach widzów zmniejsza autentyczność wystąpień parodiowanego polityka (w tym przypadku W. Putina), przedstawia je jako spreparowane produkty medialne, poddawane specjalnej obróbce.



Ilustracja 12. Kadr z parodii *Второе обращение Невладимира Невладимировича Непутина к народу*².

Ciekawy przykład dekonstrukcji symboli narodowych został zawarty w filmiku D. Czużoja pt. *Неуверенная Россия: все на выборы!*. Utwór stanowi parodię materiałów agitacyjnych, w których przedstawiciele sceny politycznej podejmują próbę mobilizacji społeczeństwa do uczestnictwa w procesie wyborczym. Na początku filmiku przedstawiciel partii *Неуверенная Россия*, znajdujący na tle o zielonej barwie, zwraca się do członka ekipy realizacyjnej z prośbą o wygenerowanie flagi Rosji w celu nadania wypowiedzi patriotycznego wydźwięku.

[Przedstawiciel partii *Неуверенная Россия**:] А мы сможем потом сделать здесь российский флаг? Типа, чтобы патриотично было. Это не сложно?

[Członek ekipy nagraniowej*:] Да нет, вроде³.

² Телеканал Дождь, *Второе обращение Невладимира Невладимировича Непутина к народу* // Дождь, YouTube, 2020, https://www.YouTube.com/watch?v=rHlZB_nRWU (dostęp: 07.03.2024).

³ Денис Чужой, *Неуверенная Россия: все на выборы!*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=C3jeGsXRUgQ> (dostęp: 07.03.2024) (transkrypcja własna).

Po powyższej wymianie zdań na drugim planie pojawia się flaga składająca się z trzech horyzontalnie ułożonych pasów w barwach pansłowiańskich (białym, niebieskim i czerwonym) oraz herbu Słowenii. Zastąpienie rosyjskiego symbolu narodowego słoweńską flagą może wskazywać na niewiedzę lub ignorancję polityka i jego ekipy nagraniowej oraz podważać deklarowany przez niego patriotyzm.



Ilustracja 13. Kadr z parodii *Неуверенная Россия: все на выборы!*⁴

8.1.2. Symbole państwowe

Symbolika narodowa często wchodzi w skład symboli państwowych, czyli znaków powiązanych z istnieniem niezależnego kraju, podkreślających jego niepodległość, siłę, wskazujących na obowiązujący w nim ustrój. Ze uwagi na sprawowanie władzy państwowej (lub dążenie do jej przejęcia) politycy chętnie wykorzystują dane jednostki w swoich wystąpieniach.

Jednym z najbardziej rozpoznawalnych znaków państwowych jest konstytucja, będąca nie tylko ustawą zasadniczą o najwyższej mocy prawnej, ale także symbolem państwowości i prawa obowiązującego w kraju. Dany znak został poddany dekonstrukcji w parodii *Вперед в светлое будущее* opublikowanej na kanale *Усы Пескова*. W tekście parodystycznym postać wcielająca się w M. Miszustina komentuje rzeczywistą deklarację premiera, zgodnie z którą rząd będzie dążył do poprawy jakości życia obywateli na podstawie odnowionej konstytucji. Bohater parodii zaznacza, że przeszkodę w podnoszeniu poziomu życia Rosjan do tej pory stanowiła redakcja konstytucji sprzed zmian wprowadzonych w 2020 roku.

[M. Miszustin*:] Всем же уже понятно, что делать вашу жизнь еще лучше все двадцать лет мешала старая конституция. Ну, всем же, а⁵?

⁴ Ibidem (dostęp: 07.03.2024).

⁵ Усы Пескова, *Вперед в светлое будущее* | *Усы уполномочены объяснить*, YouTube, 2020, https://www.YouTube.com/watch?v=WMaVcHML5_4 (dostęp: 12.03.2024) (transkrypcja własna).

Powyższemu komentarzowi w planie wizualnym odpowiada zdjęcie przedstawiające egzemplarz konstytucji FR umiejscowiony w księgarni w dziale rosyjskiej fantastyki (ros. *российская фантастика*).



Ilustracja 14. Kadr z parodii *Вперед в светлое будущее*⁶.

Transformacja dokonana w utworze parodystycznym dotyczy nie samego symbolu, lecz kontekstu (otoczenia), w którym dany znak się pojawia. Przyporządkowanie konstytucji do zbioru książek fabularnych doprowadza do zmniejszenia jej statusu i usunięcia powiązanej z nią symboliki. Wprowadzona modyfikacja może być odczytywana jako aluzja wskazująca na fikcyjny charakter konstytucji. Przypisanie jej do gatunku fantastyki sugeruje, że dokument ten opisuje rzeczywistość oderwaną od realiów społeczno-politycznych, a zawarte w nim normy i zasady mają charakter deklaracyjny, nieprzekładający się na praktykę funkcjonowania państwa.

8.1.3. Symbole polityczne

Parodystyczna dekonstrukcja obejmuje również symbole polityczne, związane z szeroko pojętą działalnością polityczną, m.in. logo partii, oznaczenia ruchów społeczno-politycznych czy poszczególnych wydarzeń (rewolucji, protestów). Dane znaki są przepełnione sensami: stanowią nie tylko umowną reprezentację konkretnych faktów rzeczywistości, lecz również niosą asocjacje z określonymi postawami, ideami czy orientacjami światopoglądowymi. Posługiwanie się symbolami politycznymi ułatwia uczestnikom dyskursu identyfikację „swoich” oraz „obcych”.

Dekonstrukcję rosyjskich symboli politycznych można prześledzić na przykładzie parodii *Идеальный кандидат*, stanowiącej przekształcenie spotu wyborczego J. Wołkowej, kandydatki do Dumy Państwowej z partii Jedna Rosja w wyborach w 2021 roku. Dany tekst

⁶ Ibidem (dostęp: 12.03.2024).

wtórny ma na celu dyskredytację byłej piosenkarki zespołu t.A.T.u., przedstawienie jej jako osoby nieposiadającej wystarczających kompetencji do uczestnictwa w rywalizacji politycznej. W jednym z fragmentów parodii bohaterka prezentuje swoje motywy do udziału w wyborach i wymienia grupy osób, z którymi się identyfikuje. Należą do nich przedstawiciele zawodów związanych ze sferą rozrywki i sportu (artyści, prezenterzy telewizyjni, bokserzy, akrobaci, klauni), osoby o niskim statusie społecznym (bezdumni), symbole popkultury (kucyki z serialu animowanego *My Little Pony*, zabawka pop it) oraz bohaterowie memów internetowych (wobla⁷ i mieszkanka miasta Iwanowo Swieta⁸). Kandydatka wzywa dane osoby i obiekty do połączenia sił i wspólnego dążenia do przejęcia władzy w Dumie Państwowej.

[J. Wołkowa*:] И я иду в Думу, чтобы не на словах, а на деле, насколько мне хватит сил, делать вид, что вокруг все хорошо. И я знаю, что я не одна. Артисты и телеведущие, боксеры, акробаты, клоуны и бомжи, пони, поп-ит, wobla и Света из Иванова. Нам надо объединяться и двигаться в Госдуму вместе. И тогда всему миру настанет [A.J.: дźwięk cenzury] -дец, что, кстати, является целью Единой России.

[Lektor*:] За Единую Россию⁹!

Monologowi bohaterki towarzyszy m.in. zdjęcie z sali posiedzeń Dumy Państwowej. W kolejnych kadrach na twarze wybranych polityków zostają nałożone wspomniane w wypowiedzi symbole kultury popularnej. Pod koniec utworu daje się słyszeć hasło agitacyjne *За Единую Россию!*, a w warstwie wizualnej pojawia się logotyp partii Jedna Rosja w postaci niedźwiedzia z flagą Rosji. Jednak już w następnym kadrze głowa zwierzęcia przekształca się w ilustrację zabawki pop it.

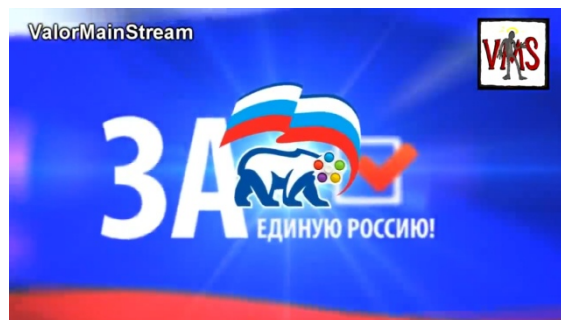
⁷ Wobla to podgatunek ryby z rodziny karpowatych, danie podawane przeważnie z piwem, często obecne w memach dotyczących rosyjskiej kuchni. Warto dodać, że wobla stała się tematem licznych tekstów internetowych po październiku 2022 roku (po opublikowaniu omawianej parodii) w związku z rozprawą sądową mieszkanki Tiumenty Alisy Klimientowej. W danym miesiącu kobieta umieściła na asfalcie hasło *Нет в***е*, opatrzone symbolem pacyfistycznym. Napis został odczytany jako wyraz sprzeciwu wobec wojny w Ukrainie (*Нет войне*). Na tej podstawie mieszkankę Tiumenty oskarżono o dyskredytację rosyjskiej armii. W trakcie rozprawy A. Klimientowa przekonała sąd, że napis należało odczytywać jako *нет воле* (pol. *nie dla woli*) i że z jego pomocą mieszkanka pragnęła wyrazić swoją niechęć do danego podgatunku ryby; *Воле не дали второго шанса*, Коммерсантъ, 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5734870> (dostęp: 07.03.2024). W nawiązaniu do powyższej sytuacji powstała seria memów, w których wykorzystywano podobieństwo brzmieniowe słów *вобла* i *война*, a symbol przekreślonej ryby stał się znakiem protestu wobec toczącej się w Ukrainie wojny.

⁸ Świetłana Kuricyna, znana powszechnie jako „Swieta z Iwanowa”, zyskała popularność po ukazaniu się w Internecie wywiadu z 6 grudnia 2011 roku, w którym kobieta wyraziła swoje poparcie dla partii Jedna Rosja. W wypowiedzi rozmówczyni uwagę zwracają liczne błędy językowe oraz trudności we wskazaniu osiągnięć wybranej partii, mogące świadczyć o braku elokwencji oraz niedostatecznej wiedzy z zakresu polityki. Z czasem „Swieta z Iwanowa” stała się negatywnym symbolem elektoratu Jednej Rosji, reprezentacją stereotypowego wizerunku zwolenników dominującej partii, których cechować mają ograniczone kompetencje intelektualne (O.B. Рябов, «Света из Иванова» как зеркало Болотной революции, „Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований” 2013, nr 5, s. 125).

⁹ ValorMainStream, *Идеальный кандидат* | RYTP, YouTube, 2021, <https://www.YouTube.com/watch?v=C7e4IDfNdT0> (dostęp: 07.03.2024) (zapis oryginalny).



Ilustracja 15. Kadr z parodii *Идеальный кандидат*¹⁰.



Ilustracja 16. Kadr z parodii *Идеальный кандидат*¹¹.

W tym miejscu należałoby poczynić krótką uwagę dotyczącą wspomnianej zabawki, będącej swoistym fenomenem współczesnej kultury popularnej. Pop it (nazwa pochodzi z języka angielskiego) to rodzaj zabawek antystresowych wykonanych z materiałów syntetycznych składających się półkul, które pod wpływem nacisku wydają charakterystyczny dźwięk. W ostatnich latach obiekt stał się popularny wśród dzieci i młodzieży, głównie za sprawą użytkowników platformy TikTok, którzy prezentowali rozmaite sposoby jego wykorzystania.

Wklejenie zdjęcia zabawki pop it do logotypu partii Jedna Rosja może zostać odczytane jako metafora wkroczenia popkultury w obszar polityki. Dany obraz może stanowić twórcze odwzorowanie realnej sytuacji, jaką jest wejście J. Wołkowej (postrzeganej przez opinię publiczną głównie jako piosenkarka, a więc przedstawiciel dziedziny rozrywki) w szeregi wiodącej partii politycznej Rosji. Modyfikacja symbolu politycznego może być traktowana również szerzej jako podważenie autorytetu partii, która wprowadza w swoje struktury osoby niezdolne do prowadzenia działalności politycznej.

Inny zabieg został przeprowadzony w parodii kanału *Parody Club* pt. *Путин – красавчик, деньги, Навальный / вДудь*. W danym utworze dekonstrukcji został poddany symbol protestów antykorupcyjnych, które miały miejsce w Rosji w latach 2017–2018. Powyższym znakiem jest gumowa kaczką do kąpieli, która wpisała się w rosyjski kontekst polityczny za sprawą A. Nawalnego. W marcu 2016 roku utworzona przez opozycjonistę FWK przedstawiła wyniki śledztwa w sprawie rozległej posiadłości w miejscowości Plos, należącej rzekomo do Dmitrija Miedwediewa. W zaprezentowanym materiale szczególną uwagę internautów przykuł staw z niewielką wyspą, na której został umiejscowiony obiekt nazwany przez autorów śledztwa „domem kaczuszek” (ros. *дом утокки*)¹². Budowla ta, wraz z zamieszkującymi ją zwierzętami, stała się przedmiotem licznych memów internetowych i z

¹⁰ Ibidem (dostęp: 07.03.2024).

¹¹ Ibidem (dostęp: 07.03.2024).

¹² Алексей Навальный, *Секретная дача Дмитрия Медведева*, YouTube, 2016, <https://www.YouTube.com/watch?v=nMVJxTcU8Kg> (dostęp: 08.03.2024).

czasem przekształciła się w swoisty symbol trwonienia środków pochodzących z budżetu państwowego. W trakcie organizowanych w kolejnych dwóch latach wieców antykorupcyjnych Rosjanie przynosili ze sobą gumowe kaczki, nawiązując tym samym do treści opublikowanych w materiale FWK¹³. W ten sposób gumowa kaczka stała się wizualnym znakiem protestu wobec nieuczciwych działań elit rządzących. Dana symbolika została wykorzystana ponownie przez A. Nawalnego w filmiku *12 июня. Объясняю на уточках*, w którym autor agitował do wzięcia udziału w zaplanowanej na 12 czerwca 2017 roku ogólnorosyjskiej akcji protestu. W swoim materiale opozycjonista przy pomocy zabawek przedstawił dwie postawy polityczne obywateli Rosji: czynną, przejawiającą się w uczestnictwie w wiecach antykorupcyjnych (symbolizowaną przez zieloną kaczkę) oraz bierną polegającą na wstrzymaniu się od udziału w manifestacjach (prezentowaną przez czerwoną kaczkę)¹⁴.

Głównym wątkiem przedstawionym w omawianym utworze parodystycznym jest wywiad W. Putina z J. Dudziem (do którego w rzeczywistości nie doszło). W połowie rozmowy następuje przerwa reklamowa, w trakcie której emitowany jest krótki filmik, będący kompilacją kadrów pochodzących z materiału A. Nawalnego *12 июня. Объясняю на уточках* oraz reklamy sklepu internetowego z zabawkami dla dzieci TOY.RU¹⁵. Głos opozycjonisty zostaje w nim wyciszony, słyszalne są natomiast słowa lektora wywodzące się z oryginalnego spotu promocyjnego.

[Lektor*:] Мы знаем, чего хотят дети¹⁶.



Ilustracja 17. Kadr z parodii *Путин – красавчик, деньги, Навальный / вДудь*¹⁷.



Ilustracja 18. Kadr z parodii *Путин – красавчик, деньги, Навальный / вДудь*¹⁸.

¹³ A. Eremenko, *Russia's Protests Explained: Why Rubber Ducks, Sneakers Are at Demonstrations*, NBC News, 2017, <https://www.nbcnews.com/news/world/russia-s-protests-explained-why-rubber-ducks-sneakers-are-demonstrations-n738891> (dostęp: 08.03.2024).

¹⁴ Алексей Навальный, *12 июня. Объясняю на уточках*, YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=0ubR-1JeJC8> (dostęp: 10.10.2021).

¹⁵ Магазин детских игрушек TOY.RU, *Магазин игрушек TOY.RU*, YouTube, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=twTOLPsGzDg> (dostęp: 10.10.2021).

¹⁶ Parody Club, *Путин – красавчик, деньги, Навальный / вДудь ПАРОДИЯ*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=0AuKFP0BYw4> (dostęp: 10.10.2021) (transkrypcja własna).

Gra intertekstualna polegająca na połączeniu filmu A. Nawalnego z reklamą sklepu z asortymentem dziecięcym doprowadza do reinterpretacji zastosowanego przez opozycję symbolu. W parodii gumowa kaczka zostaje przedstawiona jako jedna z zabawek znajdujących się w ofercie sklepu. W ten sposób dochodzi do likwidacji znaczenia przenośnego powiązanego z symbolem politycznym. Cel danej gry może być odczytywany na co najmniej dwa sposoby: jako ośmieszenie aktywności opozycjonisty bądź jako ilustracja propagandy rosyjskich władz, które dążą do dyskredytacji A. Nawalnego i ukrycia jego faktycznej działalności politycznej (dana kompilacja pojawia się bowiem w przerwie pomiędzy poszczególnymi częściami wywiadu W. Putina przedstawionego w parodii).

8.1.4. Symbole architektoniczne

Ważnymi znakami wizualnymi, jakimi posługują się politycy, są również symbole architektoniczne. Do grupy tej należą budynki bądź inne obiekty architektury, które ze względu na swoją wartość historyczną lub przeznaczenie zapisały się w kulturze jako znaki określonych wydarzeń bądź idei. Przebywanie w miejscach o znaczeniu symbolicznym przez osoby reprezentujące władzę często wiąże się ze sprawowaniem rytuału (np. przewodniczeniem obchodom wydarzeń narodowych u upamiętniających je pomników). Symbole architektoniczne mogą być również wykorzystywane jako tło w nagraniach wypowiedzi politycznych. Jego dobór jest zwykle efektem świadomej decyzji podyktowanej dbałością o wizerunek polityka. Na przykład w przemówieniach noworocznych prezydentów FR do najczęściej wybieranych lokacji należą miejsca, z których rozpościera się widok na Kreml (symbol władzy w Rosji), a w szczególności na Basztę Spasską, na której znajduje się zegar z kurantami (ich bicie symbolizuje nastanie nowego roku).

Znaki przestrzenne zostały wykorzystane m.in. w parodii J. Łoskutowa pt. *СЛИТНОЕ НОВОГОДНЕЕ ОБРАЩЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА*. Utwór przedstawia proces nagrywania orędzia noworoczego W. Putina. W początkowych kadrach za parodystą wcielającym się w postać polityka widoczna jest wieczorna panorama Kremla, charakterystyczna dla oryginalnych przemówień prezydenta transmitowanych 31 grudnia. Po pierwszych słowach wypowiedź polityka zostaje przerwana przez przedstawiciela służby *Рособрашнадзор*, który przedstawia propozycje modyfikacji niektórych części przemówienia. Interwencji członka służby towarzyszy zmiana tła: budynki moskiewskiego Kremla zostają zastąpione zielonym tłem studia nagraniowego. Podobnie jak w analizowanej wcześniej parodii kanału

¹⁷ Ibidem (dostęp: 10.10.2021).

¹⁸ Ibidem (dostęp: 10.10.2021).

Дождь, zdemaskowanie techniki green screen może podkreślać brak autentyczności w wystąpieniach polityków, tworzonych według ściśle określonych scenariuszy.



Ilustracja 19. Kadr z parodii *СЛИТОЕ НОВОГОДНЕЕ ОБРАЩЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА*¹⁹.

Parodię noworocznych orędzi prezydenckich nagrał również D. Czużoj. Utwór nosi nazwę *Новогоднее обращение Президента (может быть, однажды)-2017*²⁰. Uszczegółowienie podane w tytule w nawiasie wskazuje, że bohaterem parodii jest nie sam prezydent FR, lecz osoba pretendująca na dane stanowisko (w tym przypadku przedstawiciel fikcyjnej partii Неуверенная Россия). W filmiku charakterystyczna dla przemówień noworocznych panorama Kremla zostaje zastąpiona krajobrazem obszernego zespołu mieszkaniowego. Tego typu kompleksy powstają najczęściej w miastach satelickich ulokowanych w pobliżu większych ośrodków miejskich lub w oddalonych od centrum dzielnicach tychże ośrodków. Zastosowany w parodii zabieg stanowi formę trawestacji, polegającej na zamianie obiektu o wysokim statusie i symbolicznym znaczeniu obiektami o niewielkim prestiżu. Przeniesienie lokacji przemówienia z centrum Moskwy do dzielnicy mieszkaniowej może świadczyć o niskiej pozycji mówcy, ale także o jego większej bliskości ze społeczeństwem.

¹⁹ Ibidem (dostęp: 20.04.2021).

²⁰ Tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi.



Ilustracja 20. Kadr z parodii *Новогоднее обращение Президента (может быть, однажды)-2017* | Партия «Неуверенная Россия»²¹.

8.1.5. Gesty polityków

Parodyści w swoich utworach zwracają także uwagę na postawę polityków i wykonywane przez nich gesty, które również pełnią funkcję nośników znaczeń. Wypowiedziom ustnym przeważnie towarzyszą zróżnicowane zachowania niejęzykowe, które mogą odzwierciedlać treść komunikatu werbalnego, dopełniać ją lub nawet zastępować. W dyskursie politycznym mowa ciała nadaje się duże znaczenie, ponieważ stanowi ona jeden z elementów składających się na wizerunek polityka. W wypowiedziach przedstawicieli władz obok gestów spontanicznych, wykonywanych niemalże bez udziału świadomości, pojawiają się także gesty wyuczone, kontrolowane przez nadawcę.

Jednym z często stosowanych przez polityków znaków jest tzw. gest wieżowania, który polega na złączeniu palców obu dłoni w opuszkach na kształt przypominający piramidę. Dany gest towarzyszy w szczególności wypowiedziom, w których mówcy pragną zaprezentować odbiorcom pewność siebie lub wyrazić swoje przekonanie co do omawianych kwestii. Zdaniem Izabeli Kraśnickiej gest wieżowania nie należy do spontanicznych zachowań pozajęzykowych. Badaczka określa dany ruch jako wyreżyserowany, świadomie stosowany w sytuacjach, gdy mówca usiłuje zapewnić odbiorców o swoim opanowaniu i kontroli nad sytuacją²². Przywołany gest można zaobserwować m.in. w wypowiedzi W. Putina z programu *Прямая линия с Владимиром Путиным* z 2018 roku.

[W. Putin:] Наша задача – уменьшить бедность в два раза. [...] Мы движемся в этом направлении и мы точно должны решить одну из главных задач – уменьшение количества... числа бедных... числа людей, живущих за чертой бедности. И вот перераспределение в налоговой бюджетной

²¹ Денис Чужой, *Новогоднее обращение Президента (может быть, однажды)-2017* | Партия «Неуверенная Россия», YouTube, 2016, <https://www.YouTube.com/watch?v=2WpJEpKsV5M> (dostęp: 11.03.2024).

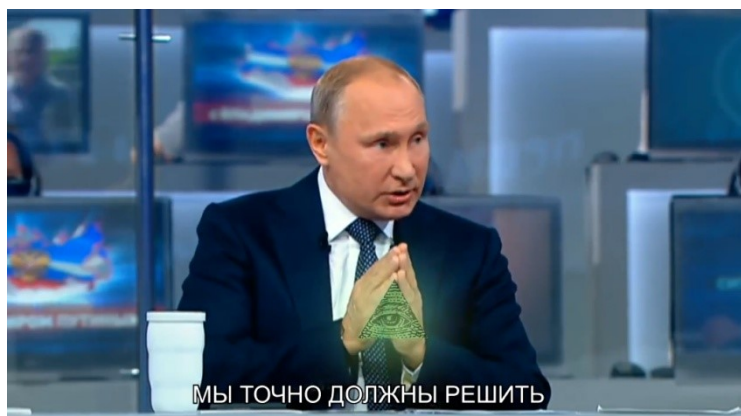
²² I. Kraśnicka, *Co nam mówią gesty polityków?*, „Zdanie” 2021, nr 2(39), s. 51.

системе – оно направлено не на увеличение количества людей, живущих за этой чертой бедности, а, наоборот, на сокращение²³.

Gest wieżowania (wykonywany podczas wymawiania podkreślonych w powyższym fragmencie słów) towarzyszy wyrażeniu przekonania o konieczności realizacji podstawowego zadania postawionego przez rządzących – zmniejszenia dwukrotnie liczby osób żyjących poniżej progu ubóstwa. Na słowa *мы точно должны решить* pada również akcent retoryczny, podkreślający wagę wyróżnianego fragmentu z punktu widzenia mówcy.

Znak wizualny zastosowany przez prezydenta został zreinterpretowany przez twórcę parodii pt. *Прямая линия с Путиным*²⁴ | RYTP. Transformacja dokonana przez parodystę polega na umiejscowieniu w dłoniach prezydenta symbolu oka opatrzości, stanowiącego m.in. część ikonografii wolnomularskiej. W utworze wtórnym gest wieżowania łączy się ze zmodyfikowaną wypowiedzią Putina, w której wyznaczany jest nowy nadrzędny cel polityki rządzących: dążenie do dwukrotnej redukcji liczby ludności.

[W. Putin*:] Мы точно должны решить одну из главных задач: уменьшить количество людей в два раза²⁵.



Ilustracja 21. Kadr z parodii *Прямая линия с Путиным*²⁶.

Reinterpretacja gestu wykonanego przez W. Putina w połączeniu z przekształconym komunikatem werbalnym może być źródłem aluzji, zgodnie z którą W. Putin należy do ruchu wolnomularskiego, a realizowane przez niego zadania (w gruncie rzeczy destruktywne dla społeczeństwa) są związane z działalnością danej organizacji.

Co ciekawe, parodyści nadają także nowe znaczenia gestom spontanicznym. Przykładem takiego zachowania pozajęzykowego jest ruch wykonany przez A. Nawalnego

²³ *Прямая линия с Владимиром Путиным*, Президент России, 2018, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/57692> (dostęp: 13.03.2024) (transkrypcja własna).

²⁴ W oryginalnym tytule parodii zastosowano zapis: *Путиным*.

²⁵ Vietnamese RYTP, *Прямая линия с Путиным*, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=CxYQJDFGFQc> (dostęp: 13.03.2024) (transkrypcja własna).

²⁶ Ibidem (dostęp: 13.03.2024).

podczas wywiadu z J. Dudziem z 2017 roku. W trakcie rozmowy polityk został zapytany, czy identyfikuje się z przypisywaną mu rolą wodza ruchu opozycyjnego²⁷. W dalszej części dziennikarz zaznacza, że współpracownicy A. Nawalnego w znacznym stopniu ustępują mu pod względem charyzmy i popularności. To stwierdzenie wywołuje widoczny dyskomfort u interlokutora, który automatycznie podnosi palec wskazujący prawej ręki w okolice ust²⁸. Dany gest może świadczyć o zmieszaniu A. Nawalnego lub wskazywać na to, że polityk zastanawia się nad swoją repliką.

W opublikowanej na kanale *Look Alive* parodii pt. *Навальный - фашизм, партия "Гашуша", тюрьма / вДудь | РYTP*²⁹ gest opozycjonisty zostaje poddany reinterpretacji. Jednym z tematów poruszanych w utworze parodystycznym jest kwestia zezwolenia na dysponowanie substancjami psychoaktywnymi. W oryginalnym wywiadzie J. Dudzia z A. Nawalnym polityk opowiada się nie tyle za legalizacją narkotyków, ile częściową dekryminalizacją ich posiadania³⁰. W parodii opinia polityka zostaje przekształcona, a sam A. Nawalny ukazywany jest jako osoba spożywająca środki odurzające.

[J. Dudź*:] Три последние вещи, которые вы хвалили.

[A. Nawalny*:] Наркотики. Потом наркотики. И еще раз наркотики. Я очень люблю наркотики. Когда я вижу наркотики, то я делаю вот так, вот [A.J.: gest oblizywania ust]. И мне дают наркотик [A.J.: gest podniesienia palca wskazującego w okolice nosa]³¹.



Ilustracja 22. Kadr z parodii *Навальный - фашизм, партия "Гашуша", тюрьма / вДудь*³².

²⁷ Pytanie J. Dudzia zadane A. Nawalnemu w oryginalnym wywiadzie przybiera następującą formę: „Вы согласны с тем, что вы вождист?”; вДудь, *Навальный – о революции, Кавказе и Спартаке (English subs)*, 2017, <https://www.YouTube.com/watch?v=Bf9zvyPachs> (dostęp: 13.03.2024) (transkrypcja własna). Zastosowany przez dziennikarz wyraz *вождист* jest negatywnie nacechowanym rzeczownikiem utworzonym od leksemu *вождизм*, którym określana jest ‘polityka mająca na celu ustanowienie jednej osoby w roli niekwestionowanego i nieomylnego przywódcy, wodza’ (*Современный толковый словарь русского языка*, red. Т.Ф. Ефремова, Русский язык, Москва 2000, <https://dic.academic.ru/contents.nsf/efremova/> (dostęp: 13.03.2024), s.v.: *вождизм*).

²⁸ вДудь, *Навальный...* (dostęp: 13.03.2024).

²⁹ Tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi.

³⁰ Ibidem (dostęp: 13.03.2024).

³¹ Look Alive, *Навальный - фашизм, партия "Гашуша", тюрьма / вДудь | РYTP*, YouTube, 2019, <https://www.YouTube.com/watch?v=fpu3oOt5Qkc> (dostęp: 13.03.2024) (transkrypcja własna).

³² Ibidem (dostęp: 13.03.2024).

W utworze parodystycznym wykonany przez polityka gest, polegający na podniesieniu palca wskazującego prawej dłoni w okolice nosa, przedstawiany jest jako wizualizacja czynności przyjmowania substancji psychoaktywnych. Na kadry, w których pojawia się dany ruch, zostaje naniesiony efekt akustyczny przypominający dźwięk wdychania powietrza nosem, co wzmacnia asocjacje z procesem zażywania narkotyków. W taki sposób przypadkowy gest, który w intencji nadawcy prawdopodobnie nie był napełniony znaczeniem, został zreinterpretowany jako znak konkretnej czynności i stał się źródłem aluzji dyskredytującej polityka.

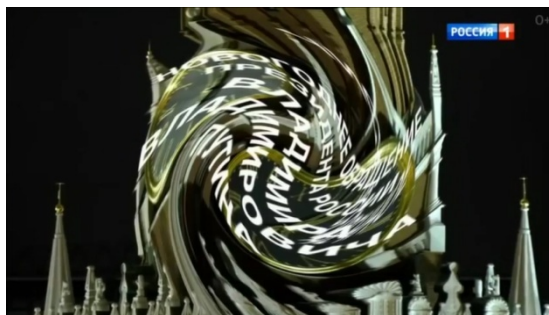
Zabiegi przeprowadzane przez parodystów w warstwie wizualnej przekazu cechują się dużą różnorodnością. Do sytuacji politycznych odwzorowywanych w parodiach dodawane są nowe rekwizyty, osoby, miejsca czy obiekty, zmieniające kontekst wypowiedzi. Często są również modyfikacje postaci polityków dokonywane np. poprzez odpowiednią charakteryzację aktorów czy kombinację zdjęć przedstawicieli władz i obrazów innych osób czy obiektów. Z punktu widzenia fotomontaży na szczególną uwagę zasługują parodie N. Kozyriewa. Piosenkom wykonywanym przez autora zwykle towarzyszą przekształcone zdjęcia parodiowanych polityków. Dla przykładu w filmiku pt. «BLACK» голосом Путина, w którym przedstawiane są utwory muzyczne nawiązujące do wyborów prezydenckich w 2018 roku, pojawiają się m.in. kombinacje zdjęć W. Putina z obrazem cara Aleksandra III Romanowa, fotografią Leonida Breżniewa czy zdjęciem aktora wcielającego się w postać Kościeja Nieśmiertelnego. Dane kompilacje służą jako narzędzie aluzji politycznej: przedstawiają W. Putina jako władcę, wodza, który nie zamierza ograniczać w czasie swoich rządów³³. Tego typu kompilacje są jednak tematem na inną analizę, nie dotyczą transformacji czy reinterpretacji oryginalnych środków, jakimi posługują się politycy przy konstruowaniu swoich komunikatów, a wprowadzania przez parodystów zewnętrznych znaków, które mogą posłużyć do budowania sensów aluzyjnych.

8.2. Dekonstrukcja znaków audialnych

W analizowanym materiale praktycznie nie dochodziło do przekształceń symboli audialnych, wchodzących w skład tekstów politycznych. Nie zaobserwowano np. modyfikacji hymnu państwowego, których można byłoby oczekiwać, biorąc pod uwagę przypadki dekonstrukcji wizualnych symboli narodowych.

³³ КОЗЫРНЫЙ УГОЛОК, «BLACK» голосом ПУТИНА / [Пародия на GAZIROVKA - Black Bacardi], YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=IxCncF03ZbY&list=PLJF8t9vhbpVNryaCx59bh1ViGeKxIITFG&index=13> (dostęp: 18.07.2022) (tytuł parodii podany w oryginalnym zapisie, z usterkami edytorskimi).

Do znaków audialnych zdekonstruowanych w badanych tekstach należy fanfara prezydencka, skomponowana przez Pawła Owsiannikowa. Dany utwór, będący symbolem władzy prezydenta FR, jest wykonywany w trakcie uroczystych wydarzeń z udziałem głowy państwa. Fanfara stanowi m.in. motyw otwierający orędzia noworoczne. Melodia ta została wykorzystana w parodii opublikowanej na kanale *Навальный LIVE* pt. *Чистосердечное новогоднее обращение Путина*. Tekst, wykonany techniką RYTP, nawiązuje do przemówień W. Putina transmitowanych 31 grudnia. Pojawiająca się na początku parodii fanfara zostaje nagle przzerwana wysokim dźwiękiem, przypominającym zakłócenia w transmisji. Danemu zabiegowi w planie wizualnym odpowiada fotomontaż przedstawiający zniekształcony zegar Baszty Spasskiej. Powyższe modyfikacje są pierwszym sygnałem, że utwór nie jest oryginalnym przemówieniem, a przeróbką tekstów źródłowych z udziałem prezydenta.



Ilustracja 23. Kadr z parodii *Чистосердечное новогоднее обращение Путина*³⁴.

Na nieautentyczność przemówienia przedstawionego w utworze parodystycznym wskazuje również wykonanie fanfary prezydenckiej w filmiku D. Czużoja pt. *Новогоднее обращение Президента (может быть, однажды)-2017*. W danym utworze lider fikcyjnej partii Неуверенная Россия, pretendujący na urząd prezydenta, próbuje ustnie odtworzyć melodię omawianego symbolu politycznego, aby nadać swojemu wystąpieniu doniosły charakter. Bohater szybko porzuca jednak ten zamysł, uświadamiając sobie, że przy pomocy danej imitacji nie jest w stanie przekonać odbiorców o autentyczności prezentowanego przemówienia.

[Lider partii Неуверенная Россия*:] Та-та-та-та! Та-та-та-та [A.J.: na melodię fanfary prezydenckiej!] Та... а ладно, кого я обманываю³⁵.

W niektórych przypadkach parodyści wzbogacali swoje teksty zewnętrznymi efektami dźwiękowymi bądź zapożyczali do nich utwory muzyczne pochodzące z innych dyskursów. Dla przykładu w parodii spotu wyborczego K. Sobczak została wykorzystana piosenka

³⁴ Навальный LIVE, *Чистосердечное новогоднее обращение Путина* | RYTP, YouTube, 2018, <https://www.YouTube.com/watch?v=RG7PDxhZgQk> (dostęp: 15.03.2024).

³⁵ Денис Чузой, *Новогоднее обращение...* (dostęp: 15.03.2024) (transkrypcja własna).

amerykańskiego wykonawcy Aloe Blacca pt. *I Need a Dollar* (pol. *potrzebuję dolara*) w wersji instrumentalnej, która może sugerować koncentrację kandydatki na osiągnięciu korzyści finansowych³⁶. Innym przykładem jest wspomniana już parodia *Прямая линия с Путиным*, w której momentowi wejścia W. Putina do studia nagraniowego programu *Прямая линия с Владимиром Путиным* towarzyszy melodia z utworu *Soviet march* (pol. *marsz radziecki*) autorstwa Jamesa Hannigana (utwór z gry komputerowej *Command & Conquer: Red Alert 3*), która pozwala na wytworzenie analogii pomiędzy postacią W. Putina a przywódcami radzieckimi³⁷.

8.3. Wnioski z rozdziału

1. Do odczytania parodystycznych modyfikacji w obrębie znaków ekstralingwistycznych wymagana jest znajomość oryginalnych symboli stosowanych przez polityków, ich znaczenia oraz standardowych kontekstów ich występowania (np. rozpoznanie panoramy Kremla jako symbolu władzy i tradycyjnego tła wykorzystywanego w orędziach noworocznych prezydenta FR).

2. W analizowanych parodiach wyróżnić można następujące strategie dekonstrukcji znaków pozajęzykowych wchodzących w skład dyskursu politycznego:

- substytucja symbolu: oryginalny znak zostaje zastąpiony przez inny obiekt (np. zamiana rosyjskiej flagi na zielone tło lub flagę innego kraju);
- transformacje: symbol podlega modyfikacjom strukturalnym bądź semantycznym (np. nadawany jest mu sens, który nie był obecny w oryginalnym tekście);
- wprowadzenie elementów obcych: znak zostaje umiejscowiony w sąsiedztwie jednostek zapożyczonych z innych dyskursów (np. nałożenie ilustracji zabawki na logo partii);
- zmiany kontekstualne: modyfikacja standardowego otoczenia znaku, warunkująca jego reinterpretację (np. umiejscowienie konstytucji w dziale fantastyki).

3. Przeprowadzone zabiegi dekonstrukcji w wielu przypadkach doprowadzały do usunięcia znaczenia symbolicznego zawartego w stosowanych przez polityków znakach.

4. W stosunku do oryginalnych tekstów i wypowiedzi dyskursu politycznego zastosowane przez parodystów modyfikacje pełniły m.in. funkcję demaskatorską (pozwalały np. na ukazanie procesu kształtowania komunikatów politycznych, w których świadomie

³⁶ YopTa, *Предвыборная кампания Ксении Собчак (Мульт Пародия!!!)*, YouTube, 2017, https://www.YouTube.com/watch?v=IW6Z__R7YF8 (dostęp: 15.03.2024).

³⁷ Vietnamese RYTP, *Прямая линия...* (dostęp: 13.03.2024).

dobierane symbole stanowiły środek budowania wizerunku polityka). Przekształcenia strukturalne, pociągające za sobą reinterpretację stosowanych przez polityków znaków, stanowiły również ważne źródło aluzji politycznych. W nielicznych przypadkach modyfikacje miały na celu zasygnalizowanie odbiorcom, że oglądany materiał parodystyczny stanowi tekst wtórny, będący przekształceniem pewnego tekstu źródłowego.

Zakończenie

W kontekście rosyjskiego dyskursu politycznego parodie internetowe pełnią funkcję krytycznego komentarza, zapewniając różnorodność interpretacji zachodzących zjawisk społeczno-politycznych. Są przejawem dążenia do przełamania monopolu informacyjnego władz i zachowania wielogłosowości w dyskursie publicznym. Bazując na strukturach imitowanych tekstów, parodie prowadzą do przewartościowania oficjalnych narracji i ukazania ich wewnętrznych niespójności. W niniejszej pracy podjęto próbę analizy tych mechanizmów językowych, z pomocą których parodie dekonstruują rosyjskie przekazy polityczne, oferując alternatywne spojrzenie na zawarte w nich treści.

Przedmiotem krytyki w analizowanych utworach jest dyskurs polityczny, na który składają się teksty i wypowiedzi polityków oraz zasady i prawidłowości regulujące procesy produkcji i recepcji danych wytworów. Ich charakter jest determinowany przez nadrzędny cel komunikacji politycznej, jakim jest walka o zdobycie i utrzymanie władzy. Powodzenie w danej rywalizacji uzależnione jest w znacznym stopniu od umiejętności przekonania elektoratu do udzielenia poparcia jednym podmiotom politycznym i odmówienia aprobaty innym. Z tego powodu dyskurs polityczny jest przepełniony treściami o charakterze perswazyjnym i manipulacyjnym, których celem jest wywarcie wpływu na odbiorców i nakłonienie ich do zaakceptowania kreowanych przez polityków reprezentacji rzeczywistości.

Obok wymiaru strategicznego istotnym aspektem dyskursu politycznego jest jego normatywność. Dyskurs podlega regułom, które definiują role podmiotów komunikacyjnych, organizują ich aktywność mowną i wpływają na charakter generowanych przekazów. Na każdy dyskurs składa się repertuar schematów gatunkowych, typowych taktyk komunikacyjnych, środków retorycznych i specyficzny leksykon, które stanowią bazę dla parodystycznej rewizji.

Z punktu widzenia parodii przekazy polityczne należą do tekstów o szczególnym potencjale intertekstualnym. Na wysoką częstotliwość ich wykorzystywania w roli prototekstów dla omawianych utworów wpływają z jednej strony uwarunkowania społeczno-kulturowe, z drugiej zaś – specyfika samych wytworów dyskursu politycznego. Do wspomnianych wyżej czynników kontekstowych zaliczyć można:

- łatwy dostęp do komunikatów politycznych, upowszechnianych za pomocą środków masowego przekazu;
- wysokie zainteresowanie społeczne wydarzeniami politycznymi;

– przewagę polityków w kontaktach pomiędzy przedstawicielami władz a społeczeństwem, przejawiającą się m.in. w stosowaniu sankcji za dezaprobatę ich działań lub poglądów (co skłania polemistów do poszukiwania bardziej zawoalowanych form krytyki);

– ograniczoną możliwość bezpośredniej reakcji zwrotnej ze strony odbiorców;

Wśród cech komunikatów politycznych, które wpływają na powstawanie tekstów wtórnych o charakterze parodystycznym, wymienić należy:

– wysoki stopień skonwencjonalizowania;

– wysoki poziom zrytualizowania;

– stabilność stylu;

– nasycenie ideologiczne.

Parodyści wykorzystują ustabilizowane wzorce tekstów politycznych jako materiał źródłowy dla własnych utworów. Ten proces transferu międzytekstowego opiera się na dwóch podstawowych mechanizmach: analogii i kontrastu. Z jednej strony, parodie adaptują wybrane wyróżniki imitowanego dyskursu. Schematy zaczerpnięte z wytworów źródłowych stanowią dla nich ramę kompozycyjną, w którą wpisywane są nowe treści. Z drugiej strony, proces parodiowania implikuje wprowadzanie modyfikacji w stosunku do pierwowzoru. Utwory parodystyczne przeinaczają i na nowo aranżują sensy właściwe imitowanemu dyskursowi, akcentując różnice pomiędzy systemami, jakie wchodzą w nich we wzajemny dialog.

Charakterystyczny dla parodii efekt kontrastu jest wynikiem stosowania technik dekonstrukcji, które polegają na przekształcaniu wybranych składników oryginalnego tekstu lub dyskursu. Dekonstrukcja wiąże się z przełamaniem schematów właściwych obiektom źródłowym. Niezależnie od zastosowanej techniki modyfikacji w tekście następczym pojawiają się elementy odbiegające od pierwowzoru. Różnice te mogą wywołać u odbiorców zaznajomionych z oryginałem poczucie niespójności, tym samym pobudzając ich czujność i skłaniając do głębszej refleksji nad sensami zawartymi w parodii.

W niniejszym badaniu prześledzono parodystyczną dekonstrukcję rosyjskiego dyskursu politycznego obejmującą kilka jego obszarów. Analizą objęto przykłady dekonstrukcji sztam i haseł politycznych, środków stylistycznych, taktyk komunikacyjnych oraz słów precedensowych. Dane jednostki przejawiają się w konkretnych tekstach i wypowiedziach, stanowiąc przeważnie realizację norm i wzorców występujących w rosyjskim dyskursie politycznym. Specyficzną grupę tworzą badane słowa precedensowe, które posiadają status jednostek interdyskursywnych. Choć wywodzą się one z dyskursu politycznego, ich znaczenie kształtuje się w wytworach innych dyskursów. Analizowane

słowa precedensowe były z reguły powiązane ze zdarzeniami komunikacyjnymi, które stanowiły odstępstwa od zasad obowiązujących w dyskursie politycznym. Badaniem objęte zostały także transformacje znaków pozajęzykowych o znaczeniu symbolicznym. Podobnie jak analizowane środki werbalne, znaki te są intencjonalnie wykorzystywane w wystąpieniach politycznych w celu wzmocnienia wypowiedzi i wywarcia wpływu na adresatów, przez co również stają się przedmiotem parodystycznej reinterpretacji.

Prześledziwszy stosowane przez parodystów zabiegi, można wyróżnić kilka nadrzędnych strategii dekonstrukcji. Należą do nich:

- substytucja (zastąpienie elementów źródłowych innymi, w tym inwersja na jednostki przeciwstawne);
- transformacja (modyfikacja zapożyczonych jednostek na poziomie ich struktury lub semantyki);
- hiperbolizacja i amplifikacja (wyolbrzymienie bądź zwielokrotnienie oryginalnych elementów);
- zestawienie różnicujące (umieszczenie zapożyczonych form w sąsiedztwie jednostek, które wpływają na ich sens);
- zmiany kontekstualne (modyfikacje elementów kontekstu, w których występują oryginalne jednostki);
- wprowadzenie elementów obcych (umieszczenie jednostek zaczerpniętych z dyskursu politycznego w otoczeniu elementów pochodzących z innych dyskursów).

Wymienione strategie są realizowane poprzez poszczególne gry polegające na celowych i nietypowych przekształceniach bądź zestawieniach jednostek należących do poziomów *langue* i *parole*. W przypadku dekonstrukcji obiektem gier są formy zapożyczone z dyskursu politycznego, które są włączane w przestrzeń utworów parodystycznych (gra między tekstem parodii a jego prototekstem). Do najważniejszych typów gier wykorzystywanych w dekonstrukcji należą:

- gry językowe (np. antonimiczna zamiana wyrazu, redukcja stałego połączenia wyrazowego, zestawienie homonimów, zastąpienie wyrazu jednostką paronimiczną);
- gry stylistyczne (np. zamiana jednostek należących do stylu wysokiego na jednostki pochodzące ze stylu niskiego);
- gry na poziomie znaków ekstralingwistycznych (np. modyfikacja znaczenia symbolu wizualnego);
- gry konwersacyjne (np. uwypuklenie naruszenia reguł konwersacyjnych P. Grice'a),
- gry kontekstualne (np. zmiana referencji znaku);

- gry intertekstualne (np. wprowadzenie cytatów i parafraz z innych tekstów);
- gry interdyskursywne (np. zapożyczenia sztam z innych dyskursów).

Powyższe typy gier mogą się krzyżować. Na przykład wprowadzenie cytatu z tekstu zewnętrznego (gra intertekstualna) może wiązać się z paronimiczną zamianą występującego w nim wyrazu (gra językowa).

Należy zaznaczyć, że w przypadku relacji intertekstualnych i interdyskursywnych, jakie manifestują się w parodiach politycznych, mowa o dwóch poziomach nawiązań, które umownie można nazwać odwołaniami I stopnia (obligatoryjnymi) oraz odwołaniami II stopnia (fakultatywnymi). Pierwszy poziom jest ściśle związany z istotą gatunkową parodii. Nawiązania obligatoryjne polegają na zapożyczeniach wzorców z dyskursu politycznego bądź konkretnego tekstu należącego do jego domeny. Drugi poziom odniesień wiąże się ze wspomnianą wyżej strategią wprowadzania elementów obcych (włączeniem do tekstu parodii politycznej jednostek zaczerpniętych z innych dyskursów i tekstów, np. filmu fabularnego, dyskursu religijnego). Parodia staje się wówczas przestrzenią, w której struktury dyskursu politycznego wchodzi w dialog z jednostkami innych obszarów. W badanych utworach wykorzystano wzorce gatunkowe, teksty lub strategie pochodzące z następujących domen: telewizja (programy kulinarne, reality show, talk show, teleturniej, reklama dla dzieci), muzyka (utwory gatunków rap oraz pop), poezja (wybrane wiersze, forma rymowana), kinematografia (konkretne filmy), Internet (wirale w różnych gatunkach i formach). W parodiach pojawiły się ponadto obiekty spoza rosyjskiego dyskursu politycznego (np. zabawki dziecięce, symbole masońskie, oznaczenia działów w księgarniach), sztamki pochodzące z dyskursu radzieckiego oraz znaki aktualizujące stereotypy narodowe.

Wybór odpowiedniej strategii dekonstrukcji uzależniony jest od obranych przez parodystów celów oraz od tego, jakie elementy dyskursu politycznego poddawane są przekształceniom.

Zabiegi dekonstrukcji dokonywane na sztamkach i hasłach politycznych w analizowanych parodiach polegały przeważnie na transformacjach strukturalnych i semantycznych oraz zestawieniu różnicującym. Dominacja technik gier językowych w tym obszarze jest warunkowana stabilnością formy dekonstruowanych jednostek.

W badanych parodiach dekonstrukcji poddawane były również środki językowe, służące kształtowaniu treści perswazyjnych i manipulacyjnych. W przypadku tych modyfikacji brana była pod uwagę nie tyle struktura zapożyczanych jednostek, co funkcja, jaką pełniły one w oryginalnych tekstach. W trakcie analizy wykryto głównie przypadki dekonstrukcji przymiotników wartościujących, zaimków, symboli pozytywnych i

negatywnych, nazw etykietek, nazw zastępczych oraz konstrukcji apostroficznych. Strategie stosowane w odniesieniu do tych jednostek były zróżnicowane: obejmowały amplifikację, substytucję, transformację, zestawienia oraz zmiany kontekstualne.

W ramach dekonstrukcji taktyk realizujących strategię unikania bezpośredniej odpowiedzi na pytanie wymienić należy w pierwszej kolejności wyjasnienie przypadków naruszenia maksymy odniesienia P. Grice'a oraz zamianę oryginalnej taktyki (np. stosowanie taktyki odmowy odpowiedzi na pytanie w parodii nawiązującej do sytuacji, gdy została udzielona niepełna lub nieadekwatna odpowiedź). W stosunku do treści przekazów źródłowych, w których wykorzystywana była omawiana strategia komunikacyjna, stosowane były również techniki transformacji oraz zabiegi oparte na wprowadzaniu elementów obcych.

Dekonstrukcja słów precedensowych w analizowanych parodiach polegała na oderwaniu danych jednostek od oryginalnych kontekstów, determinujących ich znaczenie. Z punktu widzenia formy badane słowa precedensowe stanowiły fragmenty przekazów źródłowych przytaczane w oryginalnej bądź zmodyfikowanej postaci. Poszczególne jednostki wykazywały różny stopień ustabilizowania, jednak w każdym przypadku możliwe było wskazanie dominujących wariantów ich występowania w tekstach wtórnych. Formy te, podobnie jak hasła polityczne, były przeważnie dekonstruowane poprzez zabiegi transformacji, zestawienia różnicującego i wprowadzania elementów obcych.

Analizowane znaki ekstralingwistyczne, uczestniczące w kształtowaniu wystąpień polityków, podlegały substytucji, transformacjom, zmianom kontekstualnym oraz zmianom wynikającym z wprowadzania elementów obcych. Przeprowadzone zabiegi dekonstrukcji w wielu przypadkach skutkowały zatarciem znaczenia symbolicznego danych znaków.

Najczęściej parodiowanym politykiem w analizowanych utworach był W. Putin, co odzwierciedla jego kluczową rolę w budowaniu dyskursu politycznego w Rosji¹. Prezydent FR był m.in. autorem większości sztamp dekonstruowanych w analizowanych utworach. Na szczególną uwagę w analizowanych parodiach zasługują również postacie D. Miedwiediewa oraz K. Sobczak. Częstsza obecność w badanych utworach w przypadku pierwszego polityka może być warunkowana jego wysoką pozycją w strukturach władzy i stopniową utratą poparcia społecznego, natomiast w przypadku K. Sobczak – rozpoznawalnością jako dziennikarki i prezenterki telewizyjnej oraz jej wzmocną (choć często negatywnie ocenianą) aktywnością w czasie kampanii prezydenckiej w latach 2017–2018.

¹ W kontekście przesłanek determinujących częstą obecność W. Putina w przestrzeni publicznej istotne jest uwzględnienie czynnika ustrojowego, jakim jest autorytarny charakter sprawowania władzy w Rosji. Ustrój ten sprzyja centralizacji kontroli nad przekazem medialnym, co przejawia się m.in. w selektywnym dostępie polityków do mediów państwowych.

Analiza zabiegów dekonstrukcji w badanych utworach potwierdziła hipotezę, zgodnie z którą techniki te służą demaskacji sposobów kreowania rzeczywistości w wypowiedziach politycznych. Nadrzędnym celem analizowanych zabiegów było wyeksponowanie środków i strategii wykorzystywanych przez polityków do kształtowania wizji świata i przekazywania jej odbiorcom swoich komunikatów (potencjalnie całemu społeczeństwu rosyjskiemu). Na proces tworzenia danego obrazu rzeczywistości składają się w pierwszej kolejności:

- prezentacja i ocena podmiotów (osób, grup społecznych, instytucji), w szczególności polityka, jego współpracowników, zwolenników, przeciwników, odbiorców jego komunikatów, oraz określenie charakteru łączących ich relacji (wrogich, przyjaznych, neutralnych itd.);

- prezentacja i ocena idei, wartości oraz postaw;

- prezentacja i ocena konkretnych wydarzeń politycznych;

- prezentacja i ocena sytuacji społeczno-politycznej w Rosji i za granicą;

Wizja świata przedstawiana przez polityków stanowi uproszczony obraz rzeczywistości, zdominowany przez interesy oraz cele mówców. Prezentowane w niej fakty są powiązane z określonymi interpretacjami, a obecne w niej obiekty i zdarzenia podlegają intensywnemu wartościowaniu.

Demaskacja cech dyskursu źródłowego w badanych tekstach realizuje się poprzez metajęzykowy komentarz dotyczący sposobów konstruowania komunikatów politycznych. Mechanizmy ujawniane w analizowanych parodiach są zbieżne z tymi, które zostały opisane w literaturze poświęconej zagadnieniom perswazji i manipulacji. Należą do nich przede wszystkim strategie kreowania opozycji „swój – obcy” zaprezentowane w kwadracie ideologicznym T. van Dijka. Parodyści, poprzez swoje dekonstrukcyjne gry z językiem oryginału, ukazywali, jak w wypowiedziach politycznych nadawane są arbitralne oceny i jak informacja w nich przedstawiana poddawana jest selekcji zgodnie z zasadą tworzenia pozytywnego wizerunku własnej osoby oraz przedstawiania przeciwnika w negatywnym świetle. Wśród demaskowanych technik można wymienić również mechanizmy perswazji opisane przez S. Barańczaka. Należą do nich emocjonalizacja odbioru, wspólnota świata i języka, symplifikacja rozkładu wartości oraz odbiór bezalternatywny. W badanych parodiach ujawniano, jak za pomocą wybranych określeń politycy wartościują elementy rzeczywistości, jak budują iluzję wspólnoty łączącej ich z potencjalnymi wyborcami oraz manipulują reprezentacją faktów w celu wzbudzenia reakcji emocjonalnej i ograniczenia krytycznego myślenia odbiorców.

Z drugiej strony, parodie ujawniały cechy wypowiedzi politycznych, które sugerują mniejszą kontrolę polityków nad tworzonymi przez nich tekstami oraz ich recepcją. W badanych utworach ukazywano ubogość treściową wypowiedzi politycznych, przepełnionych wyrażeniami sztamowymi, ich bezsensowność czy nieadekwatność w kontekście omawianych problemów. Ponadto eksponowano wypowiedzi, które stanowiły odstępstwo od norm obowiązujących w dyskursie (m.in. analizowane wypowiedzi precedensowe) i prezentowały polityków w niekorzystnym dla nich świetle.

Do innych (podrzędnych) funkcji realizowanych przez zabiegi dekonstrukcji należą ekspresywizacja wypowiedzi parodystycznej, nadawanie ocen politykom i ich działaniom (poprzez przejście od krytyki języka do krytyki podmiotów i zdarzeń), a także budowanie analogii pomiędzy wybranymi osobami bądź sytuacjami (poprzez gry intertekstualne i interdyskursywne oraz wprowadzanie słów precedensowych do parodii dotyczących nowszych wydarzeń politycznych).

Dekonstrukcja oryginalnych wypowiedzi politycznych wiąże się z modyfikacją kreowanego w nich obrazu świata. W alternatywnych narracjach prezentowanych przez parodystów imitowani politycy są ukazywani w negatywnym świetle, co prowadzi do odwrócenia pierwotnych reprezentacji. Analizowane parodie nie ograniczają się do prostego naśladownictwa wzorca, lecz wytwarzają dystans do zawartych w nim treści i form ich prezentacji oraz stanowią wyraz polemiki z obecnymi w nich światopoglądami.

Badając sposób, w jaki parodie nawiązują do przedstawień zawartych w przekazach politycznych, należy zaznaczyć, że świat przedstawiony w tekstach parodystycznych jest zawsze wynikiem subiektywnej interpretacji autora. Parodie mają na celu demaskowanie cech pierwowzoru, jednak nie zawsze wiernie odwzorowują rzeczywiste wydarzenia czy intencje nadawców komunikatów politycznych. Autorzy parodii, poprzez swoje dzieła, konstruują alternatywne obrazy rzeczywistości, które mogą stanowić zniekształcenie faktów.

Parodie odgrywają rolę swoistego filtra, przez który percypowany jest dyskurs polityczny. Ich badanie umożliwia z jednej strony wgląd w działalność parodystów, z drugiej zaś – pośrednią analizę dyskursu, który jest w nich imitowany. Studium metod dekonstrukcji pozwala na ukazanie złożoności zabiegów tekstotwórczych stosowanych przez autorów parodii, a także na identyfikację cech dyskursu politycznego, które są przez nich eksponowane. Wyniki badań nad parodią mogą okazać się wartościowe zarówno dla badaczy tekstów o charakterze polemicznym, jak i dla dyskursologów koncentrujących swoją uwagę na aktualnych formach reakcji na przekazy polityczne.

Utwory parodystyczne są ściśle związane z bieżącymi wydarzeniami zachodzącymi na scenie politycznej. W kontekście przemian, jakie zaszły w rosyjskim dyskursie politycznym od momentu wybuchu otwartego konfliktu w Ukrainie, interesującym obszarem badań wydają się zmiany w sposobie prezentowania rosyjskich przekazów politycznych w najnowszych utworach. Niniejsza rozprawa może stanowić punkt odniesienia dla dalszych badań nad dekonstrukcyjnymi zabiegami prowadzonymi w parodiach i gatunkach pokrewnych.

Bibliografia

Źródła analizowanych parodii (kanały na portalu internetowym YouTube)

КОЗЫРНЫЙ УГОЛОК, <https://www.YouTube.com/@NikitaKozyrev> (dostęp: 18.07.2022).
CAR CAR TV, <https://www.YouTube.com/@CARCARTV> (dostęp: 20.01.2025).
CHARLITYMEN, <https://www.YouTube.com/@CHARLITYMEN> (dostęp: 20.01.2025).
Look Alive, <https://www.YouTube.com/@LookAlive> (dostęp: 20.01.2025).
Meduza, <https://www.YouTube.com/@MeduzaPro> (dostęp: 20.01.2025).
ONEFOX, <https://www.YouTube.com/@OneFoxy> (dostęp: 20.01.2025).
Parody Club, <https://www.YouTube.com/@ParodyClub> (dostęp: 20.01.2025).
SplashChannels1995, <https://www.YouTube.com/@Splashhannels> (dostęp: 20.01.2025).
Sunnier Poop, <https://www.YouTube.com/@SUNNERPoop> (dostęp: 20.01.2025).
ValorMainStream, <https://www.YouTube.com/@ValorMainStream> (dostęp: 20.01.2025).
Vietnamese RYTP, <https://www.YouTube.com/@vietnameserytp869> (dostęp: 20.01.2025).
YopTa, <https://www.YouTube.com/@yopta4851> (dostęp: 20.01.2025).
БИГ ДРАМА, <https://www.YouTube.com/@БИГДРАМА-жд> (dostęp: 20.01.2025).
Вечерний Ургант, https://www.YouTube.com/@vecherniy_urgant (dostęp: 18.12.2021).
Денис Чужой, https://www.YouTube.com/@denis_chuzhoi (dostęp: 20.01.2025).
Евгения Миронова, <https://www.YouTube.com/@ЕвгенияМиронова-х56> (dostęp: 20.01.2025).
ЕГОР, <https://www.YouTube.com/@egorloskutov> (dostęp: 20.04.2021).
Заповедник, <https://www.YouTube.com/@zapovednik> (dostęp: 20.01.2025).
Навальный LIVE, <https://www.YouTube.com/@NavalnyLiveChannel> (dostęp: 20.01.2025).
Партия СПРАВЕДЛИВАЯ РОССИЯ – ЗА ПРАВДУ, <https://www.YouTube.com/@spravoross> (dostęp: 20.01.2025).
Телеканал Дождь, <https://www.YouTube.com/@tvrain> (dostęp: 20.01.2025).
Усы Пескова, https://www.YouTube.com/@Усы_Пескова (dostęp: 20.01.2025).
Юрий ВЕЛИКИЙ, https://www.YouTube.com/@Yuri_Velikiy (dostęp: 20.01.2025).

Źródła prototekstów analizowanych parodii

Газета.ru, <https://www.gazeta.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
Говорит Москва, <https://podcast.govoritmoskva.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
Культура.РФ, <https://www.culture.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
НТВ ШОУ, <https://ntv.show/> (dostęp: 20.01.2025).
Официальный сайт ЛДПР, <https://web.archive.org/web/20190602200111/https://ldpr.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
Правительство России, <http://government.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
Президент России, <http://www.kremlin.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
РИА Новости, <https://ria.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
Сайт Председателя Правительства РФ В.В. Путина, <http://archive.premier.gov.ru/> (dostęp: 20.01.2025).

Канаły на portalu internetowym YouTube

AgitProp RF, https://www.YouTube.com/@Agitprop_RF (dostęp: 20.01.2025).
KommersantFM, <https://www.YouTube.com/@KommersantFM936> (dostęp: 20.01.2025).
Meduza, <https://www.YouTube.com/@MeduzaPro> (dostęp: 20.01.2025).
МойКанал, <https://www.YouTube.com/@Nepoyi> (dostęp: 20.01.2025).
mshibankov, <https://www.YouTube.com/@mshibankov> (dostęp: 20.01.2025).
RTVI Новости, <https://www.YouTube.com/@RTVINews> (dostęp: 20.01.2025).
VideoVoiceOfRussia, <https://www.YouTube.com/@VideoVoiceOfRussia> (dostęp: 20.01.2025).
Алексей Навальный, <https://www.YouTube.com/@NavalnyRu> (dostęp: 20.01.2025).
вДудь, <https://www.YouTube.com/@vdud> (dostęp: 20.01.2025).
Киноконцерн «Мосфильм», <https://www.YouTube.com/@MosfilmRuOfficial> (dostęp: 20.01.2025).
Магазин детских игрушек TOY.RU, <https://www.YouTube.com/@toyrushop> (dostęp: 20.01.2025).
Осторожно: Собчак, <https://www.YouTube.com/@sobchak> (dostęp: 20.01.2025).
Радио Свобода, <https://www.YouTube.com/@Radio-Svoboda> (dostęp: 20.01.2025).
Регион 64, <https://www.YouTube.com/@Регион64-и7к> (dostęp: 20.01.2025).

Literatura w alfabecie łacińskim

- Alba-Juez L., *Perspectives on Discourse Analysis: Theory and Practice*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2009.
- Antczak A., Plashkina I., *Kultowa propaganda: rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji „Pierwyj kanal”*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017.
- Bachtin M., *Twórczość Franciszka Rabelais 'go* [fragmenty], tł. A. i A. Goreniewie, [w:] *Bachtin: dialog – język – literatura*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 143–164.
- Barańczak S., *Czytelnik ubezwłasnowolniony. Perswazja w masowej kulturze literackiej PRL*, Libella, Paryż 1983.
- Barthes R., *Teoria tekstu*, tł. A. Milecki, [w:] *Współczesna teoria badań literackich za granicą: antologia, t. 4, cz. 2*, red. H. Markiewicz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1996, s. 188–207.
- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.
- Bartmiński J., Niebrzegowska S., *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, s. 211–224.
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., *Tekstologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Bartmiński J., *Pisomowa, czyli kariera przecieku*, Wyborcza.pl Kraków, 2008, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,42699,5489490,pisomowa-czyli-kariera-przecieku.html> (dostęp: 20.01.2025).
- Bartmiński J., *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, s. 9–25.
- Baudysz T., Mikula E., *Wstęp*, [w:] *Tekst, pretekst, paratekst*, red. E. Mikula, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 7–12.
- de Beaugrande R.A., Dressler W.U., *Wstęp do lingwistyki tekstu*, tł. A. Szwedek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990.
- Belczyk-Kohl Y., Pociask J., *O intertekstualności i interikonizacji na przykładzie komiksu „Kajko i Kokosz”*, [w:] *Język – Obraz – Dyskurs*, red. M. Cieszkowski, A. Kapuścińska, J. Szczepaniak, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz 2017, s. 111–134.
- Borowczyk P., *Gry intertekstualne w warstwach wizualnej i słownej filmów dubbingowanych*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa w świetle współczesnej translatologii. T. 2, Kultura i język*, red. B. Jeglińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2015, s. 66–81.
- Bralczyk J., *Manipulacja językowa*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Universitas, Kraków 2000, s. 244 – 250.
- Bralczyk J., *O języku propagandy i polityki*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2007.
- Bralczyk J., *O używaniu języka w polskiej polityce w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Polszczyzna 2000: Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999, s. 197–217.
- Brook H., Stringer R., *Users, using, used: A beginner's guide to deconstructing drugs discourse*, „International Journal of Drug Policy” 2005, nr 5(16), s. 316–325.
- Burgess J., Green J., *YouTube's Popular Culture*, [w:] J. Burgess, J. Green, J. Hartley, H. Jenkins, *YouTube: Online Video and Participatory Culture*, Polity Press, Malden 2009, s. 38–57.
- Buttler D., *Polski dowcip językowy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Chawryło K., Iwański T., *Szczyt normandzki bez przełomu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-12-10/szczyt-normandzki-bez-przelomu> (dostęp: 20.01.2025).
- Chawryło K., *Kreml odcina zachodnie sieci społecznościowe*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-15/kreml-odcina-zachodnie-sieci-spolesnosciowe> (dostęp: 20.01.2025).
- Chrzanowska-Kluczeńska E., „Gry językowe” w teoriach naukowych, [w:] *Gry w języku, literaturze, kulturze*, red. E. Jędrzejko, U. Żydek-Bednarczuk, Energeia, Warszawa 1997, s. 9–16.
- Ciesek B., *Dyskursy dyskryminacji i tolerancji w przestrzeni publicznej współczesnej Polski (wartości, postawy, strategie)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018.
- Culler J., *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism*, Routledge and Kegan Paul, London, Melbourne, Henley 1983.
- Czachur W., *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2020.

- Czaja J., *Superbohater made in Poland – parodia w Hydrozagadce Andrzeja Kondratiuka*, „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication” 2014, nr 14(23), s. 57–64.
- Czajowski A., *Opozycja polityczna w mentalności rosyjskiej*, [w:] *Na gruzach imperium... W stronę nowego ładu międzynarodowego i społeczno-politycznego w regionie Europy Środkowej i Wschodniej*, red. A. Stępień-Kuczyńska, M. Słowikowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 301–327.
- Czyżewski M., Franczak K., Nowicka M., Stachowiak J., *Wprowadzenie*, [w:] *Dyskurs elit symbolicznych. Próba diagnozy*, red. M. Czyżewski, K. Franczak, M. Nowicka, J. Stachowiak, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2014, s. 7–20.
- Czyżewski M., Kowalski S., Piotrowski A., *Wprowadzenie*, [w:] *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 15–48.
- Dawidziuk M., *Dyskurs i gatunek wypowiedzi jako podstawowe pojęcia współczesnej lingwistyki – wprowadzenie*, „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze” 2014, nr 8, s. 19–29.
- Derrida J., *List do jednego z japońskich przyjaciół*, tł. J.M. Godzimirski, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 1994, nr 1–2(48), s. 43–45.
- Derrida J., *O gramatologii*, tł. B. Banasiak, Wydawnictwo Officyna, Łódź 2011.
- Dictionnaire d'analyse du discours*, red. P. Charaudeau, D. Maingueneau, Editions du Seuil, Paris 2002.
- van Dijk T., *Dyskurs jako struktura i proces*, tł. G. Grochowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 9–44.
- van Dijk T., *Elite Discourse and Racism*, Sage Publishing, Thousand Oaks 1993, [za:] M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, *Wprowadzenie*, [w:] *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 15–48.
- van Dijk T., *Ideology. A Multidisciplinary Approach*, Sage Publications, London 1998.
- Dobrzyńska T., *Tekst. Próba syntezy*, Wydawnictwo IBL PAN, Warszawa 1993.
- Domańska A., *Sankcje sportowe przeciwko Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2019, <https://www.osw.waw.pl/en/node/27646> (dostęp: 20.01.2025).
- Domańska M., Chawryło K., *Dyktatura wojenna: władza i społeczeństwo w Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-03-22/dyktatura-wojenna-wladza-i-spolczenstwo-w-rosji> (dostęp: 20.01.2025).
- Domańska M., *Dokreślanie śruby. Represyjne ustawy Putina*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-02-18/dokrecanie-sruby-represyjne-ustawy-putina> (dostęp: 20.01.2025).
- Domańska M., *Zakneblować Runet, uciszyć społeczeństwo. Kremlowskie ambicje „suwerenizacji” Internetu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 2019, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-12-04/zakneblowac-runet-uciszyc-spolczenstwo-kremlowskie-ambicje> (dostęp: 20.01.2025).
- Dubrovskaya T., Kharlamova T., *Representations of ideological and cultural values in modern Russian political discourse*, „Philologia Hispalensis” 2012, nr 26, s. 107–127.
- Dudek-Waligóra G., *Modalność epistemiczna w strategii argumentacyjnej: na materiale tekstów reprezentujących współczesny rosyjski dyskurs polityczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017.
- Duszak A., Fairclough N., *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych*, [w:] *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Universitas, Kraków 2008, s. 7–29.
- Duszak A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Dyskurs w perspektywie akademickiej: materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3–5 kwietnia 2009 r., Mińsk, Białoruś*, red. I. Uchwanowa-Szmygowa, M. Sarnowski, T. Piekot, M. Poprawa, G. Zarzeczny, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014.
- Dziemidok B., *O komizmie*, Spółdzielnia Wydawnicza Książka i Wiedza, Warszawa 1967.
- Easthope A., *British post-structuralism since 1968*, Routledge, London, New York 1991.
- Eremenko A., *Russia's Protests Explained: Why Rubber Ducks, Sneakers Are at Demonstrations*, NBC News, 2017, <https://www.nbcnews.com/news/world/russia-s-protests-explained-why-rubber-ducks-sneakers-are-demonstrations-n738891> (dostęp: 20.01.2025).
- Eugster B., *Random Access Montage. How Online Access Has Changed Amateur Video Editing*, „Acta Universitatis Sapientiae. Film and Media Studies” 2014, nr 9, s. 107–124.
- Fairclough N., *Critical discourse analysis*, [w:] *The Routledge handbook of discourse analysis*, red. M. Handford, J.P. Gee, Routledge, London 2013, s. 9–20.
- Fairclough N., *Critical discourse analysis: the critical study of language*, Longman, London, New York 1995.

- Fairclough N., *Language and Power*, Routledge, London 2001.
- Festinger L., *Teoria dysonansu poznawczego*, tł. J. Rydlewska, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2007.
- Fokina M.S., *Classification of language games*, „Международный научно-исследовательский журнал” 2021, nr 10(112), s. 143–146.
- Foucault M., *Archeologia wiedzy*, tł. A. Siemek, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1977.
- Fras J., *Komunikacja polityczna: wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.
- Gajda S., *Intertekstualność a współczesna lingwistyka*, [w:] *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*, red. J. Mazur, A. Małyska, K. Sobstyl, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 13–23.
- Gajda S., *Współczesny polski dyskurs naukowy*, [w:] *Dyskurs naukowy – tradycja i zmiana*, red. S. Gajda, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, Opole 1999, s. 9–17.
- Gajewska E., „Polska jest naszym wielkim zadaniem” – językowe środki perswazji w audycjach wyborczych kandydatów na prezydenta Polski w wyborach z 2020 roku, „Media i Społeczeństwo” 2022, nr 16, s. 136–153.
- Gasz A., *Zarys gramatyki uogólnień na materiale aforyzmów (ujęcie polsko-rosyjskie)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013.
- Genette G., *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, tł. A. Milecki, [w:] *Współczesna teoria badań literackich za granicą: antologia, t. 4, cz. 2*, red. H. Markiewicz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1996, s. 317–366.
- Głowiński M., *Nowomowa i ciągi dalsze*, Universitas, Kraków 2009.
- Głowiński M., *O intertekstualności*, „Pamiętnik literacki” 1986, nr 4(77), s. 75–100.
- Gos E., *Co to jest tekst precedensowy?*, „Przegląd Rusycystyczny” 2006, nr 116, s. 78–84.
- Grębowiec J., *Kontrowersyjna implikatura ministra. Przypadek „miękiszonego”*. Analiza pragmatyczno-retoryczna, „Res Rhetorica” 2021, nr 4(8), s. 69–82.
- Grice H.P., *Logic and conversation*, [w:] *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, red. P. Cole, J.L. Morgan, Academic Press, New York 1975, s. 41–58.
- Grzegorzczkova R., *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, [w:] *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkova, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991, s. 11–28.
- Grzenia J., *Cytat a aluzja literacka*, [w:] *Z problemów współczesnego języka polskiego*, red. A. Wilkoń, J. Warchała, Uniwersytet Śląski, Katowice 1993, s. 107–117.
- Grzmil-Tylutki H., *Francuska analiza dyskursu a badania kontrastywne*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2012, nr 5, s. 223–230.
- Grzmil-Tylutki H., *Francuska analiza dyskursu i jej recepcja w Polsce*, [w:] *Oblicza komunikacji 5. Analiza dyskursu centrum – peryferie*, red. T. Piekot, M. Poprawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 45–59.
- Grzmil-Tylutki H., *Francuska lingwistyczna teoria dyskursu: historia, tendencje, perspektywy*, Universitas, Kraków 2010.
- Guz B., *Język wchodzi w grę – o grach językowych na przykładzie sloganów reklamowych, nagłówków prasowych i tekstów graffiti*, „Poradnik językowy” 2001, nr 10, s. 9–20.
- Habrajska G., *Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2005, nr 7, s. 91–126.
- Hadi A., *К вопросу об определении понятий «политический язык» и «политический дискурс» в средствах массовой информации*, „Al-Adab Journal” 2019, nr 129, s. 55–66.
- Hutcheon L., *Ironia, satyra, parodia – o ironii w ujęciu pragmatycznym*, „Pamiętnik Literacki” 1986, nr 1(77), s. 331–350.
- Jakosz M., *Etykietowanie wartościujące w polskim dyskursie politycznym (na przykładzie retoryki partii Prawo i Sprawiedliwość)*, „Linguistische Treffen in Wrocław” 2019, nr 1(15), s. 115–131.
- Jankowicz M., *Kreowanie świata w rosyjskojęzycznych tekstach prasowych o konflikcie w Donbasie na materiale gazet rosyjskich i ukraińskich*, Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2023.
- Jankowska M., *Autor i prawo do autorstwa*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2011.
- Jaskólski A., *Dyskurs polityczny w Rosji: analiza pragmatyngwistyczna*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 2014.
- Jakobson R., *Poetyka w świetle językoznawstwa*, „Pamiętnik Literacki” 1960, nr 2(51), s. 431–473.
- Jędrzejko E., *W chaosie różnych „światów” (Gry intertekstualne a znaczenie wypowiedzi satyrycznej)*, „Język Artystyczny” 1996, nr 10, s. 118–131.
- Jenkins H., *What Happened Before YouTube*, [w:] J. Burgess, J. Green, J. Hartley, H. Jenkins, *YouTube: Online Video and Participatory Culture*, Polity Press, Malden 2009, s. 109–125.
- Kajtoch W., *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej, t. 1*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

- Kamińska-Szmaj I., *Propaganda perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*, [w:] *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004, s. 13–27.
- Kardaś Sz., *Aspekty transformacji systemowej w Rosji*, [w:] *Rosja. Refleksje o transformacji*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2010, s. 9–32.
- Karwat M., *O złośliwej dyskredytacji: manipulowanie wizerunkiem przeciwnika*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Karwat M., *Sztuka manipulacji politycznej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.
- Kępa-Figura D., *Gry intertekstualne a nadawczo-odbiorcza wspólnota komunikacyjna*, [w:] *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*, red. J. Mazur, A. Małyska, K. Sobstyl, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 124–134.
- Kępa-Figura D., *Gry językowe w polskich telewizyjnych serwisach informacyjnych jako przejaw fatyczności i sprawczości współczesnej komunikacji medialnej*, „Медиалингвистика” 2018, nr 3(5), s. 366–379.
- Kępa-Figura D., *Gry językowe we współczesnej komunikacji medialnej – semantyczna i pragmatyczna analiza języka mediów*, „Prace językoznawcze” 2009, nr 11, s. 95–113.
- Kikiewicz A., *Język w komunikacji interkulturowej*, „Acta Neophilologica” 2012, nr 1(14), s. 89–103.
- Konstytucja Federacji Rosyjskiej, tł. Z. Cywiński, A. Kubik, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2022, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2024/06/Konstytucja_Federacji_Rosyjskiej_2022_strona.pdf (dostęp: 20.01.2025).
- Kopka A., *Czym może być dekonstrukcja?*, „Kwartalnik Filozoficzny” 2013, nr 3(41), s. 81–99.
- Kraśnicka I., *Co nam mówią gesty polityków?*, „Zdanie” 2021, nr 2(39), s. 48–52.
- Kress G., van Leeuwen T., *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*, Arnold, London 2001.
- Kristeva J., *Słowo, dialog i powieść*, tł. W. Grajewski, [w:] *Bachtin: dialog – język – literatura*, red. E. Czaplejewicz, E. Kasperski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 394–402.
- Kujawiak A., *Eufemizmy jako środki wartościujące – przegląd definicji*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 2024, nr 2(58), s. 123–133.
- Kumięga Ł., Nowicka M., *Dyskurs o badaniach nad dyskursem w Niemczech*, „Oblicza Komunikacji” 2012, nr 5, s. 129–154.
- Kusa N., *Z parlamentu i ulicy do Internetu: opozycja polityczna w putinowskim systemie władzy*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2020.
- Labocha J., *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Lalewicz J., *Krytyka teorii funkcji mowy Bühlera-Jakobsona*, „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1973, nr 6, s. 16–33.
- Laskowska E., *Sytuacje komunikacyjne w dyskursach politycznych*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia 2: zbiór referatów z konferencji Kraków, 28 lutego – 2 marca 2002. T. 1, Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Wydawnictwo Tertium, Kraków 2002, s. 175–182.
- Lesic-Thomas A., *Behind Bakhtin: Russian Formalism and Kristeva's Intertextuality*, „Paragraph: A Journal of Modern Critical Theory” 2005, nr 3, s. 1–20.
- Lisowska-Magdziarz M., *Analiza tekstu w dyskursie medialnym: przewodnik dla studentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2006.
- Litosseliti L., *Research Methods in Linguistics*, Bloomsbury Academic, London 2018.
- Litvinenko A., Toepfl F., *The „Gardening” of an authoritarian public at large: How Russia’s ruling elites transformed the country’s media landscape after the 2011/12 protests „For Fair Elections”*, „Publizistik” 2019, nr 64, s. 225–240.
- Łysakowski T., *Wpływy osoby: gramatyka i perswazja*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2005.
- Maćkiewicz J., *Co się zmieniło w komunikowaniu publicznym?*, [w:] *Międzyjęzykowe i międzykulturowe konteksty współczesnego dyskursu publicznego*, red. A. Pstyga, U. Patocka-Sigłowy, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2017, s. 23–32.
- Maingueneau D., *Discours et analyse du discours: Introduction*, Armand Colin, Paris 2014.
- Maingueneau D., *Genèses du discours*, Pierre Mardaga, Bruxelles 1984.
- Majkiewicz A., *Intertekstualność – implikacje dla teorii przekładu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Makowska M., *Tekst multimodalny w glottodydaktyce*, „Neofilolog” 2018, nr 2(50), s. 215–230.
- Mamcarz A., *Metodologia badań nad językiem nakłaniania. Zarys problematyki*, „Poradnik Językowy” 1996, nr 10, s. 14–24.
- Markowski A., *Kultura języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

- Marzec G., *Parodia konstruktywna raz jeszcze. O piosenkach zespołu „Kury” z płyty POLOVIRUS*, „Teksty Drugie” 2003, nr 4, s. 172–187.
- Muqit A., *The analysis of the socio-political fiction novels under binary opposition and deconstructive reading method. Case study of Indonesian novel entitled „Orang-Orang Proyek” by Ahmad Tohari*, „Informasi” 2019, nr 1(49), s. 65–76.
- Musson G., Cohen L., *The enterprise discourse: an empirical analysis of its effects*, referat zaprezentowany na konferencji: *Communication and Culture: China and the World Entering the 21st Century*, [za:] J. Wu, *Understanding Interdiscursivity: A Pragmatic Model?*, „Journal of Cambridge Studies” 2011, nr 2–3(6), s. 95–115.
- Nadskakuła-Kaczmarczyk O., *Od „suwerennej demokracji” do twardego autorytaryzmu – wzmacnianie roli ośrodka kremlowskiego w Federacji Rosyjskiej*, „Studia Politologiczne” 2016, nr 42, s. 268–287.
- Noińska M., *Co roku to samo... Z historii orędzia noworocznego w Polsce, Niemczech i Rosji*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2018, nr 2, s. 95–104.
- Nycz R., *Dekonstrukcjonizm w teorii literatury*, „Pamiętnik Literacki” 1986, nr 4(77), s. 101–130.
- Nycz R., *Intertekstualność i jej zakresy: teksty, gatunki, światy*, „Pamiętnik Literacki” 1990, nr 2(81), s. 95–116.
- Nycz R., *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*, Wydawnictwo IBL, Warszawa 1995.
- Ogonowska A., *Gry intertekstualne na tekście filmowym: opis mechanizmów*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historiolitteraria” 2004, nr 4, s. 229–240.
- Patocka-Sigłowy U., *Komunikowanie polityczne w Rosji: specyfika dyskursu prezydenckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019.
- Peirce C.S., *Logic as semiotic: the theory of signs*, [w:] *Philosophical Writings of Peirce*, red. J. Buchler, Dover, New York 1955.
- Pfister M., *Koncepcje intertekstualności*, tł. M. Łukasiewicz, „Pamiętnik Literacki” 1991, nr 4(82), s. 183–208.
- Phiddian R., *Are Parody and Deconstruction Secretly the Same Thing?*, „New Literary History” 1997, nr 4(28), s. 673–696.
- Piekot T., *Lingwistyka i socjologia wobec podejścia Teuna van Dijka*, [w:] *Dyskurs w perspektywie akademickiej: materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3–5 kwietnia 2009 r., Mińsk, Białoruś*, red. I. Uchwanowa-Szmygowa, M. Sarnowski, T. Piekot, M. Poprawa, G. Zarzeczny, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014, s. 23.
- Pisarek W., *O mediach i języku*, Universitas, Kraków 2007.
- Pisarek W., *Perswazja – jak ją widzą, jak ją piszą*, [w:] *Język perswazji publicznej*, red. K. Mosiołek-Kłosińska, T. Zgółka, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2003, s. 9–17.
- Pisarek W., *Symbol, WIZERUNEK, narracja – trzy poziomy perswazji*, „Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego” 2014, nr 27, s. 9–25.
- Pisarek W., *Współczesne słowa sztandarowe w Polsce i ich publiczność*, „Zeszyty prasoznawcze” 1992, nr 1–2, s. 16–37.
- Podręczny słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Open, Warszawa 1999.
- Puzynina J., *Język wartości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
- Regiani H., Borelli V., *Memetizing and mediatizing: memes as an evangelical discursive strategy*, „Essachess – Journal for Communication Studies” 2017, nr 2(10), s. 9–31.
- Rossen-Knill D. F., Henry R., *The pragmatics of verbal parody*, „Journal of Pragmatics” 1997, nr 6(27), s. 719–752.
- Skowronek B., *Mediolingwistyka: wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013.
- Skowronek B., *Współczesny dyskurs polityczny a zjawisko nowomowy*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 2016, nr 11, s. 110–118.
- Słownik języka polskiego*, t. 6, red. W. Doroszewski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964.
- Słownik neologizmów polskich*, Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, <https://obserwatoriumjezykowe.uw.edu.pl/czym-jest-sloownik-neologizmw-polskich/> (dostęp: 20.01.2025).
- Słownik pojęć i tekstów kultury*, red. E. Szczęsna, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2002.
- Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2000.
- Strawińska A.B., *Kreowanie znaczeń we współczesnej nowej nowomowie*, [w:] *PRL-owskie re-sentymenty*, red. A. Kisielewska, M. Kostaszuk-Romanowska, A. Kisielewski, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2017, s. 307–330.
- Szafernakier A., *Precedensowe fenomeny kultury w przestrzeni intertekstowej (na materiale publicystyki polskiej i rosyjskiej)*, „Acta Polono-Ruthenica” 2006, nr 11, s. 379–387.
- Szczerbowski T., *O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych*, IJP PAN, Kraków 1994.

- Sztaba M., *Nowomowa jako sposób kreowania społeczeństwa niewiedzy. Opis zjawiska i poszukiwanie dróg skutecznego przeciwdziałania mu*, [w:] *Kreowanie społeczeństwa niewiedzy*, red. A. Jabłoński, J. Szymczak, M. Zemło, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 301–325.
- Śleziak M., *Miejsce hasła i sloganu w komunikowaniu politycznym*, „LingVaria” 2021, nr 32, s. 81–92.
- The Routledge Dictionary of Literary Terms*, red. P. Childs, R. Fowler, Routledge, London, New York 2006.
- Tilley E., Cokley J., *Deconstructing the discourse of citizen journalism: Who says what and why it matters*, „Pacific Journalism Review” 2008, nr 1(14), s. 94–114.
- Tokarz M., *Argumentacja, perswazja, manipulacja*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Tryon C., *Pop politics: Online parody videos, intertextuality, and political participation*, „Popular Communication” 2008, nr 4(6), s. 209–213.
- Usmonov R.A., *Political discourse in the language of culture: content and functions*, „Language. Philology. Culture” 2018, nr 8, s. 48–60.
- Warchał J., *Horyzonty manipulacji: perswazja, manipulacja, interpretacja*, [w:] *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004, s. 41–60.
- Waśniewska M., *‘Misja pokojowa’ czy ‘krwawa jatka’: eufemizmy i dysfemizmy w dyskursie medialnym na przykładzie relacji z wojny w Syrii w polskiej prasie*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2017, nr 10, s. 83–100.
- Wieczorek U., *Wartościowanie, perswazja, język*, Księgarnia Akademicka, Kraków 1999.
- Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl/> (dostęp: 20.01.2025).
- Wodak R., *Wstęp: badania nad dyskursem*, [w:] *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. R. Wodak, M. Krzyżanowski, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011, s. 11–48.
- Wu J., *Studies on Interdiscursivity*, „Sino-US English Teaching” 2012, nr 9, s. 1312–1317.
- Wu J., *Understanding Interdiscursivity: A Pragmatic Model?*, „Journal of Cambridge Studies” 2011, nr 2–3(6), s. 95–115.
- Zazuliak Y., *Intertekstualność polskich mediów internetowych*, [w:] *Nowe media w języku, kulturze i literaturze*, red. K. Sakowski, Ł.M. Płes, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 45–56.
- Żebrowski A., *Agentura wpływu uczestnikiem walki informacyjnej*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2018, nr 1(40), s. 61–72.

Literatura w alfabecie cyrylicy

- Айданова Ю.Ф., *Стратегия деконструкции советского прототекста в прозе В. Пелевина*, „Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования” 2020, nr 4(29), s. 53–56.
- Акции «Он нам не царь» по всей России. Хроника, Телеканал «Дождь», 2018, https://tvrain.tv/teleshov/notes/aktsii_on_nam_ne_tsar_po_vsej_rossii_onlajn-463106/?ysclid=lp9fgtao1p444632415 (dostęp: 20.01.2025).
- Алдони́на Е.В., *Стилистические и семантические свойства клише и штампов в новостных сообщениях*, „Достижения науки и образования” 2018, nr 1(23), s. 54–57.
- Ахманова О.С., *Словарь лингвистических терминов*, Советская энциклопедия, Москва 1966.
- Барт Р., *Разделение языков*, tł. Г.К. Косикова, [w:] *Ролан Барт. Избранные работы: Семиотика. Поэтика*, red. Г.К. Косикова, Прогресс, Москва 1994, s. 519–534.
- Бело́глазова Е.В., *Полидискурсивность как особый исследовательский фокус*, „Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов” 2009, nr 3, s. 66–71.
- Бе́лянин В.П., Бу́тенко И.А., *Живая речь. Словарь разговорных выражений*, ПАИМС, Москва 1994.
- Большой энциклопедический словарь*, red. А.М. Прохоров, Советская энциклопедия, Ленинградская галерея, Москва, Санкт-Петербург 1993.
- Вобле не дали второго шанса*, Коммерсантъ, 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5734870> (dostęp: 20.01.2025).
- Воро́нцова Ю.А., *Фразеологизация авторских высказываний в современном публицистическом дискурсе*, [w:] *Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах*, Издательство ЧелГУ, Челябинск 2018, s. 9–12.
- Ву́сик А.Л., *Речевая манипуляция – вид языкового воздействия в политическом дискурсе*, [w:] *Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия*, Донское книжное издательство, Ростов-на-Дону 2015, s. 92–99.
- Ге́расимчук М.С., *Функциональные особенности фразеологизма денег нет, но вы держитесь*, „Филологические науки. Научные доклады высшей школы” 2020, nr 1(6), s. 39–45.
- Гне́здилова Л.Б., *Коммуникативные средства выражения стратегии уклонения от прямого ответа*, ЦРНС, Новосибирск 2012.

- Горбунова М.В., *О понятии «дискурс» в отечественном речеведении*, „Знание. Понимание. Умение” 2008, nr 3, s. 161–164.
- Гордеев В., *Евросоюз ввел санкции против России после отравления Навального*, РБК, 2021, https://www.rbc.ru/politics/15/10/2020/5f8815fd9a794714fd6e160?from=article_body (dostęp: 20.01.2025).
- Грачев М.А., *Условные обозначения в экстремистской организации «Арестантское уголовное единство» (АУЕ)*, [w:] *Национальные и международные тенденции и перспективы развития судебной экспертизы*, red. Ф.Г. Аминев, В.К. Кирвель, А.Ф. Лубин, С.В. Оболенский, Т.Б. Радбиль, В.А. Тимченко, Издательство ННГУ, Нижний Новгород 2022, s. 65–70.
- Гудков Д.Б., *Теория и практика межкультурной коммуникации*, Гнозис, Москва 2003.
- Данилевская Н.В., *Языковая игра*, [w:] *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*, red. М.Н. Кожина, Флинта: Наука, Москва 2006, s. 657–660.
- Демьянков В.З., *Политический дискурс как предмет политологической филологии*, „Политическая наука. Политический дискурс. История и современные исследования” 2002, nr 3, s. 31–44.
- Дмитрий Песков: *о давлении на журналистов, попытках в России и преемнике Путина*, RTVI, 2021, <https://rtvi.com/news/dmitriy-peskov-o-davlenii-na-zhurnalistov-pytках-v-rossii-i-kto-esli-ne-putin/> (dostęp: 20.01.2025).
- Дубягина О.П., Дубягин Ю.П., Вилков В.А., Масюк В.В., *Субкультура преступного мира (словарь-справочник российских жаргонов преступного мира)*, red. М.Н. Никитин, Издательство «Спутник», Москва 2021.
- Захаренко И.В., Красных В.В., Гудков Д.Б., Багаева Д.В., *Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов*, [w:] *Язык, сознание, коммуникация. Т. 1*, red. В.В. Красных, А.И. Изотов, Филология, Москва 1997, s. 82–103.
- Земская Е.А., Китайгородская М.В., Розанова Н.Н., *Языковая игра*, [w:] *Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест*, red. Е.А. Земская, Наука, Москва 1983, s. 172–214.
- Змазнева О.А., *Рациональное vs эмоциональное: о некоторых приемах иррационального воздействия в убеждающей речи*, „Вестник МГПУ. Серия: Философские науки” 2020, nr 2(35), s. 62–67.
- Зотова Н., *«Я не пыль»: как в Москве прошел массовый митинг в поддержку оппозиционных кандидатов*, BBC News Русская служба, 2019, <https://www.bbc.com/russian/news-48980801> (dostęp: 20.01.2025).
- Иссерс О.С., *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*, Издательство ЛКИ, Москва 2008.
- Караулов Ю.Н., *Русский язык и языковая личность*, Издательство ЛКИ, Москва 2010, s. 216.
- Карнаухова О.С., *Введение в междисциплинарные исследования*, Южный федеральный университет, Ростов-на-Дону 2007.
- Красных В.В., *Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Человек. Сознание. Коммуникация*, Диалог-МГУ, Москва 1998.
- Красных В.В., *Когнитивная база vs Культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере)*, [w:] *Язык, сознание, коммуникация. Т. 1*, red. В.В. Красных, А.И. Изотов, Филология, Москва 1997, s. 128–145.
- Кротова А.Г., *Политический дискурс как источник прецедентных феноменов в интернет-коммуникации*, [w:] *Образ России в условиях информационной войны конца XX – начала XXI в. Тенденции обновления политического дискурса*, Издательство МГТУ им. Г.И. Носова, Магнитогорск 2017, s. 414–421.
- Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник*, red. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова, Е.Н. Ширяева, Флинта: Наука, Москва 2003.
- Купина Н.А., Битенская Г.В., *Сверхтекст и его разновидности*, [w:] *Человек – Текст – Культура*, red. Н.А. Купина, Т.В. Матвеева, Институт развития регионального образования, Екатеринбург 1994, s. 214–233.
- Лекова М.В., Отрошенко А.И., *Функции вокативов в политическом дискурсе*, „Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики” 2010, nr 12, s. 105–111.
- Ли Ц., *Коммуникативные приемы реализации стратегии уклонения от ответа*, „Вестник Череповецкого государственного университета” 2017, nr 2(77), s. 96–101.
- Лисицына М., Пудовкин Е., *ЕС ввел новые санкции против глав СК, ФСИН и Росгвардии*, РБК, 2021, <https://www.rbc.ru/politics/02/03/2021/603e3a279a794755adb15db6> (dostęp: 20.01.2025).
- Литературная энциклопедия терминов и понятий*, red. А.Н. Николюкин, НПК Интелвак, Москва 2001.
- Лукашевич Е.В., *«Слова Павла о Петре...»: коммуникативная компетентность адресанта в медиаполитическом дискурсе*, „Медиаисследования” 2017, nr 1(4), s. 131–137.
- Лушникова Г.И., *Когнитивные и лингвостилистические особенности литературной пародии*, автореферат диссертации доктора филологических наук, Кемеровский государственный университет, Кемерово 2010.
- Малинова О.Ю., *Обоснование политики 2000-х годов в дискурсе В.В. Путина и формирование мифа о «лихих девяностых»*, „Political science (RU)” 2018, nr 3, s. 45–69.

- Меликян В.Ю., *Современный русский язык. Синтаксическая фразеология: учебное пособие для студентов*, Флинта: Наука, Москва 2017.
- Меркушов С.Ф., *Абсурдистская деструкция советского дискурса в ранней прозе В.Г. Сорокина*, „Филологические науки: вопросы теории и практики” 2019, nr 9(12), s. 45–49.
- Михалева О.Л., *Политический дискурс: Специфика манипулятивного воздействия*, Либроком, Москва 2009.
- Национальный корпус русского языка, <https://ruscorpora.ru/> (dostęp: 20.01.2025).
- Плотникова С.Н., *Политик как конструктор дискурса реагирования*, [w:] *Политический дискурс в России 8: Святые без житий: материалы постоянно действующего семинара*, red. В.Н. Базылев, В.Г. Красильникова, МАКС Пресс, Москва 2005, s. 22–26.
- Плутцер-Сарно А., *Большой словарь мата. Том 1*, Лимбус Пресс, Санкт-Петербург 2005.
- Потевский Н.А., *Деконструкция как стратегический прием анализа литературного произведения*, „NovaInfo.Ru” 2013, nr 16, s. 87–88.
- Рябов О.В., «Света из Иванова» как зеркало Болотной революции, „Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований” 2013, nr 5, s. 125–147.
- Рябова М.Ю., Головаш Л.Б., *Тактика повторов и переспросов как прием стратегии уклонения от прямого ответа*, „Вестник Кемеровского государственного университета” 2008, nr 2(34), s. 183–188.
- Саморукова И., *Вестник современного искусства «Цирк „Олимп”». Словарь*, <https://www.cirkolimp-tv.ru/category/07-slovar/> (dostęp: 20.01.2025).
- Санников В.З., *Русский язык в зеркале языковой игры*, Языки славянской культуры, Москва 2002.
- Саргсян В., «Сами вы держитесь»: митинг ростовчан против коррупции в картинках, 161.ru, 2017, <https://161.ru/text/gorod/2017/03/26/58209841/?ysclid=lp8in7t6c0223490986> (dostęp: 20.01.2025).
- Северская О., Саакян Л., *Образ, имидж, репутация политика в языке и актуальном политическом дискурсе (опыт корпусного исследования)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2020, nr 2(11), s. 357–371.
- Селютин А.А., *Генеративная модель речетворчества в медиасреде: прецедентный текст и его рецепция*, „Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки” 2018, nr 3, s. 116–123.
- Серов В., *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*, Локид-Пресс, Москва 2003.
- Словарь русского языка в четырех томах. Т. 3*, red. А.П. Евгеньева, Русский язык, Москва 1987.
- Словарь русского языка*, red. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, Русский язык, Москва 1978, <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=7119> (dostęp: 20.01.2025).
- Словарь современного жаргона российских политиков и журналистов*, red. А.В. Моченов, ОЛМА-ПРЕСС, Москва 2003, <https://coollib.net/b/2925-andrey-viktorovich-mochenov-slovar-sovremennogo-zhargona-rossiyskih-politikov-i-zhurnalistov/read?ysclid=lp9ynmn0qy148450209> (dostęp: 20.01.2025).
- Современный толковый словарь русского языка*, red. Т.Ф. Ефремова, Русский язык, Москва 2000, <https://dic.academic.ru/contents.nsf/efremova/> (dostęp: 20.01.2025).
- Степанов Ю.С., *Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности*, [w:] *Язык и наука конца XX века*, red. Ю.С. Степанов, Издательство РГГУ, Москва 1995, s. 35–73.
- Стернин И.А., *Введение в речевое воздействие*, Воронежский государственный университет, Воронеж 2001.
- Тинтин Л., *Стратегия уклонения в политическом интервью: на материале русского и китайского языков*, „Политическая лингвистика” 2016, nr 4(58), s. 60–67.
- Толковый словарь русского языка*, red. Т.В. Дмитриев, Астрель, АСТ, Москва 2003.
- Филиппова И.Н., *Современные лингвокультурные особенности дипломатической коммуникации (на примере брифингов М.В. Захаровой)*, [w:] *Дискурсивные практики в современном мире*, red. И.И. Валуицева, Издательство МГОУ, Москва 2021, s. 172–179.
- Фролова Н.А., *Влияние элементов криминальной субкультуры на сознание российских элитных групп*, „Бюллетень региональных социологических исследований” 2014, nr 3(23), s. 40–54.
- Чернева Н., *Прецедентные феномены русского лингвокультурного дискурса*, Арена принт, Пловдив 2013.
- Чернявская В.Е., *Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность*, Либроком, Москва 2009.
- Чернявская В.Е., *Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность*, [w:] *Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы*, red. В.Е. Чернявская, Издательство СПбГЭУ, Санкт-Петербург 2007, s. 11–26.
- Чудинов А.П., *Политическая лингвистика: учебное пособие*, Флинта: Наука, Москва 2012.
- Шевцова В.А., *Прагматика*, Белорусский государственный экономический университет, Минск 2018.
- Шейгал Е.И., *Семиотика политического дискурса*, Гнозис, Москва 2004.
- Шоманова Г.Х., *Интертекстуальность и деконструкция в раннем творчестве Абрама Терца*, „Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана” 2016, nr 12, s. 277–282.

Энциклопедия эпистемологии и философии науки, red. И.Т. Касавин, Канон+, РООИ Реабилитация, Москва 2009, <https://rus-philosophy-nauk.slovaronline.com/?ysclid=lg1wcijte7375780698> (dostęp: 20.01.2025).

Якоба И.А., *Деконструкция дискурсивной технологии власти*, „Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание” 2015, nr 5(29), s. 184–196.

YouTube-канал программы «Вечерний Ургант» закрыли, Peterburg2, 2022, <https://peterburg2.ru/news/YouTubekanal-programmy-vecherniy-urgant-zakryli-112626.html> (dostęp: 20.01.2025).

Wykaz symboli

- * Symbol stosowany do oznaczenia wypowiedzi bohatera parodii (w odróżnieniu od wypowiedzi rzeczywistego polityka)

Wykaz tabel, schematów i wykresów

Tabela 1. Zestawienie leksyki stosowanej przez bohaterów parodii <i>Встреча Путина и Байдена на понятном языке</i>	117
Schemat 1. Wizualizacja zakresu gatunków dyskursu politycznego wg J. Szejgała.....	28
Schemat 2. Propozycja schematu powiązań między słowami precedensowymi a ich źródłem i wypowiedzią / tekstem następczym.	183
Wykres 1. Liczba aktualizacji wypowiedzi precedensowych w materiale badawczym.	219

Wykaz ilustracji

Ilustracja 1. Model krytycznej analizy dyskursu N. Fairclougha.....	48
Ilustracja 2. Schemat relacji pomiędzy tekstem parodiującym, tekstem parodiowanym a interpretacją czytelnika według G. Łusznikowej.	89
Ilustracja 3. Kadr z parodii <i>Пора выбирать: «Неуверенная Россия» идет на выборы президента России.</i>	134
Ilustracja 4. Kadr z parodii <i>Традиционная новогодняя речь президента России Владимира Путина.</i>	154
Ilustracja 5. Kadr z parodii <i>С Новым годом!</i>	155
Ilustracja 6. Kadr z parodii <i>Как уходить от ответа на неудобные вопросы. Мастер-класс Путина.</i>	165
Ilustracja 7. Kadr z parodii <i>Вечерний Ургант. Эксклюзивное интервью Ивана Урганта Юрию Дудю (27.10.2017).</i>	173
Ilustracja 8. Kadr z parodii <i>Интервью Дмитрия Медведева!</i>	189
Ilustracja 9. Kadr z parodii <i>MORGENSHTERN – «МНЕ ПОХ» голосом МЕДВЕДЕВА</i> przedstawiający parodystę podczas wypowiedzania słów: <i>я держусь.</i>	193
Ilustracja 10. Kadr z parodii <i>Медведев призвал отменить бедность</i>	197
Ilustracja 11. Kadr z parodii <i>С Днем народного единства!</i>	204
Ilustracja 12. Kadr z parodii <i>Второе обращение Невладимира Невладимировича Непутина к народу.</i>	221
Ilustracja 13. Kadr z parodii <i>Неуверенная Россия: все на выборы!</i>	222
Ilustracja 14. Kadr z parodii <i>Вперед в светлое будущее.</i>	223
Ilustracja 15. Kadr z parodii <i>Идеальный кандидат.</i>	225
Ilustracja 16. Kadr z parodii <i>Идеальный кандидат.</i>	225
Ilustracja 17. Kadr z parodii <i>Путин – красавчик, деньги, Навальный / вДудь.</i>	226
Ilustracja 18. Kadr z parodii <i>Путин – красавчик, деньги, Навальный / вДудь.</i>	226
Ilustracja 19. Kadr z parodii <i>СЛИТОЕ НОВОГОДНЕЕ ОБРАЩЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА.</i> ..	228
Ilustracja 20. Kadr z parodii <i>Новогоднее обращение Президента (может быть, однажды)-2017 Партия «Неуверенная Россия»</i>	229
Ilustracja 21. Kadr z parodii <i>Прямая линия с Путиным.</i>	230
Ilustracja 22. Kadr z parodii <i>Навальный - фашизм, партия "Гашиша", тюрьма / вДудь.</i>	231

Ilustracja 23. Kadr z parodii <i>Чистосердечное новогоднее обращение Путина</i>	233
---	-----